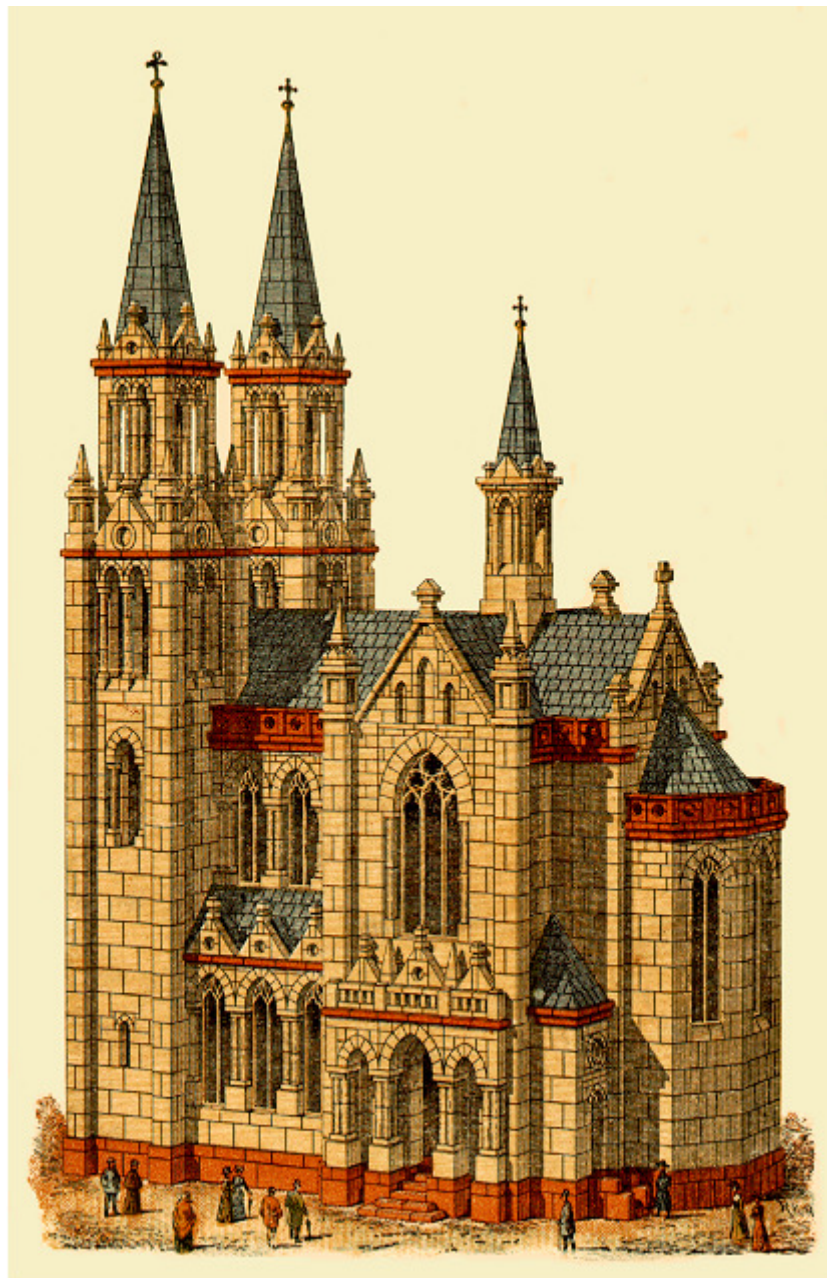

A RICHTER-FÉLE ANKER ÉPÍTŐKOCKA KÉSZLETEK
RICHTER ANKER-KŐÉPÍTŐ
RICHTER UNION KOCKÁK

AJÁNLÁS

Ezt a könyvet Niels Gottlob emlékének ajánlom, aki 1991 tavaszán hunyt el. Niels többet tudott minden Anker szakértőnél a kockák formáiról. Megvizsgált és lerajzolt minden Anker követ, amit azután fedezett fel, hogy a Richter cég gyára az utolsó Kőkatalógust kiadta. Az Anker közösség fájdalmasan hiányolja a tudóst és mester építőt (a szivarfüstjét talán kevésbé) és értékes hozzájárulását az Anker Építőkövekkel kapcsolatos tudás gyarapításához. Nielsnek volt még két további hobbi is: a Meccano fémépítő és a bábszínház. Ezen a két területen is maradandót alkotott.

GFH

Írta: George F. Hardy

Copyright © 1993, 1994, 2007 – George Hardy, Palmyra, Virginia, USA

ISBN: 0-9656288-0-9

Fordította: Végh János

Copyright © 2009, Budapest, Magyarország (Hungary)

ISBN: 0-9656288-2-5

Tartalomjegyzék

- I. Előszó
- II. Az Anker Kövek – Áttekintés
- III. A korai történet és az Anker Kőköcskák feltalálása. Richter, Georgens és a Lilienthal testvérek
- IV. A korai „Das Bauen” készletek és Lilienthal második kísérlete a kőépítőiparba történő visszatérésre
- V. A kövek, a kiállítási építmények és a különleges készletek
- VI. A Régi Sorozat (Alte Folge) készletek
- VII. Az Új Sorozat (Neue Folge) készletek
- VIII. Fém elemeket tartalmazó Neue Folge készletek – Első rész (1901-1905)
- IX. A jelszavak
- X. Új KK készletek – Comet, Orion, Eagle
- XI. Fém elemeket tartalmazó Neue Folge készletek – Második rész (1906-1912)
- XII. F. Ad. Richter & Cie. 1885 után
- XIII. A 100-as, 200-as, 300-as és 400-as sorozatok
- XIV. A Richter cég az Egyesült Államokban – az Union köcskák
- XV. A Richter halála utáni korszak
- XVI. Fejtörők, játékok, faköcskák, csupa fém készletek és furcsa kőköcskák
- XVII. Végző megjegyzések és az Anker ma
- XVIII. Irodalomjegyzék
- XIX. Jegyzetek
- XX. Táblázatok – Köcsket sorozatok, távirati szavak, jelszavak, stb.

RICHER ANKER KŐÉPÍTŐ KÉSZLETEI RICHTER-FÉLE HORGONY ÉPÍTŐKOCKÁK RICHTER FÉLE UNION KOCKÁK

Írta: George F. Hardy

I. Előszó

Ez a könyv egyaránt szól kereskedőknek és olyanoknak, akiknek ez a szenvedélye. A könyv írója nem tud egyéb referencia műről, amely akárcsak a legcsekélyebb hasznos információval is szolgálna ezekről a (maguk idejében) nagyon sikeres és világhírű játékokról. A Richter-féle Kőépítő az első világháború előtti márkás játékok közül messze a leghíresebb és legnépszerűbb. Csak az Anker kockáknak volt világszintű terjesztőhálózata, világhírű minősége és nevelési érdeme egyaránt. Csak az Anker kockákat vásárolták annyi európai uralkodó család gyermekei számára. Az Anker kőépítő sikereinek leáldozása szinte egyidejű csapások eredménye: az első világháború és Richter halála. Richter, mint XV. Lajos, az „Utánam az özönvíz” hozzáállást képviselte [1]. Noha Richter halálakor Németország egyik leggazdagabb embere és az ország egyik legsikeresebb vállalatának tulajdonosa volt, örökösei alig tizenöt év leforgása alatt szinte a teljes hagyatékot elvesztették. Az építőkockák lendülete is szinte teljesen oda lett.

A könyv elég részletes ahhoz, hogy hasznos referencia könyv legyen azon régiségkereskedők számára, akik régi játékokkal és babákkal foglalkoznak. Ilyen kereskedőknek gyakran adódik alkalma arra, hogy néhány Richter-féle Kőépítő dobozt vásároljanak fel, általában az **Anker** (Horgony) vagy **Union** márkájúakat, ritkábban az **Eagle** (Sas), **Orion** vagy **Comet** (Üstökös) márkájúakat. Ritka az olyan kereskedő, akinek elképzelése van arról, hogy milyen áron adhatók el ezek a készletek, vajon a készletek teljese-e, továbbá a meghatározott ár mennyire tükrözi a készlet állapotát és teljességét. A könyv írója csatolta azokat a fontos ismérveket, amelyek alapján be lehet azonosítani és be lehet sorolni egy-egy készletet, továbbá meg lehet állapítani azt, hogy milyen áron lehet azt a készletet eladni. El lehet döntení ezek alapján azt is, hogy gyors, de kis haszonra vagy nehezebben jövő, de nagyobb haszonra számíton. Fel lehet mérni ezek alapján, hogy mennyire ritka egy készlet, illetve azt, hogy a ritkaság hogyan módosítja az árat. Nincs a jelen könyvben olyan fogódzkodó, hogy egy kereskedő mennyit adjon egy készletért. Az író tudja, hogy a beszerzési ár jelentősen függ a kereskedő alkupozíciójától, beszerzési szokásaitól és lehetőségeitől. Az viszont jelentős segítség a beszerzés során, ha a kereskedő tudja, hogy egy készlet mennyiért adható el.

Az Anker rajongók szintén érintettek ezen információk megszerzésében csakúgy, mint a készletek történetével kapcsolatos háttér-információk megismerésében. Azon Anker építők számára, akik – mint a könyv írója – több mint 140.000 kővel rendelkeznek, a beszerzés költsége tetemes összegekre rúg. Nem fölösleges hát tudni, hogy a pénzük „befektetett” vagy „elvesztegetett”. A kereskedők általában tudják, hogy legjobb támogatóik és vevőik az Anker rajongók. Sokszor egy kereskedő régi Anker szórólapot vagy katalógust is beszerez egy-egy Anker készlettel együtt. Ezen kiegészítőket az Anker gyűjtők külön is megvásárolják néha meglepően magas áron. Anker gyűjtők ugyanakkor sokszor hajlandók eladni (néha meglepően alacsony áron) egypár követ vagy egyszerűbb építési mintafüzetet. Ilyenek összegyűjtésével egy kereskedő teljessre egészíthet ki készleteket, amelyek így eladásra

kínálva jelentősen nagyobb értéket képviselnek. Ez egy olyan szimbolikus kapcsolat, amely mindkét fél számára gyümölcsöző lehet.

A rajongók és kereskedők számára egyaránt fontos egy olyan alaplí, amelyben meg lehet találni a hobbi vagy kereskedelem tárgyával kapcsolatos információkat. Ez a könyv szeretne mind történeti áttekintés, mind a termékek közti eligazodáshoz használatos segédlet lenni. Természetesen szinte minden részletkérdésben több információval is szolgálhatna a könyv. Csatolni lehetett volna a több mint hatszáz készlet elrendezési rajzát is. Ezek viszont önmagukban egy könyvet töltenének meg. Az építési minta könyvek és metszet rajz könyvek ezen készletek **mindegyike** esetében átlagosan 25 oldalnyi terjedelműek, nem számolva az átlag nyolc borító oldalt, mely építési útmutatást és reklámokat tartalmaz. Csak ezen teljesen közvetlen adathalmaz az Anker Kőépítőről tízezres oldalszámot töltene meg. Azon kevés gyűjtő, akit ez érdekel, valószínűleg már rendelkezik is ezzel. Bárki, akit a kockák érdekelnek, megszerezheti az Anker Kőkatalógust, lehetőség szerint a holland Anker Barátai (CVA) által kiadott változatot (lásd a XVII. fejezetet). A fordító megjegyzése: a könyv megjelenése óta a fenti információhalmaz elérhető az interneten is, közvetlen hivatkozás található mindenre az Anker magyar nyelvű honlapján is.

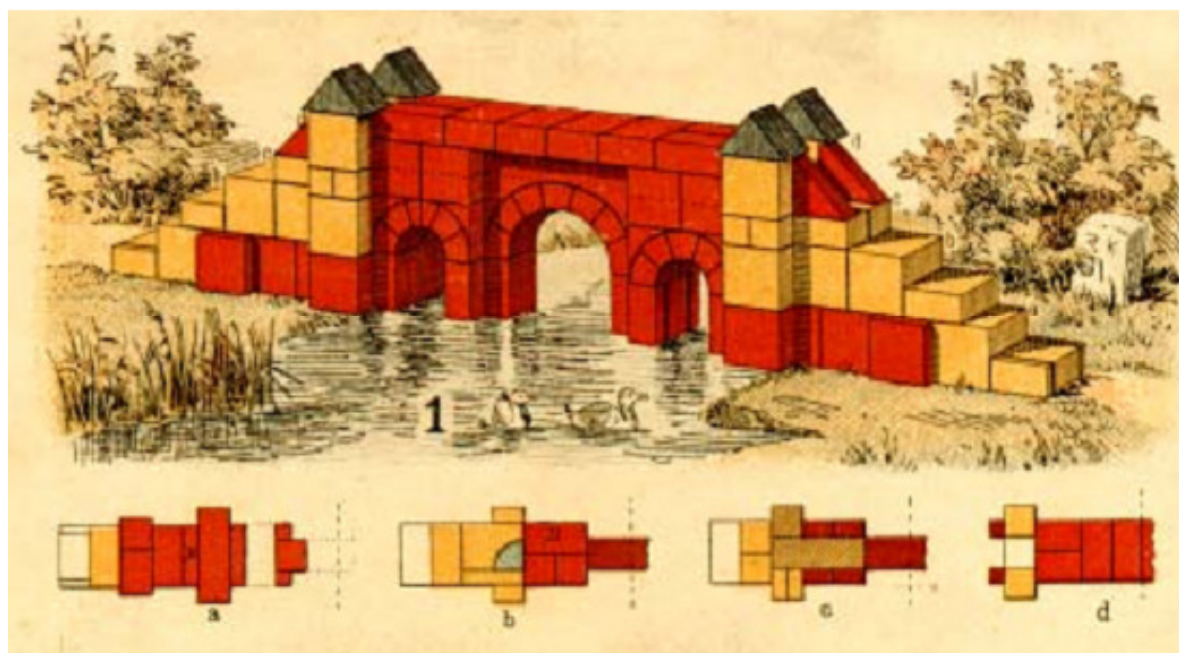
Reményeink szerint a kedves olvasó érdekesnek fogja találni az Anker kockák történetét. A szerző, aki üzleti élete legnagyobb részét termékfejlesztéssel töltötte, javarészt a háztartási elektronika területén, több mint lenyűgözőnek találta a termék és a vállalat történetét, összegyűjtötte a közismert adatokat, sőt mélyebbre is ásott. Feltárta, hogyan szállt szembe Richter a piaci versenytársakkal; hogyan határozta meg üzletpolitikáját (mint pl. a legmagasabb fogyasztói ár meghatározása, amely kihatott az egész játékgyártásra és – kereskedelemre); hogyan építette fel a nemzetközi hálózatú céget (több, mint egy tucatnyi országban működő, jövedelmező leányvállalatokkal), a mai napokban közönséges csalásnak minősíthető módon összeszedett néhány száz márkával; hogyan lett egyeduralkodó az építőjátékok piacán és hogyan lett az első „márkás játék”; hogyan tartotta meg Richter a sikert a saját berkeiben a függőleges vállalatbeolvasztással úgy, hogy mindent egy saját cég gyártott és semmit nem kellett külső cégtől beszerezni. Túl sokan összpontosítottak arra, hogy Richter egy sarlatán volt, egy szabadalmazott gyógyszer gyártó. Richter kritikusi könnyen átsiklanak afölött, ahogy egy nemzetközi gyártó céget igazgatott, melynek gyártóegységei voltak legalább öt német városban, valamint Bécsben, Szentpéterváron és New York-ban is. Ez a vállalatcsoport növekedett cégvásárlással és gyártókapacitás növeléssel egyaránt, hogy bekebelezhesse azt a piaci szeletet, ahova szállító versenytársak és a versenytársaknak nem minősülő egyéb cégek adták el termékeiket. Richter sok kihívással szembesült, és gyakorlatilag mindegyiket a maga hasznára fordította, sokkal jobban, mint a szerző bármikor tette, és messze jobban, mint – egy pár kivételtől eltekintve – a mai üzletemberek.

Németországban az 1880 és 1910 közti időszakot az Alapító Időszakként (Gründerzeit) tartják számon, és Richter egyike volt a legsikeresebb „alapítóknak”. Az író a témában folytatott tanulmányai végeztével a legnagyobb tisztelettel viseltetik Richter képességei iránt, különösen, mivel a személyes érdeklődési körébe tartozó építőkockák csak egy kicsiny és elhanyagolható részét képezték Richter termékskálájának.

Az Anker építőkockák körülbelül nyolcvan éves történelme alatt nagyon sok termékváltozatot gyártottak. Egyesek kereskedelmileg sikeresek voltak, mások viszont nem. Úgy tűnik, hogy már a kezdet kezdetén a fogyasztói társadalom minden évben „új” termékeket igényelt. Richter sose engedte, hogy vevői csalódjanak. Mindegyik üzletága gyorsléptű és hamar változó volt. Talán nem annyira változó, mint a divatszokma vagy a

számítógépipar, de legalább olyan gyorsan változó, mint a mostani fogyasztói elektronikai piac és biztosan gyorsabban változó, mint a jelenlegi autóipar vagy gépgyártás. Ha egyes készletek olybá is tűnnek, mint egyes korabeli amerikai autók a hátsó „uszony”-díszítés, az olvasó gondoljon arra, hogy ezek a maguk korában sikeres újításnak számítottak. Ezeket a készleteket a mai napokban is meg lehet találni a hobbi-piacon. Mint bevezetésük idején, most is igaz, hogy egyes készletek népszerűbbek, mint mások. Egyesek a mai napokban azért ritkák, mert annak idején nem voltak népszerűek. Ez a ritkaság nem feltétlenül jelenti az értékességet manapság ugyanúgy, ahogy a rég volt népszerűség sem jelent most nagy keresletet.

A jelen könyvben szereplő képek zömmel a gyár katalógusaiból és termékeiből származnak. A szerző használhatott volna kizárólag új fényképeket, melyek napjaink Anker rajongóinak építményeiről készültek. Úgy látszik, hogy a szerző minden évben több és több, kiállítási minőségű építményről készült fényképet kap. A szerző a maga részéről leginkább kiállítási darabokat szeret építeni korabeli rajzok alapján. Ezek az építmények azért veszik különösen igénybe az építő találékonyságát, mert egyrészt nagyok, másrészt elkészítésükkor a Richter Művészeti Osztályán összeragasztották őket. Általában nem készültek olyan építmények, amelyeket feltétlenül ragasztani kellett volna, de sokszor a stabilitás annyira határeset, hogy szinte képtelenség egy adott építményt úgy elkészíteni, hogy az építő ne hajtson rajta végre módosítást vagy ne használjon hozzá kétoldalú ragasztószalagot.

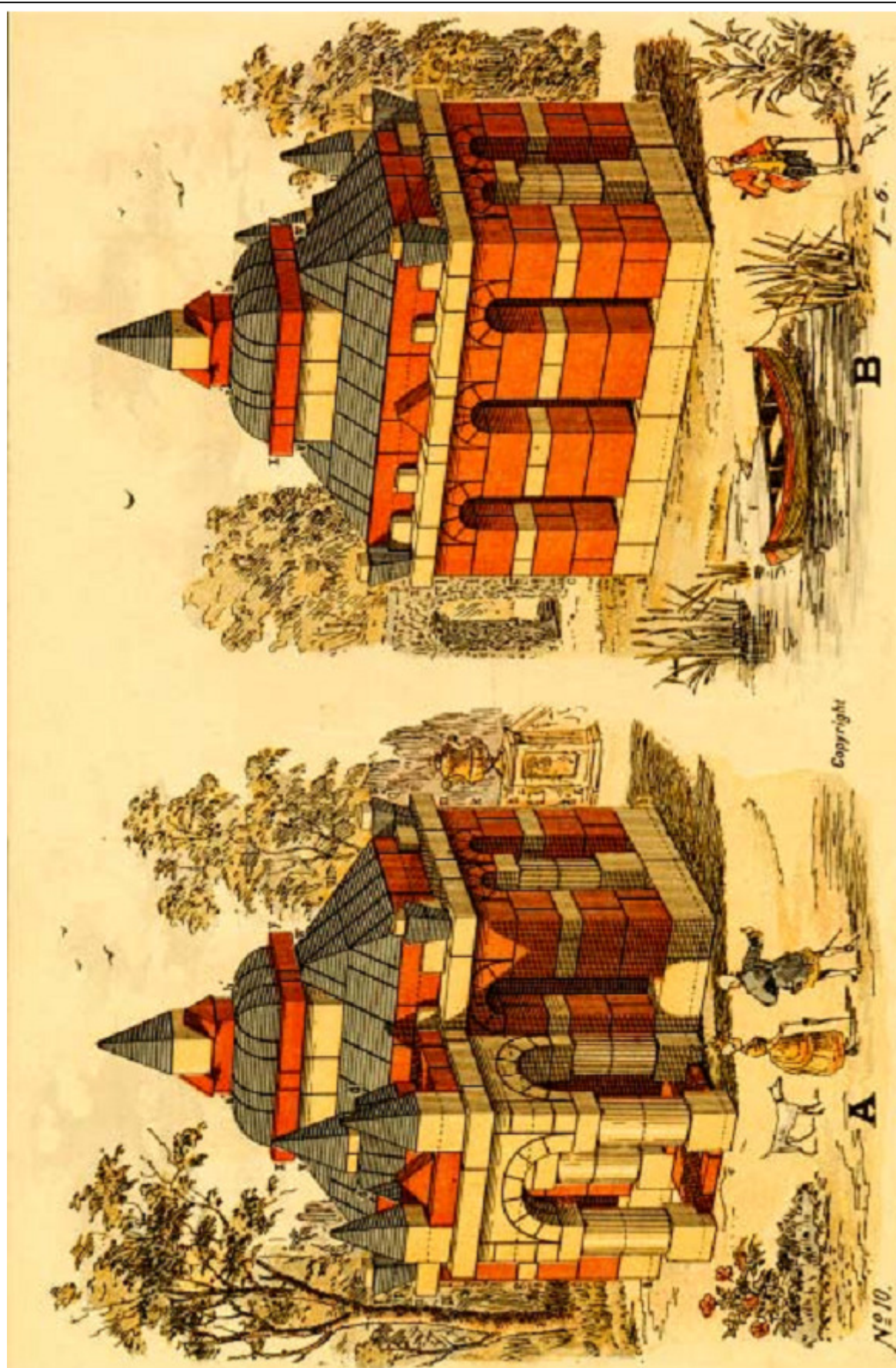

A leggyakoribbnak számító GK-NF 6. készlet köveiből épített híd

A témával kapcsolatosan folyamatosan bukkannak fel új információk. Bizonyára pontatlanságok és hibák is vannak ebben a könyvben. A szerző teljes felelősséget vállal értük (és akkor még nem is beszéltünk a fordító nehéz munkájáról). Nagy előnye a számítógépes kiadásnak, hogy könnyű a hibákat folyamatosan javítani. A szerző ezért pontosan megjelöli a kiadás dátumát.

A szerző egyúttal elismeri, hogy nem a legalkalmasabb személy a könyv megírására. Ez a dicsőség az író véleménye szerint a hollandiai Ermelo-beli Jan Hauert illeti meg. Hauer úr azonban visszautasította a feladat elvégzését. A további – nem csekély számú – Anker

szakértő között sem akadt egy sem, aki ihletet érzett volna arra, hogy könyvíráshoz fogjon. Mindazonáltal e szakértők legtöbbje nagyon kedves és bőkezű volt javaslatok és kiigazítások terén. Egy amerikai számára eléggé megalázó, hogy angol nyelvhasználatát svájci, osztrák vagy német javítja ki.

Rokokó pavilon. Készült a GK-NF 10. készletből, mind a 334 kő felhasználásával.

II. Az Anker Kövek – Áttekintés

Az építőkockák egyszerű játékok, mint a babák. Történetük visszanyúlik az idő kezdetére. Ha a felnőttek egy rönköt vagy követ a másakra tettek, hogy építsenek valamit, biztosra lehet venni, hogy a gyermekeik is játék építményeket készítettek hasonló anyagokból. A XIX. századra az építőkockák, más játékokhoz hasonlóan, a „nesze, ezzel játsszál” játékokból átalakultak olyan termékekké, amelyeket célzatosan gyermekjátéknak készítettek. 1850-re a fakockák már egészen kifinomult játékok voltak. Léteztek már olyan készletek, amelyeket paloták vagy templomok építésére készítettek, sokszor a fára közvetlenül festett, vagy papírra nyomtatott és a kockák oldalára ragasztott részletekkel. A fa természetéből adódólag viszont – könnyű fajsúly és sima felületek, általában pontatlan kockaméretetek – korlátozott a belőlük építhető házak mérete. Továbbá ezen készletekből egy, vagy korlátozott számú épület építhető csupán.

Friedrich Fröbel, az óvoda intézményének megalapítója felismerte az építőkockák oktatási, készségfejlesztő jelentőségét. Fröbel elmélete szerint a gyermek nagyon fontos képességet fejleszt ki a kockákkal való játék során, mégpedig egy háromdimenziós felépítmény létrehozását egy kétdimenziós ábra alapján és háromdimenziós alakzatok elrendezését kétdimenziós rajzok alapján. A mai számítógépesített világban is legkönnyebben kockákkal lehet megtanítani a ezt leckét.

Dr. Jan Georgens (1823 – 1886) az 1870-es években már elismert oktató volt, akinek a szakterülete nők és gyermekek oktatása volt. Egyes könyveit F. Ad. Richter Lipcsei Oktatóanyag Intézete (Lehrmittel-Anstalt) adta ki. Ezek egy nyomtatott füzet-sorozat részei voltak. Egy további játék-sorozat, az Új óvoda (Neuer Kindergarten) egy sor olyan játékot tartalmazott, amelyben cserép darabokat lehetett tetszetős színes alakzatokba elrendezni. Ezeket Georgens neve alatt hozták forgalomba, mint nevelési segédeszköz játékokat. Gustav Lilienthal Georgens 1877-ben alkalmazta, hogy új terveket és rajzokat készítsen a kibővített női kézimunka füzet-sorozathoz. Ő végezte a tervezési munkát ezeken a „Georgens” játék-sorozatokon is. A gyermekjáték-sorozattal kapcsolatos munkája során Gustav Lilienthal eljutott arra a gondolatra, hogy az építőkockákat inkább mesterséges kőből kéne készíteni mint fából vagy cserépből, mivel a kőkockák nehezebbek lennének, felületük pedig durvább, az ezekből készült építmények tehát sokkal nehezebben esnének szét. Mérnök testvére, Otto segítségével Gustav kidolgozott egy olyan kocka receptet, amely homokból, porított krétából, színezőanyagból állt és kötőanyagként lenolajat tartalmazott. Mérnöki teljesítményük jó volt, marketing tudásukról viszont már nem mondható el ugyanez, így hát a testvérek 1880-ban eladták találmányukat Richternek.

Nagyon keveset lehet tudni a korai készletekről, amelyek 1880 és 1884 között készültek, de eléggé világos, hogy Richter gyorsan tőkét akart kovácsolni a befektetéséből. 1882-ben építtetett a rudolstadt gyárépület-együtteséhez egy pótlólagos épületet, hogy itt kezdjék el az építőkockák gyártását. Nagyjából ugyanebben az időben a kockák építőmintáinak elkészítésére megalapította a Művészeti Osztályt (Kunst Anstalt). Erre az osztályra munkatársnak meghívott néhányat a kor jeles művészei és építészei közül. 1884-ben elkezdett árusítani egy teljesen újraszervezett építőkocka készlet sorozatot.

Az eredeti kövek egy 20 x 20 mm-es oldallapú kockára alapozva készültek. Az összes további kockaméret ebből ered, pl. egy ½ x 1 x 2 méretű kocka mérete 10 x 20 x 40 mm. Richter bevezetett egy teljesen új terméksorozatot, amelynek alapja egy 25 mm-es kocka volt.

A kisebb kockán alapuló terméksorozat a **kiskaliberű** (Kleines Kaliber, KK), a nagyobb kockán alapuló pedig a **nagykaliberű** (Großes Kaliber, GK) kockacsaldádként ismeretes. Ezen könyv oldalain a kockák és kockakészletek azonosítása a GK vagy KK jelölés alkalmazásával történik. A huszonöt milliméter általában a „metrikus hüvelyk” néven ismeretes, és 2% tűrési határon belül van az angol hüvelykhez képest. A különbség 20 és 25 mm között nem tűnik nagyknak, de egy 25 mm-es kocka térfogata körülbelül a 20 mm-es kocka térfogatának kétszerese. Gyártási szempontból a GK sorozathoz teljesen új szerszámokra volt szükség. Richter látta viszont, hogy a GK kövek és készletek sokkal népszerűbbek lesznek, mint a KK. Az, hogy ez a felismerés már a kezdetekkor megtörtént, világosan látható nemcsak abból, hogy befektettek az új gépekbe és szerszámokba, hanem abból is, hogy az 1884-ben bevezetett új készletek megjelenésekor a legnagyobb GK készlet 881 követ tartalmazott, míg a legnagyobb KK készlet csak 259-et. Ennek jelentősége különösen akkor értékelhető, ha figyelembe vesszük azt is, hogy ez a nagy GK készlet több mint 20 kilót nyomott, és az Egyesült Államokban 15 dollárért árulták, míg a legnagyobb KK készlet csak 7 kiló körül volt és ára 4 dollár. Ebből egyértelműen kiderül, hogy Richter számított arra, hogy a GK készletek sikeresebbek lesznek.

Richter mesteri kereskedő volt. Mire a Lilienthal testvérektől megvásárolta az építőkocka találmányt, már hatalmas vállalatot épített fel a gyógykészítményei eladásából. Ezen gyógyszerek közül egyesek nagyon hatékonyak voltak, mások meg az Egyesült Államokban árusított védjegyes készítményekhez hasonlítottak [ezek a mai vény nélkül kapható növényi és egyéb készítményekhez hasonlíthatók – a ford. megj.]. Richter azt vallotta, hogy a sikeres üzlet alapja a hatalmas reklám, egy széles termék kínálat és a tekintély, a sikeres termelés alapja pedig a függőleges vállalatbeolvasztás. 1874-re már beszerzett (alapított vagy megvett?) egy lipcsei nyomdát, hogy az állítsa elő a reklámanyagait. Mint a korábbi duisburgi nyomdavállalata, a lipcsei nyomda is készített iskolai szöveggönyveket. Hírnevét gyarapítandó, csatlakozott a Német Kiadók Szakszervezetéhez, és megvásárolta Oskar Schneider lipcsei Oktatási Anyagok Intézetét (Leipziger Lehrmittel-Anstalt [Dr. Oskar Schneider]). [1] Az is lehet, hogy alapító társ volt benne, de erről biztosat nem lehet tudni. Az építőkockákat különböző kiállításokon mutatták be, hogy érmeteket, díjakat gyűjtsenek be, még akkor is, ha például az 1880-as berlini Cement Termékek Nemzetközi Vására nem volt a legalkalmasabb helyszín a kockák megjelentetésére. Richter az 1885-ös katalógusban azzal hancegett, hogy az építőkockák 15 arany, 6 ezüst és 3 bronzérmert nyertek. Számos elnyert érem a dobozok belső díszítésén szerepelt.

1884-ben négy sorozat készletet gyártottak, melyek közül kettő 20 mm-es kiskaliberű, kettő 25 mm-es nagykaliberű volt, ezzel megalapozva azon készletsorozatokat, amelyek később a „Alte Folge” (Régi sorozat, Old Series, hollandul Oude Reeks, vagy csak egyszerűen **AF**) néven váltak ismertté. Mivel a következő negyven évben a Richter gyár a "Neue Folge", "Neue Reihe" és "Neue Serie" készletfajtákkal lépett piacra, melyek mindegyike az „Új sorozat” névre fordítható, minden Anker gyűjtő az eredeti német fogalmakat, sőt gyakrabban azok rövidítéseit (**NF**, **NR**, **NS**) használja. A következetesség okán az „Alte Folge” vagy „Régi sorozat” meghatározást is mindig használják. A GK és KK tekintetében a könyv a kövek és készletek azonosítására az AF, NF, NR és NS rövidítéseket használja. Ezekből a GK-AF 19 készlet azt jelenti, hogy a nagykaliberű régi sorozatba tartozó, tizenkilences számú készletről van szó. 1884-re a Richter cég ezekből a kövekből felépített és kiállított Antwerpenben egy hatalmas, több mint 180 cm magas kastélyt. 1886 elején Richter közzétett egy egyedi kő katalógust, mely 175 darab GK és 63 darab KK követ tartalmazott. Ez a katalógus tizenhárom nyelven volt elérhető! [2] Ebben az egyes kövek sorszámot kaptak az azonosítás érdekében [3]. Az érdeklődőket felhívták, hogy egyedi

köveket vásároljanak; az építési minták és a kiállítási építmények egyaránt azt példázták, hogy a rajongó milyen építményeket készíthet. Érdekes módon már az első katalógusban is szerepeltek olyan alakú kövek, amelyek sem akkor, sem soha azután nem szerepeltek egyetlen készletben sem. Richter felismerte a felnőtt hobbi jelentőségét, és el is kezdett ilyen célzattal köveket gyártani. Abban az időben a felnőtt hobbi nagyon újító jellegű marketing elgondolásnak számított.

Minden sikeres gyermekjáték, úgy látszik, vonzza a felnőtteket is. Richter viszont egyike volt az elsőknek, akik kifejezetten ennek a célpiacnak, vagyis a felnőtteknek készítettek termékeket. Az egyedi köveken túl a cég 1887-ben piacra dobta az első különleges készletét: a „Pápa szülőháza” nevűt. XIII. Leó pápává választásának nagyszabású tizedik évfordulójára a gyár készített egy óriási, méretarányos modellt arról a házról, amelyben Leó pápa született. Ezt a modellt ki is állították a Vatikánban, és a kiállítás ezüst érmével jutalmazták. Egy valamivel kisebb (2.608 követ tartalmazó) készlet kapható is volt. Ezt a készletet a következő évben, 1888-ban követte két másik nagy készlet, mégpedig a Nagy Román Stílusú Templom (4.058 kő) és a Nagy Híd (1.817 kő). A hobbi piac számára további egyedi GK kövek készültek. A GK kövek száma 175-ről 226-ra növekedett, noha a KK kövek száma változatlanul 63 maradt. 1890-re 338 GK alakzat volt, ezek mindegyike két színben volt elérhető, téglavörösben és vajsárgában, a tetőkövek pedig palakékben. A KK kövek száma viszont csak 15-tel növekedett meg, mindösszesen 78-ra. Végso soron több mint 1.000 GK alakzatot és 140 KK alakzatot gyártott a gyár az egyedi rajongói megrendelések kielégítésére [4]. A gyár azt hirdette, hogy a Nagy Híd egy indiai herceg számára készült, de sejthető, hogy ez nem valóság, hanem csak a reklám céljait szolgáló kitaláció volt. Az akkori korszakra jellemző volt, hogy a legjobb gyártók luxustermékeit, mives löfegyvereit indiai hercegek vásárolták meg. Kétségtől Richter hasznosnak érezte reklám szempontjából, hogy azt állítsa, ez a vásárlói réteg elfogadta az építőkockákat. Ezek a különleges cél-készletek nem voltak olcsók, főleg ha az akkori átlagos gyári munkás heti 25 márkás (10 dolláros) fizetésével hasonlítjuk össze. A Pápa Háza készlet 90 márkába (40 dollár vagy 54 holland gulden), a Nagy Templom 110 márkába (55 dollár vagy 66 holland gulden), a Nagy Híd pedig 75 márkába (37,50 dollár vagy 45 holland gulden) került [5]. Ezekről senki nem gondolhatja, hogy gyermekjátékok.

Annak ellenére, hogy a kiállítási készletek gyártása már 1900 előtt leállt, azok az Anker marketing jelentős részét képezték egészen a gyárnak az 1960-as évek elején bekövetkezett megszűnéséig. Az utolsó hatalmas építmény, a Wartburg vár modellje, melyet Hans Ludwig készített el, ma is megtekinthető a Stiftung Deutschlandhaus (Német Ház Alapítvány) berlini címén, a Stresemannstraße 90 alatt [6]. Ez a csodálatos modell határozottan pontos és több mint három méter hosszú, megépítése Hans Ludwignak több mint 2.500 órájába került. Természetesen az építőkockákat összeragasztották.

Richter volt az első játékgyártó, aki megszabta áru fogyasztói árát és ragaszkodott hozzá, hogy a kereskedők ezeket az árakat be is tartsák. Minden katalógusa tartalmazta a készletek és egyedi kövek fogyasztói árait. Az érdeklődő a helyi kereskedőtől vagy közvetlenül a gyártól rendelhetett – a két ár között semmi különbség nem volt. Mivel a nagy készletek drágák voltak, Richter kiegészítő készleteket iktatott be az AF sorozatba. Egy kisebb készletet ki lehetett bővíteni egy nagyobbra egy kiegészítő készlet megvásárlásával. Így egyetlen kő se vált túlhaladottá vagy fölöslegessé. Minden készlet része volt egy másik nagyobb és érdekesebb készletnek. Egy nagyobb készlet ára azonos volt egy kisebb készlet ára plusz a kiegészítő doboz árával.

1886-ban a két KK sorozat összeolvadt a KK-AF 20 doboz szintjén, a GK pedig a GK-AF 21 készletén [7]. Függetlenül a kiindulási ponttól a Richter-féle készletek mind bővíthetők voltak kiegészítő szettekkel (a KK esetében 20-ig, a GK esetében 21-ig) úgy, hogy azonos összeget kellett fordítani a kisebb készletek plusz a kiegészítők megvásárlására és a nagy készlet egyösszegű megvételére. A két KK és GK sorozat célja az volt, hogy bármilyen költségvetés elbírja azokat. Az egyik KK sorozat öt lépésben érte el a 20. számú készletet (1, 4, 8, 12 majd 20) a másik vonalon pedig hat lépésben (0, 2, 5, 9, 13 majd 20), ahol egyesültek. Így a 20 centbe kerülő 0. készlet megvásárlásától el lehetett jutni a 7 dolláros 20. készletig. Hasonlóképpen a két GK sorozat esetében vagy nyolc lépésben lehetett elérni a 21. számú készletig (3, 6, 10, 14, 16, 18 majd 21), vagy hat lépésben (7, 11, 15, 17, 19 majd 21). Így a 60 centbe kerülő 3. készlet megvásárlásától el lehetett jutni a 21 dolláros 21. készletig. Amellett, hogy a készlet a gyermekkel együtt növekedett és sose vált túlhaladottá vagy unalmassá, a kiegészítő készletes rendszer lehetővé tette a szülőknek, hogy egy idősebb testvér „kinőtt” készletével kezdje a fiatalabb gyermek a játékot [8].

A kiegészítő készleteket utótag betűvel jelölték. Így a KK-AF 9 készletet a KK-AF 9A készlet egészítette ki, az így kapott készlet pedig azonos volt a KK-AF 13 készlettel. Szükség esetén egyéb betűket is használtak, hogy megkülönböztessék a kiegészítő készleteket. Általában egy az ábécében később következő betű egy magasabb kiegészítő készletet jelölt. Így a KK-AF 13B a KK-AF 13A és a KK-AF 20A kiegészítő készletekkel egyenértékű kéttálcás kiegészítő készlet volt. Erre természetesen már a kezdet kezdetén ellenpéldák is voltak. A 653 követ tartalmazó GK-AF 18 és az 1.202 követ tartalmazó GK-AF 12 közötti különbség túl nagyra bizonyult. A kiegészítő az 551 követ tartalmazó Glück azonosítójú GK-18A készlet volt [9]. 1891-ben úgy döntöttek, hogy a készlet túl drága, így tehát egy köztes alap-készletet (nem kiegészítőt) kell közbeiktatni. Ennek azonosítója szintén GK-AF 18A, azonosító szava pedig Maan (hollandul, a német azonosító ismeretlen) volt. Ezután ahhoz, hogy a GK-AF 18 készletet a vásárló kiegészítse, a szintén GK-AF 18A, de Glut azonosítójú, 329 követ tartalmazó készletet kellett megvásárolni. Ehhez a készlethez a következő kiegészítő a GK-AF 18C, Graf volt. Hasonlóképpen a KK-AF 12 és a KK-AF 20 közti ugrás elég nagy volt ahhoz, hogy 1890-ben egy új KK-AF 12A alapkészletet iktassanak közbe.

Richter, aki egyetlen üzleti lehetőséget se hagyott ki soha, dupla kiegészítő dobozokat is kialakított, amelyek segítségével gyorsabban lehetett bővíteni a készleteket, illetve piacra dobott „különlegesen kialakított, elegáns külsejű, bepattintható fedelű, erős zárral ellátott tölgyfa dobozokat” [10]. Ezeket az elegáns tölgyfa dobozos készleteket 30-tól kezdődő számozással látták el. Tartalmuk azonos volt a közönséges készletével, de a legtöbb katalógus nem tájékoztatott arról, hogy melyikével. Mostanára olyan összetetté vált a készletek számozása, hogy lassan külön Richter készlet-végzettségre volt szükség ahhoz, hogy sikerüljön eldönteni azt, hogy milyen készletet kéne következő lépésben vásárolni. Az olvasó látni fogja, hogy 1894-ben, az NF sorozat bevezetésekor hiába cserélték ki a teljes készlet és kő-számozási rendszert, a helyzet mind bonyolultabbá és mind zavaróbbá vált.

Az épített modellek sokkal szebben néznek ki, ha megfelelő kiegészítőik vannak. Az AF készletek építési mintafüzetei mellett néhány oldalnyi nyomtatott figura is található volt. Ezeket ki kellett vágni, majd az építmények köré helyezni. 1890-re már 41 szokványos és 10 betlehemes figura készlet is volt. Ezek alapanyaga porcelán, papírmásé vagy fémlemez volt. A figurák nagyon sokfélék voltak, többek közt fák, oroszlánketrec rácsához rudak, szekerek, de állatok és emberek is. Ezek már nagyon ritkák manapság. Könnyedén beazonosíthatatlanná

válnak azért, mert a készlet doboza tartozott az építőkockákhoz, az abból kivett figurák már nem.

A gyógyszerek reklámozásának módszerével élve – kinyomtatott elégedett vásárlói ajánlólevelek – Richter minden készlet-katalógusában már az első, 1884-estől kezdve ajánlólevelek voltak fellelhetők. Ezeket igyekezett úgy összeállítani, hogy nevelők, újságírók, híres emberek és hétköznapi vevők ajánlásai egyaránt szerepeljenek közöttük. 1885-től a katalógusai mindig legalább egy levelet közöltek egy felnőtt építőtől, illetve egy apától, aki leírja, hogy gyermeke mennyire szereti a kockákat. Természetesen gyermekek levelei is megjelentek. Az, hogy a levelet kinyomtatják, arra sarkallta az íróját, hogy ömlengő tetszésnyilvánítást fogalmazzon meg. Az 1891-es amerikai katalógus nem tartalmaz levelet egyetlen híres embertől sem, viszont megjelenik benne a Cooper Union for Advancement of Science and Art (Cooper Egyesület a Tudományos Haladásért és Művészetért) állásfoglalása, amely szerint a kövek „bizonyították a legnagyobb előnyt és hasznosságot, stb.” Más vélemények inkább az író önreklámozásának tűnnek, mint pl. az, melyet „Julius Greyer, Esq., Patikus és Gyógyszerész, D.K.sar. Vine és Finlay utcák, Cincinatti, O.” írt. Ez a katalógus tele van Nagy Britanniából, Hollandiából, Németországból, az Osztrák-Magyar Monarchiából, Svájcból, Dániából és Svédországból érkezett levelekkel. A vásárlói vélemények több mint 10 oldalát töltik meg ennek 32 oldalas katalógusnak. Ha ezek a korai értékelések nem tűnnek eléggé meggyőzőnek, akkor gondoljunk arra, hogy Richter fáradhatatlanul dolgozott azon, hogy híres emberektől szerezzen kedvező értékelést minden olyan országban, ahol a termékeit forgalmazták. 1900-ra összegyűjtött eléggé szép számú kedvező véleményezést, illetve nyomtatékos ajánlást híres amerikaiaktól, mint pl. a New York-i katolikus érsektől, a Belügyminisztérium Oktatási Megbízottjától, Thomas Edison-tól, Grover Cleveland elnöktől, a Katolikus Iskolák Főfelügyelőjétől, stb. [11] [12]. Egy meglepő bók érkezett A.C. Gilbert-től, „The Man Who Lives in Paradise” (Az ember, aki a mennyországban él) nevű önéletrajzi írásában. Itt azt írja, hogy: „ezek a kövek nagyon nehezek, gyönyörű kidolgozásúak, és olyan változatos formákban kaphatók, hogy belőlük valami csodálatos épületeket lehet építeni”. [13] Az író véleménye szerint a legnagyobb bók az Egyesült Államok kormányától jött.

Az első világháború során minden német állampolgár tulajdonát átvette az Idegen Tulajdon Gondnoksága. A tulajdon legnagyobb hányadát csak kezelésben tartották, majd a háború végeztével visszaszolgáltatták tulajdonosainak, de egy csekély számú céget eladtak. Ezeket a cégeket a német hadi potenciál szempontjából jelentősnek minősítették, és ezért külön figyelmet fordítottak arra, hogy ne kerüljenek vissza német kezekbe. Erre a sorsra jutott az amerikai német tulajdonú vegyi- és gyógyszeripar, ugyanúgy, mint a Richter & Cie. New York-i fiókvállalata. A leányvállalatot nem a gyógykészítmények miatt adták el, hanem azért, mert az építőkockákat a német ifjúság technikai adottságait fejlesztő, rendkívül fontos eszköznek tartották. [14] Ebben lehetett is némi igazság, amint azt a Nobel-díjas (1954) fizikus, Max Born (1882-1970) kijelentése is szemlélteti. Önéletrajzában a következőket írta: „a készletek szépen nyomtatott brosúrákat tartalmaztak, amelyekben rettenetes házak, kastélyok, templomok rajzai és építési metszetei voltak. Az idősebb generáció számára ezek kinézete az ízlésüknek megfelelő volt. Ezen felül a készleteknek hatalmas oktató haszna volt, mivel elég volt egyetlen sor építése során rossz kockát használni fel ahhoz, hogy az építő az elkövetett hiba miatt a végén nehézségekbe ütközzék, és ne tudja befejezni az épületet. Nagyon hamar elegendő lett ebből az aprólékoskodásból, és elkezdtem a saját képzelőerőm szerint építeni – amely, belátom, esztétikailag még borzasztóbb volt, mint a minták, és következképp ironikus megjegyzésekre fakasztotta az öregebbeket, mint a nagybácsikat és nagynéniket. Ezért aztán úgy döntöttem, hogy valami újat és csodálatosat fogok felfedezni, ami engem is kielégít. Az eredmény egy új módszer lett, amelynek segítségével úgy lehetett

egy méteres hidat építeni, hogy a felhasznált kövek hossza nem volt nagyobb hét-nyolc centinél. Semmilyen kötőanyagot nem használtam, hanem alkalmaztam a boltív elvét, a kék, tetőkhöz használt, ék alakú építőköveket felhasználva támasztékként. Ezek a hidak olyan elegánsak és bámulatosak voltak, hogy még a kritikus Kaufmann nagypapámat is elismerő szavakra bírták.” [15]

1894-ben bevezették a Neue Folge (Új sorozat, NF) készleteket. Egy jelentős gyári tüzesetet követően, amikor szinte a teljes nyomtatott építési minta anyag elégett (a nyomóformák viszont nem), több AF sorozatú készletet már nem forgalmazott a gyár. A GK-NF készletek páros számozást kaptak 0-tól 34-ig, a KK-NF készletek pedig páratlanokat 1-ől 21-ig. Megmagyarázhatatlan okokból a köveket is újraszámolták. A kiegészítő készleteket továbbra is betű toldalékkal jelölték, de a betű jelölte azt, hogy hány fiókos volt a készlet. Például a GK-NF 12A készlet egy egyfiókos kiegészítője volt a GK-NF 12. készletnek, amely a GK-NF 14. készletet eredményezte, a 12B pedig két fiókos (dupla) készlet volt, amely a 12. készletet a 16.-ra egészítette ki, a 12D pedig négy fiókos, amely a 20. készletet adta ki. Ez a viszonylag rendezett állapot nem tartott sokáig. 1901-re fém elemekkel egészült ki a rendszer, melyek hidak, fém tetőszerkezetek építésére voltak alkalmasak. Kiegészítő dobozokat hoztak forgalomba (Übergangs kasten, „átjáró” vagyis konverziós készlet néven), amelyek átalakították a „csupa kő” készleteket fém elemekkel kiegészített készletekre. A számokat többszörösen újrafelhasználták. 1910-ben bevezettek egy újabb, fém elemeket is tartalmazó készlet sorozatot. Ezeknek a lakkozott vas elemeket tartalmazó készleteknek páratlan számozást adtak, a KK-NF sorozathoz hasonlóan. A páratlan számok azért „szabadultak fel” ismét, mert a KK-NF készletek már nem szerepeltek a fő termékpalettán, noha külön rendelni még mindig lehetett őket közvetlenül a gyártól. Így egy 5A számú készlet lehetett egy kiegészítő készlet a lakkozott vas sorozatban (DS – Dach Steine, vagyis Tetőkő), egy kiegészítő készlet a három közül bármelyik fém tetőelemes sorozatban, egy kiegészítő készlet a KK-NF sorozatban, egy kiegészítő készlet a kirakós játék sorozatban, egy átalakító készlet a KK-AF sorozatból a KK-NF sorozatba, vagy a már nem kapható KK-AF kiegészítő készlet. Jelenlegi ismereteink szerint tizenkét 5A számú készletet lehet megkülönböztetni. Ezek közül két, addig ismeretlen készletet 1992-ben fedeztek fel a régi Rudolstadt-i gyári archívumban. A gyár a végén külön könyveket nyomtatott abból a célból, hogy útbaigazítást adjon a kereskedőnek annak meghatározásában, hogy melyik készletet ajánlja a vevőnek. Még ezek a könyvek is távol állnak a teljességtől.

A KK készleteket röviddel Richter 1910-es halála előtt már kivették a termelésből, de a kiegészítő készleteket még további tizenöt évig kínálták eladásra. Négy újabb sorozatot vezettek be az első világháború alatt. Szerencsére ezeknek a készleteknek a számozása egyedi: 100-as sorszámok a Neue Reihe (ezt is Új sorozatként lehet fordítani), 200-as sorszámok a Modern Ház (Amerikai Bungalow) sorozat, 300-as sorszámok a Landhaus (Vidéki ház) sorozat, 400-as sorszámok pedig a Festung (Erődítmény) sorozat esetében. Az újítás elég korlátozott volt az első világháborút követően. A húszas években jelent meg a Neue Serie (szintén Új sorozatként fordítható) készletsorozat, amely a GK-NF újradolgozása volt, csupán annyi különbséggel, hogy eltérő építési minták voltak benne, és egy kicsit eltérő boltívek. Ezt követően már csak néhány új készletet állítottak össze, mint a **Lilienthal** és a **Lilienthal 2** [16], noha voltak törekvések az irányban, hogy kibővítsék a játék kínálatot fa kockákkal, további kirakósokkal és játékokkal. Az Anker Kőépítő céget 1963. december 31.-én felszámolták, épületét újrahazsírították. Néhány összeállított készletet leszámítva, a raktári készleten levő kövekből bárki annyit vehetett magának, amennyit el tudott vinni. A maradékot kidobták a gyár udvarára. Jelenleg is megtalálható az udvaron az az egy méter x öt méter x ismeretlen méter méretű bucka, amely építőkockákat „vérzik”. Meglepő, hogy sok

ezek közül a kockák közül még igen jó állapotban van, dacára a harmincévnyi német időjárás viszontagságainak.

Mennyire voltak népszerűek Richter Anker kockái? Az építési mintákon található nyomdai jelölések alapján – amelyek mutatják a nyomás dátumát és a tervezett sorozatméretet – úgy tűnik, hogy néhány (valószínűleg három és öt között, de tíz alatti) milliárd kockát adtak el. Természetesen ezek legnagyobb része mára már elveszett, de még most is legalább öt gyűjtőnek van a birtokában 100.000-nél több darab kő, és valószínűleg több száz olyan gyűjtő van, akinek 10.000-nél több ilyen építőkőve van. Az elsődleges piac Németország, Hollandia, az Egyesült Államok, Ausztria és Svájc volt. A terjesztési hálózatot felépítették az első világháború előtt és világméretű események teszik lehetetlenné, hogy pontos számokat lehessen meghatározni Kelet-Európa vagy Oroszország vonatkozásában. 1910-ben, amikor Richter meghalt, a cég székhelye Rudolstadt volt, és fiókok voltak Berlinben, Konsteinban (Bajorország), Lipcsében, New York-ban, Nürnbergben, Oltenben (Svájc), Prágában, Rotterdamban, Szentpéterváron (melynek saját fiókja volt Sablino-ban) és Bécsben. Legszenvedelmesebb az angol és francia fiókok hiánya. A londoni fiókot 1900 körül zárták be, amely dátumot követően az angol piacot ügynökökön keresztül látták el. [17] Talán az 1870-es francia-porosz háború hatása volt a fő oka annak, hogy francia képviselő nem létezett. Története fénykorában a gyár fő termékei a nagyrészt Rudolstadtban és Bécsben, kisebb mértékben New York-ban gyártott kockák mellett vegyi anyagok, gyógyszerek és gyógykészítmények, fonográfok, fonográf felvételek (berlini hangrögzítő stúdióval), csokoládé és kakaó voltak. A Sablino-i orosz gyár kirakásokat gyártott 1913-1914-ben, de kockákat nem. Az építőkocka készletek gyártása tervbe volt véve, de a háború miatt ez a fejlesztés elmaradt.

Ha ezek a kockák olyan fontos és érdekes játékok voltak, miért nem olyan népszerű gyűjtői darabok jelenleg? A legegyszerűbb válasz az, hogy azért nem, mert súlyosak. Ez az erő, mely lehetővé teszi oly nagyméretű és csodálatos épületek építését, egyben a kövek legnagyobb vétké is, ami miatt a kereskedőknek roppantul kényelmetlen az árukészlet kezelése. Egy viszonylag érdektelen, egyszerű 105 követ tartalmazó GK-NF 6 készlet 3 kilós, az egy kicsit érdekesebb, 499 követ tartalmazó GK-NF 12 pedig már 14 kilós. Egyetlen kereskedő se szeretne egy játékvásárra kivinni egy GK-NF 34 készletet, amely 3.848 követ tartalmaz, 40 x 45 x 70 cm méretű és több mint 80 kiló. Egy olyan készletet, amelyből kövek és építési minták hiányoznak, nehéz eladni. Egy másik probléma az, hogy egy építményt, amely még építés alatt áll, egyáltalán nem érdekes megnézni. Kevesen látják úgy a dolgokat, mint a mérnök, szobrász és építőkocka gyűjtő Norman Brosterman. Azt írta, hogy „egy úszó hajó modellje összeállítva érdekes, míg az építőkockák a leghatásosabbak és leglenyűgözőbbek fel nem épített állapotukban, amikor nem dolgok képei, hanem gondolatok”. Az ő számára minden készlet „nem csak egy készlet, hanem tucatnyi, száznyi építmény, egy egész képzeletnyi város, mely mind arra vár, hogy előugorjék egy kíváncsi gyermek vagy érdeklődő felnőtt keze alatt a dobozból.” [18]

Anker építők klubjai nem sokkal a kockák megjelenése utánól egészen a mai napig léteztek és léteznek. Nagyon lenyűgöző építményeket építettek a gyár működésének ideje alatt tevékenykedő Anker rajongók, melyek közül számos jelen könyv lapjain is látható. Az ember azt gondolhatná, hogy kevés felfedezni való maradt a kockákkal kapcsolatosan, de még mostanában is naponta kerülnek elő eddig ismeretlen készletek, sőt egész készlet sorozatok, továbbá eddig ismeretlen kő alakzatok. 1990-ben egy teljesen új sorozatot fedeztek fel, a Római Sorozatot. Azelőtt ezek közül a kövek közül csak három volt ismeretes, kettő belőlük szabad „kitöltő” kőként szerepelt a második világháború előtt a bécsi gyárból szállított egyedi

kőszállítmányokban. A következő fejezetek bevezetik az olvasót az Anker kockákkal kapcsolatos érdekes információk, a kockákat alkotó személyek és a gyár világába.

Építési minták egy nagyon korai Georgens-féle „Das Bauen” készletből. Figyeljük meg, hogy a boltíves kövek a jobb alsó mintában kétféle színűek. Ezt a hibát a későbbi nyomtatásokban kijavították.

III. A korai történet és az Anker Kőköcskák feltalálása. Richter, Georgens és a Lilienthal testvérek

Az 1830-as évek elején Friedrich Fröbel (1782-1852), egy Wartensee-i (Svájc) óvoda vezetője volt, és elkezdett érdeklődni a nagyon kicsi gyerekek nevelésének fejlesztése iránt. 1837-ben elköltözött Bad Blankenburgba, a németországi Tübingia tartományába, és 1840-ben megnyitotta a „Német Óvodát”, egy iskola előtti nevelő intézményt három és hat év közötti gyermekek számára. [1] Fröbel felismerte az építőköcskák nevelő szerepét, és egy hat sorozatos köcska-készletet állított össze az óvodája számára. Az első készletben csak különböző színű gömbök voltak – „tisztá” pirosak, kékek és sárgák, illetve „kevert” arany, aranysárga és lila színűek. A második készlet köcskából, hengerekből, gömbökből és kúpokból állt, természetes faszínben. Az első két készlet célja az volt, hogy megtanítsa a gyermeket a színek és formák megkülönböztetésére. A további négy készlet célja az volt, hogy egy kétdimenziós képből egy háromdimenziós alakzat kialakításának fontos képességét fejlessze ki. A harmadiktól a hatodikig a készletek méretei egymással kapcsolatban voltak. A harmadik készletben nyolc alapvető alakzat volt, mindegyik öt centi élhosszú köcska. Ezekkel a gyermekek több, mint száz „életformát” tudtak kialakítani, amelyeket minta-íveken ábrázoltak. Mivel a készletben csak köcskák voltak, az egyes darabok elhelyezése, iránya lényegtelen volt, csak egymáshoz viszonyított helyzetük volt fontos. A negyedik készlettől a hatodikig viszont más formájú alakzatok is voltak a készletekben. A negyedik készlet annyiban egészült ki a harmadikhoz képest, hogy téglalakú köcskák is voltak benne 2,5 x 5 x 10 cm méretben, az ötödik pedig azzal, hogy megjelent benne a prizma alakzat (döntött vagy háromszöges), amelyből kettőt összeillesztve az 5 centis köcskát lehetett kialakítani. Az utolsó, hatodik készletben további két új alakzat szerepelt, a 2,5 x 5 x 5 centis (teljes köcska felébe vágva) és a 2,5 x 2,5 x 10 cm (fél köcska hosszában félbe vágva, majd a két fél egymás után illesztve hosszában). Ezeket a köcskákat használva a gyermek alapvető képességeket sajátított el, mint például azt, hogy egy kétdimenziós rajzot hogyan kell megvalósítani három dimenzióban, vagy azt, hogy hogyan kell a nem szabályos alakzatokat megfelelően egymásra helyezni. A köcskák visszatétele a saját dobozukba is nevelő célzatú volt – megfelelő módon el kellett helyezni a nem szabályos alakzatokat egy „sík” felületen. Ha a köcskák nem megfelelően kerültek a helyükre a dobozba, akkor a készlet utolsó darabjai már nem fértek be, vagy másnap a gyermek nem találta meg a keresett darabokat a dobozban, mert két egymásra helyezett félbe vágott köcska felülről nézve pont olyan, mint egy egész köcska. Noha a köcskák anyaga, a fa és a gyermekek zsenge kora akadály volt annak, hogy komolyabb „építmények” készüljenek, a nevelő érdem vitathatatlan volt. Ugyanezeket a készségeket a mai napokban is köcskák segítségével fejlesztik. Egy másik, Fröbel által fontosnak talált nevelési elv az volt, hogy a gyermeknek előbb fel kellett építenie a mintában szereplő összes építményt, és csak azután kezdhetett el saját ötletei szerint építeni. Szerinte az alapvető technikák és fogások elsajátítása elengedhetetlen előfeltétele az alkotó önkifejezésnek. [2]

Fröbel gondolatai és elképzelései számos embert befolyásoltak. Richter, Georgens és Gustav Lilienthal mind Fröbel ötleteire építettek. Noha mindegyikük más irányból közelítette meg a gyermeknevelés kérdését, mégis összefutottak a késői 1870-es években, és egymás közti kapcsolataik az Anker Kőépítő készleteket eredményezték. E három ember életútjának rövid vázolója, különös hangsúllyal a Richterén, segít megérteni a kő építőjátékok megalkotását.

Friedrich Adolf Richter 1846. december 12.-én született Herfordban (Nordrhein-Westfalen, Németország), Friedrich Wilhelm Richter pékmester és Christine Margarete Richter fiaként. Elemi iskoláit helyben végezte, de a középiskola befejezése helyett

elszegődött egy Calvör nevű gyógyszerészhez. Későbbi élete során ez nagyon nagy hasznára vált. Kétségtelen, hogy Richter egy „nagy sietségben levő fiatalember” volt. Pénzt akart csinálni, mégpedig nagyon sokat. Ezért aztán még tizenéves volt, amikor feladott több újságban is egy hirdetést, amely így szólt: „Tévedhetetlen módszer, amelynek segítségével mindenki, aki egy márkát küld, meggazdagodhat. Richter”. Nagyon rövid idő alatt több száz márkája volt a bankban. Hogyan válaszolt a megkeresésekre? Egy előre nyomtatott levelezőlapot küldött postafordultával: „Tegyen hasonlóképp. Richter” [3]

A pénzzel a zsebében először Unnába költözött, majd Duisburgba. A duisburgi városi jegyzék megemlíti 1868. augusztus 7.-én, mint egyedülálló bolti segédet. Nem olyan ember lévén, aki hagyja a karrierjét egy helyben topogni, saját import termékeket forgalmazó boltot nyit 1869. március 21.-én. [4] Pályája ezen szakaszát könnyű nyomon követni, mivel Richter a reklám elkötelezett híve volt. A bolt megnyitását hatalmas újsághirdetés előzte meg (a Rajna-Ruhr Újságban). Egy héttel később még nagyobb hirdetést tett közzé, melyben élelmiszert, cigarettát, gyapjufonalat, porcelánedényeket, stb. kínált. Herfordi tapasztalatát is hasznosítva, egy hónapon belül elkezdett gyógyászati csodaszereket is kínálni. Azokban az időkben a külföldi nevek nagyot lendítettek a gyógyszerek tekintélyén. A francia nem volt javasolt az 1870-es francia-porosz háború utóhatásaként jelentkező ellenérzések miatt, ezért aztán az angolt használta. Richter fogpasztája „Amerikai Ízesített Fog Por”, a szappanpor pedig „Amerikai Patent Mosó Kristály” volt, a fogfájást pedig az „Amerikai Odontalgikus Cseppek” mulasztották el. [5] 1869 júliusától Richter kizárólagos német forgalmazója lett Dr. Radway „Ready Relief” (Kéznel Levő Megkönnyebbülés) nevű csodaszerének, melyet először 1847-ben készítettek New York-ban. Ezt a készítményt külsőleg alkalmazandó reuma és köszvény elleni szerként kínálták. Richter úgy döntött, hogy be is lehet venni, és akkor nagyon hasznos kimerülés, vérhas, kolera, hasmenés és sok más egyéb ellen is. Egy üveg 17 és fél ezüst pfennig-be került.

Richter nem szorítkozott a kiskereskedelmi tevékenységre. 1869. június 5.-én engedélyért folyamodott, hogy a boltjában iskolai tankönyveket forgalmazhasson. Keller polgármestertől egy ajánlólevelet szerzett június 11.-én, és 30.-ra sikerült megszereznie a teljes tankönyv forgalmazási jogot. Szeptember 25.-én beindította saját nyomdaipari vállalatát, nyomdával, boltokkal és utcai árusokkal. Noha a polgármester úgy gondolhatta, hogy csak a saját boltjában fog árusítani, jellemző Richter üzletszemléletére a feladat teljes függőleges integrációja. Richter nyomdáját nem csak olvasókönyv nyomtatásra használták, hanem szóróanyagok és reklámkiadványok előállítására is. Új üzletét „Duisburgi Rajnai Nyomdai Vállalat”-nak hívta. 1870-ben kiadott egy nyolc oldalas nyomtatványt „Változó Világ” néven, amely „500.000 előfizetőjének” adott tanácsot különböző betegségek területén. Mondani sem kell, mindjárt készítményeket is ajánlott, amelyeket éppen a Richter boltban lehetett megvásárolni, és amelyek segítettek megelőzni, illetve gyógyítani különböző betegségeket.

Ugyanebben az időszakban Richter kiterjesztette üzlete tevékenyégi körét. Egyes egészség-italok nagyon népszerűek voltak akkoriban, mint például az „Alpin Gyógynövény Egészségügyi Sör” nevű gyógynövény-citrom sör (a berlini R. Bohl-tól), és ezeket Richter forgalmazta is boltjában. 1869 szeptemberétől Dr. John Jacobi „Amerikai Császári Ital”-át is elkezdte árusítani – ez egy nyilvánvaló másolata volt a berlini Karl Jacobi akkor nagyon népszerű „Császári Ital” nevű készítményének. Duisburgban már 1865-től jelentek meg hirdetések Dr. Richter villamosan feltöltött fog nyakláncairól. Ezek a nyakláncok bársonyborítású kénes gumiból voltak. A gumit a gyermek nyakába kellett akasztani, és ennek kellett ezután egy enyhe elektromos ösztönzéssel elősegítenie a fogak növekedését. Ezek a

nyakláncok a Halle-i A. Rennepfennig gyár különlegességei voltak, és ez a „Dr. Richter” természetesen nem F. Ad. Richter volt. A hasonlatosságot viszont remekül felhasználta arra, hogy kibővítse a termék kínálatát.

Richter számos további szabadalmazott gyógyszerrel egészítette ki a termékskálát, melyek legtöbbje Amerikából származott. 1870-re megnyitotta gyógyszerágazati üzletét, és kibővítette a tevékenységet egy ömlesztett gyógyszert palackozó épülettel. Természetesen a száraz termékek fölött sem siklott át. Dr. Cherwy, egy másik, gyógyszergyártók által szült képzeletbeli amerikai orvos termékeként megjelent az „Egészség Kávéja” és a nagyon egészséges „Ünnepelt Liszt”. A csomagolót az 1871-es Duisburgi összeírás alkalmával Richter „vegyi és gyógyszerészeti gyár”-ként nevezte meg. [6] Ő megértette, hogy a sikeres marketing szempontjából mennyire fontos a csomagolás.. Az „Amerikai Császári Ital” címkéjén egy lebegő angyal szólítja meg a legyengülteket: „Jertek hozzám ti, kik robotoltok és gondterheltek vagytok, és én megnyugvást hozok néktek”.

Három tényező is kikezdte Richter sikerét. A gyógyszer ágazat, orvosok és gyógyszerészek egyaránt rosszállották a versenytárs tevékenységét és komolyan dolgoztak rajta, hogy kiiktassák; azon termékek gyártói, akiknek termékeit Richter lemásolta, nehezményezték az ő sikerét, és hogy üzleti veszteség éri őket; továbbá versenytársak bukkantak fel. Csak az első aggasztotta Richtert. A továbbiakban nem is foglalkozunk velük, de vicces Dr. Karl Jacoby Richter elleni rosszindulatú támadásait olvasni. Richter és gyógyszerei számos újságbeli támadás céltáblái voltak, különösen a gyógyszeripari szaksajtóban. 1871. június 1.-én egy kereskedelmi újság a Dr. Chewy féle Baráti Itallal kapcsolatosan ezt írta: „Ez a készítmény egy színtiszta amerikai svindlinek tűnik, amelynek fő forgalmazójaként a duisburgi Adolph Richter nevezhető meg.” [7] Számos helyi rendeletet hoztak, amelyekben megtiltották az egészségügyi készítmények reklámozását és forgalmazását olyanok számára, akik nem voltak gyógyszerészek. A készítmények eladását egy 1872. március 25.-én kelt német országos törvény a patikákra korlátozta. Minden egyéb kereskedelmet és reklámozást szigorúan megtiltottak. Ezeket a törvényeket nagyon gyengén tudták csak betarttatni, de egy olyan siker fölött, mint a Richteré, nem siklott át senki. 1873. április 1.-én Richter eladta duisburgi üzleteit, és átköltözött Luxemburgba. A Rajnai Nyomdai Vállalatot 1873. április 2.-án törölték a Duisburgi Üzleti Nyilvántartásból. 1873-ban Richter próbálkozott még Nijmegenben (Hollandia) és Luxemburgban, 1874-ben pedig Lipcsében és Nürnbergben. Bárhova is ment, mindenhol gondjai támadtak a helyi orvosi körökkel, de egy sor Richter-tulajdonú céget hagyott maga után, amelyeket sikerült beolvasztania egy együttműködő vállalatgyűvelegbe. Richter nagy hasznát vette korábbi tapasztalatainak. 1874. július 1.-én Richter Nyomdai Vállalatát bejegyezték Lipcsében. „Dr. Adolph Richter” jelentkezését a Német Könyvkiadó Egyesületbe 1875-ben elfogadták. A Vegyészet Doktora cím egy nem létező Philadelphia-i egyetemről származott, és 1873. január 30.-i keltezésű volt. [8] Richter 1877-ben megvásárolta, vagy talán társalapítója volt Dr. Oskar Schneiderrel együtt a Lipcsei Oktatási Anyag Vállalatnak (Lehrmittel Anstalt). Különböző neveket használtak a számos kiadványon és terméken, de mindegyikük az Oktató és Foglalkozásügyi Anyagok Központi Kiadó Házából származott. Az első termékek egyike egy lányok számára készült tervező játék volt – kis színes agyag téglácskák, amelyeket vonzó alakzatokba kellett rendezni. [9] Természetesen minta alakzatokat is mellékeltek a téglákhoz. Ez a termék, a „Täfelchenlegen” a legelső Richter-féle „kő” játék, amely az író előtt ismeretes. [10] Ez a legkorábbi ismert Richter-féle Lehrmittel Anstalt védjegyes Richter készlet, amely „egy ülő helyzetben levő mókust ábrázol, mancsai közt egy dióval”. [11] Noha később a modernebb Anker kő anyagból is készítették, és nevét Anker-kő-mozaikra változtatták, a termék szerepelt

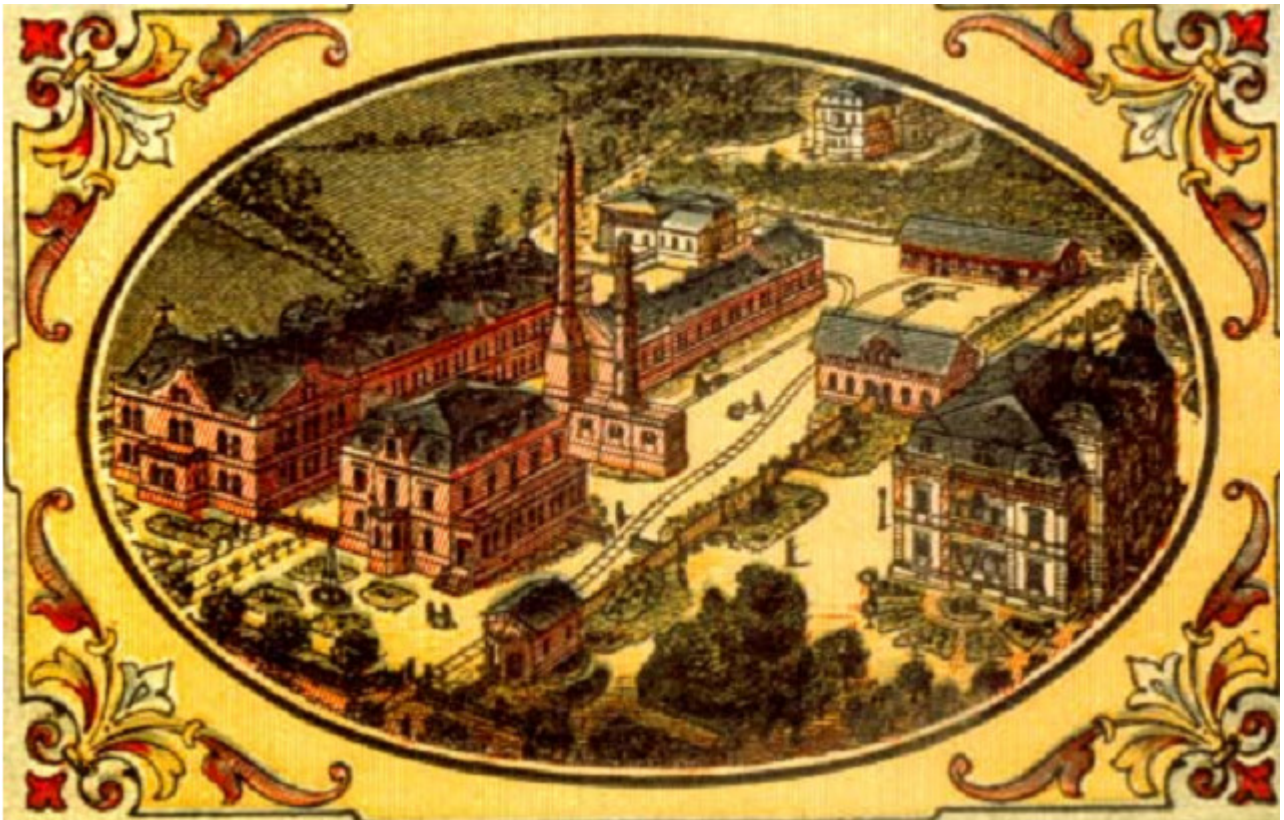
a termékpalettán még a gyár 1963-ban bekövetkezett bezárásakor is. Az Anker kövek a lipcsei fiók útján kerültek a Richter-féle termékválasztékba. [12]

Mielőtt leírnánk a kő építőkockák megalkotásának folyamatát, lényeges elmondani, hogyan kötött ki Richter egy kis tübingiai városban, a pöttöm Schwarzburg-Rudolstadt tartománybeli Rudolstadtban. Richter folyamatosan kereste a tovább vezető utat szabadalmazott gyógyszerei számára, csak hogy mindenhol az orvosi szakma támadásaiba ütközött, sokszor éppen azoknak az újságoknak az útján, amelyek annak idején a reklámjait közzétették. 1874-ben Nürnbergben, ahova a gyógyszer ágazatát költöztette, a Nürnbergeri Városi Hírek és szerkesztője, Monniger nem csak a gyógykészítményeket támadta meg, hanem magát Richtert is. Richter feljelentést tett, ám mikor kiderült, hogy ebből pereskedés lesz, visszavonta a feljelentését. A mézeskalács (Lebkuchen) gyár, amelyet felvásárolt a nürnbergi főhadiszállás kialakítása céljából, megmaradt a Richter-féle ipari birodalom részeként.

Végül Richter megtalálta az orvosi szakma ellenállásának megtöréséhez szükséges technikát. A törvény a patikán kívüli gyógyszer-reklámozást és -értékesítést tiltotta, de az előállítását nem. Ha az értékesítés törvényes volt abban a helységben, ahol a készítményt gyártották, akkor panasz nem lehetett. Richter úgy döntött, hogy postai úton fogja terjeszteni termékeit. A postai úton történő rendelés az 1860-as években nagyon nagyot fejlődött, a hatékony postai hálózat kialakulásának eredményeként (utánvét, postai utalvány). Németországban, és Európa nagy részében a mai napokban is szélesebb körben elfogadott a postai utalási rendszer (Giro), mint minden más nem készpénz alapú fizetési mód. A külföldi pénznem átváltása miatti nehézségeket megoldotta a giro-csekk. Az 1870-es, franciákkal vívott háború alatt Richter duisburgi cége óriási postai rendeléses forgalmat bonyolított le a fronton lévő vagy az otthonuktól távol állomásozó csapatokkal. A hozzátartozóknak sokkal egyszerűbb volt megrendelni a katonák számára bármit, mint azokat saját maguknak megvásárolni és elküldeni. A szabadalmazott gyógyszerek gyártói elsők közt alkalmazták a postai terjesztés eszközét, tehát Richter egy jól kitaposott úton haladhatott, viszont, mint általában mindent, ezt is jobban csinálta, mint a vetélytársai.

1876-ban Richter engedélyt kapott a helyi fejedelemtől, hogy a Nürnbergtől 140 km-re északra fekvő Schwarzburg-Rudolstadt független fejedelemségében vegyi-gyógyszeripari gyárat építsen. Egy nagyon kicsi, 800 négyzetkilométernél kisebb területről van szó, fővárosa, Rudolstadt (1861-ben 6.033, 1880-ban 8.747, 1900-ban 12.407 és 1910-ben 12.937 lakossal), amely a München és Berlin közti fő vasútvonal mentén fekszik. Talán a fő vonal (amelyet Rudolstadton keresztül vezetve 1874-ben fejeztek be) nem a legpontosabb kifejezés, mert a terület a Tübingiai hegységben helyezkedik el, és ezeken keresztül az egyetlen ésszerű vasútvonal építési lehetőség itt, a Saale folyó völgyében adódott. Richter megvásárolt egy nagy területet (65 hektárt) a várostól nyugatra, ahol a Saale folyó északról keletre fordul. Ez a terület a vasútvonal mentén volt, és a Saale egy apró mellékfolyócskáját is magába foglalta. A gyárat 1877-1878 között építették fel, és nagyon tekintélyes volt a kis fejedelemség viszonyai közt. Az együttesnek saját vasútállomása és vágánya volt, saját villamos erőműve három gőzfejlesztővel, víztoronnyal és távíró állomással. Richter saját házát a gyár mellett építtette fel, hogy élvezhesse azokat a szolgáltatásokat, amelyek még a városban sem voltak elérhetők akkoriban, de még a Heidecksburg kastélyban sem, amely a fejedelem rezidenciája volt. Hogy nehogy Richter túljárjon az eszközön, a nürnbergi gyógyszerészek kijárták, hogy Richter egy hivatalos értesítést kapjon arról, hogy noha a gyógyszeripari termékek gyártása törvényesen

megengedett, forgalmazásuk a nagyközönség számára azért még tilos, mert az a patikákra van korlátozva. Richter ezt a buktatót úgy kerülte ki, hogy egy nem létező szászországi, Roda-

A rudolstadti Richter gyár, kb. 1880-ban
Északról nyugat felé nézve

beli gyógyszerházzal szerződést kötött.

A gyártott termékeket Rudolstadt-ból Rodába szállították, a nem létező „gyógyszertárnak”, amely valójában egy központi elosztó raktár volt. [13] Mikor ezen az akadályon 1880-ra túlléptek, a Richter gyár több mint 200 alkalmazottal a legnagyobb volt Rudolstadt városában, és még mindig növekedésben volt. 1910-ben, a csúcsponton a gyár 649 alkalmazottat foglalkoztatott, amely Rudolstadt lakosságának 5%-át tette ki. Egyetlen Schwarzburg-Rudolstadt-i döntési helyzetben levő intézmény vagy személy sem akarta korlátozni gyógyszer eladásait, és a laza szövetségbe szerveződött Német Birodalom nem állt készen arra, hogy a szövetséget alkotó kis államokkal ilyen kérdésekben szembe kerüljön. A teljes Német Birodalomra kiterjedő hatékony szabályozás 1904-ben lépett életbe, de akkorra Richter termékei már annyira „elismertek” voltak, hogy polgárjogot nyertek „vény nélküli gyógyszer”-ként. Az Egyesült Államokban a Coca-Cola 1886-tól 1903-ig egy kokain alapú szabadalmazott gyógyszer volt fejfájásra, különösen másnaposság esetében. Bármely objektív visszatekintés a tiszta élelmiszer és gyógyszer törvények történetére azt állapíthatja meg, hogy Németország egy kicsit előre is volt az egészségügyi szabályozás területén, mint egyéb országok.

Richter keményen dolgozott azon, hogy elkerülje a termelés kiszervezését külső, szerződéses partnerek felé, a saját birodalma terjeszkedését pedig minden módon bátorította, többek között együttműködő közös vállalatok indításával is. Lipcsei nyomdai vállalata iskolai tankönyveket is nyomtatott, mert ez egy olyan tevékenység volt, amit Richter már

Duisburgban is jövedelmezőnek talált. Az olvasókönyv üzlet hozta kapcsolatba Richtert Dr. Georgens berlini oktatási intézményével.

Dr. Jan Daniel Georgens és felesége, Jeanne Marie von Gayette-Georgens igen ismertek voltak abban az időben a gyermekek és nők nevelésének területén kifejtett munkásságuknak köszönhetően. Az 1868-as évet megelőzően tíz évig működtek osztrák, „Levana” nevű gyermeknevelő intézetüket. 1868-ban átköltöztek Berlinbe. Georgens munkatársa volt a Berlieni Tanárok Szervezete Munkacsoportjának, és bizottsági tag volt a Német Tanárok Szervezetén belüli, Berlieni Kerületi Társulat által szervezett Nevelő és Oktatási Anyagok Kiállításán is. Ezt a kiállítást, amely a szervezet állandó rendezvénye volt, 1874-ben nyitották meg. Georgens maga elkötelezett szószólója volt az óvodáknak és az olyan női kézimunkáknak, mint például a hímzés. Aktívan közreműködött, más nevelőkkel és művészekkel együtt, különböző gyermekjátékok megalkotásában is. [14]

1877-ben Gustav Lilienthal nővérével, Marie-val együtt a berlini Elsässer utcában (a későbbi Kút utcában) megnyitotta a Női Kézimunka Művészi Műhelyét. Gustav egy nagyon tehetséges művész volt, akinek remek klasszikus tervezési ismeretei voltak. A tananyag része volt a ruhatervezés és díszítés, a szobákban alkalmazott kárpitozás és fafaragás, függönyök, női és gyermek ruhák készítésének elmélete. Gustav antik minták alapján készült díszítésekről szóló könyveket állított össze. Ő, miként Georgens is, a berlini reform-gondolkodású tanítók, művészek és értelmiségiek köréhez tartozott, nem volt hát meglepő, hogy ismerték egymást.

Figyeljük meg Gustav Lilienthal aláírását és a számos javítást, többek közt a címváltoztatást is „Der”-ről „Neuer”-re.

1877-ben Richter lipcsei nyomdája nyomtatta ki Georgens hat füzetből álló sorozatának, a „Női Kézimunka Iskolájának” második kiadását. Az első kiadás 1869-ben jelent meg, tehát elég sok idő kellett hozzá, hogy elkeljen. Az új kiadás sokkal hamarabb elfogyott, elképzelhető, hogy a kisebb példányszám miatt. Egy nagyobb, rajzokkal, képekkel és egyéb segédletekkel kibővített kiadás előkészületei indultak meg. Georgens Gustav Lilienthalt alkalmazta a rajzok és a művészeti munka elvégzésére. Hogy Georgens tényleg kifizette-e Gustavot, vagy az csak (hiába való módon) azokra a bevételekre várt, melyek az ő műhelyében történő eladásokból származtak volna, nem tudni, de inkább az utóbbi eset tűnik hihetőbbnek. A Georgens-féle könyv külön hangsúlyozta, hogy további terveket, rajzokat lehet beszerezni Lilienthal Női Kézimunka Művészi Műhelyében. Amíg a Georgens-féle füzeteket nyomtatták, Richter és Georgens egy újabb sorozat füzetet és játékot kezdett el tervezni,

mindkettőt „Neuer Kindergarten” néven.

Lehet, hogy Georgens viselte az üzleti kockázatot, és Richter csak a nyomdai munkákat végezte el, de több egymást követő esemény is azt látszik alátámasztani, hogy a kezdeményezés Richteré volt, és Georgens valami illő részesedést kapott Richtertől. Az mindenesetre biztos, hogy a művészeti részt ehhez a projekthez is Gustav Lilienthal készítette, amint ezt egy „Das Ringenlegen” (Gyűrűfektetés) nevű játék doboz elrendezési íve is tanúsítja, G. Lilienthal aláírású többszöri javítással. [15] Ezt a játékot, amely egy gyűrűket vagy rövid pálcikákat (Das Stäbchenlegen) vagy téglákat tartalmazó (Das Täfelchenlegen) készlet, melyből vonzó mintákat lehetett kirakni, „Dr. Richter Nyomdai és Oktatási Anyag Gyára” készítette. Georgens nevének használata biztosította a vevőt afelől, hogy a terméket egy nevelő olyan játékként hagyta jóvá, amely a gyermek képzelőerejét hivatott ösztönözni. Gustav Lilienthal azt írta önéletrajzában, hogy az ezen „nyilván-valóan gyenge minőségű játékok” céljára szánt rajzok készítése közben döntött úgy, hogy kifejleszt egy „valódi esztétikai érdemekkel” rendelkező építő játékot. Azt írta, hogy pedagógiai érzéke azt kívánta meg, hogy a készletek egy-aránt legyenek bevezetők a szépségbe, tudásba, és az élethű formákba, és hogy használatuk ismertesse meg a gyermekekkel a történelmi építészeti stílusokat. Ezen célok elérésére a kő-jellegű alap-anyag inkább alkalmas, mint a fa. Mindazonáltal az emlékezések olvasója jó, ha úgy olvassa az 1930-ban írt önéletrajzot, hogy nem téveszti szem elől azt, hogy Lilienthal hogyan akart ötven évvel az események után a saját ihletére emlékezni, és hogyan tükrözi a szöveg azt a tényt, hogy tudta, Richter a kövekkel milyen méretű világsikert ért el, és azok milyen hírnevet szereztek neki. [16] Az önéletrajzból az is kiderül, hogy Lilienthal véleménye szerint Richter teljes vagyona az Anker kockákból származik, és semmi érdem nem illeti meg Richter egyéb üzletágait és kereskedői zsenialitását.

Testvérével, Ottonnal együtt, aki igen híres úttörője volt a motoros repülésnek és siklóknak, Gustav elkezdte kifejleszteni a megfelelő építőanyagot. Otto Lilienthal gépépítő volt, és egy kis szerelőműhelye volt Berlinben abban az időben. Ekkor Gustav még együtt lakott nő testvérével Berlinben. A mesterséges kockák készítésére azt a megoldást használták, hogy egy mesterséges kő „magot” öntöttek üreges vas vagy sárgaréz öntőformákba. Egy nagyon hasonló anyagot használtak kőszobrok javítására is, különösen a homokkőből vagy durva mészkőből készültek esetében. Csekély kétely férhet csak hozzá, hogy a Lilienthal testvérek találták fel ezeket az építőkockákat. Természetesen semmi nincs Richter előéletében, ami arra engedne következtetni, hogy Richter találta volna fel őket. Sokkal több kétely van viszont azzal kapcsolatosan, hogy melyik Lilienthal testvére volt maga az ötlet. A legtöbb korabeli forrás szerint a kövek Otto találmányai voltak, de Otto lévén a híresebbik testvér, ezért megtörténhetett esetleg az is, hogy neki tulajdonították a találmányt. Az író véleménye szerint Gustav felismerte az igényt, és elmondta azt Ottonnak. Otto, aki ismerte a fémöntést és az öntőformák használatát, javasolhatta, hogy ezt a megoldást alkalmazzák. A módszert be is vezették, de hogy pontosan melyikük, azt senki sem tudja. Mindenesetre, a receptet kifejlesztették, és hozzáfogtak az öntőformák készítéséhez. A recept összetétele: fele homok, fele finoman őrölt kréta, plusz színező anyag; alapos összekeverés után a súly 25%-nak megfelelő mennyiségű lenolajat kell hozzáadni; összekeverni; mindaddig préselni az öntőformát, amíg a lenolaj kifolyik; ezután kiszárítani nyolcnapos sütéssel 100 és 150 °C közti hőmérsékleten. [17] Bizonyos okoknál fogva úgy tűnik, hogy az öntőformákat nem Otto Lilienthal műhelyében készítették. Az így előállított kőkövek nehezek voltak, tartósak, és a felületük elég durva ahhoz, hogy egy belőlük készített építmény ne tudjon könnyen szétesni. Gustav úgy gondolta, hogy el tudja adni ezeket a köveket, de úgy látszik, hogy képtelen volt akár csak egyetlen készletre is megrendelést szerezni, noha később

azt állította, hogy egy berlini Leipzig utcai játékbolt megengedte, hogy néhány követ a vitrinbe kitegyen. [18] Az eredeti Lilienthal készlet pontos mibenléte ismeretlen, és az is, hogy ez egy készlet volt-e vagy csak néhány egyedi kő.

A Lilienthal testvérek játék építőköcka vállalkozása csődöt mondott, és Otto minden megtakarított pénze, kb. 4.000 márka is odaveszett. Ráadásul még további 800 márkával tartoztak is az öntőformákért. Ekkor lépett a képbe Richter, aki megvásárolta az ötletet és a gépeket 1.000 márka „profitért”. Nem biztos, de úgy tűnik, hogy a tartozások rendezése mellett Otto a „profiton” felül visszakapta megtakarított pénzét is. A profitot felezték, 500-500 márka jutott mindegyik testvérnek. Richter ezért egy teljes lemondó nyilatkozatot is akart, de a Lilienthal testvérek elutasították kérését. Hosszas alkudozások után mégis megállapodtak. A találmány eladásáról szóló okirat tartalmazott egy olyan kitételt is, amely szerint a Lilienthal testvérek „mostantól kezdve lemondanak az ilyen kövek gyártásáról” („künftig auf die Produktion solcher Steine zu verzichten”). [19]

Richter levédette az eljárást Németországban (13.770. számmal, benyújtva 1880. október 8.-án és megadva 1881. május 25.-én) és az Egyesült Államokban (233.780. számmal, benyújtva 1880. szeptember 18.-án és megadva 1880. október 26.-án). Németországban a szabadalmi jogot maga Richter kapta meg, mint kérvényező. Az Egyesült Államokban a törvény előírja, hogy a szabadalomért folyamodónak esküt kell tennie, hogy ő a „valódi feltaláló”, még akkor is, ha a szabadalmi jogot más kapja. Ezért a találmány USA-beli jogát Otto és Gustav Lilienthal kapta, de az engedményes természetesen Richter volt.

Gustav Lilienthal a maga 500 márkáját arra használta fel, hogy kiiktassa a „vidéki otthon pora által okozott csalódásokat és kellemetlenségeket”, és kivándoroljon testvéréhez, Marie-hoz. Gustav 1880 nyarán elköltözött Melbourne-ba, Ausztráliába, és Marie tovább költözött Új Zélandra. Tulajdonképpen Brazíliába akartak utazni, de amikor a hajó kikötött, akkor éppen egy forradalomba csöppentek bele, ezért aztán a hajón maradtak, és így érkeztek Ausztráliába.

Az írónak megbízható forrásokra hivatkozva jelentették, hogy a Lilienthal kockák Richter-féle megvétele megjelent az Új Óvoda újságban, de az író ezt a hirdetést soha nem látta. Az ügylet pontos dátumát nem ismerjük, noha általánosan elfogadott, hogy 1880-ban történetelt. Talán ez a hirdetmény segíthetne rögzíteni a pontos dátumot.

Az olvasó úgy gondolhatja, hogy az Anker kockák feltalálásáról szóló történetben túl nagy hangsúlyt fektetünk a Lilienthal testvérek szerepére, különösen a Gustavéra, de a testvérek 1886-ban visszatértek a játék építőköcka készítéshez, ami aztán kétévi pereskedést eredményezett. Ez a háttér különösen fontos ahhoz, hogy megértsük az 1880-as évek közepének eseményeit.

Egyes Anker tanulmányozók azt állítják, hogy Gustav Lilienthal rajzolta a mintákat az első készletekhez, „Das Bauen” (Az építmény) néven, és hogy az eladást követően Richter-nek dolgozott hat hónapig. [20] [21] Gustav hirtelen távozása Németországból kissé nehezen hihetővé teszi ezt a kijelentést. Sokkal valószínűbb, hogy Richter csak odacsapta a kockákat a többi „Lehrmittel” óvodai termékekhez. Természetesen Gustav már kiterjedt rajzolási munkát végzett Richter számára ezen a játék vonalon. Talán Gustav a saját készleteihez is maga készítette a rajzokat, egyrészt saját használatára, másrészt a készletek tartozékaiként az eladás érdekében tett erőfeszítések során. Ha akár egyetlen készletet is eladtak a Richter korszak előtt, annak semmilyen nyoma nem lelhető fel. Egyetlen nyom se utal továbbá arra sem, hogy

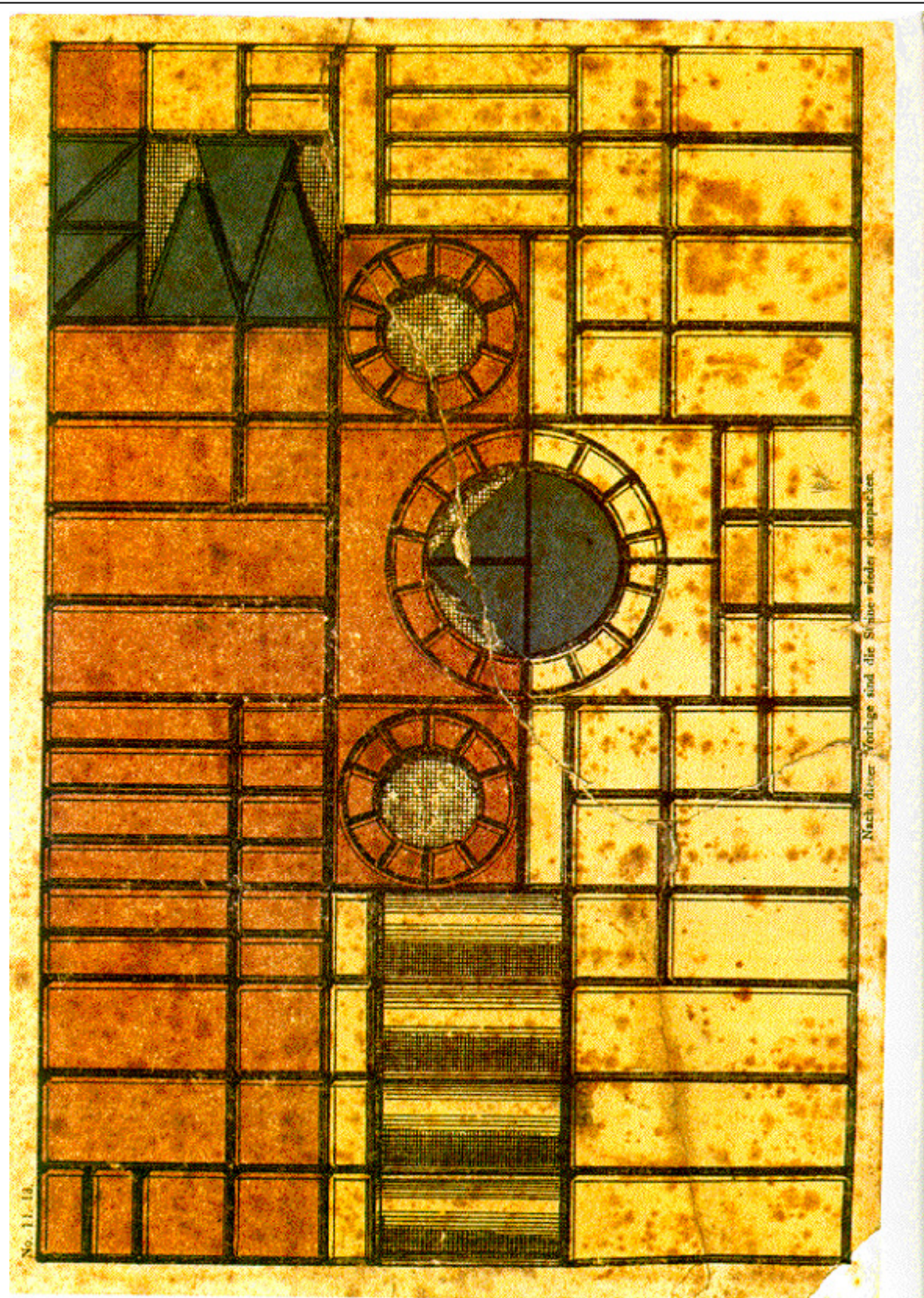
a korai építőkészletek, a „Das Bauen” dobozok rajzait Gustav Lilienthal készítette volna. Vannak példák Gustav Lilienthal által készített rajzokra, de ezek általában aláírottak és gyakran dátumozottak is. Sok, a Richter készletekben található rajz is kezdőbetűkkel ellátott

A gyárépület képe a rudolstadti Anker Művekben

Az épületen az 1882 (MDCCCLXXXII) évszám látható az ajtó felett. Az író szerint ez az „Új gyárépület”, amelyet a kőépítő gyártásához építettek 1882-ben. A képet az író készítette 1992 októberében. Ezen épület elhelyezkedése a Lábjegyzetek XII. fejezethez tartozó részében található térképen meg van jelölve.

és dátumozott, így tehát tudjuk, hogy Richternek nem volt kifogása az ellen, hogy a rajzoló saját kézjegyét helyezze el a rajzon. Valószínű, hogy egyes kutatók meghosszabbítják Gustav vélhető kezdeti munkásságát az Új Óvoda játéksorozaton egészen az első kőépítő készletekig. Ezek a készletek „Az építmény” (Das Bauen, Het Bouwen, The Building, Architecture) néven szintén a Richter féle Új Óvoda terméksorozat részei lettek.

A Georgens-féle „Das Bauen” elrendezési rajza a 11. sz. készlethez, amelynek építési rajzait már korábban bemutattuk.

IV. A korai „Das Bauen” készletek és Lilienthal második kísérlete a kőépítőiparba történő visszatérésre

Minden ismert 1884 előtti készleten szerepel a Richter-féle Oktatási Anyag Vállalat márkus védjegye és az Építmény szó: „Das Bauen” németül, „Het Bouwen” hollandul, „Architecture” angolul. A legkésőbbi készletek kivételével mindegyik dobozának a tetején szerepel Georgens neve és az Új Óvoda (Neue Kindergarten, Nieuwe Kindertuin [1]) felirat. Ezek egyértelműen Richter készletek. A Georgens-szel kötött megállapodás részeként Richter használta ezeken a kőépítő kocka készleteken Georgens nevét. Ez jellemzően mutatja, hogy Richter mennyire fontosnak tartotta termékei minőségének alátámasztása szempontjából a nyilvános elismerést. Ezen kezdeti készletek közül számos példány dobozának fedelén holland felirat található (Het Bouwen), amely a „szabadalmazott kőépítő készletek” nemzetközi marketingjét jelzi. Richter rotterdami irodája volt egyike az első külföldi fiókoknak (talán a legelső), amelyet megnyitott, mivel Hollandia nagyon fontos piaca volt a gyógyászati készítményeinek. A formák száma kicsi volt – 10 és 16 között, és a kockák az eredeti Fröbel-féle piros, sárga és kék színűek. A derékszögű alakzatok mellett két különböző méretű ív került a dobozokba, továbbá oszlopok és csúcsok. Mindegyik készlet KK (kiskaliber) kövekből állt, vagyis az alapvető méret 20 mm volt. [2] Noha állítják, hogy a Lilienthal testvérek vezették be a GK (Großes Kaliber – nagy kaliber, 25 mm élhosszú) kockákat, a KK kockákkal egy időben, mégis minden, az író által ismert készlet KK. [3] Továbbá a Lilienthal testvérek anyagi helyzetét ismerve igen valószínűtlen, hogy befektettek volna két olyan teljes készlet öntőformába, amelyek között nincs átjárás. Még valószínűtlenebb az, hogy Richter a polcon őrizte volna négy éven át a GK öntőformákat, és csak KK kockákat gyártott volna.

Egy 1880. december 21.-én kelt, a Richter-gyárban tett látogatásról szóló újságbeli beszámoló hírt ad arról, hogy ott „egyedi anyagból készült építőkocka készleteket” gyártanak. A legkorábbi ismert tanúság a Richter-féle kőkockákról egy helyi, rudolstadt-i újságban 1880. december 16-án megjelent hirdetés és egy 1881-es holland nyelvű reklámfüzet. Ebben a füzetben újranyomatva megjelenik egy idézet (amely egy Richter-féle hirdetésből származónak tűnik) a Bazar 1881. évi második kiadványából, amely a kor legbefolyásosabb német női magazinja volt.

1882-re Richter minden bizonnyal eldöntötte, hogy a kőépítő sikerágazat lesz. Rudolstadt-i ipartelepén a kőgyártás céljára külön épületet építtetett. [5] Az pontosan nem ismeretes, hogy a jelenleg is álló gyáregépületek közül melyik volt az első kőkészítő, vagy hogy az egyáltalán áll-e még, de az „építőkocka-stílus” és az ajtó fölötti 1882-es dátum valószínűvé teszi, hogy ez az az épület. (lásd az előző fejezet végi képet)

Már a „Das Bauen” korszak elején megjelentek angol nyelven feliratozott készletek. Ezek számára ugyanazt a borítót használták, mint a korai Alte Folge készletek számára. [6] A Georgens vagy „Das Bauen” korszak során – 1880 és 1884 közt – néhány olyan holland készletet is eladtak, amelyek nem viselték Georgens nevét, csak az „Új Óvoda” (Nieuwe Kindertuin) feliratot. Minden német nyelvű címkén szerepel Georgens neve és a „Neuer Kindergarten” felirat egyaránt, ahogy a legtöbb holland dobozon is (beleértve az összes nagyobb készletet is). Mivel ezeken a címkéken nincsenek nyomdai jelek (ami szerencsére 1884-től kezdve bevett szokás lett), lehetetlen megállapítani, hogy a készletek az időszak korai vagy késői szakaszából származnak, amikor Richter fokozatosan kivonta forgalomból az egész Georgens terméksort. [7] Vannak viszont nyomós érvek, amelyek mellett szólnak,

hogy későbbiek voltak. A legtöbb készlettől eltérően a „nem-Georgens” készletek dobozának tetején, a belső oldalon egy minta is van, amely megmutatja, hogyan kell a köveket a dobozban elhelyezni. Ezeket a készlet számával jelölték. Az elrendezési minta a Das Bauen sorozatot 1884-ben leváltó Alte Folge sorozatba tartozó készleteknek szabványos jellemzője. Ezen készletek építési minta könyvecskéje nyolc lapos volt, az építmények pedig jellemzően az adott készlethez tartoztak, nem csak javaslatok voltak arra nézve, hogy mit lehet felépíteni a kövekből – ez a jellemvonás szintén hiányzott a legtöbb Das Bauen készletből. Mivel a készleteknek kezdett saját hírneve lenni, Richter valószínűleg felmondta Georgens-szel a névhasználatról szóló megállapodást. Tulajdonképpen az a legvalószínűbb, hogy az új sorozatok bevezetése miatt Richter kifuttatta a Georgens név használatát, különösen Németországon kívül. Egy készlet címkéjén a következő olvasható: „Az Építmény, Új Óvoda; Központi Szórakoztató és Oktatási Kiadvány”, egy másikon pedig: „Georgens, Az Építmény, valódi kövekkel 7 és 9 éves kor közti gyermekek számára”.

A Georgens készletek számozva voltak, de ennek nem sok értelme volt. Valószínűsíthető, hogy a készleteket a bevezetés sorrendjében számozták 1-től legalább 25-ig, ahol az 1. számú volt a legkorábban bevezetett. Szinte mindegyik készlet azonos méretű volt, egy réteg követ tartalmazott, és mérete 170 x 260 mm volt. A legkisebb ismert készlet a 0. számú volt, 43 követ tartalmazott, és nem is fa, hanem karton doboza volt. [8] A kő réteg mérete 120 x 190 mm, kb. fele a szokásos méretnek. A 3. szám már szokásos méretű volt. Két réteges készleteket is állítottak össze, a két rétegben azonos kőtartalommal. A 7. készlet 83 követ tartalmaz, a 9. készlet kétrétegű, és 162 követ tartalmaz. [9] A 11. készlet 87 követ tartalmaz, a 13. pedig két rétegben összesen 174 követ. A 7. és a 11. készlet egyaránt szabványos méretű rétegeket tartalmazott.

Egy furcsa készletnek is Georgens címkéje van. 173 követ tartalmaz, teljesen az AF stílusában készült, és nagyon hasonlít a 182 köves KK-AF 12. készlethez. Egy másik Georgens készlet, a 25. számú leírása megtalálható egy 1883-as reklám-szórólapon, de a készlet maga ismeretlen. Egy két réteges készlet, amely a 20. és a 24. készletek köveit tartalmazza, darabszámban azonos a kétrétegű KK-AF 13. készlettel. [10] Mindkét készletet tíz márkáért árusították. Az is egészen valószínű, hogy ezek a kibővített Georgens készletek tulajdonképpen AF készletek voltak, amelyekkel a katalógusokban még mindig szereplő Georgens-készletekre leadott megrendeléseket teljesítették. Mindenesetre úgy tűnik, hogy Richter zökkenőmentesen tért át a „Georgens” korszakról a saját „szabadalmazott építőköves” korszakába. [11]. Georgens 1886 őszén halt meg.

1884-ben az akkori „Das Bauen” készlet-sorozatot felváltotta egy másik sorozat, amely az Alte Folge (Régi Sorozat) néven vált ismertté. Természetesen Richter jó kereskedőhöz méltó módon az új sorozatra történő átállást úgy oldotta meg, hogy az új AF készletek az elején szintén „Das Bauen” néven futottak. [12] Még 1885-ben is Wagener „Képes Játékkatalógusa Fiúk Részére” a „Georgens Kőépítő Készleteket” hirdette. Míg Gustav Lilienthal 1930-ban kelt önéletrajzában erősen tiltakozott az ellen, hogy ez a katalógus úgy tünteti fel, hogy „a készleteket Georgens találta fel”, addig nehéz megmondani, hogy Richter tiltakozott-e, hiszen ő engedélyezte a reklámozást és ő szállította a példányokat. Egy ilyen hozzáállás teljesen jellemző volt Richterre. Úgy tűnik, hogy kevés ellenvetése volt a dicsőség átengedésével kapcsolatosan, amíg a terméket jól el lehetett adni és a bevétel az övé volt.

A Schwarzwald-Rudolstadt-i Gyári Felügyeleti Szolgálat kormányzati és építési tanácsadója, Brecht többek között a következőket írja az 1883-as éves jelentésében: „Egy

1880-ban beindult, szokatlan ipari ágazatnak volt egy olyan gyors terjeszkedése, hogy mindenképpen ehelyütt említést érdemel. Dr. Richter & Co. vállalata saját maga készít itt nagyon takaros és precíz kő építőkészleteket. A köveket különböző formákban és színekben készítik, amelyekhez nagyszámú matematikailag pontos és távlatba helyezett építőmintát csatoltak, úgyhogy ezek oktató célját nem szabad alábecsülni; különösen figyelemre méltóak azok a készletek, amelyek egy adott készletfajtaához tartoznak, és adott korban levő gyermekek számára készültek. A vállalkozás három alkalmazottal indult, de jelenleg már ötvenet foglalkoztat, és ez a szám várhatólag nyolcvanra emelkedhet 1884 során. 1883-ban 42.000 készletet adtak el, 1 és 12,50 márkás ár között, és a megrendeléseket éppen hogy teljesíteni tudták. Kezdetben a külföld nem mutatott érdeklődést, mivel igényeik elsődlegesen a türingiai erdőipari termékek felé fordultak, de most Anglia, Hollandia és Ausztria jelentős mennyiségeket vásárol. Az Oroszországba, Franciaországba és Amerikába irányuló export nem túl magas az import vámok miatt, mivel az építőkockák játéknak minősülnek. Ez az iparág, amely minden országban védett, dupla mennyiségű forgalmat hoz, mivel a készleteket dobozokban szállítják, amely 42.000 darab 0,25 és 3 márká közötti árú dobozhoz szükséges fa iránti keresletet jelent.”

„Ha feltételezzük, hogy ezek a készletek kiszorítják a kevésbé izgalmas fa készleteket a gyermekek képzeletéből és figyelméből, a fent említett iparág még jelentősebb kereskedelmi értékű üzletté nőheti ki magát.” [13]

Érdekes megjegyezni, hogy a fa dobozok ára egyes készleteknél a vételár negyedét is kitevő összeg lehetett. [14] Az 1963-ban bekövetkezett felszámolásig a készleteket fadobozban árulták. Csak az egészen kicsi készleteket csomagolták karton dobozokba. A kövek nehezek, ezért egy ötvennél több követ tartalmazó készletnél szükség is van a fadobozra.

A gyakorlatilag azonos sorozatok kifejlesztése némi magyarázatot kíván. Biztosnak tűnik, hogy az első kövek KK kövek voltak, 20 mm élhosszal. A metrikus rendszert 1868-ban vezették be, amely az országról országra, sőt vidékről vidékre változó hüvelyk és láb rendszert váltotta le. Az 1524-ben épített rudolstadt város háza külső falán ma is látható két jelölés, amelyek között a távolság a rudolstadt piacon alkalmazott „láb”. [15] Ez a „Rudolstädter Elle” (rudolstadt-i könyök) jelölte a szabványos mértékegységet a ruhanemű és vászonkereskedők számára. Hasonló helyi meghatározásokra feltétlenül szükség volt a metrikus rendszer bevezetése előtt. A hüvelyknek viszont valós előnye van a metrikus centiméterrel szemben. Bizonyos okoknál fogva a hüvelyk „emberbarátabb”, mint a centi, hasonlóképp a pint vagy font mértékegységeihez, ami miatt a metrikus font (500g helyett 453 g), metrikus pint (0,5 liter vagy 17,6 uncia) és a metrikus hüvelyk (25 mm helyett 25,4 mm) a mai napig is létezik.

Egy KK kövekből épített építmény túl kicsinek tűnik, és nem olyan vonzó, mint ugyanaz az épület GK kövekből felépítve. Valaki ezt a problémát biztos felismerte már egészen korán a Lehrmittel-Anstalt-nál (Oktatóanyag Vállalatnál), és kicserélte az elemi egységet 20 mm-ről a „metrikus hüvelykre”, vagyis 25 mm-re. [16] Természetesen teljesen új öntőformákat kellett készíteni, és ez költséges vállalkozás volt. Richter viszont volt annyira jó kereskedő, hogy 1884-ben bevezessen olyan teljesen új készleteket, amelyek hátránya ilyen kevés erőfeszítés árán kiküszöbölhető. Érdekes megjegyezni, hogy az Alte Folge beindításakor mind a tizenkilenc készletet meghirdették. A legnagyobb GK készlet szinte háromszor annyi követ tartalmaz, mint a legnagyobb KK készlet. A legelső GK készletek „Das Bauen” néven futottak, de ezek Alte Folge készletek.

Időrendi sorrendben az Alte Folge sorozatok leírásának kellene most következnie. Ezeket 1884-ben vezették be. A korai Alte Folge időkben viszont, annak fejlődését nem igazán befolyásolva, a Lilienthal testvérek megpróbálták ismét megjeleníteni a játék kő építőköcoka üzletben. Így az Alte Folge történetének részletei hátrább kerülnek, a Richter-Lilienthal történet második, és egyben végső fejezetének leírása mögé.

A Lilienthal testvérek nem felejtették el játék építőköcokaikat, és anyagi helyzetük jelentősen javult is. Gustav Lilienthal 1880-ban kivándorolt Ausztráliába. Tervezőmérnökként talált munkát Melbourne-ben, és határozottan sikeres lett. Munkásságának számos bizonyítéka található ott, egy csomó feljegyzéssel együtt. 1885-re eleget keresett ahhoz, hogy a nyarat Új Zélandban töltsen nővérel, és utána egy évi, Európában eltöltendő vakációt vegyen ki. Valószínű, hogy Gustav nem tervezte, hogy visszamegy Ausztráliába, mert testvére, Otto sürgette, hogy térjen vissza Berlinbe, ahol a repülési kísérleteken dolgozhattak volna együtt. Gustavhoz hasonlóan Otto anyagi körülményei is jelentősen javultak. Otto megalkotott egy nagyon kis gőzgépet és kazánt, amellyel egy repülőt tervezett meghajtani. A kicsiny kazán fogadtatása nagyon jó volt, és műhelye hamar gyárrá nőtte ki magát. Otto üzlete határozottan jövedelmező volt, 1885-re már minden építőköcoka gyártási gondolatát elvetette, noha korábban, 1884-ben szabadalmaztatott Gustav kérésére egy kövek készítésére alkalmas présgépet. Hogy Richter ne szerezzen tudomást erről a fejleményről, a szabadalmaztatást a párizsi Victor Lenglet álneve alatt indították el. 1885. október 27.-én az ausztráliai Melbourne-be való Gustav Lilienthal az Egyesült Államokban folyamodott szabadalomért egy új mesterséges kő gyártási eljárásának ügyében. Egy szabadalmat (a 335.707 szám alatt) 1886. február 6.-án kis is bocsátottak. Hogy pontosan mikor tért vissza Lilienthal Németországba, az tisztázatlan, de valószínűleg 1885 őszén. A visszatérése és 1886 júliusa közti időszakban, amikor is Franciaországba költözött Richter szerződösszegési keresete elől, és ahol megismerte későbbi feleségét, Anna Rothe-t, Gustav meggyőzte testvérét, Otto-t arról, hogy működjenek együtt egy új kőépítő vállalkozásban, kialakították a megfelelő gépezetet, és új Lilienthal készleteket mutattak be az 1886-os Lipcsei Tavaszú Vásáron.

Mondani sem kell, hogy Richter tudomást szerzett az új játék építőköcoka versenytársról, és keresetet nyújtott be szerződösszegés címén a két Lilienthal fivér ellen. Talán volt egy becsületes véleménybeli nézeteltérés azzal kapcsolatosan, hogy megtörtént-e a szerződösszegés. Richter, aki egy eladás-orientált kereskedő volt, kétség kívül úgy érezte, hogy „mostantól feladni az ilyen kövek gyártását” („künftig auf die Produktion solcher Steine zu verzichten”) a gyakorlatilag hasonló kinézetű, tapintású és felhasználási célzatú kövek gyártását jelenti. A Lilienthal testvérek, mint műszaki beállítottságú emberek, vélhetőleg úgy gondolták, hogy a szerződés csak az azonos eljárással előállított kövekre vonatkozik, vagyis a hasonló módon, homok, kréta, színezék és a kötőanyagként használt lenolaj felhasználásával készültekre. Az új Lilienthal kövek esetében kötőanyagként kazeint (egy magas minőségű fehérjét) használtak lenolaj helyett, és a kövek nem tartalmaztak mészkő őrleményt, csak krétát. Az új köveket igen nehéz volt megkülönböztetni a lenolajas kövektől, noha a kazeines kövek egy kicsit, mintegy 10%-kal könnyebbek voltak, felületük nem annyira sima és tapintásra nem annyira hűvös. Ahogy Gustav Anna Rothe-nak írta: „Nem akarok jogos tulajdont elvenni senkitől. Lelkiismeretem szerint nem szégyenkezem eme bírósági ítélet megkerülésére irányuló kísérlet miatt. Soha, de soha nem írtunk alá Richterrel olyan célzattal szerződést, hogy nem fogunk többet köveket készíteni.”

Hogy Richter elől elmeneküljön, Gustav 1886 júliusában Párizsba költözött. Ennek eredménye egy kiterjedt levelezés lett Gustav és Anna Rothe közt. Szerencsére ez a levelezés

fennmaradt. Hetente váltottak levelet! Richter megnyerte a pert. Otto-t és Gustav-ot arra ítélték, hogy 10.000 márka kártérítést és 1.000 márka perköltséget fizessenek meg, de nem kötelezték őket a kövek gyártásának beszüntetésére. Ők megtagadták, hogy Richternek fizessenek és fellebbeztek. Richter erre azzal válaszolt, hogy bírósági határozattal lezáratta a gyártó felszerelést addig, amíg a megítélt összeget meg nem fizetik. De amint Gustav 1886. július 12.-én Annának írta: „Szerencsére mindent elég jól előkészítettünk, úgyhogy az a felszerelés, amit lezártak, használhatatlan, noha egészen rendben levőnek néz ki. Mivel ezeknek a gépeknek további, pontosabb leírása nincs meg a kísérőlistán, azt hisszük, hogy Richter abban a hitben él, hogy megtalálta az aranytojást tojó tyúkot.”

Ugyanebből a levélből megtudjuk, hogyan tartotta a gépezetet egy fal-ember, bizonyos Fritz Voss neve alatt egy másik címen. Azt a kísérletet, hogy a gyártó felszerelést Párizsba – és így Richter keze ügyén kívülre – költöztessék, megghiúsította az a tűz, amely az ő gyárukat és húsz másik közepes méretű gyárat elpusztított. Ezt követően Gustav és szabadalmi ügyvéd barátja, Dittmar egy boltot nyitott az Avenue l'Opera 37 szám alatt. A köveket Berlinben készítették és ömlesztve szállították Párizsba. Noha Gustav Annához írott leveleinek tanúsága szerint az üzlet virágzott, a kisszámú fennmaradt készlet ennek az ellenkezőjét látszik bizonyítani. Azt írta, hogy az eladás kulcsa egy felépített modell a kirakatban, és hogy a kövek „modell nélkül eladhatatlanok”, továbbá azt, hogy „a kastélyok és várak a közönség kedvencei”. A harmadik kijelentés minden kétséget kizáróan helytálló, mivel szinte minden Anker kockákkal építkező kedvenc építménye a kastély vagy templom. Gustav Annához írott leveleiben a kockái franciaországi és külföldi sikereivel hencegett. Nem meglepő, hogy Richter készleteinek gyenge forgalma volt Franciaországban, miután a franciák németekkel szembeni ellenérzései közismertek. Annak jelentőségét nem lehet elhanyagolni, hogy egy „francia” terméket lehet vásárolni egy német versenytárs terméke helyett. Lilienthal készleteit egész Franciaországban értékesítette, és ügynököket szervezett be Belgium, Portugália, Kína, Anglia és Amerika területén is. Az októberi hónap folyamán 3.000 készletet adott el, és továbbiakra is érkeztek be rendelések. Azt írta, hogy eladásai erősek voltak Amerikában, és azon gondolkodik, hogy kivándorol, ha Anna is követi. Mindkét ismert Lilienthal készletet Angliában találták meg.

A Lilienthal testvérek második kísérlete is a kiskaliberű (KK) köveken alapult. A KK választás határozottan meglepő, mivel Richter már 1884-ben, két évvel Gustav köveinek lipcsei megjelenése előtt elkezdte gyártani a nagykaliberű (GK) köveket. 1885-re teljesen világossá vált már, hogy a GK készletek sokkal népszerűbbek a KK készleteknél. Noha az új Lilienthal készletek számos új és hasznos alakzatot vezettek be, mégsem mutat semmi jel arra, hogy Richter ezeket lemásolta volna. 1930-ban írt önéletrajzában Gustav azt írta, hogy Richter bosszúálló volt és mindig pereskedett, hogy versenytársait elüldözze, a tények viszont nem támasztják alá ezt a vádat. Richter ritkán támadta meg ellenfeleit bíróságon, és inkább a piacon ért el velük szemben sikereket, ahol bízott saját erejében és abban, hogy felülkerekedik rajtuk.

Richtert a gyógyszeripari szabályozás mértékének növekedése megtanította a csúcsmínőségű jogi szolgáltatások értékére. Úgy tűnik, Richternek sokkal jobb jogi tanácsadói voltak, mint a Lilienthal testvéreknek. Gustav úgy gondolta, rá tudja kényszeríteni Richtert arra, hogy elejtse a vádat, ha megtámadja az eredeti, Richter által megszerzett szabadalom érvényességét. A testvérek tudták, hogy a szabadalmi védelmet érvényteleníteni lehet Németországban, (és nem az Egyesült Államokban, a szabadalmi jogi szabályozás eltérései miatt), mivel az alapvető eljárás egy régi építési eljárás tankönyvből származott, még akkor is, ha az anyag teljesen más célú felhasználást nyert. Lilienthal elintézte, hogy egy

német kormánybeli barátja panaszt nyújtson be. [17] Lilienthal stratégiája az volt, hogy visszavonja a panaszt, ha Richter beleegyezik, hogy nem védekezik a fellebbezés ellen. Richter lépései viszont azt sejtetik, hogy 1886-ban már tudomásul vette, hogy el fogja veszteni a szabadalmat. Abban az évben, mielőtt a németországi szabadalmat érvénytelenítették, két testvér, aki a rudolstadt-i kőkészítő gyárban dolgozott, kilépett Richtertől és saját játék kőépítő gyártó céget alapított, szintén Rudolstadt területén.

A Keller testvérek gyára 25 évig volt versenyben Richterrel. Ő nem tett ellenük lépéseket, és ki is vásárolta őket 1910-ben a december 25.-én bekövetkezett halálát is okozó rák megállapítását követően, amikor hajlandóak voltak visszavonulni. [18]

Az 1887-es katalógus 1888-as kiegészítésében Richter megváltoztatta a kövek nevét „Szabadalmazott Építőkockák”-ról „Anker Kőépítő Kockák”-ra (Anker Steinbaukasten). Ezzel párhuzamosan az Anker (Horgony) védjeggyel is kiegészítették a készleteket, noha a mókus védjegyet a horgonnyal együtt még további tíz éven keresztül alkalmazták. Úgy látszik, hogy Richter a szabadalom elvesztését egész nyugodtan fogadta, a Lilienthal fivérekkal folytatott piaci versenyt viszont nem vette félvállról. Minden 1886-os és 1887-es reklámjában sietett rámutatni, hogy a versenytársak kövei „oltatlan meszet” tartalmaznak, amely halálos méregként ismeretes, míg az ő kövei nem tartalmaznak ilyen mérget.

Hirdetés egy 1887-es londoni újságból.

Természetesen az oltatlan mész (CaO) teljes mértékben reakcióba lépett a kazeinnel, és egyáltalán nem volt káros a Lilienthal kövekben.

Richter nem ijedt meg a Lilienthal stratégiától, és 1887 márciusában visszavágott egy keresettel, amely szerint a Lilienthal által 1886. november 7.-én benyújtott szabadalmi oltalom iránti kérelem érvénytelen, mivel a kövek azonosak az övéivel. Júliusban egy meghallgatást tartottak az ügyben, és a

Richter-féle szabadalmat érvénytelennek nyilvánították (1887. október 1.-i hatálybalépéssel), míg a Lilienthal szabadalmat minősítették érvényesnek, amely stroncium oxidot használt keményítő anyagként. A visszavonást október 27.-én tették közzé, Lilienthal szabadalmát pedig 28.-án. Ennek eredményeként még október végén Gustav visszatért Párizsból Berlinbe. Gustav biztos volt benne, hogy azáltal, hogy Richter elvesztette a szabadalmi ügyet, a szerződésszegési pert is egyúttal elvesztette. „Hogy téged a stroncium szabadalom véd, azt én elhiszem, mert így állítod, de sem megérteni, sem felfogni nem tudom azt.” A Lilienthal fivéreks világa 1887. november 5.-én omlott össze. A Német Fellebbviteli Bíróság úgy ítélte, hogy a szabadalmak érvényességének ügye nem volt tárgya az alacsonyabb fokú bírósági ítéletnek, és a szerződésszegési ügyben helyben hagyta az ítéletet.

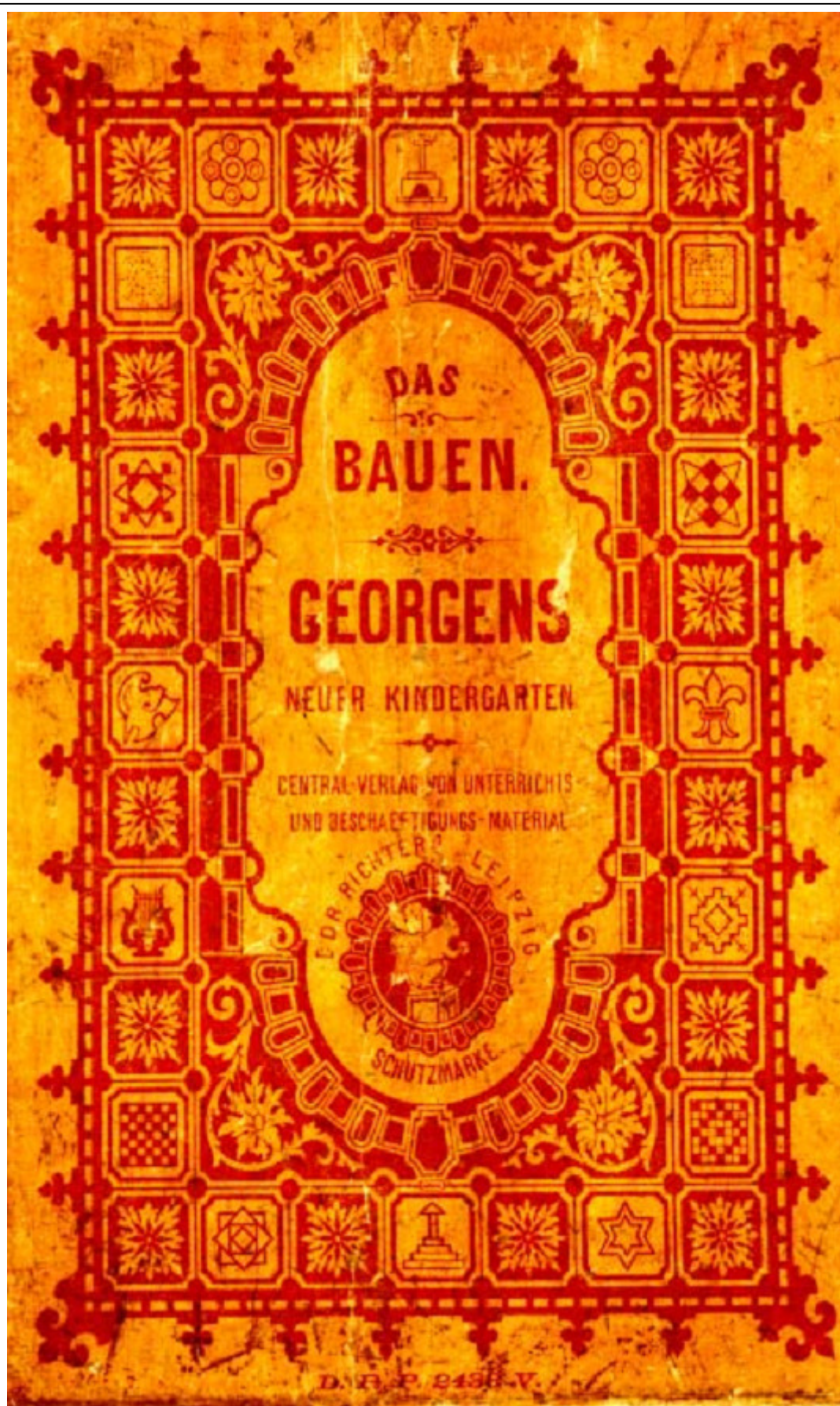
A Lilienthal testvérek több mint 15.000 márkát költöttek a perre, amely felemésztette anyagi tartalékaikat, és még mindig tartoztak Richternek az eredeti 10.000 márkás megítélt összeggel. Richter belement, hogy megállapodjanak a termelési felszerelés fejében. Richter

nem kényszerítette Otto-t, hogy eladja javítóműhelyét azért, hogy őt kifizethesse. Nyilvánvalóan Richter nem akart pénzt, hanem az építőköcka üzleten kívül akarta tudni a Lilienthal testvéreket. Otto Lilienthal minden gyártófelszerelését szétszerelték és elszállították Rudolstadtba. Egy mérnök Rudolstadtban összeszerelte az Otto műhelyéből származó gépsort, és az megfelelően működött is, amikor ő elhagyta a várost. Közvetlenül azt követően, hogy távozott, a kőkészítő berendezés meghibásodott, és soha többet nem is működött ezután. Gustav azt írta, hogy szándékos szabotázs történt.

Mindkét Lilienthal testvér Berlinben maradt, és sikerre jutott. Otto egy 1896-os siklórepülés során halálát lelte, de rövid élete ellenére is jelentősen hozzájárult a repülési mérnöki tudomány fejlődéséhez. Az amerikai Wright testvéreket is nagyban befolyásolta munkássága. Gustav önéletrajzában azt állította, hogy a repülési aerodinamika törvényeinek megértése az ő hozzájárulása volt a tudomány fejlődéséhez és a sirályok megfigyelésén alapult az Ausztráliába tartó utazása során. A történelem Otto-nak ítélte az érdemet. Gustav Berlinben folytatta mérnöki pályáját. A Lichterfelde kerületben épült háza ma is állnak, és kiváló példái mérnöki képességeinek. Továbbra is talált fel építő játékokat, de soha többé nem szállt be a kőépítő üzletbe.

Ha Lilienthalék belementek volna abba, hogy Richternek kártérítést fizessenek, talán sikerült volna nekik is jelentős játékgyártókká válniuk. Otto sikeresen megoldotta a gépesített kőgyártást, ami soha utána meg nem ismételt teljesítmény a kőköcka-gyártás történetében. Amint az 1906-os „F. Ad. Richter & Co. műhelyeiben tett körséta” írja: „Mindent kézzel készítenek, és minden egyes követ egy mérőeszközzel ellenőriznek, amely biztosítja a kövek matematikai pontosságát. Költséges kísérleteket tettek önműködő berendezésekkel, de a cégnek mindig vissza kellett térnie a kézi munkához, mivel a milliméter tört része is fontos. Egy szám, ami önmagáért beszél: több mint hétszáz fajta követ alakítanak ki itt! És ez nagyon hamar megy, a szükséges ellenőrzések ellenére is. A legyártott köveket még egyszer ellenőrzik a munkásasszonyok, majd dobozokba rendezik őket.” [19] A Lilienthal testvéreknek biztosan volt egy költséghatékonysági előnye Richterrel szemben. Amint láttuk, Richter nagyon szerette volna ezt az önműködő felszerelést megszerezni. Természetesen kételkedni lehet benne, hogy Lilienthaléknak meglett volna az üzleti képessége arra, hogy sikeresen versenyezzenek Németországban Richterrel. Franciaországban vagy New York-ban sokkal könnyebb lett volna számukra sikereket elérni.

Érdekes, hogy Gustav Lilienthal ismét szabadalmaztatott egy ismert anyagot. A kazeines eljárást a kor szinte minden gombkészítési folyamatában használták, noha a közismertebb keményítő a formaldehid volt és nem az oltatlan mész. Lilienthal töltőanyagként krétát adott hozzá, és színezéket. Az ő német szabadalma, az amerikai szabadalommal ellentétben, hangsúlyozta a közönséges kalcium oxiddal szemben a stroncium oxid keményítő fontosságát. Nincs viszont jelentős eltérés a végtermék szempontjából, ezért a német szabadalom sosem biztosított számára érdemleges védelmet. Tulajdonképpen a német szabadalom érvénytelen is volt meg haszontalan is. Richter viszont sosem jelentette ki ezután, hogy kövei szabadalmazottak, kivéve az Egyesült Államokat, noha reklámjaiban továbbra is szerepelt a „Szabadalmazott” hivatkozás egészen 1896-ig, amikor is lejárt a szabadalom. Az USA címkés készletek még néhány új szabadalmat is emlegettek a fém alkatrészekkel kapcsolatosan. Az 1902-es és 1910-es receptkönyvek, amelyek ma is megvannak még a rudolstadti Anker Gyárban, egyaránt tartalmazzák a lenolaj és a kazein receptet, továbbá egy korábban ismeretlen, Sorel cementet használó változatot, amely vízben oldódó köveket eredményez. [20]

Egy, a Georgens-korszakból származó „Das Bauen” doboz borító címkéje

V. A kövek, a kiállítási építmények és a különleges készletek

„Nehéz dicsérni egy egyhüvelykes (2,5 cm-s) kockányi alkatrész-követ” – egy Anker követ. De megérdemli a dicséretet. Valahogy olyan „jó”. Peter L. M. van Hulten, a Holland Nemzeti Építésügyi Szolgálat tervezőmérnöke úgy írta le, hogy az Anker kocka „jólesően kézre áll, hűvös és kellemes a tapintása. Azt hiszem, hogy egy nagyon fontos része a vonzalomnak az anyagban és a tapintási érzet minőségében rejlik – a szilárdsága, tömörsége, hűvössége, a pontosan helyes súly, mindazok a jó tulajdonságok, amelyek például egy jó érmét jellemeznek. A Lego-nak számos érdeme van, de ezek nem.” [1] Továbbá a köveknek egy nagyon sajátos, leheletnyi illata van, amely kimondottan kellemes, de eltűnik a figyelmünk elől egy perccel vagy kettővel azután, hogy abba a szobába beléptünk, ahol a köveket tárolják.

A kocka alapanyaga tulajdonképpen egy mesterséges kő, amint azt láthattuk az előző két fejezetben a kifejlesztés leírása kapcsán. Az eredmény egy „kő”, amely határozottan természetes homokkő jellegű. Egy elemzés során a homok, finomra porított külső réteg és szerves kötőanyag keverékéből előállított anyag nagyon hasonlít a természetes homokkőhöz. A New York-i Legfelső Bíróság 1891. december 2.-i határozata szerint a Richter-féle építőkockák „kövek”, míg a versenytársé, az eppendorfi Reform Stone Building Box Company kockái nem. [2]

A köveket több mint ezer különböző formában és méretben gyártották, többek közt gótikus és román ívek, sima és hornyolt oszlopok, hat különböző lejtésű tető-elem, szögletes és nyolcszögű tornyok céljára használt különleges sarokkövek formájában. Minden kő kapható volt az alapvető színekben, a halvány szürkés-sárgában és téglavörösben; a tetőkövek pedig palakékben, amelyet a második világháború után egy ragyogóbb kék váltott fel. Egyéb színeket a különleges igények kielégítésére alkalmaztak, mint például az erődítmény sorozathoz a szürkét, valamint zöldet a kor modern rézből készült ház- és gyártetőinek színét visszaadandó, továbbá a feketét.

Talán a legjobb mód az Anker kövek leírására az, hogy az olvasónak lehetőséget adunk az ezekből készült építmények megtekintésére. Mielőtt belemennénk a számos és változatos készlet részleteibe, az olvasónak be kell mutatnunk a megfelelő kőkészlettel rendelkező építő előtt nyitva álló számos lehetőséget. A legtöbb építő olyan kőkészletet halmoz fel, amely nem tükröz egyetlen konkrét készletet sem. A gyári készletekben található minden minta tekinthető építési „gyakorlatnak” is, amely a saját komoly építmények felépítéséhez vezet. Az építés egyik legnagyobb nehézsége viszont a vonzó épületek készítése egy adott kő-összeállításból. A legügyesebb „szabadfogású” építők is a legnagyobb tisztelettel adóznak azoknak, akik „egy adott készletnek terveznek”.

Nagyon nagy építményeket is fel lehet építeni, amelyeknek a pusztá mérete is lenyűgöző. A méretek pontossága, bizonyos módon a tizedmilliméter pontosságon belül, lehetővé teszi a jelentős magasságú, ámde mégis nagyon szilárd falak építését. A kövek elég nehezek, és csiszolatlan felületük eléggé érdes ahhoz, hogy biztosítsa, hogy a kövek a helyükön maradjanak mindaddig, amíg le nem döntik őket. A legtöbb építő nem használ ragasztót vagy kétoldalú ragasztócsíkot, hogy megtartsen egy követ egy „lehetetlen” helyen. Egyes építők, többek közt az író is „tisztá”, aki minden ragasztó anyagot száműz, még akkor is, ha csak egy magától is megálló, ám bizonytalan építményt tenne vele biztossá.

Richter, igazi ripacsként azonnal lecsapott az építőkockák által kínált lehetőségekre. Az első bemutató építmény, amelyet ismerünk, az **1884-es Nagy Kastély**, amelyet abban az évben építettek. Ezt számos további bemutató darab követte. Ez volt a nagy kiállítások ideje, és Richter eltökélte, hogy megszerzi a maga aranyérem-jussát. A kőkockák Richter-féle bevezetésétől az 1904-ben St. Louis-ban nyert aranyéremig az Anker Kőépítő Készletek

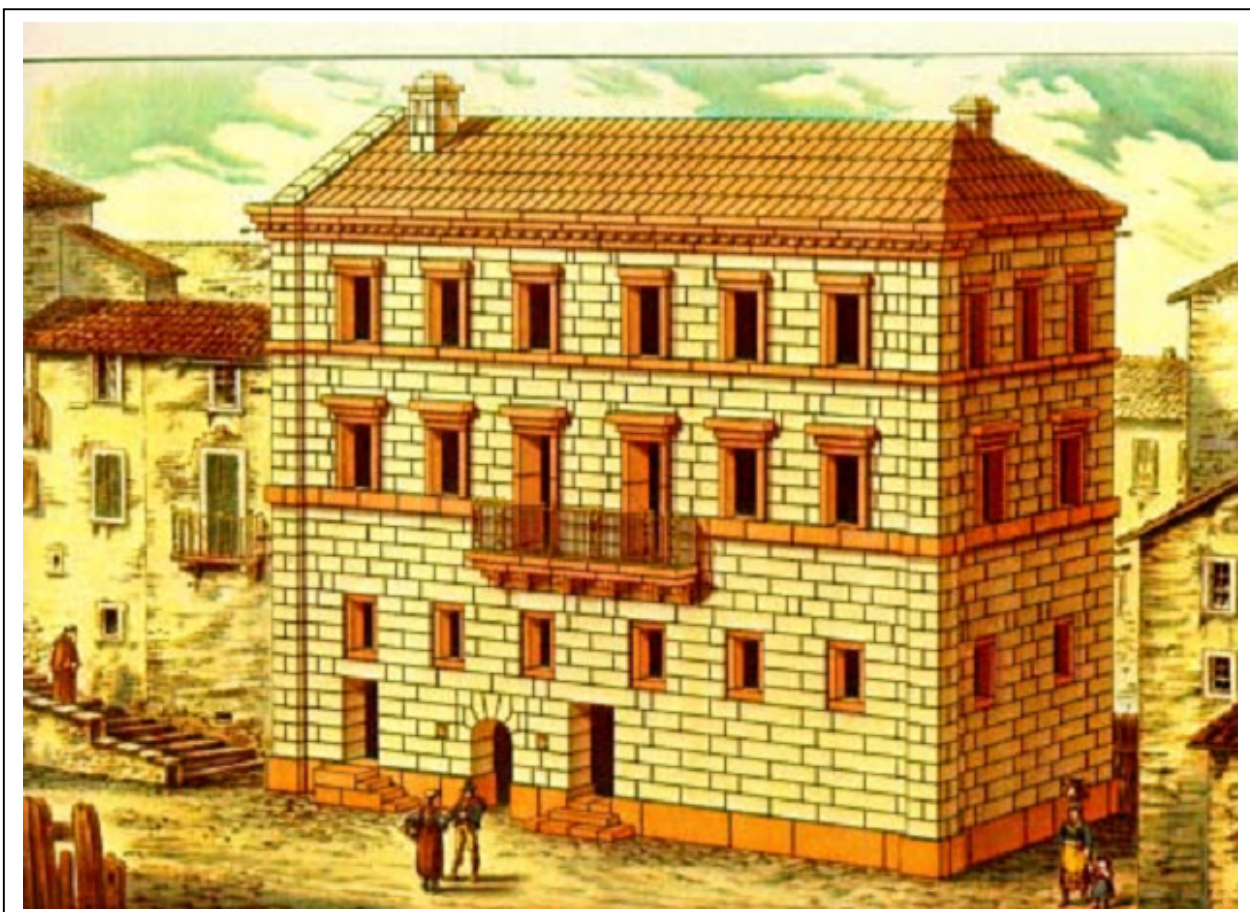
gyakorlatilag mindenhol érmekeket nyertek. St. Louis-ban is csak azért nem nyertek, mert Richtert magát megválasztották a játékokat elbíráló Nemzetközi Díj Bizottság elnökévé, így visszavonta az Anker kockákat a versenyből. [3] A cég maga, a leányvállalatok és fiókok, az egyedi építők mind hatalmas, „kiállítási minőségű” építményeket emeltek. Számos közülük létező épület modellje volt. Nincs szükség rá, hogy külön kiemeljük, természetesen a kastélyok és templomok kapták a legnagyobb figyelmet, noha állomásépületek, felhőkarcolók, irodaházak és a „ház a szomszédban” is mintaként szolgált az építéshez. A korai modellek a Richter-féle Művészeti Osztály (Richters Kunst Anstalt) rajzain keresztül ismereteseek. Az első világháború után a legtöbb Anker katalógusban megjelent épít-

mény fénykép, és nem rajz. Határozottan nagy számú egyedi kísérlet jelent meg a katalógusokban, sőt egyeseket ki is állítottak. Míg a fényképek esetében eléggé zavaros a határvonal a „hivatalos”, cég által készített modellek és az Anker Kőkocka vállalatához közvetlenül nem köthető személyek modelljei közt, addig a rajzok esetében világos, hogy a kiállítási építményeket a vállalat emberei tervezték. Megjegyzendő a fényképek alapján, hogy a legjobb Anker építők a még ma is tevékenyek. Szinte mindegyik építő hajlamos rá, hogy szakosodjék. Az író kiállítási modellek újra-felépítését kedveli, általában katalógusbeli képek alapján. Sok rajongó a helyi építmények stílusát követi, a legjobb építők egyike a kölni román stílusú építményekre szakosodott. Ez a fejezet nem tudja bemutatni ezeket a gyönyörű építményeket, de megemlíti a legtöbb „hivatalos” Anker kiállítási modellt és a különleges készleteket.

Az **1884-es Nagy Kastélyt** az Antwerpen-i Világkiállításra építették, ahol első díjat nyert. Számos korabeli feljegyzés megemlíti, hogy egy nagyon magas, emberméretű nyolcszögletű tornya volt. A Lipcsei Napi Tanácsadó 1885. szeptember 1.-én megjegyzi, hogy a kastély, amely nagyon művészi kivitelű és ember-magasságú, megtekinthető a Schulstraße-n található Dr. Schneider-féle Oktatási Eszköz Vállalat üzletében. Ismereteink szerint ez a Richter Vállalatcsoport tagja volt. A cikk megjegyezte, hogy a köveket összeragasztották, de szét lehet őket választani. Nincs korabeli fénykép a kastélyról, de az 1887-es Amerikai Richter Katalógusban megjelenik róla egy színes rajz. Az 1923-as és 1931-es Amerikai Katalógusok hátoldalán szintén szerepel ez a színes rajz. Dr. Meyer-Margreth (1897-1983) ezt a kastélyt az 1885-ben megjelentként azonosította. [4] Ezekből ezt a kastélyt az **1885-ös Nagy Kastély**ként tartjuk nyilván. A metszet a korai tervek jellegzetes stílusában készült, és egy Meyer által rajzolt háttérrel is tartalmaz. A metszetet aláírták (nem R.K.A. vagyis Richters Kunst Anstalt), de nem dátumozták. Az aláírást nagyon nehéz kiolvasni, de úgy tűnik, hogy „R. Loescky” szerepel raja. Mint minden kiállítási építmény esetében, ennél sem található semmilyen utalás arra, hogy voltak-e részletes építési vázlatok, és csak egy olyan rajz van, amelyen két nézőpontból látható az épület. Számos, kimondottan jelentős hibát vétettek a rajz készítésekor, amelyeket a metszetek elkészítésekor mindenképp felfedeztek volna. A fő épületrész vagy a palota nem szokványos Anker építmény. Ezt a tetőt Anna Rothe egy Gustav Lilienthalnak írott levelében úgy írta le, mintha az „összeolvasztott kövekből készült volna” (aus zusammengeschmolzenen Steinen), de sokkal valószínűbb, hogy egy fa tetőre ragasztott vékony kőlapokból állt. A következő negyven évben a cég sok kiállítási modelljének egy vagy több hasonló tetőrésze volt.

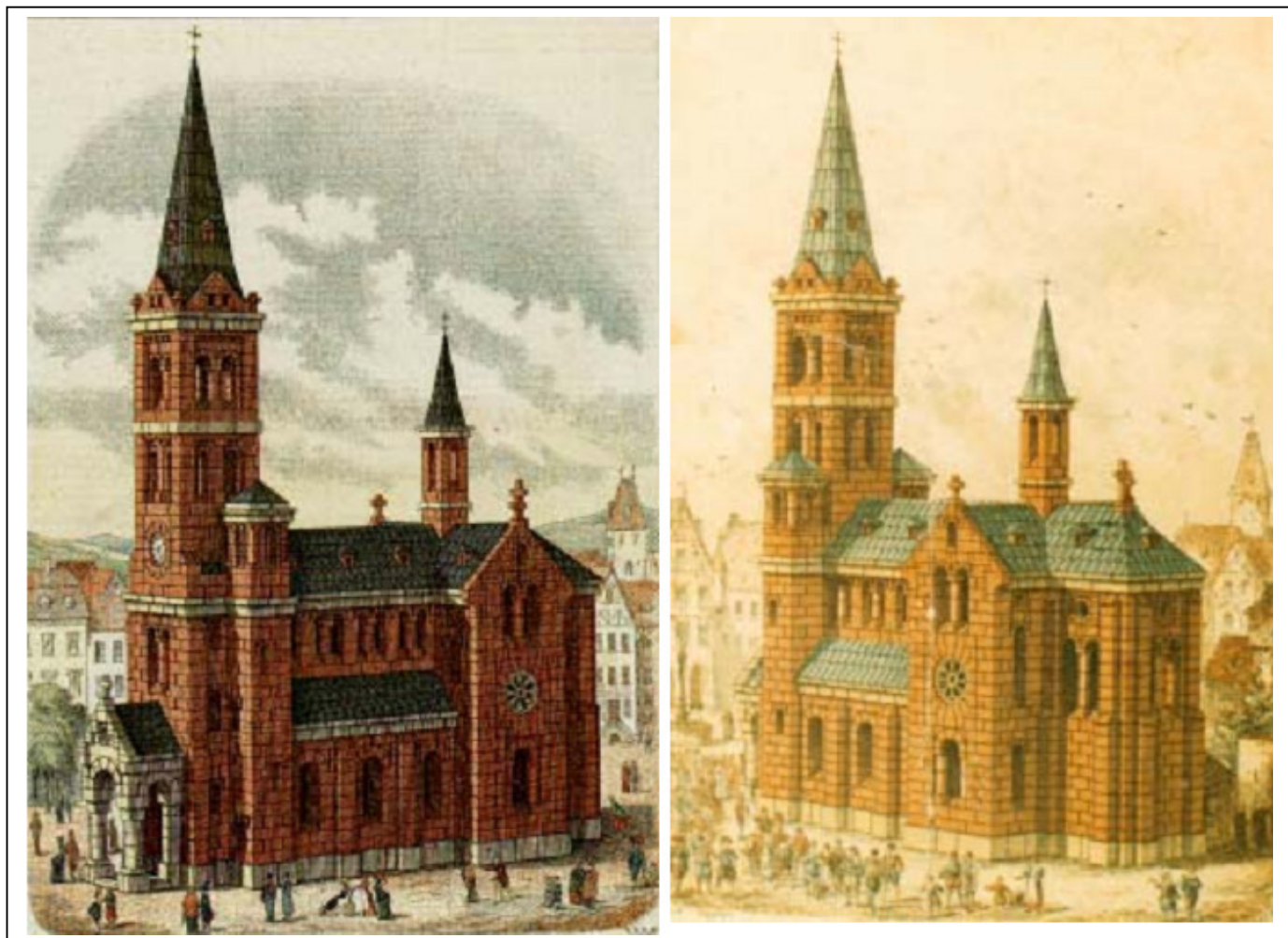
A Richter-féle nagy kastélyok stílusát jelentősen befolyásolták a Dél-Németországban álló kastélyok, mint például a hechingeni (Baden-Württemberg) Hohenzollern kastély és a bajor Neuschwanstein. Ezek közül egyetlen kastélynak sincsenek erődítményként szerzett érdemei.

1887-ben egy új kiállítási építményt készítettek, **A pápa háza** néven. Úgy tűnik, hogy

az 1884-es Nagy Kastély kiállítása a „készlet” iránti vásárlási igényt eredményezett, mert piacra dobtak egy kisebb léptékű összeállítást, amelynek eredményeként az összes építési tervrajzok elkészültek. „A pápa háza” építményt XIII. Leo pápává választásának tizedik évfordulójára építették. Ezt a modellt a Vatikánnak ajándékozták. Így hát, ha még létezik, akkor a vatikáni levéltárban meg kellene lennie. Egy kisebb méretű változatot készletként 1888-ban kezdtek el árusítani. Egyetlen teljes készlet sem ismert, csak a hirdetések és az építési rajzok. A készlet egy héttálcás dobozban 2.608 követ tartalmazott, és 1890-ben 40 \$-ért (4,10 £) lehetett megvásárolni. A modell köveit össze kellett ragasztani, mivel megfelelő hosszúságú „gerendák” nem léteztek. A tető áthidalásához hat darab 100 mm-es (12,5 x 25 x 100 mm) darabot kellett összeragasztani, amelyek elég gyenge 200 mm-es elemeket eredményeztek. A rákövetkező évben Richter bükkfából készült gerendákat használt a legújabb kiállítási modell megépítéséhez, és 1890-re ezek az elemek már bekerültek az egyedi katalógusba. Végül 225 mm-t is elérő elemeket is gyártott a cég mind kőből, mind fából. Európából 325 mm hosszú bükk elemek is ismertek, de elképzelhető, hogy ezek nem eredeti gyári darabok.

Két további kiállítási darab jelent meg 1888-ban. Ismét mindkét épület készletként került kiadásra. **A Nagy Római Templomból**, a pápa házához hasonlóan, egyetlen ép készlet

sem ismert, de hirdetésekből és építési rajzokból tudunk róla, viszont a doboz és a doboz elrendezési rajzok, vagy maga a készlet nem került elő egyetlen példányban sem. Ez a készlet 4.058 követ tartalmazott, és ára 55 \$ (6,- £) volt. Ez a templom az első a legalább négy, templomot ábrázoló kiállítási modell közül, amelyek mindegyike gótikus stílusú. Ezt az épületet elsődlegesen vörös kövekből építették, sárga kiemelésekkel és sárga alapokra építve.

Ezokból arra lehetne következtetni, hogy a templom holland vagy észak-német, vagyis olyan környékről való, ahol kőbányák nem voltak, tehát inkább téglából építkeztek. Az utasítások: „Mielőtt az építéshez hozzáfogna, az építőnek ajánlott egy műbútorasztalostól egy 3 cm vastag, 69 cm hosszú és 33 cm széles kezelt falapot beszereznie, és egy erős asztalra biztosan rögzítenie. Mikor ez megvan, és kéznél van folyékony ragasztó, ecset, vonalzó, egy nagy szögmérő és esetleg vízmérték is, akkor kell a mindkét irányból készült rajzot és a metszeteket elővenni, és ezen utasításokat szigorúan követni.”

Természetesen ezek az elvárások túlzók. Ragasztó nem szükséges az építmény elkészítéséhez, nincsenek gyenge pontjai, mint például a 200 mm-es elemek a pápa házánál. Hogy a tetőszerkezet átívelje az építményt, Richter az elemek összeragasztásának módszere helyett 19 fa elemet használt, melyek mindegyike 112,5 cm hosszú volt. Egy olyan építő számára viszont, aki sose épített még azelőtt egyetlen Anker építményt sem, egy hatalmas (több mint 4.000 köves) építménnyel kezdeni eléggé ijesztő kísérlet lehetett. Még sokkal nagyobb gonddal kell követni az építési utasításokat akkor, ha az építőnek nem áll rendelkezésére egy olyan kőkészlet, amelyből további köveket választhat. Az elkészült építmény 90 cm magas, és sejtetőleg kb. 70 kiló.

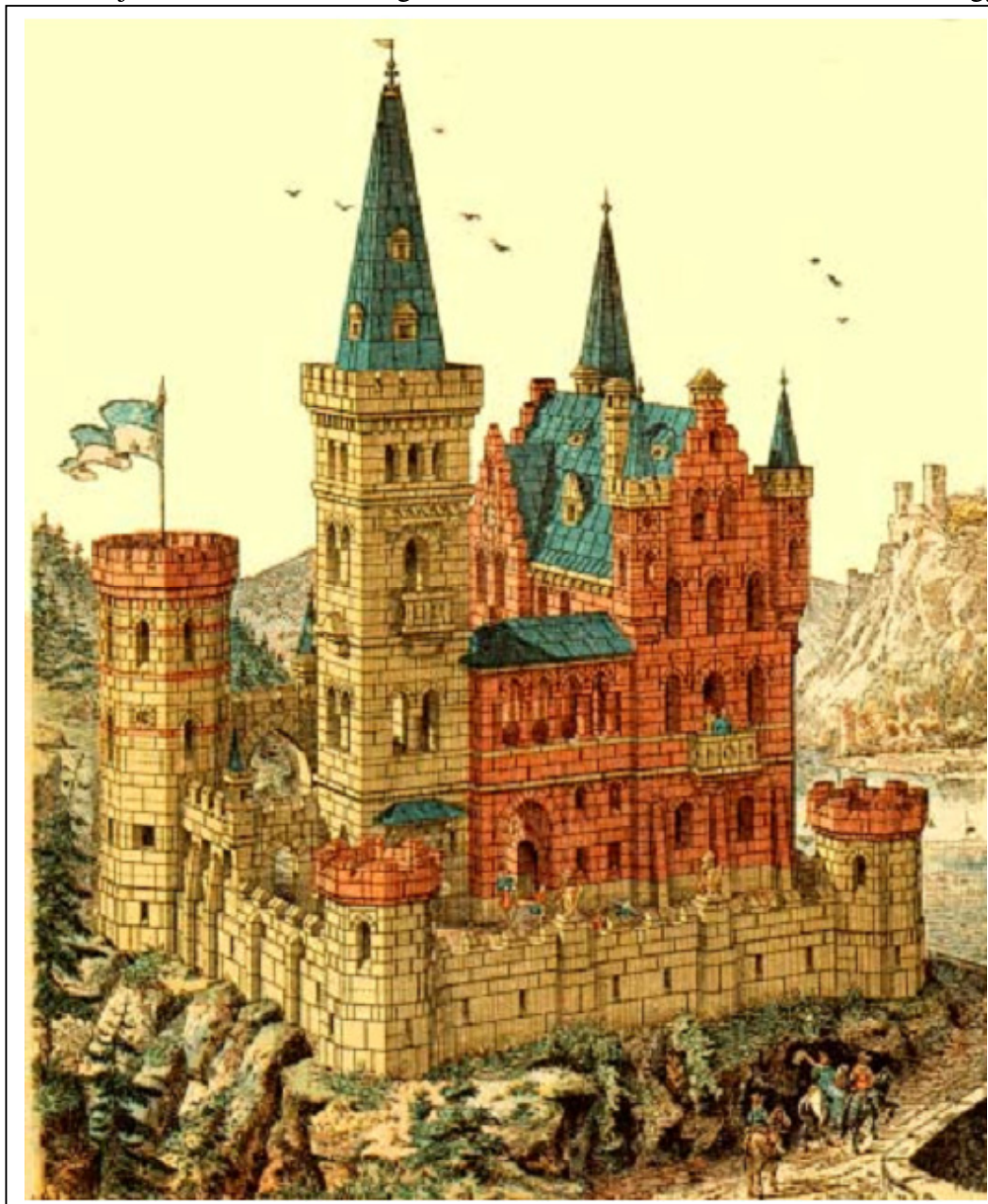
A **Nagy Híd** készlet, egy további 1888-as kiállítási modell, kevesebb kőből készült, csak 1.817-ből [5], de ezek közül számos igen súlyos. Ebben a készletben minden kő sárga.

Az elkészült híd 158 cm hosszú, 22 cm széles és 28 cm magas. Ez a híd az 1885-ös katalógusban szereplő egyívű hídnak egy kétívű változata. A félhold (félkör) alakú ívkialakítás és a feljárók 26° -os dőlésszöge, különösen az egyívű híde nagyon keleties jelleget kölcsönöz az építménynek. Ezt az építményt ragasztó vagy ragasztószalag nélkül nagyon nehéz elkészíteni. A legnagyobb nehézséget a korlát 26° -os, vagyis 1:2 arányú lejtése okozza. Az Anker kövek felülete kissé érdes, de éppen csak annyira, hogy ezen a lejtőn el ne csússzanak, **ha** nem lökik meg őket akár csak egy kicsit is, mindegy, hogy milyen irányból. A csúszó súrlódás kevés ahhoz, hogy a kő mozgását megállítsa, és az álló súrlódás is éppen csak

hogy elég hozzá. Az építési alapnak sziklaszilárdnak kell lennie, az építőnek pedig minden követ a legnagyobb gonddal kell elhelyeznie. Az író megépítette az egyik oldalfeljárót, de többet nem, mert egyszerűen nem volt a készletében több ebből a kőfajtából. A feljáró több mint egy hétig állt és így kiállta a szilárdság próbáját. Egy ilyen feljáró megépítése nagyon igénybe veszi az építő türelmét. Ritkán fordul elő, hogy az építő örül készlete végességének, de most ez megesett. A készlet 37,50 \$ (4,- £) volt.

Az utolsó nagy kiállítási építmények / készletek a Nagy Kastély és a Nagy Erődítmény voltak. A **Nagy Kastély** (vagy **Grosse Burg**, ahogy a legtöbb Anker gyűjtő számára ismeretes, évszám nélkül) a második a három kiállítási „nagy kastély” közül. 1889-ben rajzolták, és valószínűleg akkor is állították ki. Készletként először egy 1889-es katalógus

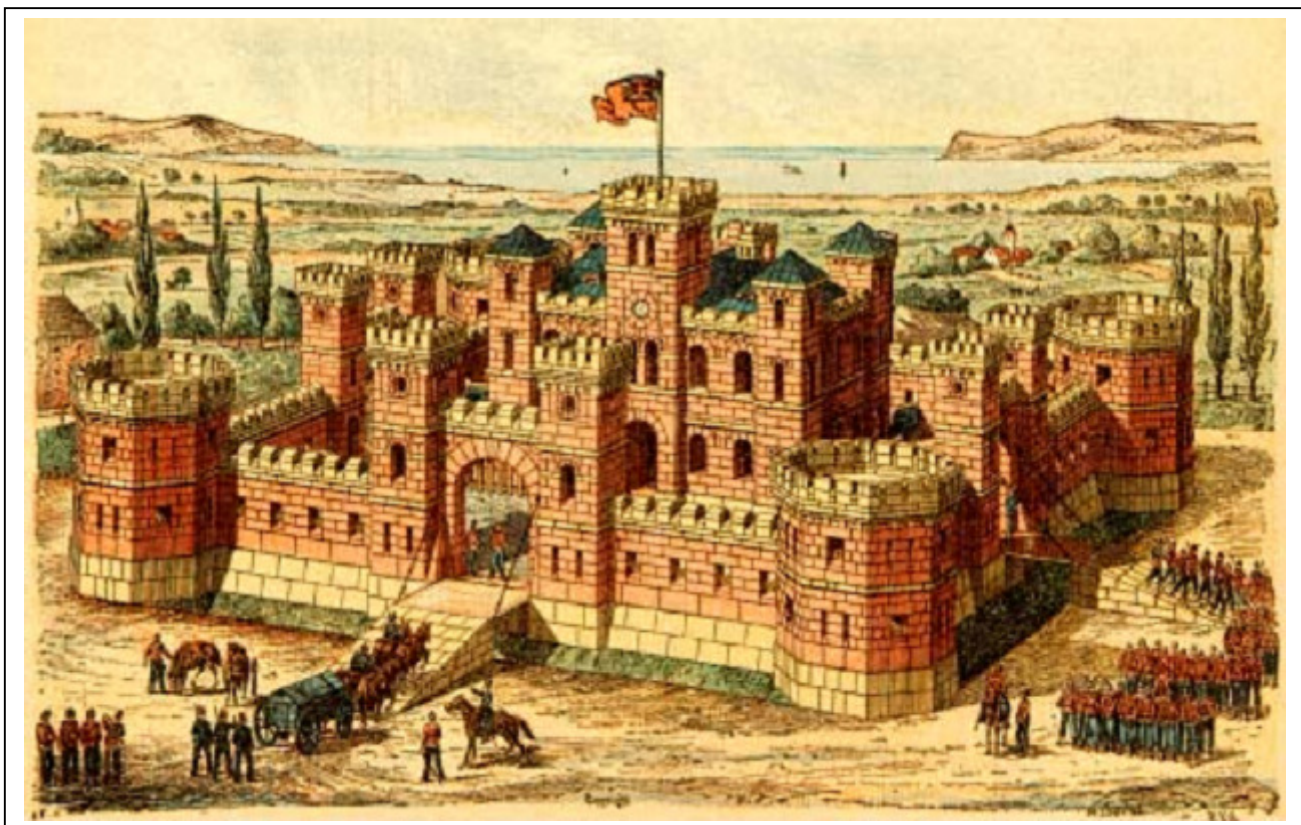
említi, a piacra pedig végül 1891-ben érkezett meg. Ezt a kastélyt az Anker rajongók jól ismerik, mert a GK-NF 34 készlethez kiegészítő készletként árusították 1909-ben. Ilyen képpen a Nagy Kastélyt kétszer dobták piacra, először 1891-ben, mint egy 5.811 követ tartalmazó különleges AF készletet, majd mint egy 3.954 követ tartalmazó NF kiegészítő készletet. Egészen 1986-ig az AF változat létezéséről csak katalógusbeli megjelenések alapján lehetett tudni, maga a készlet ismeretlen volt. Abban az évben egy ilyen kész-

letet, egy Nagy Erődítmény készlettel együtt Angliában eladtak. Ezt a készletet 11 dupla tálcába rendezve, soha ki nem bontott állapotban adták el, amely tartalmazta az összes kiegészítő kellékeket és az elrendezési mintákat. Az építési minták elvesztek, de ez a veszteség csak csekélynek mondható, mivel az 1909-es kiegészítő készletben az 1887-es dátummal ellátott rajzokat használták, noha a nyomdai jel arról tanúskodik, hogy a tényleges

nyomtatás 1909-ben történt meg. Semmilyen külső doboz vagy láda nem volt az AF készlet tálcáihoz. Elképzelhető, hogy sose volt, mivel nem szabad elfelejtenünk, hogy a teljes készlet súlya valószínűleg 110 kiló fölött lehetett [6]. Sejthető, hogy eredetileg is csak különálló tálcák formájában árusították a készletet, amelyeknek mindegyike kb. 10 kilós, és egymástól függetlenül tárolható. Az író sose látott a Nagy Kastély AF készlet változatának értékesítéséről szóló reklámot, csak egy katalógusbeli hirdetményt, amely szerint az Anker tervezői „nagyon lázasan elfoglaltak a tervezéssel” ami a kastélyt illeti, és remélik, hogy a cég a készletet „tulajdonosaink kezébe adhatja a közelgő tél alkalmával”.

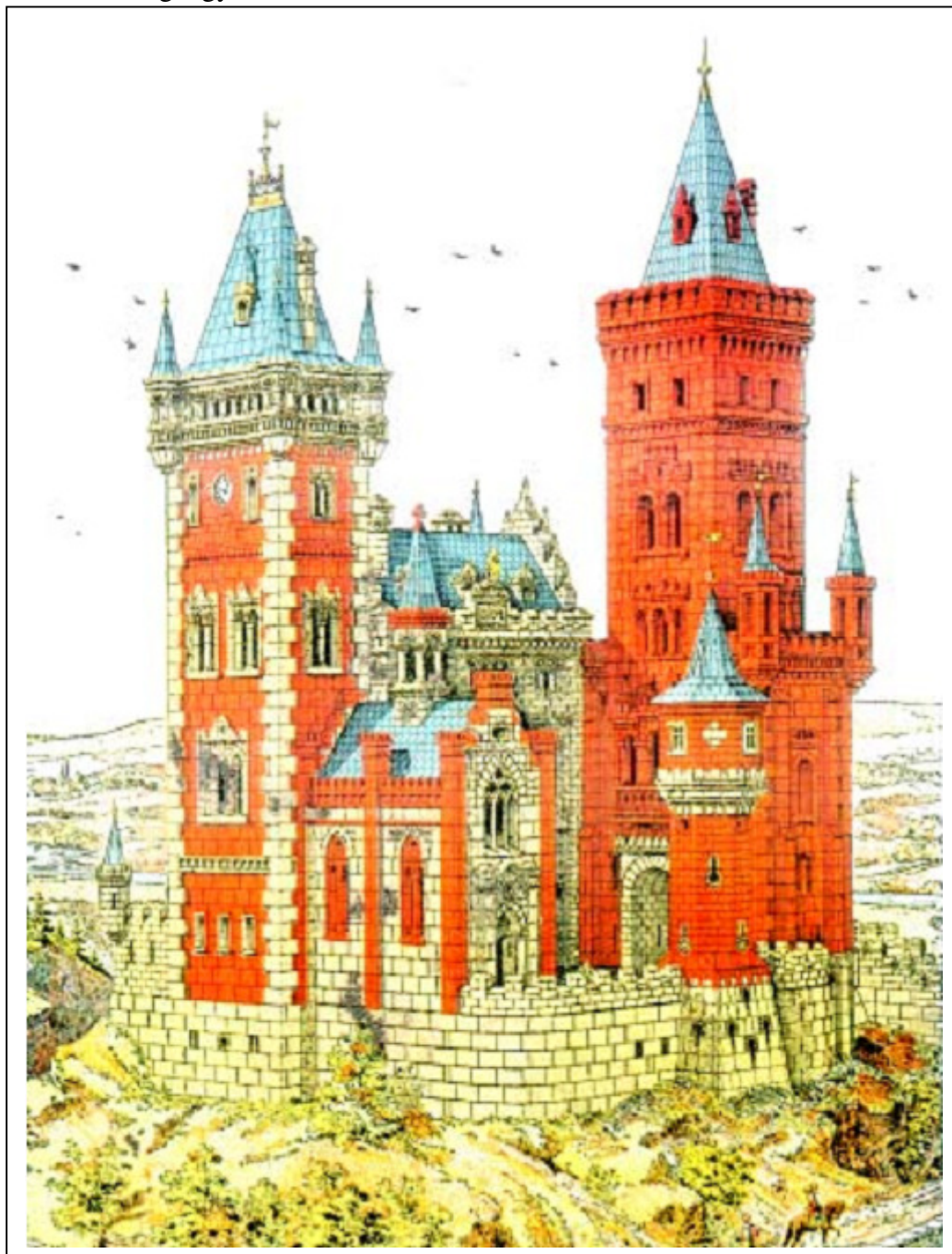
Ezt a hirdetményt [sejthetőleg az angol nyelvűt – a ford. megj.] 1891-ben nyomtatták, noha az 1889-es német nyelvű katalógusok ugyanezt már közzétették. Itt meg kell jegyezni, hogy míg szinte az egész Nagy Kastélyt meg lehet építeni ragasztó nélkül, addig egy kis őrtornyt határozottan nem lehet ragasztó nélkül úgy megépíteni, hogy azáltal ne legyen túlterhelve a támaszfal.

A **Nagy Erődítmény (Grosse Festung)** még a Nagy Kastélynál is nagyobb készlet. 17 kétsoros tálcás kiserelésben szállították, noha nyolc már hiányzott az 1986-os megvétel idején. Azt, hogy nyolc tálca veszett el, igazolja egyrészt a tálcák oldalán levő számozás, másrészt a Nagy Erődítménynek magának a megépítése. Ez esetben sem volt külső doboz és elrendezési rajz sem. Szerencsére az összes építési minta épségben megvolt a készlethez. Hasonlóképpen szerencsés volt az is, hogy a hiányzó tálcák csak közönséges négyszögű elemeket tartalmaztak, amilyenekkel minden Anker gyűjtő rendelkezik, noha nem biztos, hogy olyan mennyiségben, mint amekkora ennek a masszív erődítménynek a megépítéséhez szükséges. Az erődítmény négyszögletű, másfél méteres az oldalak hossza, a középső

építmény pedig eléri a 45 cm-s magasságot. A rajzon látható zászló egy korai angol tengerészeti harci lobogó, amelyen látható a Szent György és Szent András kereszt, de a Szent Patrick kereszt nem. Az építési stílus azt bizonyítja, hogy korai 1800-as évekbeli akart lenni, egy olyan gyarmaton, ahol nem számítottak arra, hogy az őslakosoknak ágyúik vannak. A katonák Royal Marines (Királyi Tengerészek), ezért a rézmetszeten egy különleges élénk

vöröset használtak, kizárólag a katonák kabátjának színezésére. Egyéb különleges készletektől eltérően ez a készlet mozaik köveket is tartalmaz a fő épület padlójának kirakásához. Az udvarhoz fából készült padlólapokat adtak, hogy játékkatonákkal és -ágyúkkal lehessen használni a kész építményt. Különleges lyukakkal ellátott íveket gyártottak és adtak ehhez a készlethez, amelyek alkalmasak voltak a felvonóhíd láncainak a beépítésére. Lehetetlen pontosan meghatározni, hogy ebben a készletben hány kő volt, mert sokszor csak azért tettek be egy tálcába külön köveket, hogy kitöltsék a szükséges elemek elhelyezése után fennmaradó hézagokat. Az erődítmény megépítéséhez 9.696 kőre van szükség. Egy elfogadható becslés szerint a készlet súlya 170 kiló lehet, 17 darab 10 kilós tálcára szétosztva. A Nagy Erődítmény a legnagyobb ismert Anker készlet.

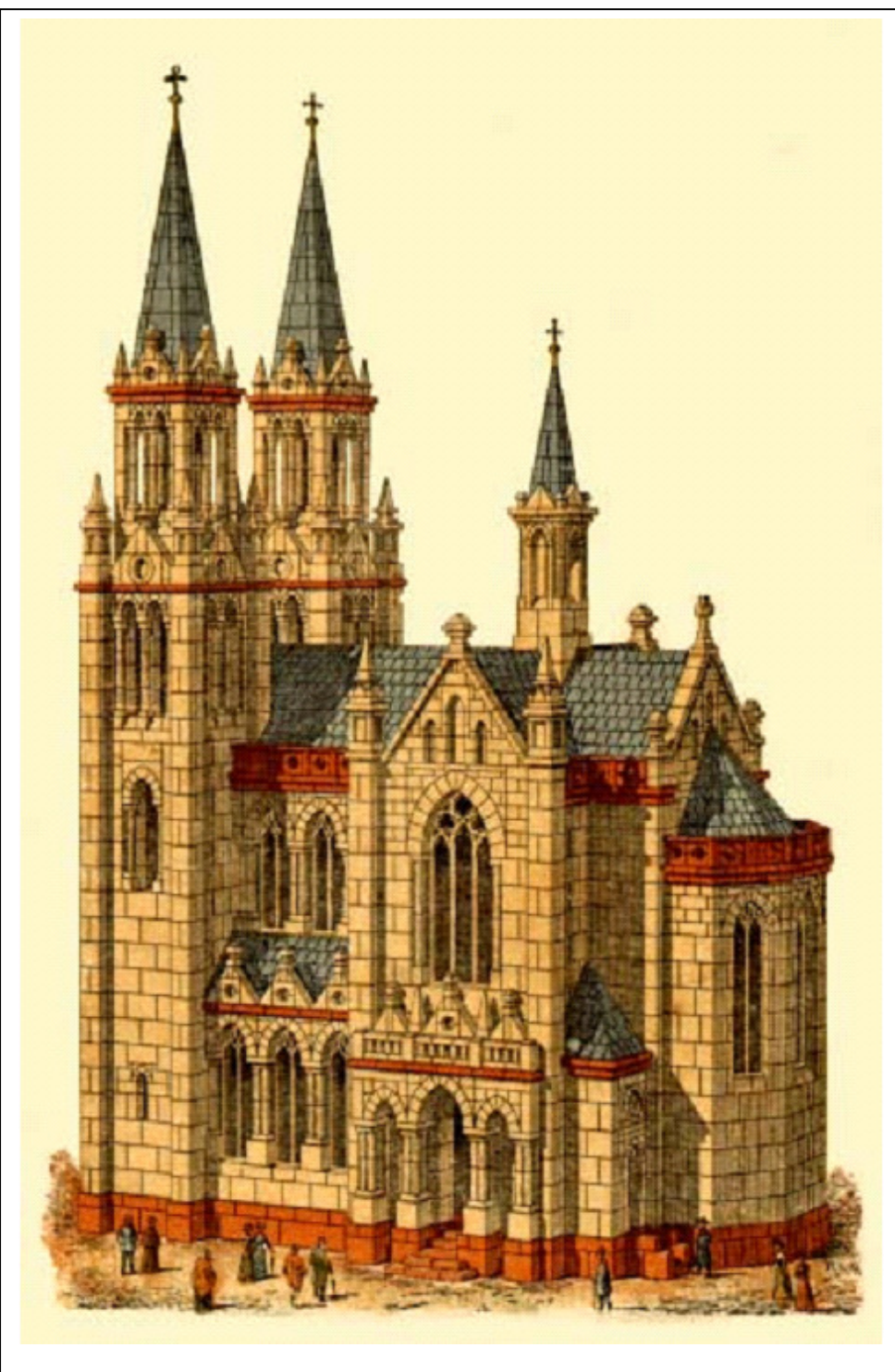

Az **1894-es Nagy Kastély** nagyon érdekes, mert a nagy színes rajzot tartalmazó plakát mellett négy fénykép is van az épületről. A fényképeket nem a kiállításon készítették, hanem stúdióban és valószínűleg az Anker gyár készítette őket a rendezvény előtt. Tudjuk, hogy ezt a kastélyt kiállították az 1894-es erfurti Tübingiai Kereskedelmi és Ipari kiállítás alkalmával, és egy további rendezvényen Erlangenben. A kastély rajza megtalálható az 1895-ös katalógus borítóján, és a palota tetőszegélyén található egyik kővön az 1894-es dátum látható. A rajz és a fényképek közelebbi összehasonlítása során számos apró eltérés fedezhető fel, különösen a tetőknél és az ablakok és ajtók

tetejénél használt boltíveknél. A fényképeken a palota és a kápolna tetői egyaránt az egy darabból készített (kiállítási fajta) tetők, de a későbbi készlet rajzán már a szabványos

építőköves változatra cserélték. A modell elkészítésekor nem használtak gótikus íveket, hanem vagy román stílusú, vagy egyedi formájú ívek segítségével alakították ki az ajtókat és ablakokat. A rajzon ezeket a nem szabványos köveket lecserélték románról gótikus stílusúra. Úgy látszik, Richter megtanulta a leckét az olyan építményekkel kapcsolatosan, amelyeket nem lehetett megépíteni az egyedi köveket tartalmazó katalógusából. A kastélyt egészen apró módosításokkal meg lehet építeni a rajzon látható formára ragasztó nélkül. Ez a kastély a legjobb a kiállítási kastélyok közül, sokkal nagyobb, mint a Nagy Kastély (évszám nélkül) és építészetileg jobban kiegyensúlyozott, mint az 1884-es Nagy Kastély.

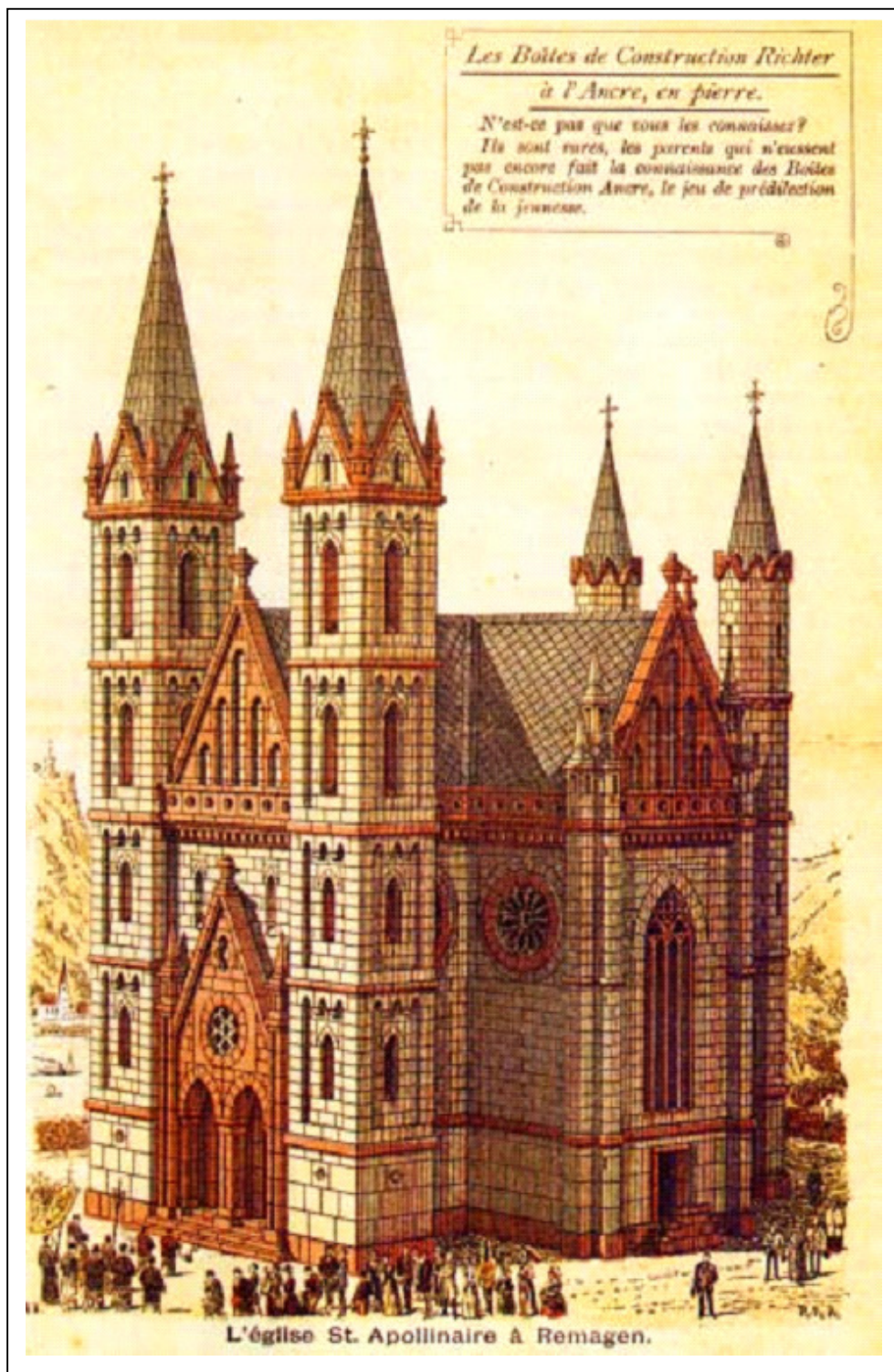
A három gótikus kiállítási modell templom csak katalógusbeli rajzokról és fényképekről ismert. Mindegyik esetben csak egy oldalnézet áll rendelkezésre. Az egyik talán készlet lehetett, vagy készletnek tervezett. Ez a templom úgy ismert, mint „a nyolcszögű szentélyes” templom, mivel a rajz is az oldalát és a szentélyt ábrázolja, és nem a fő (vagyis nyugati) bejáratot (ez a kép található a könyv borítóján is). Tudomásunk van róla, hogy a századfordulós reklámok szerint a GK-NF 34 készlethez (a legnagyobbhoz a GK-NF sorozatban) lett volna egy kiegészítő **Nagy Gótikus Templom** készlet. Ismereiteink szerint végül is az 1909-es kiegészítő készlet a Nagy Kastély lett. Noha a nyolcszögű szentélyes templom éppen megfelelő méretű ahhoz, hogy az említett kiegészítő készlet váljék belőle, a összeállítás, amit a megépítéséhez használtak, mégis ellene szól az elméletnek. Ezt a templomot megtalálhatjuk az 1907-es német és amerikai katalógusok hátsó oldalán is, de egyetlen szó sem esik róla magukban a katalógusok-

ban. A templom különben 50 cm magas, kb. 75 cm hosszú és 37,5 cm széles, az ikertornyok pedig 100 cm magasak. Az épületben néhány új alakú kő is megtalálható, nyilvánvaló módon főképp a szentély fölötti nyolcszögletű tetőkövek, mivel Richter mindig elfogadta a hasznos új kövek bevezetését. A másik két gótikus kiállítási templom mindegyike különleges, egy darabból készült tetővel volt befedve, amely kiállítási készletekben megtalálható volt, de kereskedelmi készletekben soha. A templomok közül a legnagyobb a remageni St. Appolinaire Templom, amelyet egyes képeken színesben ábrázolnak az 1905 körül kiadott katalógusokban. A másik templomot az író fedezte fel 1992-ben egy fényképalbumban, amelyet az Anker gyár levéltárában talált. Ez a vörös köves templom egy nagyon látványos, öt centis kő alapzaton áll, négy darab nyolc-nyolc lépcsőfokos lépcsőfeljáróval és egy csinos kerítéssel. Ennek a templomnak a dátuma ismeretlen, de a legvalószínűbb, hogy a húszas évekbeli.

Az első világháború után a cég katalógusaiban mind több nem hivatásos építő modelljei jelentek meg, a gyár tervező részlege által készített modellek mellett. Rengeteg ilyen modell van, sokkal több annál, hogy akár csak egy töredéküket felsorolhatnánk itt. 1923-ban a gyár egy londoni kiállításra elküldött egy kiállítási modellt, amely a Buckingham palotát ábrázolta, 30.000 kőből felépítve. Az 1923-ban rendezett Drezdai Vásárra egy Rudolstadt melletti kastély, a Leuchtenburg modelljét küldték el. Ezt egy képeslapon is szerepeltették, amely alább látható.

Az 1925-ben épített modell a lipcsei fő állomást ábrázolja, és minden bizonnyal a legnagyobb építmény, amelyet valaha is felépítettek (ennek képe a XVI. fejezetben található). Mérete 3 x 3,5 méter volt, és a vasúti terminál tetejének kialakításához az Anker

Imperator Fémépítő Készlet elemeit használták fel [7]. Nyolc vágányt fedett be négy hatalmas ívelt fémtető, mindegyik vágány mindkét oldalán magasított peronnal. Ez a modell tartalmazott köveket a Neue Reihe készletsorozatból is. Stephen Hurlbut, a 200-as kiegészítő sorozat amerikai tervezője (lásd a XIII. fejezetet) megépítette a washingtoni Nemzeti Katedrálist, a Szent Ágnes Templomot (ezt a modellt a Chicago-i Marshall Fields-en [egy 1852-ben megnyílt nagyon híres bevásárló központ – a ford. megj.] is kiállították) és a New York-i Singer Épületet [1906-1908 közt épült és 1968-ban lebontott, barokk jegyeket viselő felhőkarcoló-irodaház – a ford.megj.]. A Szent Ágnes Templomot, a Singer Épületet, a Függetlenség Csarnokát [az 1753-ban a Pennsylvania állambeli Philadelphiában megépített csarnok elsődlegesen arról híres, hogy itt vitatták meg és fogadták el az amerikai függetlenségi nyilatkozatot – a ford.megj.] és kilenc épületet a Hurlbut-féle Modern Házak Sorozatból együttesen az 1913-as katalógusban jelentettek meg „Látkép egy amerikai városról” címmel. A Hurlbut-féle Szent Ágnes templomhoz a gyár különleges kétszínű köveket gyártott [8]. Ugyanebben a katalógusban látható volt a Lipcsei Régi Városháza, a Parthenon, és egy „régí német város”, amely legalább 17, a „Landhaus” (Vidéki ház) Készletek segítségével épített épülethől állt. Az 1931-es New York-i katalógus egy új, sokkal jobb Parthenon modellt mutatott be, amelyet a brooklyni Henry Messerschmidt [9] készített.

A húszas évek végén komoly érdeklődést keltő esemény volt a nagyívű, csupa kőből épített hidak megjelenése. Azt nem tudjuk, hogy ezt a szikrát Max Born patintotta-e ki, aki annak idején a göttingai Egyetem Fizika Tanszékét vezette, vagy a divat tőle függetlenül alakult ki. Amint azt az író kiderítette, ezeket a hidakat egyáltalán nem olyan nehéz megépíteni, és sokkal

látványosabbak, mint azt indokoltá tenné viszonylag könnyű felépíthetőségük. Egyes építők végrehajtották a szerkezet teljes körű elemzését, és meghatározták a terhelhetőséget az útpálya különböző pontjain. Egyes helyeken csak 64 grammnyi súlyt viselt el. Természetesen a vizsgálatot úgy végezték el, hogy egyenetlenül terhelték a szerkezetet, ha viszont ugyanazt a súlyt egyenletesen terheljük a másik oldalra is, akkor ezek a hidak sokkal nagyobb terhet is elbírnak.

A legnagyobb modell mind közül az 1920-as években épült **Wartburg** lehetett. A Wartburgról három kiállítási modell ismert. Kettőt közülük Hans Ludwig épített, és ezek a mai napig meg is vannak. Az egyiket 1957-ben készítették, és kb. 1,5 x 2 m méretű. Ez a rudolstadti Anker gyárban található. A másik Berlinben van kiállítva, és kb. 2 x 3 m méretű [10]. A fénykép alapján, amely a gyárban fennmaradt, a harmadik modell kb. felével nagyobb, mint a berlini. Ennek alapján legalább 3 x 4,5 méteresnek kellett lennie. A fényképen csak a palotáról készült közeli kép látható, tehát nem lehetünk biztosak abban,

hogyan az egész várat felépítették-e. Egy ilyen méretű építményt nehéz megítélni csupán egy fénykép alapján. Tömegében három és félszerese a berlini Wartburgnak, és felépítése Hans Ludwignak 2.500 munkaórájába, vagyis több mint egy évébe került. Jan Hauer megjegyzése szerint ezt a Wartburg várat 1922-ben építették, és 20.600 kőből készült. Az író számára is megdöbbentő, hogy egyetlen fénykép sem maradt fent erről az építményről, kivéve az Anker gyári fényképtárakat. Ennek ellenére lehetnek további képek is. Az 1925-ös német katalógus ingyenes (csak szállítási költséget jelentő) üvegdia kölcsönzést hirdet, „A kockától Wartburgig” címmel. Amint a Wartburg, a Buckingham Palota és a Lipcsei Állomás modellek is mutatják, a húszas évekre a gyári kiállítási modellek nyomasztóan nagyokká váltak.

Két készletet kell még itt megemlíteni. Az egyik az 1895-ös **Híd Doboz**. Ez a készlet a többi kiállítási modellből készült készletektől eltérően, egy teljes, 16 oldalas építési mintával volt ellátva. Első alkalommal, és a tíz évvel a Meccano által kifejlesztett fém alkatrészek megjelenése előtt, Richter a kőkockákat fém alkatrészekkel egészítette ki. Eddig a készletig a jelen könyvben nem említettünk olyasmit, ami engedte volna, hogy az olvasó arra következtessen, a Richter társaság különösebb tapasztalatot szerzett a fémmegmunkálásban. Az 1890-es évek elején viszont Richter már belépett a zenegépezetek piacára is, pontosabban a zenélő dobozok, gramfonok és felvételek piacára. Ezeknek a termékeknek az elkészítéséhez kiterjedt fémfeldolgozási kapacitásra volt szükség. Ezt a gyárat 1894-ben költöztették el Lipcséből Rudolstadtba. A Richter-féle termékek ezen ágazatáról egy, a cégről szóló későbbi fejezetben lesz majd szó. Ehelyütt csak annyit jegyzünk meg, hogy az első tölcser nélküli gramfon (amely elektromos erősítést alkalmaz) egy Anker modell volt, és a Deutsche Gramophone Richter berlini stúdiójából és az Anker felvételekből nőtte ki magát. Richter maga 17 Egyesült Államokbeli szabadalom birtokosa volt a zenegépek területén. [11]

A Híd Készletet 1892-ben vezették be, hogy az ellentételezze a Keller testvérek fém és kő alkatrészeket egyaránt használó hídjának 1892-ben nyert aranyérmét. 1895-re Richter már

tudta, hogy pénz nem lesz a nagy kiállítási modellekből, de a tét a hírnév volt. Ez a szokatlan készlet minden valószínűség szerint egy jelentős kiállítás fénypontja lehetett. A készlet, amely a GK-NF sorozatba tartozik, elég nagy, 931 követ valamint 334 fém alkatrészt tartalmaz. Mindezek ellenére a fém alkatrészek azok, amelyek a készlet csúcspontjai. A fém alkatrészek rendszerét a hamburgi Julius Weiss szabadalmaztatta – 67.599. sz. német szabadalom (1892. július 20.) és meghosszabbította 76.747. számon (1894. február 20.). Mindkét szabadalom lejárt, éppen akkor, amikor a Märklin, Meccano és Gilbert elkezdtek a fém építőjátékokat gyártani [12]. A fém rudakat két formában gyártották, a „feszítő” és a „préselő” elemek formájában. A „préselő” elemek „L” tartók voltak. Természetesen a hajlítással szembeni ellenállás változása a modelleknél lényegtelen, de nagyon fontos a valódi acél szerkezetű hidaknál. A készlet 60 márkába került az 1897-es katalógus szerint, de 1898-ban már nem árusították. Megvannak a készlet építési mintái, továbbá a doboz teteje és az elrendezési minták a fém elemekhez, illetve háromhoz a négy, követ tartalmazó tálcából. Szerencse, hogy az a tálcák, amelynek az elrendezési rajza hiányzik, a nagy követ tartalmazta, úgyhogy semmi kétség nem fér az abban található kövek formájához és számához. A palakék toronytető kövek kivételével minden kő sárga. Ebből a készletből az író rendelkezik az egyetlen ismert példánnyal, az is 2003-ban bukkant fel, 1897 óta először, egy internetes aukción. A követ arra használták, hogy támasztó oszlopot és lábazatot alkossanak a fém íveknek. Tizenhat fajta rácsos szerkezetű híd építési mintája található a mellékelt könyvben, de ugyanazt a körtorny építményt alkalmazták két, sőt három eltérő fémszerkezetű híd megépítéséhez is. A doboz tetején ábrázolt híd tornyait nem lehet megtalálni az építési mintában, de meg lehet őket építeni a készletben levő kövekből. Az építési minta részletes leírást tartalmaz a hidak építésénél fellépő „feszítés” és „préselés” jelentőségéről. A készlet tartalmaz továbbá igazító síneket, oszlopokat és rácsstartókat (lábazatokat, ahol a fémelemek a köhöz illeszkednek), továbbá úttest-rögzítő kapcsokat. A fém elemekkel kapcsolatosan van egypár hiba az építési mintákban és az elrendezési rajzokon. Mindezeket a gyárban kézzel kijavították. Még egy olyan aprócska hibát is javítottak, mint egy rúd hosszának téves megjelölése (a darab nem 68 mm, hanem 67 mm), amely a csavarok számára fúrt lyukak tűréshatárán belüli eltérést jelent. Ha a fém elemek számán kellett változtatni, akkor csak a növekedést iktatták be módosításként. Ennek eredményeként egyes fémelemekből többlet van a készletben. Richter az eladásokat tartotta szem előtt, és tudta, hogy ha a vevő azt látja, hogy a mennyiséget csökkentették, akkor úgy érezné, hogy becsapták, míg a növelés következtében úgy érezné, hogy jól járt. Így az ilyen észlelhető változások rendben voltak. Ez a készlet előfutára az, egy évtizeden át (1901-1910) gyártott, további fémelemeket tartalmazó készletek sorozatának. És igen, Richter volt az ezekre a termékekre vonatkozó szabadalmak tulajdonosa is. [13]

A másik különleges és szokatlan készlet a **Modell Építő Készlet** (Modell-Baukasten), amelyet 1913-ban vezettek be, csak néhány évvel Richter halála után. [14] Ez a készlet vörös követ tartalmaz, a kövek száma pedig úgy tűnik, hogy 159 és 193 között változott az évek során (egyetlen nyomtatott elrendezési minta sem ismert).

Ennek a készletnek a célja az volt, hogy a kőműves tanoncok megtanulják a téglarakást. A gyakorlatban a készletet a második világháború utáni VEB Anker korszakban, átkeresztelték Kőműves Modell Építő Készletre. Az alapot képező kő ebben a készletben egy GK-NF 15R (Rot = vörös) kő volt, amelynek méretei 12,5 x 25 x 50 mm, és amely egy európai szabvány-tégla kicsinyített mása. Annak elkerülésére, hogy egy követ felébe kelljen vágni, a GK-NF 31R, GK-NF 19R és GK-NF 17R kövekből negyedes, feles, és háromnegyedes követet is tartalmazott a készlet. Ahhoz, hogy 45°-os és 135°-os szögeket tudjanak a falba építeni, további 45°-os sarkokat tettek a készletbe, amely a félbevágott téglákat volt hivatott

jelképezni. Az eredeti készletnek négy oldalnyi mintája volt. Az első két oldalon található tizenkét építési gyakorlat elvégezhető a készlet köveivel. A harmadik és negyedik oldalon található minták egészen tetszetős kőműves munkákat, oszlop alapzatokat és oszlopfőket, tetődíszítő vonalakat, boltíveket, körkörös és nyolcszögű építményeket, és sarokkő-elhelyezést ábrázolnak. Noha ez utóbbi építési mintákat meg lehetett volna valósítani létező Anker kövekkel, mégsem kínáltak egyetlen készletet sem hozzájuk. A szakmai oktatás gyakorlati haszna nagyon vonzó volt a második világháborút követő keletnémet kormány számára. Noha a készletet nem változtatták meg, mégis teljesen új építési mintákat alkottak hozzá. Az új minták kőműves tanoncok által elvégzendő építési gyakorlatokat tartalmaztak. Ezek a gyakorlatok azzal kezdődnek, hogy miként kell egyszerű téglá kupacokat állványra

vagy építési emelvényre felpakolni. Nagy hangsúlyt fektettek a 12,5 x 25 x 50 mm méretű GK-NF 15R kockára, ami az európai szabvány téglá kicsinyített mása.

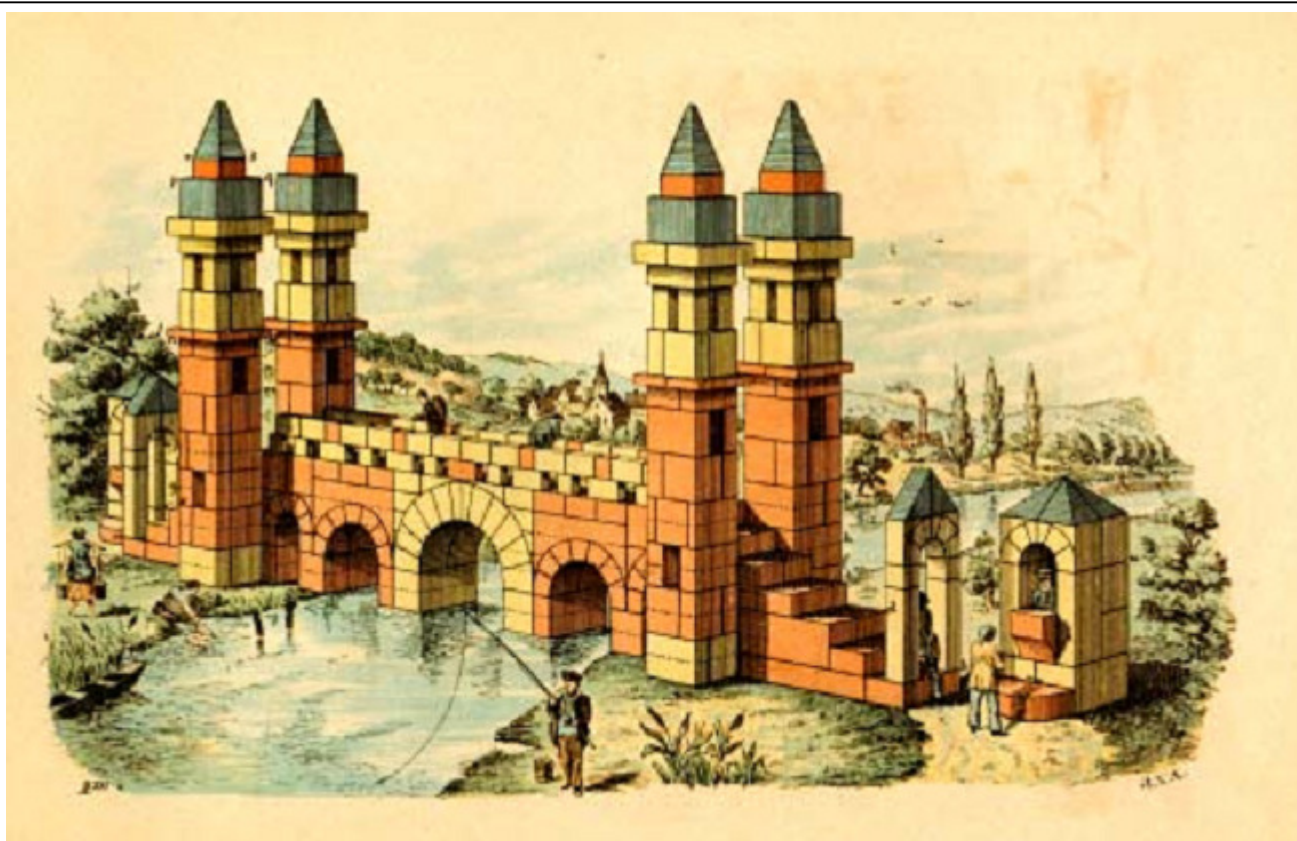
Kéménykürtők, ajtók és ablakok keretei számára a másfél téglá vastagságot alkalmazták (kb. 30 cm). Később egy további „oktató” készletet is bevezettek, amelyben kevesebb (csak 105) kő volt, de mindegyik sokkal nagyobb, 50 x 100 x 25 méretű egység-kövön alapult. Ezek a nagy kövek egy különleges dobozban voltak, amelynek a teteje egy forgó bemutató asztal. Annak ellenére, hogy ez egy második világháborút követő készlet, egyetlen példányra sem sikerült még idáig rábukkanni, noha a kövek sárgában és vörösben egyaránt ismertek. Annak fé-

nyében, hogy a készlet 336 márka volt a 21,60 márkás tanulói készlettel szemben, reménykedhetünk benne, hogy talán egy ilyen készlet mégis csak fennmaradt, és így még előkerülhet valamelyik volt keletnémet szakmunkásképző iskolából.

VI. A Régi Sorozat (Alte Folge) készletek

1884-ben Richter bevezette a teljesen ésszerűsített készlet rendszerét. Noha ismerünk néhány nem-Richter katalógust, amelyik még reklámozta a korai készleteket, mégis úgy tűnik, hogy az áttérés nagyon hirtelen és teljes volt. Az Anker kövek nagy népszerűsége ezen készletek bevezetésétől eredeztethető. Az első tizenkilenc készlet nagyobb részét egyidejűleg, 1884-ben vezették be, csak néhány került 1885-ben piacra. A nagykaliberű (GK) köveket készítették a legnagyobb készletekben, a 19. számmal bezárólag, amely 881 követ tartalmazott (amely a 18. számúval egyszerre, 1885 novemberében jelent meg). A legnagyobb kiskaliberű (KK) készlet viszont csak 259 követ tartalmazott. Ezek a kőépítő készletek nagyon hamar igen népszerűvé váltak, és két éven belül Richter kibővítette mind a KK, mind a GK sorozatot a 13., illetve 19. számokon túl. 1888-ban azok számára, akik nem tudták megengedni maguknak még az egy márkás legkisebb egyes számú készletet sem (30 KK kő), Richter bevezette a nullás, 18 KK követ tartalmazó dobozt feleannyi pénzért. Ezzel

Egy korai Alte Folge építési minta

A legkorábbi AF mintákat a háttér gazdag színezése jellemzi. Ezt a rajzot eredetileg a GK-AF 16 második építőminta-könyvéhez készítették, de felhasználták a KK-AF 20. készletben is. Az élesszeműek felfedezhetik a II^{XVI} 4 jelzést a rajz bal alsó sarkában.

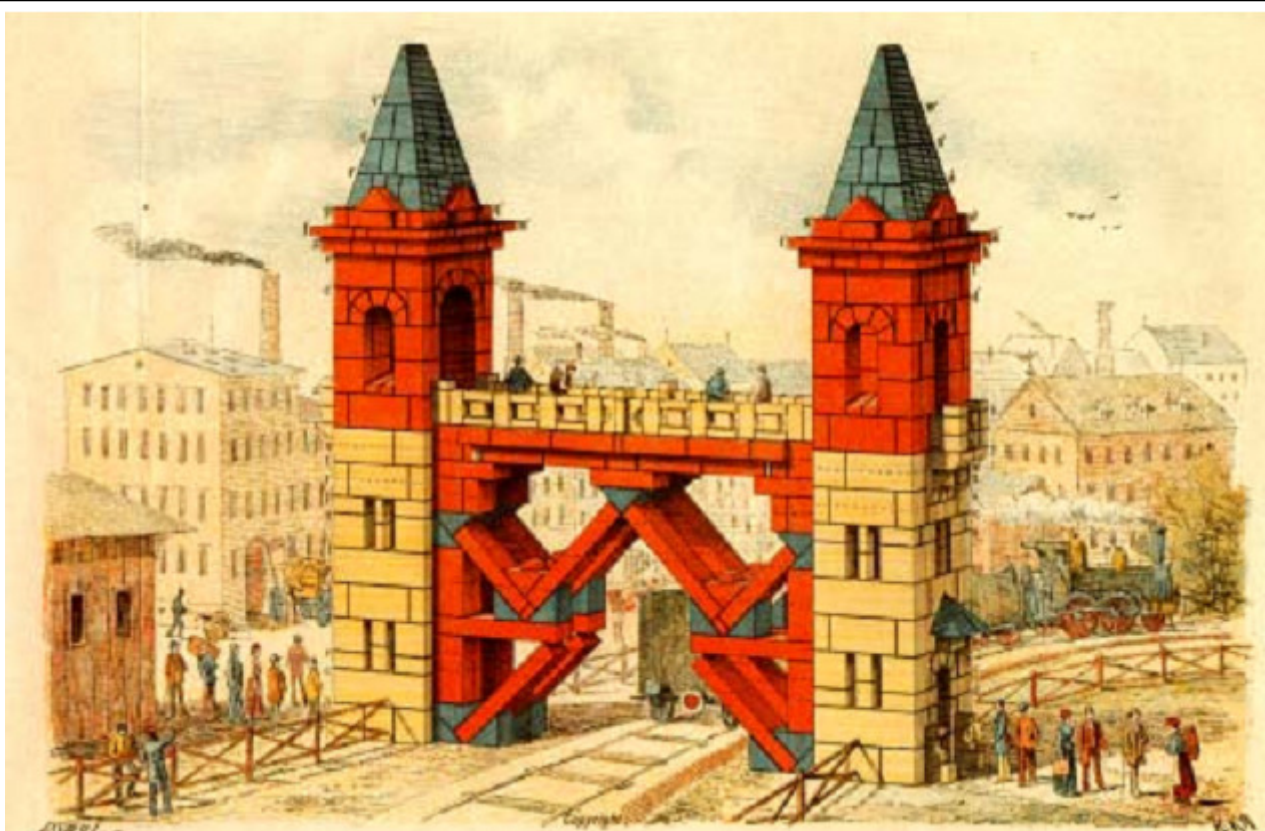
párhuzamosan bevezette a 0A kiegészítő készletet, amely a nullás készlettel együtt, igaz, hogy egy hat köves többlettel, de kiadta a 2. számú készletet, amely a KK készletek fő vonalába tartozott. A tény, hogy egy 0. készlet 50 pfennigért és egy 0A készlet 75-ért a vevő számára 40 KK követ biztosított, míg egy 2. készlet (amely szintén 1,25 márka volt), csak 34 követ, Richter árképzésének egy teljesen szokatlan példája. Általában a kövek mennyisége és ára a kiegészítő dobozok vonalán nagyon szigorú rendszert követett. Csak ezeknél a nagyon kicsi készleteknél tapasztalhatók ilyen rendellenességek.

Világos, hogy 19 készlet, továbbá a kiegészítő dobozok kifejlesztése időigényes munka. Ahogy a készletek mind nagyobbak lesznek, a minták megrajzolása is mind nagyobb erőfeszítést igényel. Egy 100 köves kiegészítő készlet, amelyet egy 900 követ tartalmazó készlethez terveznek, olyan építési mintákat követel meg, amelyek 1.000 kőből készült építményeket ábrázolnak. Ezzel ellentétben egy ugyanilyen kiegészítő készlet hozzáadása egy 150 köves alapkészlethez csak 250 vagy még annál is kevesebb kőből készült épületek rajzait tartalmazza. Világosnak tűnik, hogy hosszas – valószínűleg több mint egy éves – előkészületekre volt szükség, mielőtt 1884-ben bevezették a négy sorozatnyi készletet. Az „R.K.A. '84” megjegyzés szerepel az építési mintákon, amelyek jelentése a „Richter Művészeti Osztálya (Richters Kunst Anstalt) – 1884”. [2] A korai minták olykor névtelenek, olykor viselik a művész nevét vagy kézjegyét. H. Weber, aki a fő tervező lett az R.K.A.-nál, 1883-ban aláírt vagy szignózott mintákat. H. Taubert (Jaubert?) neve az 1884-es rajzokon látható. [2] P. Rische szintén elhelyezte a nevét egyes építési mintákon, amelyek fémlemez vagy fa nyomóforma metszetek voltak. [3] 1889-re a dátumokat elhagyták a rajzokról, és csak az R.K.A. jelölést tartották meg. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy a neveket néha olyan ügyesen dolgozták bele a háttérbe vagy az árnyékvonalakba, hogy azokat alig lehet meglesni. Ezek a többé-kevésbé személyes aláírások vagy szignók emlékeztetnek azokra az „aláírásokra”, amelyeket a mai számítógépes programozók hagynak az elkészített szoftver programkódjában. 1885 tavaszára Richter alkalmazta H. Meyert, a nagyon nagy hírű művészt, hogy a minták háttérét megrajzolja. [4] Meyer végezte el a rajzok árnyékolását és kiszínezését is. C. Walther, egy mérnök és a Nürnbergi Birodalmi Szépművészeti Akadémia tanára jegyezte az 1884-es mintafüzetek belső és külső borítóit. A borítót eredetileg krémszínű papírra feketével nyomtatták, de később a feketét vörös kiemelésekkel erősítették meg, és aranyos-sárga színnel adtak neki hangsúlyt és mélységet, majd 1887-ben a zöldes-cián színt is hozzáadták, amely végül is tulajdonképpen négyszínes nyomtatást eredményezett, noha réznyomással, nem a „négy szín” eljárással készültek [CYMK – cyan-yellow-magenta-key, vagyis cián-világoskék, sárga, magenta-rózsaszín és a kulcslemezként használt fekete, amely után a további színek lemezeit igazítják]. A belső borítókat könyomásos eljárással feketével, két különböző szürkével, zölddel, kézzel, sárgával aransárgával és vörössel készítették. Az aransárgára mindenképpen szükség volt ahhoz, hogy megfelelően lehessen ábrázolni a különböző kiállításokon nyert aranyérmeket. Természetesen a vörös, sárga, kék és fekete az épületek ábrázolásához kellettek. A zölddel, továbbá a színek gondos egymásra nyomásával és kis, finom vonalakkal összetevődő szabálytalan alakzatokkal Meyer egészen valóságos, szinte a teljes színezés hatását keltő háttereket tudott készíteni. Úgy tűnik, hogy Richter nem szabott korlátokat Meyernek, mert amint szükség volt rájuk, újabb és újabb színekkel egészítették ki a rajzokat, mint például az angol királyi tengerészek kabátjához használt skarlátvörössel is. Ezen felül Meyer néha meg is változtatta az alapszín-készletét. Például egy mintafüzetben szüksége volt egy erős aranyos sárgára, hogy a jászol mellett lebegő angyal dicsfényét ábrázolja, ezért a kövek vajsárga színét csak nagyon vékony vonalakkal adta vissza, amelyek a fehér vonalakkal váltakozva egy halványabb árnyalatot eredményeznek. És mivelhogy ez a szín úgyis a színpalettán volt, fel is használta azt kalapok, nadrágok, fakerítések színezésére és II. Vilmos császár szobrának megjelenítésére. Ez az építőminta, a KK-AF 13 [1] szokatlanul sok közel-keleti jelenetet tartalmaz, mivel ez az erős aransárga meleg érzetet kelt, tehát remekül alkalmas sivatagi képek kiszínezésére.

Az építőkockák GK kövekkel történt kibővítése mellett Richter 1884-ben négy fontos jellemzővel látta el az AF sorozatot. **A készletek sorozata lépcsőzetes.** A vevő kezdhette egy kicsi – és olcsó – készlettel, majd kiegészítő készleteket hozzátéve eljuthatott ugyanahhoz a nagy készlethez ugyanazon a költségen, mint ha eleve a nagy készletet vásárolta volna meg. Egy kis készlet birtokosa tudta, hogy nagyobb készletek is vannak, amelyekre vágyhat. Így

ezek a készletek pompás karácsonyi ajándékok voltak, megszabadítva az ajándékadót a következő évi ajándékozás gondjától. A készleteket úgy tervezték meg, hogy az építmények mind nagyobbak és mind érdekesebbek legyenek azáltal, hogy a kiegészítő készletekkel kibővítették őket. Nemcsak hogy több kő állt az építő rendelkezésére, hanem új formájú kövekhez jutott minden új kiegészítő készlettel. Richter, aki sose hagyott ki egyetlen lehetőséget sem arra, hogy kikövezzék az utat a következő eladás felé, minden építési mintakönyv utolsó oldalán csak a következő kiegészítő készlet segítségével megépíthető épületet mutatott be. Ezzel szemben a Georgens korszakban egy dupla tálcsás készlet még nem volt több, mint két egyszerű tálca egy nagyobb dobozban.

A készletek **építési mintát** tartalmaztak, és a benne ábrázolt épületeket **meg lehetett építeni a készletben levő kövekkel**. Szinte minden, az AF készleteket megelőző eredeti készlet azonos építési mintákat tartalmazott, függetlenül a készletben található kövek számától. Így egyes készletekben nem volt meg a megfelelő számú vagy formájú kő a

Az Alte Folge építési mintákon néha nagyon szokatlan, szinte bizarr építményeket ábrázoltak, mint például az itt látható is, amely a GK-AF 21. készlet mintafüzetéből származik.

mintában szereplő építmények elkészítéséhez, míg más készletekben sokkal több kő volt, mint amennyi a megépítéshez szükséges volt. Ezek a minták inkább ötlet-gyűjtemények voltak, és céljuk csak annyi, hogy segítsenek a gyermekeknek abban, hogy saját építményeket találjanak ki és építsenek fel. Richter számára nagyon hamar világos lett, hogy az építési mintának tükröznie kell a készletben található kövek számát és jellegét. Az átállás megtörtént, mielőtt az első AF készleteket bevezették volna a piacra. Minden készlet számára készült egy második füzet is, csupa új építménnyel. Ezt külön lehetett megvásárolni.

Richter megszabta az árakat, és gondoskodott róla, hogy a vevők ismerjék is azokat. Ennek érdekében egyfolytában reklámozta őket. Nehéz kideríteni, hogy a kereskedők kínáltak-e kedvezményeket, de eléggé biztosnak tűnik, hogy egyes készleteket többért adtak

el, mint amennyiért Richter reklámozta őket. A játékok terén a rögzített áras értékesítés új üzletpolitika volt, de Richter ezt már a szabadalmazott gyógyszerek esetében is igen jövedelmezőnek találta. [5]

Richter a felnőtt hobbi piac vevőinek azzal kedveskedett, hogy egyedi rendelésre is árult köveket. A köveket megszámozták. 1885-re egyedi kő katalógus állt rendelkezésre, és ömlesztett, egyedi darabokat kínáltak eladásra. [6] Noha a Gerogens korszak során csak 16 különféle alakú kő volt (a legnagyobb szám a KK-AF 29 volt), az 1885-ös katalógus már 101 követ tartalmazott (80 GK és 21 KK). Ezt a számot aztán 1886-ban összesen 238 darabra emelték, amelyből 175 GK és 63 KK volt.

Nemsokára az összes Szabadalmazott Kőépítő Készletet a klasszikus stílusú címkével látták el, amelyet a nürnbergi mérnök, C. Walther tervezett. [7] Ezen a címkén rajta volt a mókus védjegy meg az Építészeti Úrnőjét ábrázoló rajz, és kétnyelvű volt, de nem szerepelt rajta Richter neve. Az AF korszakban vezettek be egy, az Anker történetírók számára nagyon fontos, segítséget, a **nyomdai jelölést**. Egy erre a korszakra jellemző nyomdai jel a „Lose Steine H. 8608”. Ez a jelölés azt jelentette, hogy ez egy Egyedi kő katalógus, amelyet Hollandia számára nyomtattak („D.” Dániát jelentett, a betűjelölés hiánya pedig Németországot), 1886. augusztusában (08). Mivel 1885-től ezt a katalógust 13 nyelven nyomtatták, [8] a nyomdai jelek használata igencsak szükségessé vált. Sokszor a nyomdai jel azt jelentette, hogy egynél több nyelven volt szöveg a katalógusban. Például az „A” Amerikát jelentett, ebben a katalógusban a megjelenő nyelvek a német, angol, spanyol és portugál voltak. Így a „Das Bauen 8712 A 5” azt jelenti, hogy az „Építés művészete” című könyvet az amerikai piac számára nyomtatták 1887. decemberében, ötezer példányban. [9] A nyomdai jel gyakran megjelenik az építőminta íveinek első oldalán is (1., 17., 33., 49., stb.)

Kétség sem férhet hozzá, hogy Richter mindent elképzelhető megtett, hogy építőkészleteit vonzóbbakká tegye. A legjobb művészeket alkalmazta, és nem szabott határt az általuk használt költséges eljárásoknak. Mint minden eladási vezető, tudta, hogy egy elégedetlen vevő, akinek nincs jó véleménye a termékről, sokkal költségesebb a cég számára, mint egy pótlólagos szín használata a mintakönyvben. Egy probléma viszont eléggé korán felmerült. Gyakran a leglátványosabb, de a legnehezebben megépíthető építmény volt a minta első oldalán. Levelek érkeztek a gyárba, amelyekben a vevők panaszkodtak arról, hogy a gyermek nem tudta megépíteni az építményt, vagy nem alakította ki az építéshez szükséges készséget. Ezek a mintakönyvek mindig tartalmaztak a minták mellett útbaigazítást is a szülők részére, amely elmagyarázta a kőépítő készletek és az építési minták fontosságát. Az olvasó talán emlékszik még, hogy Fröbel milyen hangsúlyt fektetett a tanulási folyamatra. Valószínűleg a legcélszerűbb, ha itt egy 1889-es mintafüzetből Richter saját magyarázatát idézzük, bár a nyelve kissé túlzónak tűnhet a mai olvasó szemében. Íme:

A negyedik kiadás

Csak néhány év telt el a könyv első kiadása óta, és máris abban a helyzetben vagyunk, hogy a nyájas olvasó kezébe adhatjuk a negyedik kiadást. Egyes rajzokat újra elkészítettünk, így hát azok jelentősen szebbek, mint az első kiadásokban láthatóak. Mindegyik a legnagyobb gonddal készült, és természetesen a helyes szemszögből,

hogy a gyermekek könnyebben tudják megépíteni az épületeket. Az építmények megépítésének további megkönnyebbítésére pótlólagos metszetek rajzait mellékeljük, ezen felül számos épület nézetét két oldalról is elkészítettük, amelyeket figyelmesen tanulmányozni kell építés közben. Az első négy oldal egyszerű gyakorlatként elkészíthető építményeket tartalmaz, mint például lépcsők, keresztek, stb. Amint ezek megépítésén keresztül gyakorlatot szerzett a gyermek, először is el kell neki magyarázni a metszet-rajzok jelentését, másodsor pedig tisztázni kell számára, hogy ezen rajzok segítségével azok a kövek láthatók, amelyek közvetlenül a fő rajzon található és a betűkkel jelölt szaggatott vonal alatt vannak. A várkapu esetében, amely a 12. oldal 2. rajzán látható, az a-b metszeti rajz megmutatja, hogy a legelső sor követ hogyan kell elhelyezni, és hasonlóképp a c-d metszet megmutatja, hogyan kell a másodikat. Az i-k metszet mindazonáltal egy kiugró követ ábrázol számunkra (itt a bejáratí ívet) a vékony szaggatott vonalakkal. A különböző oldalakon mérték-vonalak láthatók, amelyek által pontosan mérhetők a metszetek és az egyedi kövek méretei. Egy körzővel meg lehet határozni egy-egy kocka méretét, majd ellenőrizni lehet, hogy az hány milliméter. Ha ezek a metszet-rajzok szem előtt tartatnak, akkor a megépítés sem lehet túl nehéz kis gyermekek számára sem.

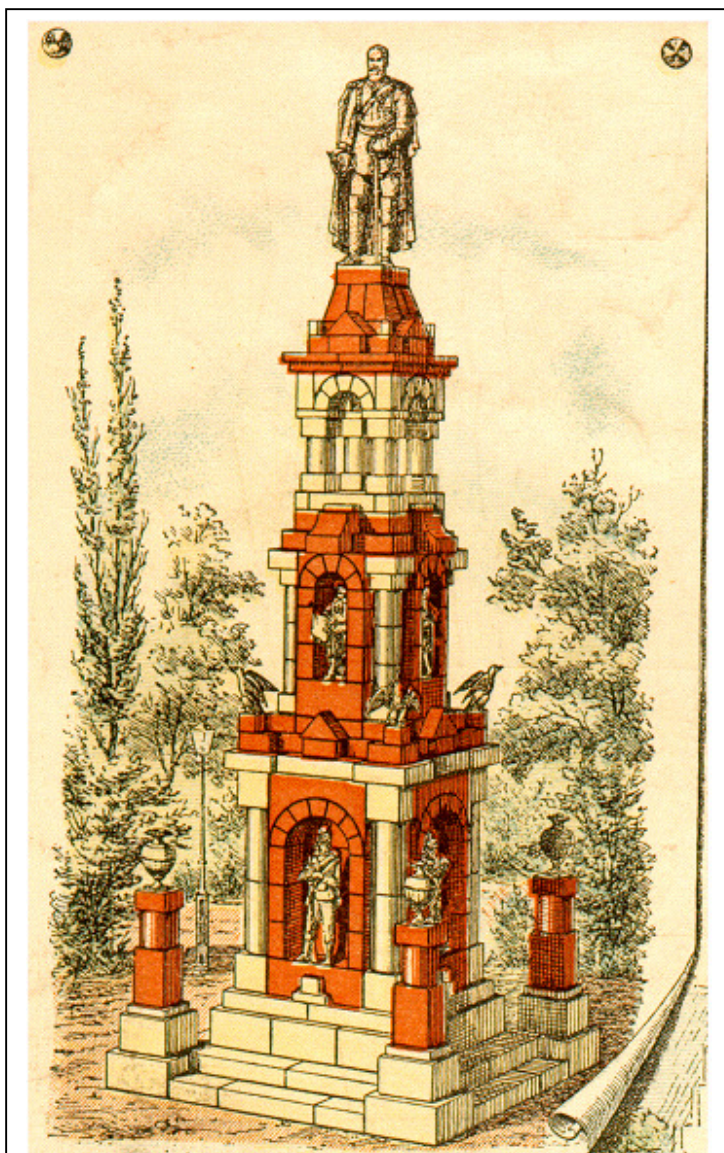
Számtalan, mindenféle területről érkezett köszönőlevél igazolja a társaság számára, hogy az Anker Kőépítő oktatási értéke általánosan elismert. Az építőminták teljes, pontos és alapos elkészítésére nagy hangsúlyt kell fektetni, és azt bátorítani kell annak érdekében, hogy a gyermek a saját képességeiben megtanuljon bízni. Az teljességgel igaz, hogy a legjobb építőkockák is haszontalanok, ha a minták nem felelnek meg a készlet köveinek és ezáltal megépíthetetlenek. Ezért hát a könyv kiadóháza nem sajnált semmilyen költséget sem, hogy olyan mintákat alkosson meg, amelyek teljesen megépíthetők, és ezáltal a gyermekek olyan könyvet kapjanak kézhez, amelyet élvezni tudnak.

Egy építmény megfelelő elkészítéséhez nem csak egy jó minta szükséges, hanem a legjobb minőségű kövekkel is rendelkezni kell ahhoz, hogy a munka sikeres legyen. A gyermekek az Anker Kőépítő Készletek által olyan minőséget kapnak kézhez, amely eddig nem volt a piaci kínálatban, és jelen pillanatban egyetlen más gyártó sem állít elő. Ezek igazi kőkockák, nem fából készítették! Nagy keménységű és kiemelkedő pontosságú színes kövek található minden eredeti Anker Kőépítő Készletben, mégpedig olyanok, amelyek által az építmények megépítése is könnyedén és biztosan megy. Az építmények szilárdan állnak, és nem omlanak össze egy apróbb rázkódástól, amint az a közönséges fakockákkal megtörténik, ami által a gyermekek elvesztik minden kedvüket az építéstől.

A korábbiakban hangsúlyozott, tagadhatatlan, óriási előnyöket még az is növeli, hogy a vállalat nyomdája olyan építőmintákat készített, amelyekből több is használható egy-egy készlethez. Például az Anker 5. számú készletének segítségével az 5. szintű első és második könyv mintáin túl megépíthetők az 1., 2. és 3. szintű könyvben szereplő építmények is. Ezen mintakönyvek megvásárlása által a készlet kétszeres értéket kap, mivel az új minták kézhez kapása után a gyermek új buzgalommal fogja folytatni az építést, különösen azért, mert a második 5. szintű könyv összes metszetrajzait egy külön könyvbe gyűjtöttük össze. Így a kis mesterépítésznek alkalma nyílik arra, hogy próbára tegye az ügyességét, hogy sikerül-e felépítenie az épületeket a metszetek segítségével nélkül.

A legékesebb bizonyítéka annak, hogy egy gyermek képzeletét egy eredeti Anker kőépítő készlet a legüdvösebb módon felcsigázza, vitathatatlanul abban lelhető fel, hogy a nagyobb épületeket szeretnék megépíteni, merthogy azok még mélyebben hatolnak az építés művészetébe. A kis mesterépítésznek ezt a nagyon dicséretes törekvését minden belátással bíró szülő támogatja, ami a gyár által forgalomba hozott kiegészítő készletek meglepően jó fogadtatásából is kiderült. Minden készlet rendszeresen tovább bővíthető. Például bárkinek, akinek a birtokában van egy 5. számú készlet, csak annyit kell tennie, hogy megvásárolja az 5A kiegészítő készletet, és máris rendelkezésére állnak mindazok a kövek és építési minták, amelyek a nagyobb, 9. számú készletben megtalálhatók. Azt pedig, hogy mennyivel nagyobbak és szebbek az épületek, amelyeket a kiegészítő készlet megvásárlását követően lehet építeni, az olvasó számára a 16. oldalon található minta szemlélteti, amelyen egy városháza homlokzata látható.

Minden Anker építőkocka-tulajdonos számára páratlan fontosságú az „Építés a rendelkezésre álló kövek segítségével” című könyv. Ez nemcsak 328 oldalnyi rajzot és építési mintát tartalmaz, hanem az egyes egyedi kövek leghasznosabb alkalmazásával kapcsolatos tanácsokat is. Továbbá szerepelnek itt az egyes egyedi kövek árai is, így könnyen lehet választani és rendelni másikat az egyes sérült vagy elveszett kövek helyett. Ezúton nagyon egyszerűvé válik az Anker építőkocka készlet megőrzése épen és teljesen. Ehhez a kis könyvhöz hozzá lehet jutni egy a F.Ad.Richter & Cie 10 Pfennig – 5 krajcár – 10 cent értékű bélyegének megvásárlásával, amely kapható Rudolstadtban (Türingia), Bécsben (I. ker., Nibelungenstrasse 4), Oltenben (Svájc), Rotterdamban, New York-ban (310 Broadway), Londonban (1 & 2 Railway Place, Fenchurch Street).

Richter kiegészítő figurákat is árusított, amelyeket számos Alte Folge építményhez fel lehetett használni, mint például a GK-AF 18. készlet mintájából az itt látható építmény esetében.

Végül arra kérünk minden szülőt, hogy ajánlják az Anker Kőépítő Készleteket minden baráti és érdeklődő családnak. A kereskedelembe kaphatók az Anker Kőépítő Készletek értéktelen másolatai is, ezért vásárláskor meg kell bizonyosodni afelől, hogy a készlet eredeti. Csak ezeken a készleteken lehet a doboz címkéjén megtalálni az „Anker” védjegyet. [10]

Mi történt a régi mintákkal? Természetesen felhasználták őket az itt is emlegetett második mintakönyvekhez, noha amint a régi példányszámok elfogytak, azonnal újabb mintákat készítettek.

A kövek élménye mellett a legtöbb készlet nagyon szépen kidolgozott fadobozban került forgalomba, csúsztható tetővel és vasalással a sarkokon. Egy szokványos készlet tartalmazott egy építési mintát (nagyobb készletekben a kisebb alap- és kiegészítő készletek építési mintái is szerepeltek), kivágható figurák rajzait, egy négyzetrácsos alaprajzot, amely az építmény első sorának elhelyezésében segítette az építőt, és egy elrendezési rajzot, amely azt mutatta meg, hogyan kell a köveket a dobozba helyezni. A legtöbb készletben található címkét és mintakönyvet két nyelven nyomtatták, a helyi piac igényeinek megfelelően: a rotterdami fiók számára hollandul és

franciául, a New York-i számára németül és angolul, a bécsi számára németül és franciául, stb. Rövid időn belül a papírlapról kivágható figurák mellett háromdimenziós figurakészleteket is árusítottak.

A készletek nem voltak olcsók. 1890-ben egy kis, 51 követ tartalmazó KK készlet 80 cent volt, egy 53 követ tartalmazó GK készlet pedig 1,25 dollár (vagy 3 shilling). Ebben az időben egy gyári munkás szokásos napi bére egy dollár volt. A nagy, 19. számú készlet, amely 17 kilót nyomott, 881 GK követ tartalmazott, és 15 dollárba (37 shilling 6 penny) került. Mindjárt a kezdetekkor, már 1884-ben, Richter megcélozta a luxuscikkek piacát is egy 35. számú készlettel, amely azonos volt a 19. készlettel, de egy bronz fogantyúkkal felszerelt „nagyon elegáns” tölgyfa dobozban lehetett kapni 18 dollárért. Azok számára, akik hamarabb ki akarták egészíteni készleteiket a nagyobb dobozokra, dupla kiegészítő készleteket árusítottak. A GK

és KK készletek sorszámai össze voltak keveredve, és a tizenkilenc alapkészlet mellett a dobozok száma nagyon hamar megszorozódott a mindenféle kiegészítő készletek bevezetésével. Néhány éven belül megjelentek a kétszeresen felhasznált számok. Az eredeti, 1886-ban bevezetett 12A számú készlet 267 követ tartalmazott, és a KK 12. sz. készletet egészítette ki az eredetileg nem tervezett 20. számúra. Ez a készlet 3,50 \$-ba került, amely túl drága volt ahhoz képest, hogy csak kiegészítő készlet volt. Így 1890-ben egy második 12A-t vezettek be, amely csak 129 követ tartalmazott, és csak 1,75 \$ volt. Ez egy számozatlan készletre egészítette ki a KK 12.-t, amelyet a maga rendjén a 12C kiegészítő készlettel (150 kő 2,25 \$) lehetett a 20. sz. készletre kibővíteni, igaz, hogy 12 fölös kő megvásárlásával és 50 ¢ többletkiadással. Ennek a zűrzavarnak az ellenére az Anker készletek népszerűsége egyre nőtt. 1888-ra a KK készletek sorozata elérte a 22. számot (720 kő, 10\$), a GK sorozat pedig a 23. számot (1.924 kő és nyolc fa „gerenda” 33\$-ért, vagy elegáns tölgyfa dobozban 42 \$-ért). [11] A kínálatban összesen 58 készlet szerepelt, amelyből 24 alapkészlet volt, 34 pedig kiegészítő készlet, feltételezve, hogy nem számítjuk ide a hét „deluxe” dobozt, mint valódi szabványos dobozt. Ezeket nagyon szépen bemutatták a Nagy Albumban, amely tulajdonképpen egy luxus katalógus, ami minden készlethez bemutat egy-egy épületet is. [12]

Hajlamosak lehetünk azt állítani, hogy a készletek rendszerezése kezdett komplikálttá válni, de soha nem volt ilyen egyszerű, mint most. [13] 1886-ban egy döntés született, amelynek értelmében a párhuzamos sorozatokat egybeolvasztották. A két KK sorozatot (1, 4, 8 és 12 illetve 2, 5, 9 és 13) a 20. számú készletnél egyesítették. A készletek könnyebb azonosítása végett Richter 1890-ben bevezette a „távirati szavakat” (melyek nem tévesztendőek össze a későbbi jelszavakkal). A vásárló dolgának megkönnyítése érdekében minden nyelv számára külön távirati szavakat vezettek be. Egy példa erre: a KK-AF 2. készlet távirati szava **Abfahrt** (indulás) volt németül, **Arm** (kar) angolul, illetve **Vertrek** (indulás) hollandul. [14] Ebben a könyvben a német távirati szavakat fogjuk használni, ha azok ismertek, mivel szinte minden Anker gyűjtő is csak ezeket használja.

A két KK sorozat fent leírt összeolvasztását a 20. számnál 1890-ben visszavonták. Megállapították, hogy az 1-4-8-12-20 sorozat 12A jelű kiegészítő készlet tagja túl nagy és túl drága, ezért egy új 12A készletet iktattak közbe, amely a Forst névre hallgatott, és 129 követ tartalmazott. Az eredményként kapott alapkészletet, amelynek se száma, se távirati szava nem volt, a 12C, Förster készlet egészítette ki egy másik 20. készletre (amelynek szintén nem volt távirati szava), és 461 követ tartalmazott a korábbi 449 követ tartalmazó 20. számú Igel készlettel szemben. Így a 22. Isar készlet eléréséhez a 20 Igel készletet a 20A Greif készlettel kellett kiegészíteni, amely 271 követ tartalmazott, viszont a távirati szó nélküli, újonnan bevezetett 20. készletet a 20C Greifbar kiegészítő készlettel kellett kipótolni, amely 258 követ tartalmazott.

A GK sorozatot szintén egybeolvasztották 1886-ban a 21. számú, Ilm távirati szóval jelölt készletnél. 1892-ben vagy '93-ban egy olyan kísérlet során, amely csak sikeres zavarkeltésként jellemezhető, az 1888-ban bevezetett 23. Italien készletet „feljavították” 25. Italien-re, és egy új köztes készletet, a 23. számú Isartalt préselték bele a keletkezett hézagba. Úgy tűnik, hogy a 21A, Grund jelölésű készlet a maga 722 kövével (amely az 1.202 követ tartalmazó 21. Ilm-hez hozzáadva eredményezte az 1.924 követ tartalmazó 23. Italien-t), egyszerűen túl drága volt a maga 12 dolláros árával. Így aztán egy új 21A készletet, vezettek be Grieche néven (ennek csak német távirati szava volt, a többi nyelveken pedig nem volt azonosítója), amely csak 383 követ tartalmazott, és amellyel az új 25. számú, szintén Italien névre hallgató készletet lehetett elérni (minden nyelven **ugyanazokkal** a távirati szavakkal), amely most már 1.932 követ tartalmazott, nyolccal többet, mint a régi 23. sz. Italien készlet!

Hasonló módon 1891-ben a 18A, Glück készletet, amely 551 követ tartalmazott, kétfelé bontották, és ezáltal a 18. számúról a 21. számú készletre történő kiegészítés kétlépcsőssé vált. Természetesen a távirati szavak segítettek a készletek számozásának zavarosságán, de érthetetlen, hogy miért nem cserélték ki a távirati szavakat a többi nyelven is, ha a németben ezt megtették. 1892-ben bevezették a KK 24. számú készletet, majd 1894-ben az utolsó, 26-ost, amely 1.199 követ tartalmazott. A GK sorozat egészen a 2.321 követ tartalmazó 27. számúig növekedett. 1894-ben bevezették a Neue Folge (Új Sorozat, vagy NF) készleteket, azt remélve, hogy ezáltal sikerül felszámolni a zűrzavart.

Szokatlan színkombinációk használata az egyik jellegzetes vonása az Alte Folge sorozat építőmintáknak. Ez a minta a KK-AF 20 első mintakönyvéből származik.

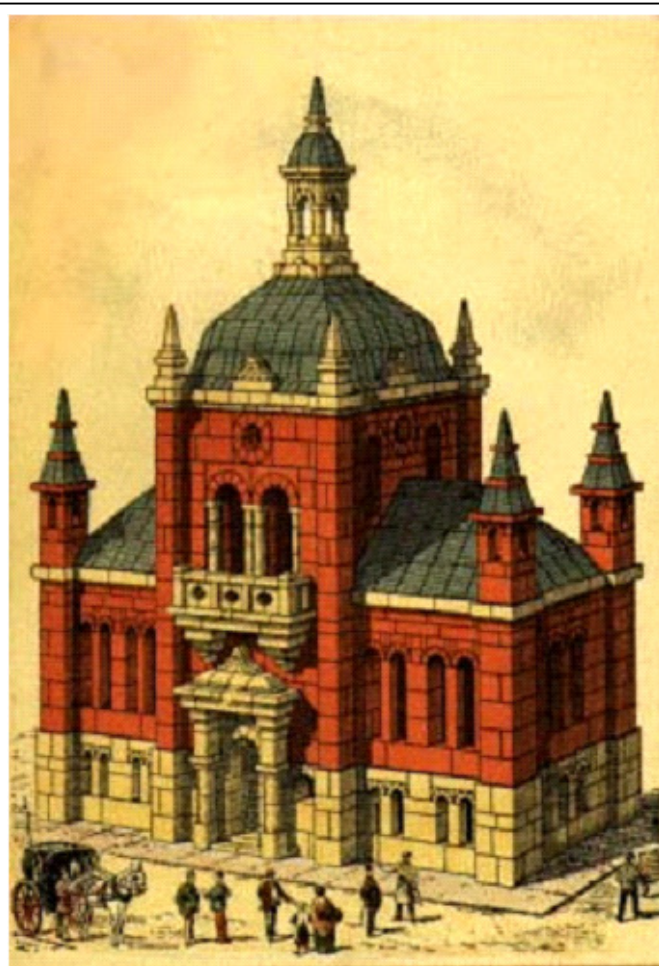
Az író ismeretei szerint senki nem állított össze olyan táblázatot, amely az AF sorozat összes készletének összes nyelven használt távirati szavait tartalmazná, tehát a könyv végén csak egy megfelelő tábla található. Az író legnagyobb meglepetésére ez a táblázat-gyűjtemény több mint 50 oldal, és a szójegyzéke több mint ezer azonosító szót tartalmaz. A legtöbbször a német megnevezéseket használják, mivel a kövek eredete is német, de a legjobb jelenkori kutatást Hollandiában végezték, és azok a tanulmányok esetenként csak a holland azonosító szavakat tartalmazzák. A hamburgi Dr. Meyer-Margreth halálakor rendelkezett egy hiánytalan Anker nyomtatott anyaggal, amely 1884-ig nyúlt vissza. Sajnos ez az anyag még megvizsgálás céljából sem érhető el.

Az AF sorozat igazi rejtélye mindenesetre soha nem oldódott meg: az összes KK-AF (kiskaliber, régi sorozat) építési mintakönyvben, amely a negyedik vagy későbbi kiadásban jelent meg, a borító felső részén a következő felirat szerepel: „csak az Egyesült Államok és Kanada területén kívüli használatra szabadalmazott”. Miért? A KK-AF készleteket árusították az Egyesült Államokban. [15] Vajon ezekben a készletekben más mintakönyvek voltak? Vagy Lilienthal használta volna őket? Nem, Lilienthal másfajta, ezekhez nem illő formájú köveket

használt. Vagy Lilienthal ügynöke szabadalmaztatta volna Richter építési mintáit? Semmilyen értelmes magyarázat nem kínálkozik. És akkor miért nem szerepel ez a felirat a GK-AF készletek mintáin?

Az NF sorozat bevezetése nem vetett véget az AF készletek pályafutásának. 1894-ben ezekből még csak néhány (1.-től 8.-ig) volt kapható, ami azt jelentette, hogy a legnagyobb elérhető NF készlet messze nem volt akkora, mint a legnagyobb elérhető AF készlet. Ahogy az NF készletek mérete növekedett, úgy hagyták ki fokozatosan a hasonló méretű AF készleteket a katalógusokból, de a nagyobb AF alapkészleteket és az AF kiegészítő készleteket még szerepeltették. Ezen felül további AF készleteket is kialakítottak. 1894-ben vezették be a KK-AF 24A és a GK-AF 25A készleteket, az ezeknek megfelelő alapkészletek – a KK-AF 26 és a GK-AF 27 – nem léteztek önálló készletekként, ezeket tehát csak a kiegészítők megvásárlásával lehetett elérni. Még 1896-ban is azt ígérték a katalógusok, hogy a GK-AF 27A 1897 elején már kapható lesz. Ha viszont figyelmesen megvizsgáljuk az 1894-ben nyomtatott GK-AF 25A mintáit, akkor észrevehetjük, hogy az **nem** tartalmazott az utolsó lapján egy olyan építményt, amely csak a következő készletből lesz megépíthető. Így el lehet gondolkozni rajta, hogy mennyire volt őszinte az ígéret. A kiegészítő készletek listájának legvégén a KK-AF 26A, Grimmbart nevű készlet található, amely nem a KK-AF 28. számú készlethez vezet, hanem áttér az 1.142 követ tartalmazó KK-NF 17., Reitbahn készletre, noha egy 229 köves többlettel. A hosszú ideje ígért GK-AF 27A, Grotte végül 1899-ben csak megjelent, de ez egy átalakító készlet lett, amely áttért a GK-NF sorozat 30. számú, Remark nevű készletére (ennek csak az angol távirati szava ismert, mivel ezt a készletméretet csak kiegészítő dobozokkal lehetett elérni, önálló készletként nem volt kapható).

1898. június 12.-n nagy tűz ütött ki a rudolstadti Richter gyárban. Az elsődleges veszteség, úgy tűnik, a kinyomtatott építési mintakönyv készlet volt, de a nyomdaépület és a nyomólapok sértetlenek maradtak. Richter úgy döntött, hogy nem nyomtatja újra az AF mintákat, és bejelentette, hogy az AF sorozatba tartozó készletek többé nem kaphatók. [16] 1899-re lecserélték az összes kiegészítő készletet átalakító készletre, megtartva viszont a régi számozást és távirati szavakat. [17] Ezért aztán például létezik egy 271 köves KK-AF 20A, Greiff kiegészítő készlet, amely a KK-AF sorozat 22. készletére egészít ki és egy 140 köves KK-AF 20A, Greiff, amely átalakít a KK-NF 9. készletre. Ennek eredményeként egy „A” készletet együttesen sem azonosít egyértelműen a dobozsám és a távirati szó.

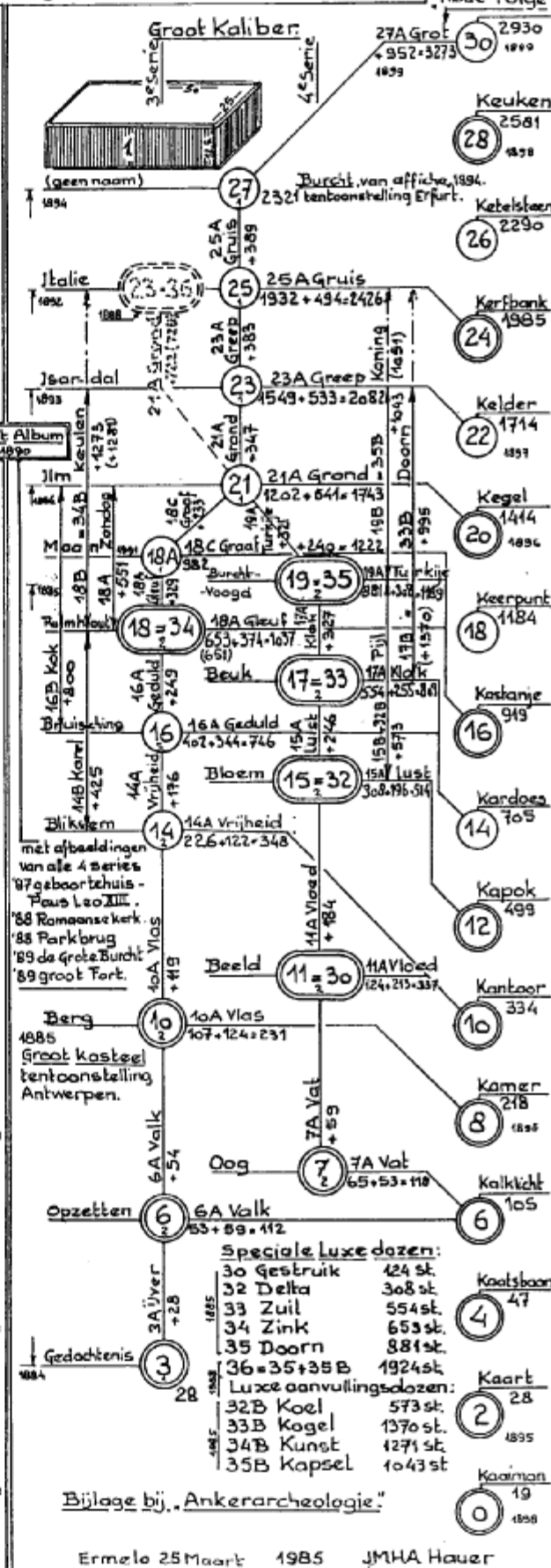

Nem minden AF minta szokatlan.

[16] 1899-re lecserélték az összes kiegészítő készletet átalakító készletre, megtartva viszont a régi számozást és távirati szavakat. [17] Ezért aztán például létezik egy 271 köves KK-AF 20A, Greiff kiegészítő készlet, amely a KK-AF sorozat 22. készletére egészít ki és egy 140 köves KK-AF 20A, Greiff, amely átalakít a KK-NF 9. készletre. Ennek eredményeként egy „A” készletet együttesen sem azonosít egyértelműen a dobozsám és a távirati szó.

J.M.H.A. Hauer úr, a hollandiai Ermelo-ból volt kétségkívül az AF készlet sorozatok legnagyobb szakértője. 1996. augusztusában bekövetkezett halála nagy veszteség az Anker világ számára. 1985-ben ő elkészítette a korszak összes AF készletének ábráját. Ezt az ábrát, szíves engedélyével, szerepeltetjük ebben a könyvben. Az ábrán világosan látszik, hogyan voltak a KK és GK készletek két-két sorozatra bontva. Minden kiegészítő készlet szerepel, a bennük levő kövek számával és a bevezetés dátumával együtt. Az ábra megjeleníti az átalakító készleteket is, amelyekkel egy AF készlet tulajdonosa átalakíthatta az AF készletét az NF sorozatba tartozó valamely készletre. Ez az ábra kiállta az idő próbáját. Azok alatt az évek alatt, amelyek az elkészítése óta eltelték, egyetlen hibát sem sikerült találni benne.

Übergang
Neue Folge

Bijlage bij „Ankerarcheologie“

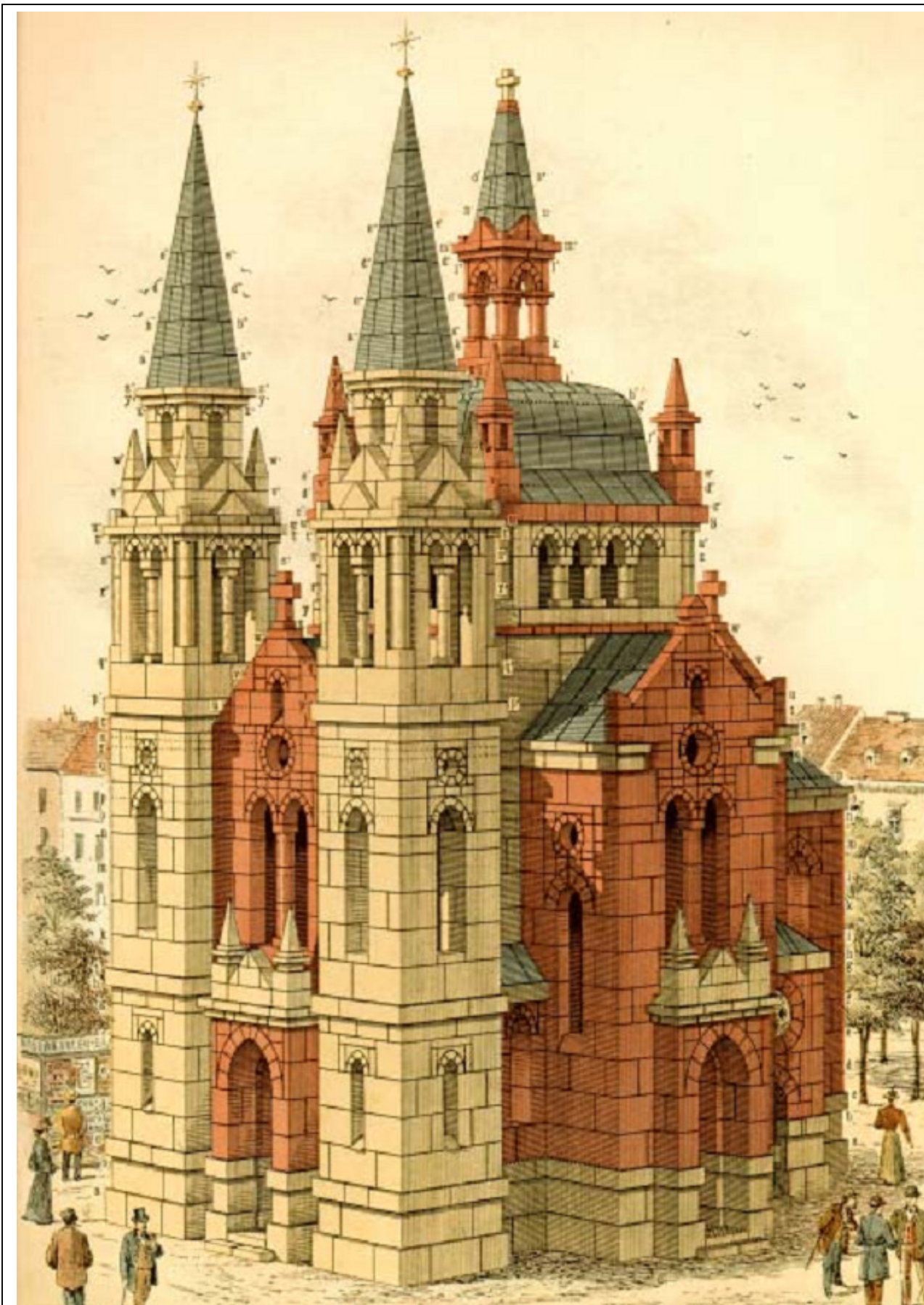
Ermelo 25 Maart 1985 JMHA Hauer

VII. Az Új Sorozat (Neue Folge) készletek

Amint azt az előző fejezetben leírtuk, az első Neue Folge készleteket 1894-ben dobták piacra, de az Alte Folge kiegészítő készleteket még az 1898-as tűzvészig forgalmazták és a katalógusokban is szerepeltették. [1] A Neue Folge vagy NF megnevezés minden olyan készletre alkalmazható, amelyet az AF után vezettek be. Ebben a fejezetben viszont a készletek fő vonalára fogunk szorítkozni. Az egyéb NF készletek, mint a fém elemes NF készletek, a 100-as, 200-as, 300-as és 400-as sorozatok, az 1920-as évekbeli Neue Serie (NS vagy szintén Új sorozat) tárgyalása külön fejezetbe került. Amint azt előzőleg említettük már, az NF sorozat célja az volt, hogy a készletek azonosításának káoszában rendet teremtsen. Az NF sorozat az AF sorozat tanulságaira építkezik. Világossá vált, hogy a kiegészítő készletek rendszere bevált. Az 1888-as 722 követ tartalmazó GK-AF 21A számú készletből okulva megállapították, hogy sok vásárló nem akart nagy kiegészítőket, még akkor sem, ha azok nagy alapkészletek kiegészítői voltak. Az összes kiegészítőnek nagyjából azonos méretűnek kell lennie. Jobb volt nagy kiegészítő készleteket inkább két vagy több kisebb készlettel helyettesíteni, választási lehetőséget adva így a vásárlónak arra, hogyan költse el a pénzét. Az NF sorozat összes kiegészítő készletében új kőformák jelentek meg, soha nem ragadt meg egyik sem annál, hogy az előző készlet köveinek pusztán csak a mennyiségét növelje.

A készleteket nemcsak újraszámozták, hanem teljesen meg is változtatták. Csak a nagyon kicsi KK-AF 1. számú készletet építették bele az NF sorozatba, továbbíve a kőtartalmat és az építési mintákat. A KK-NF 0 Rabe készlet az NF sorozat része volt 1895 és 1897 között, de az 1898-ban bekövetkezett tűz után a 0 számot a GK-NF sorozathoz rendelték, jöllehet a távirati szó nem változott. Később a GK-NF 0 készletet átnevezték „P”-nek. Mivel ez volt a legkisebb készlet a termékinálatban, úgy tűnt, hogy kevés volt a valószínűsége annak, hogy megtévesztik vele a vásárlóközönséget.

Teljesen érthetetlen okokból a köveket szintén újraszámozták az NF sorozatban. Egy csekélyke kísérletet tettek arra, hogy az egymáshoz valamelyest hasonló köveket összerendezzék. Egyes számokat fenntartottak olyan kövek számára, amelyeket a későbbiekben terveztek gyártani, mégis nyilvánvalónak kellett volna lennie, hogy az újabb és újabb készletek bevezetésével a kövek ilyen számozása értelmét veszti. Az 1.-91. közti számú GK-NF kövek mind négyszögletesek, a 92.-129. köztiek román ívek, a 130.-174. köztiek gótikus ívek, a 172.-207. köztiek oszlopok, a 208.-312. köztiek tető- és toronycsúcskövek, a 313.-339. köztiek gömbölyű tetőkövek, a 340.-365. köztiek nyolcszögű tornyokhoz szükséges kövek, a 366.-411. köztiek íves kövek (ide értve azokat is, amelyek a gömbölyű tornyoknak a szögletes építményhez való illesztésére szolgáltak), a 412.-456. köztiek pedig gömbölyített és cakkozott szélű négyszögletes kövek. [2] A számozás ezen logikája nem tartott sokáig. Egy éven belül (melyet az 1895-ben kiadott Híd Készlet bizonyít) a köveknek úgy adtak azonosító számot, hogy a rendszerezéshez annak nem volt semmi köze. Hogy a számozást még nehezebben lehessen észben tartani, a 6. szám után a GK-NF és a KK-NF kövek számozása nem áll kapcsolatban egymással. Az új számozás okozta problémák mindjárt 1894-ben nyilvánvalókká válhattak, amikor egyedi kövekre kapott megrendelések esetében nem lehetett eldönteni, hogy egy adott kő azonosítószáma AF vagy NF-e. Az NF újraszámozás során az 1. számot egy alap-kockának osztották ki, helyettesítve ezzel az AF 1. számot, amely 0,5 x 1 x 2 méretarányú szabvány-tégla formájú volt. A legtöbb Anker gyűjtő az NF 1. követ emlegeti „szabvány” vagy „alap” kőként.

GK-NF 34. készletből építhető templom. A bécsi Fünfhauser templom viszonylag jó másolata. Úgy tűnik, hogy a templomok és kastélyok az Anker építők kedvenc témái.

Az újraszámozás átka még ma is sújtja az Anker gyűjtőket. A legtöbbjük a fontosabb alapköveket az NF számuk szerint ismeri. Amikor AF készletekről beszélnek, akkor is hajlanak arra, hogy a kövek azonosítására az NF számokat használják. Egy GK-AF 10. számú kő ugyanis **azonos** a GK-NF 6. számúval. Valószínűleg kevés Anker gyűjtő tudja, hogy milyen egy GK-AF 10. kő, de mind tudják, hogy a GK-NF 6. számú egy 25 x 25 x 100 mm méretű kő. Ezt a zavart tovább fokozza az is, hogy a kövek és a készletek azonosítására ugyanazokat a számokat használták. GK-NF 6 jelölte a fenti követ, de GK-NF 6. számmal a Neue Folge sorozatban is található egy 105 köves készlet is. Egyes gyűjtők még – egyaránt AF és NF – KK készletekről beszélve is a köveket a GK-NF szám alapján azonosítják. Egy GK-NF 98. számú kő eléggé közismert, de ki emlékszik rá, hogy ennek a KK-AF 14. vagy a KK-NF 45. a megfelelője? Vagy arra, hogy a GK-AF száma 23? Az 1896-ban kiadott egyedi kő katalógus minden követ az AF számával azonosított, AF szám szerint sorba rendezve, de pirossal az NF számokat is feltüntetve. Az éles szemű olvasó felfedezheti, hogy a GK-AF 34., 43., 44., 45. és 46. számú köveknek nem adtak új, NF számot. Ezt a hibát a következő 70 évnyi Anker kő gyártás során sem orvosolták soha. Ezeket a köveket a gyártás 1963-ban bekövetkezett beszüntetéséig lehetett rendelni, de úgy kellett fogalmazni, hogy „GK-AF 34. számú kő”, vagyis a teljes, rendes névre kellett hivatkozni. Az olvasónak túlzottan pedánsnak tűnhet a teljes, hivatalos elnevezések használata, de ha az összes fém elemet tartalmazó készletet is ide vesszük, és megpróbálunk úrrá lenni a „Távirati szavak” és „Jelszavak” által okozott zűrzavaron, akkor nagyon hasznos tud lenni egy pontos, hivatalos megnevezés.

Az NF első évében, 1894-ben a közönség számára a 8. számig voltak elérhetők a készletek (KK-NF készletek egészen a 7. számig, GK-NF készletek pedig a 8. számig). Nagyon hamar új készleteket is összeállítottak, így 1896-ra már a megfelelő kiegészítő készletekkel együtt a 20. számúig voltak kaphatók a készletek (KK-NF 19.-ig, illetve GK-NF 20.-ig). 1897-ben csak a GK-NF 22. készlet jelent meg, de 1898-ban megjelent a 24., 26., 28. és 30. számú is. A GK-NF 32. 1899-ben követte ezeket, és a sorozatot 1900. végére (a karácsonyi értékesítéshez túl későn) a 34. számú készlet zárta le. Richter ismét jelezte vásárlóinak azt, hogy a sorozat a végéhez ért, mégpedig azzal, hogy az építési minta 16. oldalán található építmény megépítéséhez **nem szükséges** egy következő kiegészítő készlet.

A GK és KK sorozatok elkülönítésére a KK-NF készleteknek páratlan azonosítószámot adtak, a GK-NF készleteknek pedig párosat. A doboz méretét rögzítették mindkét kaliber esetében. A GK-NF készletek (egészen a 18A készletig) 8 x 12 kockányi követ tartalmaztak. Így a GK-NF 6. készlet és a GK-NF 6A kiegészítő készlet együtt egyszerűen egy kétrétegű GK-NF 8. készletté volt összeállítható. Hasonlóképpen a KK-NF 5. készlet 9 x 13,5 kockányi követ tartalmaz, és a további kiegészítő készletek is ugyanilyen méretűek (egészen a KK-NF 17A-ig). A 0. és 4. közti bevezető készletek kisebb méretűek, de a KK-NF 5. számú és a GK-NF 6. számú készleteket lehet az „első készleteknek” és a méretükre jellemző „szabvány dobozméretnek” tekinteni. Érdekes megjegyezni, hogy az NF sorozat azonos számú GK és KK készlettel indult (tíz mindegyikből) és a KK sorozatra került a hangsúly. A KK-NF 19. készlet nagyobb, mint a legnagyobb 26. számú KK-AF készlet (1.320 az 1.199-cel szemben). Ezzel ellentétben a GK-NF 20. készlet a maga 1.414 kövével jelentősen kisebb, mint a GK-AF 27. készlet, amely 2.321 követ tartalmazott, és nem létezett csak a GK-AF 25. + GK-AF 25A készletek együtteseként. A GK-NF 20. készletben található 768 kocka jelentősen kevesebb, mint a KK-NF 19. készletben található 972 kocka, de a GK kövek átlagosan kisebb méretűek, és így jutunk az előbb is említett nagyobb számhoz. Ha az egység kockához viszonyítjuk a dobozokban található kövek számát, akkor a GK készletek esetében egy dobozra átlagosan 0,55 kockányi kő esik, egy KK készlet esetén dobozonként majdnem 1,0 ez a szám. A KK-NF sorozatban a következő, 19A számú kiegészítő készlet

Fent: Betlehemes jelenet a GK-NF 22. készletből. Lent: kínai erődítmény a GK-NF 24. készletből

A GK-NF 22. számú készlet „pálmaháza” egy elég elfogadható másolata a rudolstadtai Anker Művek kertészlakjának. A Richter Villa az alsó rajz háttérében látható.

1905-ben jelent meg, míg a GK-NF sorozat sokkal gyorsabban haladt előre.

A piaci igények miatt Richternek köztes alapkészleteket kellett bevezetnie. A 65 köves KK-NF 3. és a 116 köves KK-NF 5. készletek közti ugrásról kiderült, hogy túl nagy. Így 1901-ben egy 71 köves KK-NF 3½ készletet vezettek be. [3] A GK-NF sorozatban a „törtszámos” készletekből jelentősen több került piacra, mégpedig a 2½, két különböző 4½ és két különböző 6½ számú készlet. Az ezekhez szükséges 2½A, 4½A és 6½A kiegészítő készleteket is hozzáadták a sorozathoz. Az összes ilyen törtszámos készlet a GK-NF 8. számú készletnél találkozott össze a kerek számú készletekkel. Az itt leírtnál egy kicsit bonyolultabb a helyzet azért, mert 1910-ben bevezettek egy másik sorozatot is, amely lakkozott vaselemeket is tartalmazott (a GK-NF készletsorozatok részeként megjelent DS vagy Dach Steine – tetőkő vagy tetőcserép – amelyekről a XI. fejezetben lesz szó). A páratlan sorszámokat viselő DS készletek csak a nagyobb számoktól kezdődőleg tartalmaztak fém elemeket, nem számítva a DS 3½-et – ez alól persze megint kivétel a DS E3. számú („E” vagyis Eisen, ami németül vasat jelent), illetve a csak az Egyesült Államokban forgalmazott DS 1, DS 1A és DS3, amelyek mind tartalmaztak fém elemeket. Ennek a sorozatnak a kisebb sorszámú készletei gyakran szerepelnek a GK-NF sorozat részeként is. Így a DS 1. számú, Eger nevű készlet (de az Amerikában forgalmazott Eberach persze nem) a GK-NF sorozat részeként is szerepel, GK-NF 2. számon, szintén Eger azonosítóval. A DS 3. számú, Elster nevű készlet (de az Amerikában forgalmazott Eisenach persze nem) a GK-NF sorozat részeként is szerepel, GK-NF 4. számon, szintén Elster azonosítóval. Ezek persze nem azonosak a GK-NF 2., Lahr és a GK-NF 4., Lebus készletekkel. A DS sorozatban szintén voltak törtszámos készletek, mégpedig az 1¼, 1½, 3¼, 3½, 5¼, és 5½. Mivel az utolsó kettő, az 5¼, és 5½ már tartalmazott fém elemeket, ezért ezek sose jelentek meg a GK-NF sorozat részeként. A kisebb sorszámúak viszont gyakran jelentek meg (sokszor az azonosítószám lecserélésével, hogy az NF sorozatba logikusan illeszkedjenek) a katalógusokban a GK-NF sorozat részeként. Így aztán a DS 1½ azonos a GK-NF 2½ számúval és a DS 3½ azonos a kettő közül az egyik GK-NF 4½ készlettel. Az író legjobb tudása szerint a DS 1¼ számú készletet sose számozták újra, noha az előfordult, hogy a GK-NF sorozat részeként jelent meg.

Amint az AF készleteknél történt, az NF készleteket is „távirati szó” is azonosította, nem csak a sorszámuk. Nyolc különböző távirati szó azonosította az egyes készleteket német, francia, angol, holland, dán, lengyel, cseh és magyar nyelven. A francia távirati szavakat használták az orosz, román, olasz, spanyol és portugál nyelvterületeken. 1906-ra a fém elemek megjelenésével annyi készlet lett (lásd a következő fejezetet), hogy az azonosítás még bizonytalanabbá vált, így aztán minden akkor forgalomban levő készletnek „**Jelszavakat**” adtak, amelyek felváltották a számos „távirati szót”. A jelszavak többnyire városnevek voltak, általában Németországból. Az új jelszavas azonosítási rendszer, amelyet bizonyos részletekig a IX. fejezetben írunk le, hasznosnak bizonyult, noha az Egyesült Államokban továbbra is az eredeti angol távirati szavakat használták a készletek azonosítására.

Továbbra is születtek újabb és újabb köformák, amelyekhez véletlenszerűen rendeltek hozzá sorszámokat. Legtöbbjük új készletekben jelent meg, mások pedig addig is ismert kövek köztes vastagságú változatai voltak – olyanok, mint 1/8 (3,125 mm), 5/8 (15,625 mm), 7/8 (21,875 mm). Az egyes szokványos tetőköveket furcsa, a szokásostól eltérő vastagságban is elkészítették (20,66; 15,50; 10,33 és 5,16 mm), hogy a nyolcszögű tetők építését még pontosabbá tegyék. [4] Egy pár az új kövek közül, mint például a csodálatos repülő támpillér kövek, az elkeskenyedő hornyolt oszlopok (a görög építményekhez) és a jón oszloptalpatok és oszlopfők eddig ismeretlen készletek létezéséről szóló feltevésekhez vezettek. A bécsi

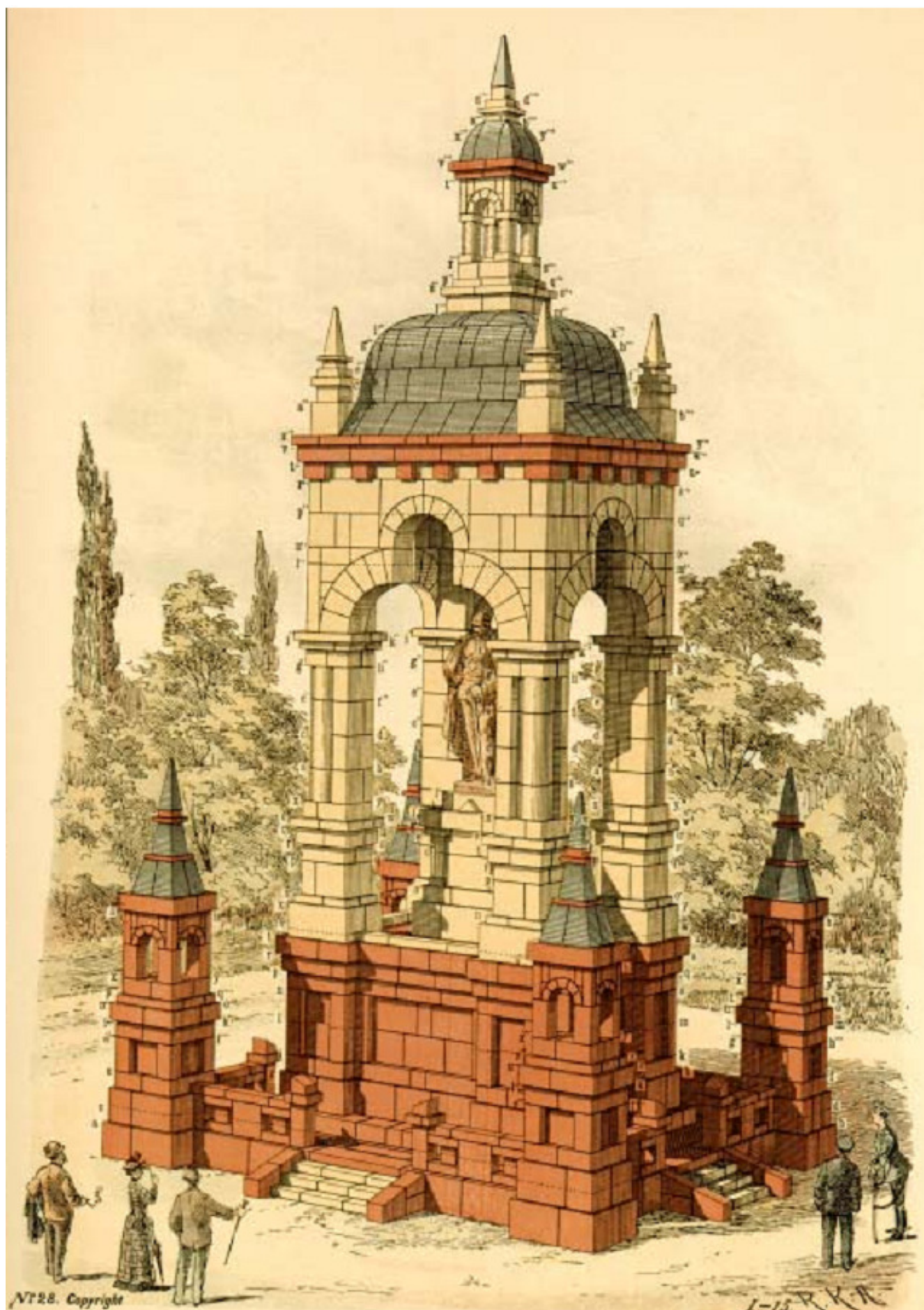
gyárból származó két furcsa kő vezetett 1990-ben a római sorozat felfedezéséhez. Ezek a kövek egy szállítmány egyedi kő dobozába kerültek be (ingyenesen), hogy a dobozt teljesen kitöltsék a kövek, így csökkentve a szállítás közbeni törés kockázatát. Nem lehet tudni, hogy hány római készlet készült egyáltalán, és azt se, hogy a három ismert követ hol gyártották. 1900 körül az egyedi kő katalógust még teljesebbé tették azáltal, hogy GK-NF sorszámokat rendeltek a mozaik kövekhez (a KK mérethez is), a kirakós játékok köveihez és az egyéb játékkövekhez is. Néhány esetben ugyanannak a kőnek két különböző száma is volt, egy a katalógus fő részében, egy pedig a mozaik részben. [5]

1902-ben Richter megpróbálta a KK-NF készletek forgalmát megnövelni azzal, hogy „ingyen” nikkelezett fém hídelemekkel egészítette ki a KK-NF 1A és 3½ számú készleteket. Ez a kísérlet úgy látszik, nem járt sikerrel, így a KK-NF sorozatot lezárták 1905-ben a KK-NF 19A készlet (NF 21) bevezetésével. Ez a készlet szokatlan volt, mert 1) nagyobb volt, mint a szabvány 9 x 13½ kocka méretű doboz, illetve 2) fém elemeket tartalmazott. A köztartalom 13½ x 14 kocka méretű volt, a fém elemek (amelyek tetők összeállítására, és nem hidak készítésére alkalmasak) még nagyobb készletet és abból építhető még nagyobb épületeket eredményeztek. Elég nagy biztonsággal állítható, hogy a KK-NF 19A készlet megjelenésének egyetlen oka az volt, hogy a KK-NF 19. készlet mintakönyvében megígérték. Talán egyesek keresték is, de biztos, hogy nem sokan, amit nyilvánvalóvá tesz a mindössze 1.000 darabos építési minta és az 500 darabos elrendezési minta nyomdai példányszáma. Azt nem tudjuk teljes pontossággal, hogy a KK-NF készletek mikor maradtak ki a katalógusokból. Ezek a készletek szerepeltek az 1903-as katalógusban, és 1906-ban jelszavakkal látták el őket, de az 1907-es katalógusban már csak a KK-NF kiegészítő készleteket szerepeltették. 1913-ra már a KK-NF kiegészítő készletek sem szerepeltek a katalógusokban. Az író soha nem találta jelét annak, hogy a KK-NF készleteket árusították volna az Egyesült Államokban, noha az Egyesült Királyságban forgalmazták őket.

Amint azt már említettük, néhány 1900 körül megjelent német nyelvű katalógusban azt állították, hogy a Gótikus templom készletet az utolsó, GK-NF 34. készlet kiegészítőjeként fogják megjelentetni. Végül 1909-ben a Nagy Kastély lett a csúcskiegészítés a GK-NF sorozathoz. Az 1908 és 1915 közt megjelent katalógusok egy GK-NF 34D készletről is említést tettek, de ez úgy tűnik, hogy az sose jelent meg. Ezt a készletet sose írták le pontosan, csak fejlesztés alatt álló készletként szerepeltették. [6]

Az új készletek bevezetésének a vége nem jelentette a fejlesztés végét, vagy hogy újabb készleteket ne vezettek volna be. A készletek fém elemekkel való kiegészítése sok új és érdekes készletet eredményezett, amelyekkel a következő fejezetekben fogunk foglalkozni. De előbb a legsikeresebb sorozatnak, a GK-NF készleteknek az eladási statisztikájával foglalkozunk egy kicsit, mert ez is érdeklődésre tarthat számot.

Az 1898. június 12.-i tűzben a teljes építési minta állomány odaveszett, ezért hát az ezt követő hónapokban az összes mintát újra kellett nyomtatni. Ahogy azt már korábban említettük, az Anker kockák történetének kutatásában felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak a cég nyomdája által használt nyomdai jelzések. A legelterjedtebb nyomdai jelzések a „987”-től a „9810”-ig terjedőek, amelyek közvetlenül a tűz utáni időszakból származnak. Ezek a jelzések általában elég részletesek. Például egy szokványos GK-NF 22. készlet (vagy a 20A kiegészítő készleté úgyszintén) a következő nyomdai jelzéssel készült: „987 II-I 3”, ami azt mutatja, hogy 1898. júliusában történt a nyomtatás, a nyomás az elsővel azonos második sorozat volt, a példányszám pedig 3.000 volt. [7] Az eredeti sorozat mintáin a „9712 I – 5”

Ezt az emlékművet, amely a GK-NF 28. készletből származik, egészen nehéz felépíteni.

jelzés volt. Két tucatnyi építési minta vizsgálata alapján arra a következtetésre sikerült jutni, hogy a cég még a második világháborút követő VEB korszakban is a második (1898) nyomdai sorozatban készült mintákat használta a készletekhez. Szinte biztosan lehet állítani, hogy az eredeti 5.000 példányt nem adták el, hanem a legtöbb a tűzben semmisült meg. A korai 1900-as években a nyomdai jelek részletgazdagsága visszaesett, és az első világháború kezdetére egészen rossz minőségűvé vált.

A nyomdai jelzések roppantul hasznosak mindenki számára, aki az Anker készleteket tanulmányozza. Vegyük például a GK-NF 6. készlet mintáit. Az első, 18.000 példányszámú nyomás 1894 augusztusában készült (948 **I** 18). Az író nem találkozott a második nyomás egyetlen példányával sem, de a harmadik egyértelműen mutatja, hogy 1896. júniusában 30.000 példány készült (966 **III** = **I** 30). A tüzeset előtt közvetlenül további harmincezret nyomtattak (984 **IV-I** 30). A tűz miatt újabb sorozatot kellett nyomtatni októberben (9810 **V-I** 40). Egyes minták készletekbe becsomagolva valószínűleg túléltek a tüzet, abból következően, hogy a GK-NF 6. készlet nagyon kelendő volt, és további újranyomások következtek júliusban, augusztusban és szeptemberben. A következő nyomás szemlélteti a „19” problémát. Az 1900-as év nagy dűlást vitt végbe a nyomdai jelzések közt. Ebben az évben nem a „00” jelzést használták, hanem a századforduló tiszteletére a „19” azonosítót alkalmazták az év jelölésére. Ennek eredményeként az író találkozott az nyomdai jelzésekben az „1910” jelöléssel, amely jelenthette 1900 októberét, 1919 októberét, de az 1910-es évet magát is. [8] Az 1900-as nyomást januárban végezték el (191 **VI-I** 70). Abból következően, hogy 30.000 mintakönyv elegendő volt az 1896. és 1897. évi karácsonyi igények kielégítésére (**III** nyomás), és további 40.000 példány (**V** nyomás) az 1898. évek egy részére és a teljes 1899. karácsonyiakra, valószínűnek látszik, hogy 10-15.000 minta túlélhette a júniusi tüzet. A GK-NF 24. készlet mintafüzetét, amelyet eredetileg 1898. áprilisában nyomtattak ki (984 **I** 5), soha nem nyomták újra, a metszeteket tartalmazó könyveket pedig 1898 augusztusában nyomták (988 **I** 3). Ennek alapján arra következtethetünk, hogy a folyamatban levő munka eredménye, illetve az elkészült árukészlet nem veszett oda.

1904-re a nyomdai jelölések szabálytalanokká váltak. A sorozat száma már nem található meg a jelölésben (csak 072-40) vagy helytelenül azonosított (987 **II-I** 10 és 038 **II=I** 6 ugyanabban a könyvecskében), de a dátumot és a mennyiséget mindig változtatták. Lehet, hogy Richter úgy érezte, túl sok információt ad ki a versenytársaknak, vagy egyszerűen a nyomdai sorozat száma nem szolgált semmi hasznos célt.

A nyomdai jelölések alapján, továbbá ésszerű becsléseket adva az író által ismeretlen nyomdai sorozatok számával kapcsolatosan, az 1898 és 1913 közti tizenöt évre a következő évenkénti eladási számot lehet vélelmezni a GK-NF sorozattal kapcsolatosan: [9]

GK-NF készlet száma	Bevezetés dátuma	Éves mennyiség
2	1894. ismeretlen hó	70.000
4 (vagy 2A)	1894. szeptember hó	40.000
6 (vagy 4A)	1894. augusztus hó	25.000
8 (vagy 6A)	1894. ismeretlen hó	15.000
10 (vagy 8A)	1895. július hó	5.000
12 (vagy 10A)	1895. október hó	1.500
14 (vagy 12A)	1896. január hó	750
16 (vagy 14A)	1895. szeptember hó	500

Ne felejtjük el azt, hogy a GK-NF 8. készletet a 2., 4., 6. és 8. készlet mintáival együtt árusították, úgyhogy a táblázatban szereplő GK-NF 8. bármely olyan készlet lehet, amely „végeredménye” ez (akár maga a 8. készlet, akár inkább a 6A készlet), vagy bármely magasabb számú készlet, amelyhez adták a 8. építőmintát is (de persze nem a 8A, hiszen ahhoz a 10. minta járt). Fontos észben tartani azt is, hogy ezek a számok a tervezett nyomások számát tükrözik, és nem számolnak a gyári veszteségekkel, hulladékkal, hibásodással, továbbá a készletektől függetlenül eladott példányokkal vagy a nyomdai túlnyomásokkal. Az eladások nagyságának becslésekor feltehető hibahatár természetesen az alacsonyabb számú készletek esetében kisebb, mint a nagyobbakénál, mert egy baleset kihatása a teljes nyomtatott példányszámból arányában egy sokkal kisebb hányadot érintett. Abból kifolyólag, hogy a GK-NF 6. készlettől felfelé minden további doboz szabványos méretű (egészen a 18A-ig; a 20A-tól a készletek nagyobbak voltak), érdemes a példányszámokat összeadni (persze kihagyva a kisebb méretű 2. és 4. készletekét, de a kövek számával kiigazítva a végösszeget), és ezek után kijelenthetjük, hogy évente közel 60.000 „dobozt” adhattak el.

A GK-NF 18. készlet és az a fölöttiek mintáit kevesebb alkalommal nyomták, gyakran csak egyszer. Például a GK-NF 18. készlet mintáit a tűzesetet megelőző nyomtatásokon kívül csak háromszor nyomtatták ki: 6.000 példányt 1898-ban, 3.000-et 1920-ban és 1.000-et 1939-ben. Az alábbi tábla a teljes eladott mennyiséget szemléletesen az alábbi 65 év alatt, ami az 1898-as tűztől 1963-ig, a gyár bezárásáig eltelt:

GK-NF készlet száma	Bevezetés dátuma	Teljes mennyiség	Minta-nyomás sorozatszámok ¹
18	1896. ismeretlen hó	10.000	3
20	1896. ismeretlen hó	8.000	2
22	1897. december hó	3.000	1 ²
24	1898. április hó	5.000	0 ³
26	1898. július hó	5.000	2 ⁴
28	1898. november hó	3.000	1
30	1898. október hó	2.500	1
32	1899. november hó	2.500	1
34	1900. december hó	1.000	1
Nagy kastély	1909. szeptember hó	500	1
¹ Csak a tűzesetet követően. Csak az építési minták, a metszetek nem.			
² Valószínűleg néhány elkészült, de eladatlan készlet túlélte a tüzet.			
³ A 24. készlet mintái megmaradtak a tűzesetkor.			
⁴ Mindkét nyomás 1898-as, de a tűz utáni. Egy júliusi, egy októberi. A második, kisebb példányszámú utánnyomásra azért volt szükség, hogy az 1898. szeptemberében nyomott, metszeteket tartalmazó könyvek példányszámához igazodjanak vele.			

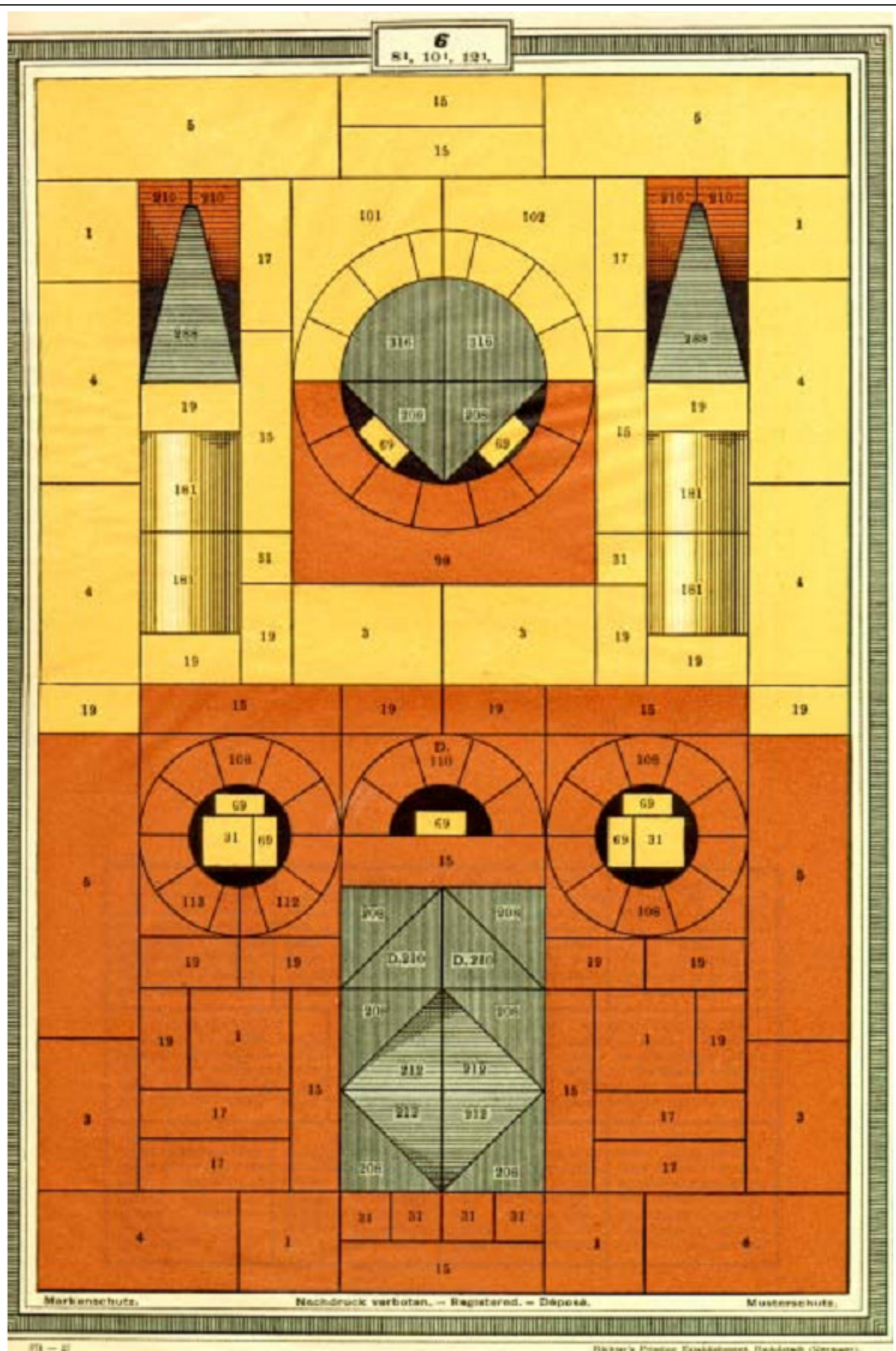
A 32. és 34. készletek bevezetését késleltette az a tény, hogy ekkora méretű épületek rajzaihoz a metszet-rajzokat igen hosszadalmas volt elkészíteni. A fenti táblázat eladási számai eléggé világosan szemléltetik, hogy miért nem látta értelmét Richter annak, hogy a sorozatot a 34. számon túl is folytassa. Tulajdonképpen az is feltételezhető, hogy a GK-NF 20. készlet fölöttiekét Richter soha nem fejlesztette volna ki, ha sejtette volna, hogy ilyen alacsony lesz az eladás. Ez ellen szól viszont az, hogy Richter üzleti stratégiájában nagyon fontos szerepet kapott a tekintély, amelyet a nagy készletek szereztek a gyárnak és Richternek magának is.

Azt tudjuk, hogy szinte minden építési mintát felhasználtak, mivel a VEB vállalat a számos nagyobb készlet mintáit újra kellett nyomtassa fekete-fehérben. A VEB korszak újranyomásait a fenti táblázat nem tartalmazza. Nem szokatlan dolog olyan VEB korszakbeli készlettel találkozni, amelynek 1898-ban nyomtatták az építési mintáit. Szerencsére ezekhez az első világháború előtti, nagyon jó minőségű papírt használták. [10] A háború kezdete után nyomtatott mintákhoz nagyon silány minőségű papírt használtak, amelyben nagyon sok sav maradt. Ezen minták oldalai elsárgultak, törékenyek lettek és szétfoszlottak. Amikor Richter meghalt, a vagyoni leltár 191.000 márkányi értéket mutatott építési mintákban, és további 137.000 márkát nyomólemezekben. Ez az érték feltűnően közel van a vegyi-gyógyszeripari üzletág által képviselt 331.000 márkás teljes értékhez, amely követeléseket, leltári készletet, felszereléseket tartalmazott, de épületeket és telket nem.

Nem minden alapkészlet volt egyedi készlet. A GK-NF készleteket a 12. számig gyártották. Ezen felül csak a 16., 20., 28. és 34. készleteket árusították önálló készletként egy dobozban. Egy GK-NF 22. készletet a gyakorlatban egy 20. és egy 20A készletként szállítottak le. Ha azokat egy készletként rendelték meg, akkor természetesen a GK-NF 28. és 34. készleteket egy masszív, tölgyfából készült szekrényben szállították le, amely ma önmagában is komoly gyűjtői értéket képvisel. [11] Egy 34. készletet rendelő vásárló három dobozt kapott: egy GK-NF 20. készletet (30 kg), egy 20D kiegészítő készletet (20 kg) és egy 28 D kiegészítőt (25 kg). Az író három Nagy kastély kiegészítő készlettel találkozott, amelyek mind gyári dobozukban voltak, de ezek közül kettő szabványos dobozba volt csomagolva. [12]

A szabványos dobozokon túl a 2½, 4½ és 6½ törtszamos dobozokkal, illetve a 19 köves GK-NF 0 készlettel (vagy „P”, ahogy az amerikai piacon jelölték) is kiegészítették a GK-NF készletsorozatot. Ezek mindegyikének megvolt a maga kiegészítő készlete, és mind a GK-NF 8. fő vonalbeli készlethez vezettek. Nagyobb méretű kiegészítő készleteket is forgalmaztak – két, három, illetve négytálcásakat. A tálcák számát a betű jelzi. Például egy GK-NF 12. készlet négy dobozos volt (a 6, 6A, 8A és 10A kövei gyakorlatilag négy tálcába összecsomagolva), a GK-NF 12A egytálcás kiegészítő készlettel pedig ezt ki lehetett bővíteni a GK-NF 14. készletre. A GK-NF 12B egy kétrészes kiegészítő volt, amely tartalmazta a 12A és a 14A tálcákat, és így eredményezte a 12. készlettel együtt a 16.-t, a 12C háromtálcás volt, és a 18. készletet eredményezte, a 12D pedig négyes, és a 20. készletig egészített ki. Nem gyártották az összes lehetséges többtálcás kiegészítő készletet. [13]

A GK-NF sorozat egészen az Anker gyár 1963-as bezárásáig futott, noha az NS sorozat 6., 8., 10. és 12. számú készletei a '20-as években felváltották egy időre az NF sorozatét, és a 14., 16. és 18. számúakat az '50-es években. Ezek a készletek, amint azt a róluk szóló fejezetben majd leírjuk, nagyon hasonlítottak a megfelelő GK-NF készletekhez, és csak a bennük található boltívek alakját változtatták meg. Ettől függetlenül a régi boltíveket a gyár továbbra is gyártotta. Az új boltívek, amelyeket a XV. fejezetben írunk le részletesebben, olyan népszerűtlennek bizonyultak, hogy a gyár teljes GK-NF boltív-készleteket kínált nem sokkal az NS sorozat bevezetése után, hogy a készletekben levő ívek lecserélhetők legyenek, és így választási lehetőséget kínáljon NF és NS készletek közt.

A leggyakrabban előforduló GK-NF 6 készlet elrendezési rajza. Érdekes megfigyelní a fejlécen, hogy a további (8., 10. és 12.) készletek első tálcájaként is ez a rajz szerepelt.

VIII. Fém elemeket tartalmazó Neue Folge készletek – Első rész (1901-1905)

Amint azt az 1895-ös Híd készlet kapcsán is említettük (az V. fejezetben), Richter belépett a zenélő doboz- és gramofon-piacra az 1890-es évek elején. [1] Ezt a részlegét 1894-ben áthelyezte Lipcséből Rudolstadtba. A zenélő dobozokat a „Libellion” és „Imperator” nevek alatt forgalmazta. Az Imperator latinul császárt jelent, és ez hamarosan Richter kedvenc márkanevévé vált. Természetesen ez a Német Birodalom és II. Vilmos császár kora volt. Az amerikai szabadalmakból kitűnik, hogy Richter maga is érdekelt volt a mechanikus zenélő szerkezetekben, és a mechanikájukban bevezetett számos újítás feltalálója volt. [2] Az Anker készletekben található összes fémelemeknek szintén ő volt a feltalálója. Annak ellenére, hogy az 1895-ös Híd fém elemeinek szabadalmát vásárolta, az új készletek összes fém alkatrészét saját maga tervezte. Talán ez a személyes közreműködés eredményezte azt a számos kísérletet, hogy fémelemeket építsenek be az Anker építőkészletekbe, illetve a viszonylag kis fejlesztések által eredményezett, de teljesen átdolgozott „fém elemeket tartalmazó” készlet-sorozatokat. Azzal, hogy Richter a harmadik „fémelemes” sorozatát indította útjára, mikor a Märklin és a Meccano éppen csak belépett a fémépítők piacára, kizárhatjuk azt a feltevést, miszerint a „fémelemes” építőkocka-készletek kiadása egy versenyhelyezetbeli válasz lett volna a fémépítők megjelenésére.

1901-ben nikkelezett vas elemes készletekkel bővült ki a kőépítő termékpaletta. [3] Az összes darab egymáshoz csavarozható vas hídelem, két olyan elem kivételével, amely egy darabból készült (egy KK, egy pedig GK), majd néhány hónap elteltével ezeket csíptetőkkal egészítették ki, amelyek segítségével az összefogott elemek tetőt adtak ki. A „csupa kő” Neue Folge készletekhez hasonlóan a KK készleteket páratlan számozással látták el, a GK készleteket pedig párossal. Ezek az első híd-készletek mind **kiegészítő készletek** a „csupa kő” GK-NF és KK-NF dobozokhoz, ezeket nélkülük nem lehetett önállóan használni. Amint azt az előző, Neue Folge készletekről szóló fejezetben részleteztük, Richter megpróbálta a KK-NF sorozat eladási mutatóit azzal javítani, hogy három („ingyenes”) fém elemet adott hozzá az 1A és 3. számú készletekhez. Ha viszont valaki a KK-NF 5. készlettel kezdte, vagy a KK-AF sorozathoz vásárolt átalakító készletet, akkor az „ingyenes” fém elemeket nem is adták hozzá, de meg sem említették. A fém elemek bevezetését megkönnyítendő, Richer egy ideig a GK-NF 4½ számú készlethez is adott hídelemeket. A készletekhez adott építőminták az 1901-ben nyomtatott, de akkor fölöslegesnek bizonyult Imperator mintakönyvek voltak. Érdekes megjegyezni, hogy szinte minden hídelem mérete GK, kivételt csak az egy darabból készült KK híd és a hozzá tartozó, korlát nélküli felhajtó képez (az 1. és 2. számú fémelemek [4]). Általában a KK híd-készletek GK fém elemeket tartalmaznak. Végül egy teljesebb KK fém elem-válogatást állítottak össze, de nem azokhoz a készletekhez, amelyekről ebben a fejezetben szó lesz. A fém elemekkel kiegészítették az egyedi kő katalógust, és a kövekhez hasonlóan a fém elemeket is lehetett darabonként rendelni.

Ezeket a kiegészítő készleteket a vállalat „Br” készleteknek keresztelte el (a német Brücke = híd szóból), így ebben a könyvben is „KK-Br”, illetve „GK-Br” néven emlegetjük. Az összes fém elemes készleteket a Neue Folge korszak kezdete után alakították ki, ezért egyetlen AF változat sem kerül szóba. Ennek értelmében fölösleges az azonosítás során a háromrészes megnevezést használni, pl. a „KK-NF-Br”-t.

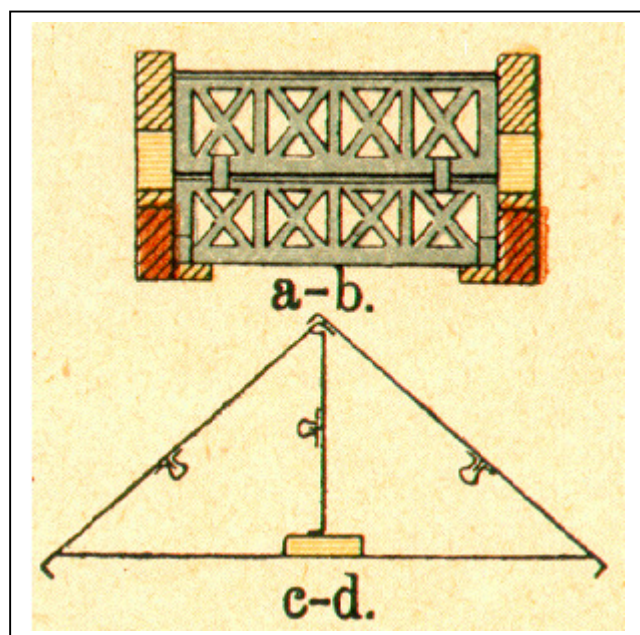
A nyomdai jeleket megfigyelve nyilvánvaló a szándék, hogy már a kezdettől az volt a terv, hogy olyan készleteket is kínáljanak, amelyek a fő termékvonalbeliek kiegészítői, de

olyanokat is, amelyek „önállóak”, és kő és fém elemeket is tartalmaznak. Az első, 1901-es mintakönyv-nyomatás mindkét sorozat jelzéseit szerepelteti, mint például a **Br. 5 Im. 7.** Az „Im” jelölés az Imperator (császár) jelenti. Mégis az önálló, kő és fém elemeket tartalmazó alapkészletek (és a hozzájuk tartozó kiegészítők) sorozata csak 1904-ben került piacra. Annak ellenére, hogy a KK és GK Imperator sorozatokat egyaránt tervezték bevezetni, gyártásba mégis csak a GK változatok kerültek. 1902-re a KK-Br építési minták nyomdai jeleiből kikerült az „Im” azonosító.

A „Br.” készletek sorozata a GK és KK méretben egyaránt „alap” kipótló készleteket és a kipótló alapdobozt „kiegészítő” készleteket ölelt fel. Így egy GK-NF 6. számú készlet birtokosa, ha nikkelezett vas elemekkel akarta bővíteni az építőkockáit, akkor a GK-Br 6. számú készletet kellett megvásárolja. Ez 95 követ tartalmazott, továbbá 40 fém elemet és 28 csavart azok összefogásához. A másik kiegészítő készlet természetesen a GK-NF 6A volt. Mielőtt a GK-Br 6A készlettel ki lehetett volna egészíteni a GK-NF 6.-ból és GK-Br 6-ból álló együttest, a „csupa kő” GK-NF 6A készletet meg kellett vásárolni ahhoz, hogy az NF 6 és NF 6A kombinációjából származó GK-NF 8. készletet ki lehessen egészíteni vele. Mivel a „Br.” kipótló készletek is tartalmaztak köveket, az így nyert készletkombináció (GK-NF 8. és GK-Br 8.) köveinek száma sokkal nagyobb lett, mint a „csupa kő” GK-NF 8.-é (417 a 218 helyett). A GK-Br készletek kipótló jelleggel csatlakoztak az NF készletekhez egészen a 14. számúig. A GK-NF 14. készlet helyes kiegészítője a GK-Br 12. és a GK-Br 12A együttese volt, mivel GK-Br 14.-et soha nem gyártottak. Össze lehet hasonlítani a 705 követ tartalmazó GK-NF 14. készletet az 1.123 követ, 214 fémelemet és 76 csavart tartalmazó teljes, kipótolt készlettel. Az összehasonlítás azonban csak a GK-NF 24. készlettel tűnik méltányosnak, amely öt kiegészítő készlettel „odább” van, amelyek helyettesíthetik az öt GK-Br pótlást – a 6, 6A, 8A, 10A és 12A készleteket). A GK-NF 24. készletben 1.985 kő van, viszont nem tartalmaz fém elemeket. Ezek a kipótló GK-Br készletek tartalmaztak néhány olyan kő alakzatot, amilyen az egyéb GK-NF készletek egyikében sem fordult elő.

Az összes készlet a GK-Br 12.-vel bezárólag 1902. vége előtt megjelent a piacon. A GK-Br 12A készletet csak 1904-ben vezették be. Ennek építési mintájában a GK-Br 18A megjelenését hirdették. A köztes készleteket, név szerint a 14A-t és a 16A-t kihagyták. A könyvecske azt állítja, hogy „sok 34. készlet birtokosa türelmetlenül várja a fém elemeket tartalmazó kiegészítést”.

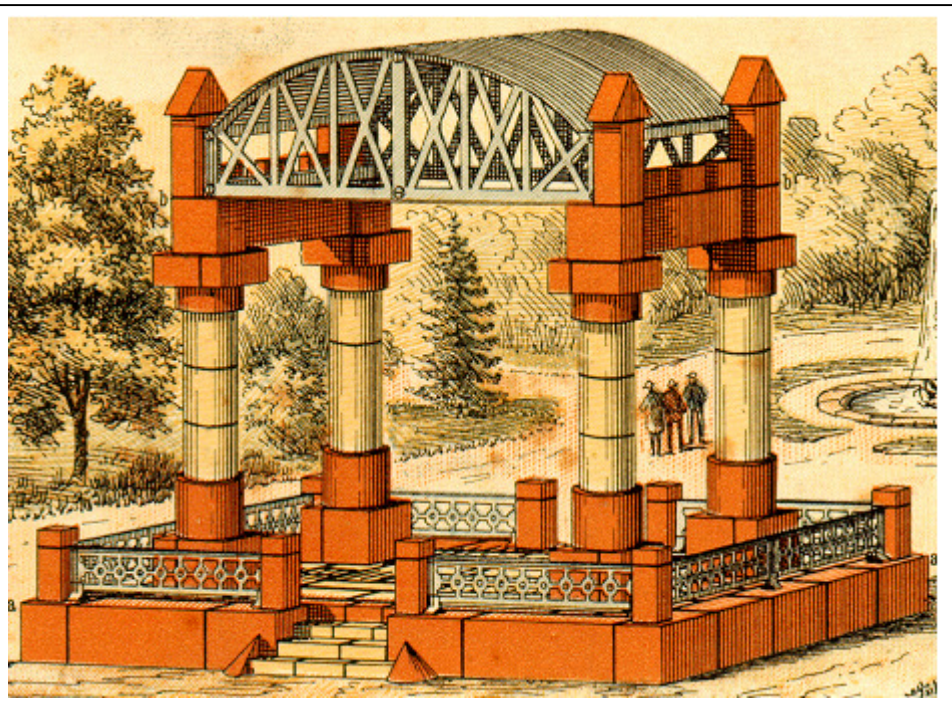
Hogy ne várassák őket túl sokáig, csak két kipótló készletet terveztek a GK-NF 34. készletig. A három szóban forgó készletet, a GK-Br 18A-t, a GK-Br 28A-t és a GK-Br 34A-t ennek ellenére sose jelentették meg. [5]

Először csak hidakat lehetett építeni a kiegészítő fém elemek segítségével. Habár néhány lapos fém tetejű épület volt az építési mintákban, azok valójában lapos hídelemeket (az „üttestet”) használták a tető kialakítására. A fém elemek között volt néhány „láb”, amely a híd korlátját volt hivatott egyenesen tartani, így a korlátokat kerítésként is lehetett használni. Szinte azonnal, még 1901-ben a GK és KK „Br.”

készleteiben „csíptetőkkel” (Klammen) egészítették ki a fémek elemek listáját. Ezek a csíptetők mindig benne voltak a készletekben, még akkor is, ha azok a régebbi építési mintákat tartalmazták (mint a „Br. 4 Im. 6 0112 II 50” nyomdai jelűeket), amelyekhez nem volt szükség csíptetőkre. Ezek segítségével a híd úttest-elemeit össze lehetett fogni úgy, hogy az egy jelentősen nagyobb fémfelületet eredményezzen. A lábak és csíptetők okos használatának eredményeként egészen lenyűgöző tetőszerkezeteket lehetett kialakítani az építési minta szerint. Például több korlát összecsavarozásával egy magas tetőgerendát lehetett elkészíteni. A „lábakat” melléhelyezve lehetett biztosítani, hogy a tetőgerenda egyenesen álljon. Ezt követően lehetett a több úttest-elemből összeillesztett tetőfelületet ráilleszteni a tetőgerendára.

Richter világosan látta, hogy milyen előnyökkel jár a különleges fémek elemek alkalmazása a tetők építésében. 1902-től, a GK-Br 8A készlettől kezdődőleg tetők építésére alkalmas különleges fémek elemek kerültek a készletekbe. Ez a hullámlemez megközelítés hasonlít a korabeli Quonset barakkok stílusához [egy félkör profilú, könnyű fémszerkezetű építmény, amit mozgó táborok kialakításánál alkalmaznak, főleg a hadseregben, és szűk-séghelyzetekben – a ford. megj.], de az öntött vas támaszok és a

fémlemezek alkalmazása nagyon fejlett technológiának számított 1900-ban. Ezt közterületi virágágyásoknál és vasúti állomásokon használták. Alig néhány évvel később, 1906-ban Richter egy új sorozat fém elemet és kiegészítőt vezetett be, amelyeket azzal a céllal tervezett, hogy vagy tető, vagy hídra úttest céljából lehessen használni őket, de nem mindkettőre. Az Egyesült Államokban forgalmazott készletek megegyeznek az Európában forgalmazott készletekkel, annyi eltéréssel, hogy az amerikai készleteknek különleges, nem kétnyelvű, hanem csak angol címkéje van a doboz tetején. Ezek a készletek az **Anchor Bridge** (Horgony Híd) készletek, amelyeket nem szabad összetéveszteni a kizárólagosan az Egyesült Államok számára készült **Anchor Block** (Horgony Kockák) készletekkel (melyek rövidítése az „A-B”). A kép is más ezeken a címkéken – az egyetlen, az író által megvizsgált készlet dobozának tetején New York-i jelenet látható –, de az építési minták nem jellemzőek az Egyesült Államokra. [6]

Annak ellenére, hogy az önálló, köveket és fém elemeket tartalmazó készletek ötlete már az eredeti, 1901-es tervezés során felmerült, egyetlen ilyen készletet sem gyártottak 1904-ig. [7] Az első két ilyen sorozatot „Imperator”-nak hívták, kivéve az Egyesült Államokbelieket. Ezek az Imperator készletek nem a GK-NF és a GK-Br készletek egyszerű kombinációi, hanem köveket és fém elemeket tartalmazó egyedi összeállítások, kivéve az Im 6. készletet, amely a GK-NF 4. és GK-Br 4 készletek tartalmának összevonása. Ezekhez az

egyedi új készletekhez teljesen új építési mintákat is alkottak. A kezdeti, 1901-es mintákat, amelyek a **Br.** és **Im.** jelöléseket tartalmazták, mind felhasználták a „Br.” készletekhez, így azokat az Imperator készletekhez már nem lehetett használni. [7] Ezeket az új Imperator készleteket 0-tól 12-ig terjedő páros számozással látták el, a kiegészítő készleteket pedig 0A – 12A számozással. Ezek ugyanazokat a fém elemeket tartalmazták, (fém hídelemek, csíptetők és csavarok), mint a GK-Br készletek, de természetesen más mennyiségekben. Ugyanolyan méretű dobozban is árusították őket, mint az összes többi GK-NF készletet, így tehát egy Im 6. készlet ugyanúgy szabványos méretű dobozban van, mint a GK-NF 6. Az Im 12. készletben jelentős helyet foglaltak el a fémelemek, ezért jóval kevesebb követ tartalmazott, mint a GK-NF 12. Ez a készlet sorozat az **első Imperator sorozatként** ismeretes, mivel 1905 vége felé bevezettek egy **második Imperator sorozatot** az első helyettesítésére. Amint azt az olvasó is látni fogja, Richter az Imperator nevet ismétlődőleg és számos különböző termék esetében is alkalmazta.

Richter hamar rájött arra, hogy sürgősen változtatni kell azon, hogy az Imperator és a GK-Br sorozatok nem azonosak. Megoldásként egy be nem jelentett, menet közbeni változtatással az eredeti készleteket lecserélték a sokkal ismertebb Imperator (első) sorozat készleteire. Az Egyesült Államokban csak az ésszerűsített sorozat készleteit árusították. Erre a piacra a dobozok címkéjét is kicserélték. Ezek az **Anchor Block** (Horgony Kocka) készletek saját egyedi „A-B” jelölést kaptak, és páratlan a számozásuk (1.-től 11.-ig és 1A-től 9A-ig). [9] A vevő számára a páratlan számozás nem okozhatott gondot, mivel a KK-NF (és a hozzájuk tartozó KK-Br) készleteket nem forgalmazták az Egyesült Államokban. [10] (Ennek ellenére, az összkép szempontjából a számozás nem szerencsés). Az A-B 5., Impatience azonos a két megfelelő Imperator készlettel, az Im 6., Impfschein és az Im 6., Aluminium jelölésűekkel, illetve a GK-NF 4. és GK-Br 4 készletek együttesével. Az A-B 7. készlet tartalma továbbá azonos az Im 8. számúéval és a GK-NF 6. és GK-Br 6. készletek együttesével. Az A-B 11. készlet szintén azonos az Im 12., illetve a GK-NF 8 és a GK-Br 8. készletek együttesével. Az író által megvizsgált összes készlet dobozának tetején a New York-i látkép található. [11] Csak egy építési minta került a kezébe, az A-B 5. készlet második mintakönyve. Ez a könyv szabványos mintákat tartalmaz, a nyomdai jele pedig „Im 6^{II} Br4”, amely azt jelenti, hogy ezek a minták azonosak voltak az Im 6. készlet második, illetve a GK-Br 4 első mintakönyvében. Ez az első összetett építési minta, amelyről az író tud. Minden minta bal alsó sarkában egy jelölés található arra vonatkozóan, hogy a rajz melyik készlet mintájához készült, ahogy az a Richter Művészeti Osztály (RKA) rajzainál szokásos volt. A jobb alsó sarokban van egy „I#” jelölés, ahol a # az oldal számát jelenti. Ez a minta teljesen szokványos egészen a nyolcadik oldalig, ahol a bal alsó sarokban az „I6/1, (B.4)” jelölés látható, a jobb oldalon pedig a „I-” oldalszám nélkül. Ez a jelölés a 8., 9., 14. és 15. oldalon található meg. Ezen négy oldal mintái szembeszökőek a sajátos tetőszerkezeteik miatt. Az ugyanebből a korból származó egyéb építési minták vizsgálata alapján valószínűnek tűnik, hogy az első, elsődleges könyv épületeinek háttérre amerikai témákat kívánt ábrázolni, bármilyen pontatlan legyen is az. [12] A Richter vállalat által használt azonosító az „A-B”, de az olvasó figyelmét felhívjuk rá, hogy a legtöbb Anker gyűjtő nem érti ezt a jelölést. Ezen felül Richter ugyanazt az **A-B** jelölést használta **Anchor Bridges** (Horgony Hidak) értelemben is.

Annak érdekében, hogy a hidakat összeegyeztessék az akkorra nagyon népszerűvé vált vasútmodellekkel, 90 mm széles fém hídburkolati elemeket vezettek be a nekik megfelelő méretű támaszokkal, és ezeket az 1904-es egyedi kő katalógusba is bevették. 300 és 400 mm fesztávú hidak tették az Anker építők mellett a vasútmodellezők számára is még érdekesebbé a hidak építését.

A KK-Br készlet-sorozat szerkezetét ugyanolyanra alakították ki, mint a GK-Br sorozatét. [13] 11. számúig terjedő készleteket árusítottak, a KK-Br 11A készletet fejlesztés alatt állóként meghírdették, de soha nem került eladásra. A GK pótló készletekhez hasonlóan ezek is tartalmaztak köveket és fém elemeket, de messze nem annyit, mint amennyit a megfelelő „csupa kő” kiegészítő készletek.

Az 1905-ben bevezetett KK-NF 19A készletet is kibővítették fém elemekkel. Ebben a készletben 32 új, szabadalmazott tetőépítő elem volt. [14] Ezek az elemek alkották annak a nagyjavításnak a gerincét, amelyen az Anker készletek fém kiegészítői átestek (lásd a XI. fejezetet). A történet kikerekítésére álljon itt egy rövid leírás azokról a változásokról, amelyeken a fém elemeket tartalmazó készletek keresztülmentek. Rögzített lábazatú fém pilléreket alakítottak ki, amelyek az összecsúsztatható gerinceket tartották. A híd útburkolati elemeit nem használták többé tetőelemekként is, hanem erre a célra teljesen új lemezeket vezettek be. Ezeknek a lapoknak szegélyeik voltak mind a négy oldalon. Minden oldal behajtott szegélyeinek a sarka le van vágva azért, hogy a támasztó rudak közvetlenül a lap végén levő hajtás alatt haladhassanak. Négyzetestől eltérő formájú lemezeket is készítettek, hogy egymást keresztező sátoztetős szerkezeteket is ki lehessen alakítani belőlük. Ezek képezték a fém elemeket tartalmazó összes **GK** sorozat (GK-Br, USA és Im készletek) **teljes lecserélésének** alap-darabjait (lásd a XI. fejezetet). Az új elemeket felvették az egyedi kő katalógusba, elsőre egy összecsúszós elemeket tartalmazó kiegészítőként (0512 **UNIV.** 2).

Az összes fém elemet tartalmazó GK készleteket átalakították, és 1906-ban bevezették őket a GK-Br és Im készletek helyettesítőiként (lásd a XI. fejezetet). A KK készleteket nem módosították. Bárki, akinek az új tetőelemekre szüksége volt, meg kellett vásárolja hozzá a

A KK-Br 11. készlet építési mintájából származó híd.

KK-NF 19A készletet. Ahogy azt a későbbiek során látni fogjuk, az új GK-Br készletek teljesen másak voltak: a kövek számát megváltoztatták, új fém elemeket vezettek be, többek közt új tetőelemeket is, továbbá új építési mintákat is készítettek. Csak a készletek számozása maradt változatlan. Ezen a ponton az Anker kutatói számára újabb zavart keltő fordulat állt

be. A fém elemek terén bekövetkezett váltás egyidejű a távirati szavakról jelszavakra történő áttéréssel (lásd a IX. fejezetet). Az első sorozat GK-Br készleteinek távirati szavai vannak, de jelszavai nincsenek, míg a második GK-Br sorozatnak jelszavai vannak, de a korábbi korszakból származó távirati szavai nincsenek. A beállt változás ellentétben van a KK-Br készletek sorsának alakulásával, amelyeknek tartalma nem változott meg a távirati szavakról jelszavakra történt átállás során. Ennek eredményeként egy GK-Br 6. készlet lehetett akár egy első sorozatba, akár egy második sorozatba tartozó hídkészlet. Az viszont tény, hogy a katalógusbeli leírások pontosították, hogy a fém elemek „fém hídelemek-e”, vagy „fém híd- és tetőelemek”. Ez a különbség hajszálnyi, és egy boltos számára, aki a GK-Br 6. készlethez szeretett volna a vevőjének megfelelő kiegészítőt adni, kevés segítséget nyújtott volna.

Az új (második sorozatbeli) Emperor készletek páratlan számozást kaptak, mivel már egyetlen KK Emperor készletet sem árusítottak. Az Egyesült Államokban ezeket a készleteket két különböző fajta címkével árusították – vagy a régi **Anchor Blocks** (Horgony Kockák) címkével, páratlan számozással és a fém elemek pontos feltüntetésével, vagy **Anchor Stone Sets** (Horgony Kő Készletek) néven, páratlan számozással és minden hivatkozás nélkül a fém elemekre – csak a dobozon található címke utalt arra, hogy a készlet fém elemeket is tartalmaz. A második (Európában forgalmazott) Emperor készlet-sorozat és az új Anker Kocka Készletek, vagy más nevükön Anker Kőkészletek (amelyeket az Egyesült Államokban forgalmaztak) azonosak, a dobozon található címke kivételével.

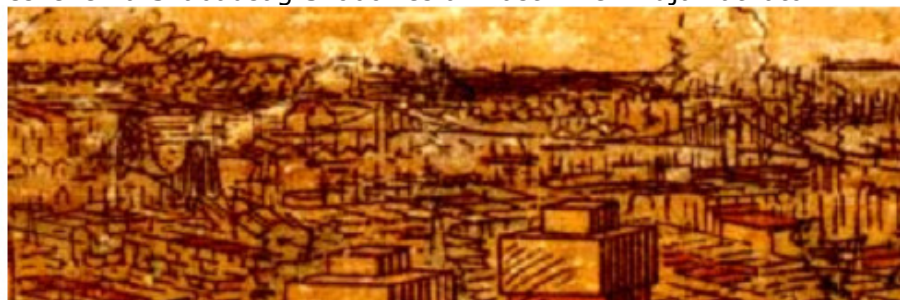
Az előző két bekezdés alapján az olvasó beláthatja, hogy a számok szinte fölöslegessé váltak egy készlet azonosításakor, ezért Richter bevezette az akkor forgalomban levő készletek sajátos azonosítójaként a jelszavakat. Mielőtt folytatnánk az építőkocka készletek történetét a nikkelezett vas elemek kifejlesztésének leírásával, két párhuzamos fejlesztést kell elmagyarázni: a jelszavakat és az új KK készlet sorozatokat.

Egy, az Egyesült Államokban forgalmazott A-B 3. készlet címkéje
A kinagyított részeken a Szabadság Szobor és az East River hídjai láthatók.

Manhattan Bridge

Brooklyn Bridge

IX. A jelszavak

Annak ellenére, hogy a távirati szavak nagyon hasznosak voltak a készletek azonosításakor, volt két jelentős hátrányuk is. A nyolc – német, angol, francia (amely a spanyol, portugál, román, orosz és olasz helyett is szolgált), holland, dán, lengyel, cseh és magyar – nyelven meghatározott jelszavak zavart keltőek voltak. Néhány esetben az angol távirati szavakból két különbözőt használtak: egyet az Egyesült Államokban és egy másikat az Egyesült Királyságban. Egyes távirati szavak nagyon hasonlítottak egymásra, és szinte tálcán kínálta magát a tévedés lehetősége (pl. a magyar Sarj, Saru és Sarjú vagy a holland Kok [főz] és Klok [óra]). Semmilyen hangsúlyt nem fektettek a távirati szavak használatára azon kívül, hogy azok a kereskedők számára árurendelési segédeszközként szolgáltak. A katalógusokban szereplő példák nyilvánvaló módon bolti rendelésekhez valók. Egy tipikus rendelés angol nyelvű távirati szavakból összeállítva: „post cat 5 GK 5 express sun mint lawyer 2 figure 3 gold ice”, amelynek értelme: „postázzanak egy GK-AF 3. (cat) készletet és öt GK-AF 5. követ; expressz vasúti küldeményként pedig egy-egy GK-AF 18. (sun) készletet, egy KK-AF 12C (mint) és egy GK-AF 11A (lawyer) készletet, két GK-AF 6A (figure) készletet és három-három GK-AF 7. (gold) és KK-AF 9. (ice) készletet”. Amint azt az olvasó is láthatja, a távirati szavak célja a távíró költségek csökkentése volt, nem a készletek pontos azonosítása. A vásárlók viszont költöztek, és sokszor egy készlet dobozán négy nyelven szerepelt távirati szó azonosító, viszont olyan is előfordult, hogy a mintában mind a nyolc nyelven fel volt tüntetve a következő kiegészítő készlet azonosítója. Annak ellenére, hogy a példa csak angol szavakat tartalmaz, egy rendelés akár több nyelven megadott távirati szavakat is tartalmazhatott. Egy készlethez egy egyedi azonosító szó hatalmas fejlődést jelenthetett. Ezért vezették be a jelszavak rendszerét.

Szinte minden jelszó városnév, általában németországi. Továbbá a jelszavak az egy sorozatba tartozó készleteknél (általában) ugyanazzal a betűvel kezdődnek, és (általában) betűrendbe vannak szedve. A KK-NF sorozat készleteinek a jelszavai például Lagetól Linzig, az egyrétegű kiegészítő készletek Mainztól Milspeig, a több fiókos kiegészítők pedig Parchimtól Penigig, a híd-pótlók Barby-tól Berlinig, azok kiegészítői pedig Raghuhntól Remagenig terjednek. Az Anker gyűjtők a GK-NF 34. készletet még jelenleg is úgy tartják számon, mint a „34., Lyck”. Az olvasó figyeljen arra, hogy a távirati szóról a jelszóra való áttérés a készletben nem jelentett változást. A GK-NF 20A készlet, melyet a gyűjtők „20A, Minden” néven ismernek, azonos a 20A Schneeball, Seagull, Meetbrief, Persil, Finale, Scena, Semikrása és Savó készletekkel. Egyes Anker gyűjtők, köztük igen kiváló kutatók is úgy gondolták, hogy „új” készleteket fedeztek fel, pusztán azért, mert összekeverték a távirati szavakat és a jelszavakat. [1]

Az Egyesült Államokban a jelszavas rendszert nem alkalmazták, hanem a régi távirati szavakat használták tovább jelszóként is. Még azon készlet-sorozatok darabjainak is, melyeket sose láttak el távirati szavakkal, más jelszavakat adtak, ha az amerikai piacra szánt címkét kapták. Így egy amerikai (de nem brit) katalógus a 34., Lyck készletet 34., Resource néven szerepelteti. Lehet, hogy 1906-ban az Atlanti óceán elég nagy elválasztó volt ahhoz, hogy elejét vegye a kavarodásoknak, viszont az mégsem igazán érthető, hogy az amerikai piac számára miért tartották meg a távirati szavakat. Ha a váltás 1916-ban esett volna meg és nem 1906-ban, akkor a dolog teljesen érthető lenne, ám 1906-ban még csak igen kevés német-ellenes érzés volt az Egyesült Államokban. Amikor az ottani piacra a készleteket jelszavakkal látták el, azok más szavakat kaptak, habár ezek szintén német városnevek voltak. Példának okáért a német „Aken” jelszóval azonosított készlet (Im 3½) megegyezik az amerikai Bitburg

jelszavú készlettel. Egyes európai Anker gyűjtők felhívták a figyelmet arra, hogy furcsa módon a listában nem szerepelnek jelentős német városok, hanem csak kisebbek, mint például Bonn, Kiel, Hameln vagy Eisenach. A nagy városok neveit amerikai készletek jelszavaihoz használták. Nehéz elfogadni, hogy a doboz tetején található eltérő címke megérte a lehetséges kavarodást, de úgy látszik, hogy a helyzet mégis ez volt. Az 1910-ben bevezetett új sorozat készletei (DS vagy Dach Stein [tetőcserép], amely köveket, lakkozott fém elemeket és különleges tetőköveket is tartalmazott a szokványos Anker kövek mellett) ugyanazt az amerikai és német jelszót kapták, noha a címkék továbbra is eltérőek voltak.

A könyvben az amerikai jelszavakat csak azon készletek esetében fogjuk használni, amelyeket kizárólag csak az Egyesült Államokban forgalmaztak, mivel ezeknek nem is volt német jelszavuk. Innentől kezdve a készleteket úgy fogjuk azonosítani, ahogy a legtöbb gyűjtő tenné, vagyis például a GK-NF 20. készletet „20., Lissa” néven fogjuk emlegetni. A hasznos kezdőbetűket, mint KK-AF, Im vagy DS, továbbra is használni fogjuk, de a jelszó is mindig szerepelni fog. A GK-NF azonosítást általában elhagyjuk, kivéve ha az hasznos az olvasó számára, amennyiben emlékezteti arra, hogy melyik sorozatról van szó. Ha egyéb azonosító nem szerepel, akkor alapesetben a készlet GK-NF készletként értendő.

A könyv függelékében egy táblázat-gyűjtemény található, amely a jelszavakat és távirati szavakat tartalmazza. Sajnálatos módon a lista távol áll attól, hogy teljes legyen, viszont folyamatosan bővül újabb szavakkal, amint azok előbukkannak. Az 1989-es eseményeket követően talán lengyel, cseh vagy magyar katalógusok is felbukkannak majd és az Anker világ hozzájuk juthat. Az író Dániában szerzett tapasztalatai sem túl biztatóak. Egyetlen 1906 előtti, vagyis a jelszavak bevezetését megelőző időszakból származó katalógus került csak elő [2], amellyel az író találkozott is.

1910-ig számos katalógusban táblázatok is voltak, amelyek célja az volt, hogy segítsék a vevőt a birtokában levő készletekhez vásárolandó kiegészítők jelszavainak azonosításában és a távirati szavakról a jelszavakra történő áttérésben. Ezekből a katalógusokból tudjuk, hogy a második Imperator sorozatnak az azonosítás végett adtak távirati szavakat, a második GK-Br sorozatnak viszont nem. A második Imperator sorozat esetében az írónak csak az angol és német távirati szavakat sikerült megtalálnia. Ugyanezen sorozat többretegű kiegészítő dobozainak a gyártást követően azonnal jelszavakat adtak. A katalógusok kissé félrevezetők lehetnek, mert egy adott készlethez mindig a közvetlenül következő kiegészítőt ajánlják, amely sokszor nem az eredetileg helyes kiegészítő, sőt előfordulhat, hogy egy átalakító doboz.

A beszüntetett készletek, mint az AF sorozatba tartozók, nem kaptak jelszavakat. Még a jelszavak bevezetése előtt nem sokkal megjelent sorozatok sem kaptak, mint például az első Imperator sorozat (ezek kiegészítő dobozai viszont igen) vagy az első sorozat GK-Br. Továbbá az AF-ről NF-re átalakító készleteket is túlhaladottnak tekintették már 1906-ban, noha még az 1930-as években megjelent katalógusokban is az olvasható, hogy a külön, közvetlen gyári megrendelésre lehet átalakító kőkészleteket kapni. Az 1931-es, Block House nevű New York-i cégtől származó katalógus szerint: „azokat a Richter-féle kőépítő készleteket, amelyeket 1892 előtt (!!!) vásároltak, cégünk jelenlegi kínálatából nem tudjuk kiegészítő készlettel bővíteni. Ehhez különleges átvezető készletekre van szükség, amely átalakítja őket a modern készleteknek megfelelőekre. Amint a régi készlet számát és kódszavát megkaptuk, biztosítani tudunk olyan átalakító készletet, amely modernizálja a régi készletet, és biztosítja annak lehetőségét, hogy a jelenlegi sorozatban haladjon tovább.”

X. Új KK készletek – Comet, Orion, Eagle

Annak ellenére, hogy a KK készleteknek nem volt kereskedelmi sikere, a KK-NF 19A, Milspe 1905-ös bevezetésével nem értek véget Richter erőfeszítései arra vonatkozólag, hogy a KK köveknek piacot találjon. Az 1900-as évek elején három új KK készlet-sorozattal bővítették a Richter termékpalettát, mégpedig a Comet (Üstökös), Orion és Eagle (Sas) nevűekkel. Számos Anker gyűjtő úgy véli, hogy ezen készletek megjelenése a versenytársak felvásárlásának eredménye. Bár ez az elmélet bizonyos szempontból egészen vonzónak tűnik, lehetetlenség figyelmen kívül hagyni, hogy más szempontból viszont könnyen támadható. Miért vásárolt volna fel Richter egy olyan gyárat, amely csak KK köveket gyárt? Ő tudta, hogy a KK készletek nem jelentenek komoly piaci konkurenciát a GK készleteknek. Richternek számos versenytársa volt, amelyek közül legalább 30 ismert is, de a kő építőkockák piacának túlnyomó részét ő uralta. A két legkomolyabb versenytárs a Bing és a Pantheon volt, noha a fennmaradt készletek számából ítélve az ő eladásai is messze elmaradnak a Richteréitól, annak legfeljebb 10%-át tehetik ki. Mindkét gyártó állított elő GK köveket is, mindkettőjüknek voltak egyedi és érdekes köveik, amelyek nem szerepeltek az Anker kövek közt. Richter ennek ellenére sem tett soha kísérletet arra, hogy közvetlen küzdelembe bocsátkozzék velük. Nem alakított ki hasonló köveket. Nincs tudomásunk semmilyen negatív reklámjáról, mint amilyent például a Lilienthal-féle „oltatlan mész” (ld. IV. fejezet) ellen alkalmazott. Richter csak annyit tett meg, hogy a vevőit arra bízta, hogy keressék a Horgony márkajelzést. Az egyetlen versenytárs, amelyet felvásárolt, a Keller testvérek rudolstadt-i gyára volt. [1] Egyetlen olyan kőépítő készlet sem jelent meg Richter vagy Anker gyártmányként, amelyet eredetileg ők készítettek, bár egyes Keller játékokat forgalmaztak Anker termékeként is. Egy ilyen felvásárlásnak nem lett volna kereskedelmi indoka. Richternek nem volt szüksége termelési kapacitásra. Richternek nem volt szüksége új kereskedelmi márkanevekre. Az író véleménye szerint ezek a KK készletek mind a Richter vállalat termékei voltak, amelyek kezdetben magán-feliratozással kerültek forgalomba. Később, ha a vevő nem tudta mind megszerezni azt az árut, amit megrendelt, Richter maga kezdte el árusítani azt. Sejtethető, hogy Richter úgy gondolta, kereskedői elfogadják a KK készletek versenytársait. Ezért aztán elutasította a GK készletek magánfeliratos forgalmazását, ami bölcs kereskedelmi fogásnak bizonyult. Az egyetlen tényleges kérdés az, hogy miért lépne valaki a piacra csak KK készletekkel?

Egyetlen katalógus sem szerepeltet **Comet** készleteket, és sok Comet készleten nincs is feltüntetve a gyártó neve. Egyetlen egy se viseli az „Anchor” feliratot. Az első ismert Comet készlet 1901-ből származik. [2] Ez a készlet 9 x 12 kocka méretű, így tehát csak valamivel kisebb a szokványos 9 x 13½ kockányi Richter KK méretnél. A nyomdai jel szokványos Richter stílusú. A bal alsó sarokban a „Comet 5”, míg a jobb alsó sarokban a „018 III 8’ felirat látható. A terveken megtalálható a művész monogramja, a „C.K. V. #” formában, ahol a # az oldalszám. Ez a jelölés található a számos további ilyen készlet mintáin is. Úgy tűnik, hogy az építési minták a Richter Művészeti Osztályról származnak, mert az összes előírást követik, amely szerint egy adott metszeti szinten a túllógó köveket vagy a réteg tetejét el nem érő köveket satírozva jelölik. A hátterek is azokat a stílusjegyeket viselik, amiket H. Meyer az Anker rajzok számára kialakított, de a rajzok kevésbé részletgazdagok, és a színeket sem válogatták meg olyan nagy gonddal. A doboztető címkéje semmilyen említést nem tesz a készlet gyártójáról, csak annyi szerepel rajta, hogy „Der Comet-Steinbaukasten. Comet Building Blocks” [Üstökös Építőkockák]. Az egyetlen különbség a kövek között a boltívekbe vágott mintázat, ami éppen elég volt Richternek ahhoz, hogy letagadjon bármi szerepet a készletek gyártásában.

1902-ben Richter kiegészítette a KK készletek termékválasztékát a Comet készletekkel. A Comet 5. készlet mérete változatlan maradt, de a kő-tartalom megváltozott (az eredeti, 1901-es Comet készlet újra megjelent 1922-ben Orion 5. készlet néven). Egyértelmű, hogy ezeket a készleteket Richter gyártotta, mert az építőminta minden egyes oldalán megtalálható a következő felirat: „COPYRIGHT, 1902, BY F. A^D. RICHTER & CO.” Az építési minták újak voltak, teljesen kidolgozott háttérrel. Az új Comet 5 építési mintákat az Egyesült Államok piacára szánták. Az egyik minta egy baseball pályára nyíló kaput ábrázol, egy másik egy nyugati lovassági erődítmény bejáratú kapuja, a nyeregtakarón az U.S. felirat látható. A doboz címkéjén a készleteket „**Richter's** POPULAR COMET BLOCKS” (Richter népszerű Űstökös kockái) névvel illeti. A kép, mint a korábbi készlet is, egy építő fiút ábrázol, akit két hűga figyel. Egy nyitott készlet Comet építőkocka az asztal alatt fekszik. A Richter doboz viszont kiegészíti a családi képet egy papával, aki újságot olvas és egy mamával, aki kötöget. Mindkét szülő megcsodálja a fiút, amint az az utolsó követ teszi fel az építményre. Richter tudta, hogy a szülők azok, akik a játékokat megvásárolják.

A Comet kockakészlet építési mintájának borítóján nem szerepel semmilyen tájékoztatás arról, hogy további Comet készletek is kaphatók, vagy hogy egyáltalán léteznek ilyenek. Ehelyett az állítja, hogy a Comet kockák „a világhírű Richter-féle Kő Építőkockák alacsonyabb árú kiadásai”, azokat „ugyanazzal a szabadalmazott eljárással készítik, mint az 'Anchor Blocks' kockákat, de azok 25%-kal kisebbek méretben”. Az Anker kirakós játékokat is megemlíti. [3] Eddig nyolc (0., 1., 2., 3., 4., 5., 7. és egy számozatlan, 18 követ tartalmazó) készletet sikerült azonosítani, amelyek nem tartalmaztak fém elemeket. A Comet készleteket fém elemes változatban is készítették. Ezeket a fejezet során később, az Orion készleteket követően fogjuk leírni.

Egy Eagle (Sas) készlet címkéje

A legkorábbi ismert **ORION** készlet 1906-ból származik, és egyértelműen Richter-féle gyártmány, habár az író által ismert legtöbb készlet a közvetlenül az első világháború utáni korszakból származik. [4] Ennek a készletnek az építési mintáin ugyanaz a „C.K.” monogram található, mint a fentebb leírt Comet készlet esetében, és az építési minta borítója is határozottan Richtertől származik. Az ő neve nem szerepel sehol, de a nyomdai jelek szabványos Richter stílusúak (**Orion 7 065** –

1) és a borító a Meteor játékot (egy Richter-játék, amelyről a XVI. fejezetben esik szó) és a kirakós játékokat a szabadalmazott nevükön emlegeti. Az Orion 7 készlet építési mintájában látható egy kép a Meteor játék dobozáról, amelyen rajta van az Anchor (Horgony) védjegy. A borítón német, angol, francia, lengyel, holland és dán nyelven reklámoznak Richter játékokat. Az Orion névről vagy az építőkockákról semmilyen említés sem történik a „7 ORION 7” feliraton és a következő mondaton kívül: „Beszerezhető abban a boltban, ahol eredetileg az Orion Dobozt vásárolták”. A doboz tetején csak az „ORION” név, a 7 szám és egy apró

„Made in Germany” felirat található, viszont semmilyen gyártó neve vagy címe nem jelenik meg. Ez a doboztető egy, a kövekből készült épületcsoportot is ábrázol. Emellett két fiú és két lány látható. Az idősebb lány, kezében a mintával, épít. Ennek a készletnek a tartalma azonos a Comet 7. készlettel, és ugyanazokat a Richter-féle, a szabványos-tól eltérő mintázatú boltíveket is tartalmazza. Az építési minták gyakorlatilag azonosak a Comet készletben találhatóakkal, amelynek nyomdai jele a „Com 7” és „091 II 10”. Az Orion 7. mintakönyv csak nyolc oldalnyi mintát tartalmaz, míg a Comet 7. tizenötöt. Mindkettő összes oldalán a „C.K. VII” jelölés látható. Az Orion 7. minta nyolc oldalából hét megtalálható a Comet 7. mintában is.

Számos egyéb kapcsolat is van az Orion és Comet készletek közt. A legkisebb, 0. számú Orion készlet címkéjén üstökös van, de a borító nem említ semmilyen terméknevet. A két nullás készlet ugyanúgy 17 követ tartalmaz. Az első világháborút követően a két készletfajta elrendezési és építési mintáit válogatás nélkül használták, mint például az Orion 5. számú készlet esetében, melynek elrendezési rajzán a „H 257-4” jelzés látható. Az „Orion 5” és a borítón fellelhető „176-5” jelzésű mintakönyvből viszont nem lehet megépíteni az ott látható építményeket! Az építési minta oldalain is a „COMET 5” és a „183 III 8” nyomdai jel szerepel. Az ott látható minden épület megépíthető a Comet 5. készletből. A Comet 5. készletben 86 kő, az Orion 5. készletben viszont csak 81 kő található. Az Orion 5.-ben egyes kövekből több van, de másokból egyáltalán nincs. A Comet 5. építési mintákon a „C.K. V-#” jelölés látható, ahol a # az oldalszám. Egy másik Orion 5. építési mintában, amelynek borítóján a „185 5” nyomdai jel található, a 9.-16. oldalak a Comet 5. mintából származnak (rajtuk az 1902-es „copyright” felirattal), amelynek a háttere amerikai. Egy Orion 6. készlet (185 3) mintakönyvének oldalain a „Comet 6 091 II 10” nyomdai jel található. A felhozható példák száma sokkal nagyobb annál, semhogy mindegyiket érdemes lenne itt felsorolni.

Az első világháborút követően az Orion készletek dobozán levő címkét kicserélték. A családi jelenet helyett egy görög (dór stílusú) templom romjainak stilizált rajzát kezdték el alkalmazni. Ezeken a címkéken gyakran láthatók olyan jelek, mint a „H 252 – 3”.

Az Orion készleteket szerepeltették mind katalógusokban, mind árlistákban. Egyes, az 1920-as évekből származó német árlisták szerepeltették az Orion 1., 2., 3., 4., 6. és 7. készleteket, egyesek pedig a teljes sort (amely az 5. készletet is tartalmazza), egy 1923-ból származó amerikai katalógus pedig az 1.-5. sorozatot. Ezen felül a készletekben szereplő kövek számát sem mindig ugyanannyiként tüntetik fel. Míg a katalógusok egybehangzóan hirdetik, hogy az Orion 1. készletben 25 kő, a 4.-ben pedig 67 kő található, addig a további (2., 3. és 5.) készletek adataiban kisebb eltérések vannak. [5] Az Orion 8. készlet építési mintája (1710 **Int.** 2) előkerült, maga a készlet viszont nem. A könyvecske hat, csak egy oldalon nyomtatott olyan lapból áll, amelyeken a Keller testvérek mintái láthatók, a nyomdai jel pedig „Z. 10. 09. 2.” (2.000 példány nyomtatva 1909. októberében). Ha tehát figyelembe vesszük ezt a könyvecskét és az Orion 0. számú készletet is, akkor kilenc KK Orion készlet létezett.

Az első világháború után a gyár árusított GK Orion készleteket is. A kövek háromnegyed-kocka méretűek (18,75 mm). Hét készlet volt, 1.-7. számokkal. A mintákat az „O#” jellel látták el, ahol a # a készlet száma. A GK és KK Orion minták elkülönítése nagyon egyszerű, mivel a GK Orion készletek mintáinak minden oldalán rajta volt ez a jelölés, a KK Orion mintákon viszont nem szerepelt minden oldalon jelölés. A $\frac{3}{4} \times 1$ arányú méret nagyon érdekes építési mintákat eredményez, a készletek viszont nagyon kicsik, mindössze 12-60 követ tartalmaznak.

A Comet sorozatot olyan készletekkel bővítették ki 1909-ben, amelyek nikkelezett fém elemeket is tartalmaztak. A fém elemek nélküli Comet készletekhez hasonlóan ezeket sem szerepeltették egyetlen Anker katalógusban sem. Olyan készleteket fedeztek fel, amelyek a 12., 13., 15., 16. és 17. számot viselték. Ezek mindegyikének címkéjén, elrendezési és építési mintáján megtalálható a nyomdai jel, amely 1909 márciusából vagy áprilisából származik. Minden építési mintán megtalálható az „E.C. #” jelölés, amely a német Eisener Comet (fémüstökös) rövidítése. A csupa kő Comet készletekhez képest ezek jóval nagyobbak, a 12. például 32 követ és egy fém elemet, a 17. pedig 135 követ és 8 fémet tartalmaz. A fém elemek újonnan készítették, és valódi KK méretűek. Egy új stílusú tetőgerenda-formát vezettek be a nagyobb számot viselő készleteknél. Ez az új elem Richter találmánya, és szabadalmaztatta is (1912. január 23.-n az Egyesült Államokban az 1.015.342 számon). Az eddig fellelt összes fém elemes készletet Amerikában találták. Az mindenesetre említésre méltó tény, hogy 1909-ben nikkelezett fém elemekkel egészítették ki a KK készleteket. Richter az Egyesült Államokban 1909. augusztus 3.-n két szabadalomért folyamodott a „lakkozott fém elemekkel” kapcsolatosan (Németországban július 22.-n), vagyis öt hónappal a Comet készletekhez készített fém lemez-szabadalmat követően. Talán még nem gondolta végig az új fém elemes rendszert. Az tény, hogy Richter sose adta fel a KK sorozat kereskedelmi életre keltésére tett kísérleteit. Az építési minta „E.C. 12” és „I 1” jelzéssel jelent meg, ami az Imperator 1. számot jelenti. Ez a készlet GK, és csak sokkal kevesebb követ tartalmaz. Gyakorlatilag 38 kocka-forma volt az E.C. 12.-ben, holott a mintákban szereplő építményekhez csak 21-et kell felhasználni.

A Comet és Orion sorozatokra igen sok figyelmet fordítottak. Négy generációnyi Comet mintát nyomtattak (az eredeti 1901-es, a „copyright” felírtos 1902-es, egy 1909-es és egy 1918-as), továbbá a Comet fém elemes készletekhez készültek (1909-ből). A Comet és Orion készleteket sokkal gyakrabban lehet az Egyesült Államokban megtalálni, mint Európában. Talán Richter arra használta a Comet márkanévét (amely ott 1902-ben 9.517 számmal bejegyzett terméknév és 1907-ben 60.316 számmal védjegyes terméknév lett), hogy a KK készleteket úgy adja ott el, hogy nem versenyez a saját nevével futó GK készletekkel. Úgy tűnik, hogy az első világháború előtt Orion készleteket nem adtak el az Egyesült Államokban. 1919-ben a társaság minden védjegyét és szabadalmát elvesztette azáltal, hogy azokat az Alien Property Custodian (Idegen Tulajdon Gondnoksága) eladta A. C. Gilbertnek

„U.S.A.” építési minták egy Eagle (Sas) készlethez

(az Erector, vagyis Építő készletek forgalmazójának), így hát ettől kezdve a termékek erre a piacra az Orion márkanév alatt kerültek.

Ugyanebben az időszakban, vagyis a XX. század első éveiben Richter **EAGLE** (Sas) Építőköcska Készleteket vitt az Egyesült Államokba. [6] Ezeket a készleteket 101, 105, 106, stb. számmal látták el, az író róluk egy ideig – tévesen – azt hitte, hogy gyártási

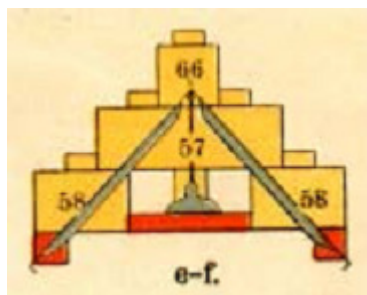
időpontok kódjai. Körülbelül ugyanebben az időben Kelet-Európában pedig **Adler** (szintén Sas, németül) néven kezdték el forgalmazni őket. [7] Ezt az eljárást Richter versenytársai is alkalmazták, többek között Keller is. Annak ellenére, hogy Richter 1910-ben megvásárolta a Keller gyárat, és ezáltal megszerezte a Keller-stílusú domború kövek gyártásához szükséges felszerelést, az Eagle készleteknek mégis különböző mintázata van. Számos különböző mintázatot használtak a kelet-európai készleteknél, többek között a Keller-féléket is. Az Egyesült Államokban csak a legegyszerűbb mintázatokat használták. Ahogy az egyes Comet készletek építési mintáival kapcsolatosan is megtörtént, az Eagle készletekhez is külön amerikai mintákat készítettek. Ennek ellenére nem lehet sajátosan amerikai jellemzőkre lelni a mintákon, eltekintve egy nyeregtakarón látható „U.S.” felirattól és egy minden oldalon megtalálható „U.S.A.” felirattól. Egyes európai készleteknek is szokásos kocka-formáik vannak a dombornyomott vagy bevéssett mintázatú kockák helyett. A timpanonon, vagyis a háromszögű oromfalon egy kiterjesztett szárnyú sas látható, amint egy viperát szorít egyik lába karmai közé, míg egy rajzoló szokványos eszközeit (iránytűt és egyenlő szárú háromszöget) a másik lába karmai közé. Az Adlert Richter minden más márkanevénel több kelet-európai nyelvre fordították le. Többek között az „Orlov” és „Sas” neveket használták ezekhez a készletekhez. Valószínű, hogy a kelet-európai terjeszkedést a bécsi gyár kezdeményezte, amelyet Oskar Richter indított be apja 1910-es halálát követően.

XI. Fém elemeket tartalmazó Neue Folge készletek – Második rész (1906-1912)

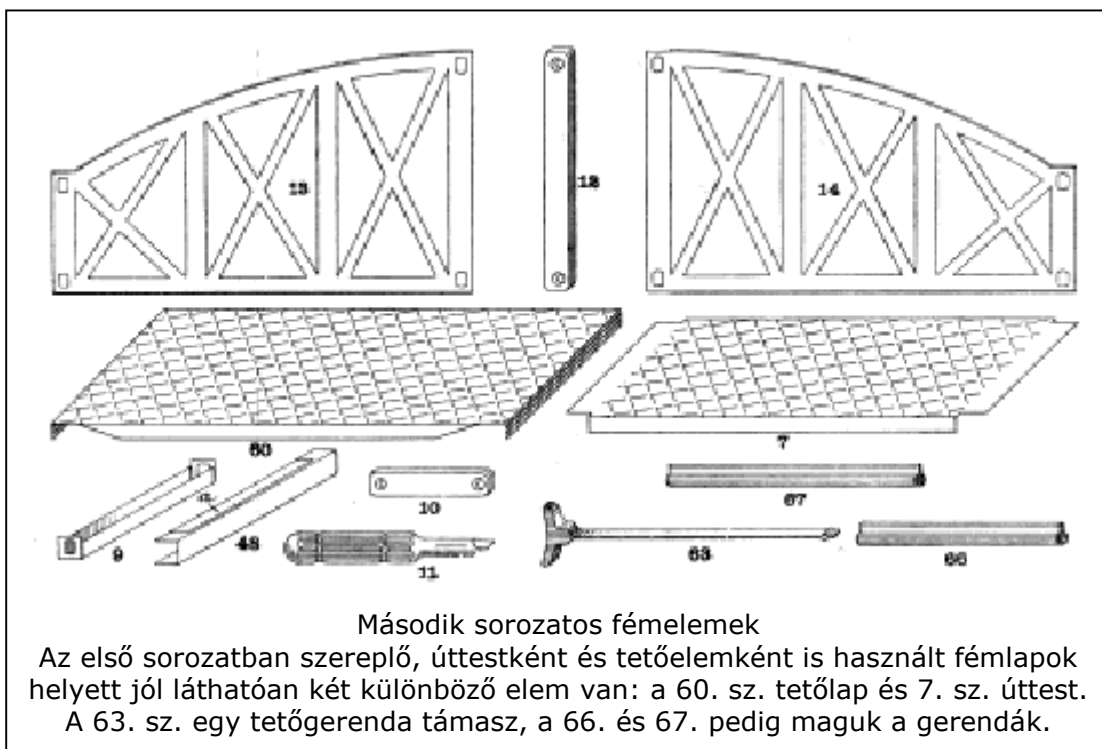
1905 vége felé, jóval a karácsonyi vásárok után, az összes nikkelezett fém elemeket tartalmazó (úgy mint az Imperator, a GK-Br, az Anchor Block – vagy az Egyesült Államoknak gyártott A-B) készleteket újakra cserélték le. [1] Ezek az új sorozatok az Imperator második, illetve a Br hídkészletek voltak (az amerikai piacon árusított készletek esetén Anchor Block volt a termék neve Imperator helyett). Mind a köveket, mind a fém elemeket módosították. Új mintákat is rajzoltak. A fém elemes KK készleteknél nem volt módosítás, de az új fém tetőelemek már korábban, az 1905. év folyamán megjelentek a KK-NF 19A, Milspe készletben, így azok már elérhetőek voltak a KK építők számára.

A fő módosítás a kövek terén az volt, hogy kimaradt néhány olyan szokatlan formájú kő a készletekből, amely a 34., Lyck készletben sem volt benne. Ezek a szokatlan, 31,25 mm (1,25 x 25 mm) átmérőjű fél-gömbölyű – a 470R (rot=vörös), 472R és 475R számú – kövek elsődlegesen a folyó-

ban levő hídlábak gömbölyített végének kialakítására alkalmasak. [2] A 475R számú egy kúpos csúcs, amelyből kettő arra alkalmas, hogy a 470. vagy 472. számú köveket befedjék velük. Ezek a kövek sárga színben megtalálhatók az 1895-ös Híd készletben is (lásd az V. fejezetet). Az eredetileg sárga és vörös színben is szereplő 283. számú követ szintén kivették a készletekből. Ez egy kis, lapos piramis-szerű darab, és a hídkorlátok oszlopainak tetőköveként használták előzőleg. A 35R számú követ is kihagyták, amely egy rendhagyó, de nagyon hasznos kőformája: 12,5 x 18,75 x 50 mm ($\frac{1}{2} \times \frac{3}{4} \times 2$).

Második sorozatbeli fémtető; gerendás építési mód

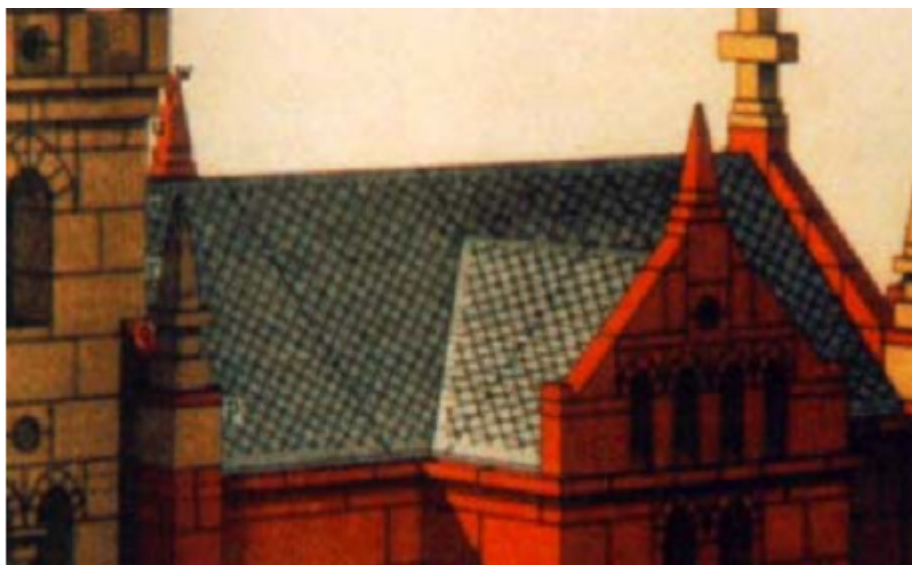

Második sorozatos fémelemek

Az első sorozatban szereplő, úttestként és tetőelemként is használt fémlapok helyett jól láthatóan két különböző elem van: a 60. sz. tetőlap és 7. sz. úttest. A 63. sz. egy tetőgerenda támasz, a 66. és 67. pedig maguk a gerendák.

A fém elemekben jelentős változtatások történtek. A híd úttest-elemeket nem használták többet tetőlapokként is, és a korlátokat nem erőltették be a tetőtámasz feladatkörbe. [3] A gömbölyű rácsszerkezetű hidak elemeit se használták többet tetőtartókként. Ezek helyett új, különleges tetőlapokat, tetőtartó gerendákat és gerendatámaszokat vezettek be. A támaszokat három

hosszúságban készítették: 50, 75 és 100 mm-esben. Azzal, hogy azoknak a köveknek a magasságát módosították, amelyeken a támaszok nyugszanak, gyakorlatilag mindenféle tetőforma kialakíthatóvá vált. A tartógerendák, amelyek a támaszok erre a célra kialakított felső részébe csúsztak bele, nyolc különböző méretben készültek 50 mm-től egészen 200 mm-ig. [4] Még egy gerenda-csatlakoztató elem is van, amelynek segítségével két vagy több gerendát össze lehet kötni a nagyobb távok átívelésére. Öt négyszögletes tetőlapot készítettek, amelyek mérete 50 x 90 mm, 50 x 115 mm, 62,5 x 115 mm, 75 x 90 mm és 100 x 150 mm. Ismét csipeszeket (65. sz. fém elem) használtak, hogy a fémlapokat egy hosszú, folyamatos lappá fogják össze. Azért, hogy manzárdablakokat és egyéb derékszögű tetőcsatlakozásokat is lehessen építeni, az Im 23A készlettől felfele két különböző szögű tetőlappal is kiegészítették a nagyobb készleteket. Az egyik fajtánál a fő tetőelem van szögben

Tetőrészlet a 27B készlet építési mintájából

vágva, (20 mm-rel feljebb a széltől), és a manzárdtető benyúlik a fő tetőrész belsejébe, így trapézszerű formát eredményez. A másik fajtánál a manzárd van szögben vágva, és háromszögű alakot eredményez. Két tükör-szimmetrikus darab volt szükséges a tetők szögben való találkozásához. Az építőnek úgy kellett megterveznie a tetőt, hogy a tetőlapok találkozása pont a szögben vágott élű elemeknek megfelelő meredek-

ségű legyen, ami felhasználásuk lehetőségeit jelentősen korlátozta. A rajzokon ezek a tetők nagyon szépen mutatnak, a valóságban viszont nagyon laza illesztésűek, és nagyon nehéz őket a helyeset egyáltalán megközelítő módon összeállítani. A támaszelemek talpa nagyon kicsi, aminek következtében nagyon könnyen felborulnak, különösen akkor, amikor a tetőlapokat helyezik rájuk.

A hídelemeken is módosítottak. Egy pár rövidebb – 106 és 156 mm-es – elemet átalakítottak, az összecsavarozható elemek helyett egy háromrészes összecsúszó rendszert vezetve be. További érdekesség az építésben egy olyan híd, amely négy részből állítható össze, és 400 mm hosszú. Mivel a tetőlapok már nem voltak alkalmasak a hídépítésre, 100 mm széles úttest elemekkel bővítették a fém elemek körét. Ezzel a több mint egy méteres hosszal a hidak elég nagyok lettek. Mivel az épületeket immáron nem kövekkel kellett befedni, ezekből sokkal több maradt az építéshez, így a készletekből készíthető épületek is sokkal nagyobbak lettek. Ezek a készletek a hosszú hidak és nagy épületek ellenére sem bizonyultak népszerűeknek az építők körében. A népszerűség hiánya viszont nem gátolta meg Richtert abban, hogy a fejlesztést tovább erőltesse. A 25A, Speyer készlet megtalálható egy 1907. szeptemberi katalógusban, a végső, 27, Auma készlet pedig 1908. tavaszán jelent meg. A 27B, Stade készlet építési mintáiból 100 példányt nyomtattak 1909. decemberében. Annak ellenére, hogy állítások szerint ez a készlet sose került forgalomba, a minták léte és a (csak köveket tartalmazó) elrendezési minta mégis arra engednek következtetni, hogy a készlet

ténylegesen rendelhető volt. [5] Az 1909-es katalógusból értesülünk róla, hogy a készlet 555 követ, 30 fém alkatrészt és 8 csavart tartalmazott volna.

1907-ben Richter átdolgozta a második Emperor sorozat kisebb készleteit, amelynek eredményeként egy teljesen új „Nikkel sorozat” jött létre, az Emperor készletek helyettesítőjeként. Az Emperor nevet elvetették, és a két sorozatot összevonták a nagyobb számoknál. A legnagyobb Emperor készlet az Im 15, Arlosen volt, de egyéb nagyobb Emperor készleteket továbbra is reklámoztak a cég katalógusaiban. Ezeket a készleteket **Dr. Meyer-Margreth** a VE előtaggal látta el, amely a német „vernickelten Eisenteilen” (nikkelezett vas elemek) rövidítése. [6] A Richter vállalat ezen új készletek számára a **GK** rövidítést használta. A legtöbb Anker gyűjtő a kétbetűs „GK” azonosítót eléggé megtévesztőnek találja, mert ez a rövidítés az általános jelölése a nagykaliberű készleteknek és köveknek egyaránt. [7] A vállalat abba az irányba mozdult el, hogy egy egyöntetű Anker sorozathoz jusson el, amelyben a páratlan számok jelölik a fémelemes készleteket, a párosak pedig a csupa kő készleteket. Ennek a stratégiának volt része az is, hogy a KK készleteket törlik a termékpalettáról úgy, hogy a kínálatban csak a Comet és Orion készletek maradnak meg. Az Im 15, Arlosen készlet fölötti (Im 15A, Soest-től kezdődő) Emperor készletekre felvett rendeléseket VE készletek szállításával teljesítették. [8] Noha az Im 13A készlet jelszava azonos a VE 13A-val – Soden –, a két készlet mégsem azonos. A fő módosítás az új készletekben az volt, hogy jobban hasonlítottak a GK-NF készletekhez. Ezek nem jelentős módosítások, amelyek szöges ellentétben vannak azokkal az igen jelentős módosításokkal, amelyek az elsőről a második Emperor sorozatra való áttérést jellemezték. [9] Ahogy azt a következőkben látni fogjuk, a két sorozatbeli dobozok tartalmának egységesítése lehetővé tette az építő számára, hogy viszonylag könnyen áttérjen egyik sorozatról a másikra. A gyakorlatban a VE 5, Althof készlet azonos a GK-NF 6, Leipzig készlettel, noha az építési minta két oldala eltérő. A VE 5, Althof nem tartalmaz fém elemeket, és így az egyetlen érdembeli különbség a következő készletre vonatkozó ajánlás (VE 5A, Saxdorf és nem a 6A, Markirch). Ezzel ellentétben az Im 5, Altona 21 fém tető- és hídelemet tartalmaz, de 12 kövel kevesebb van benne, és 18 darab eltérő. Habár mind az Im 5A, Sayda és a VE 5A, Saxdorf 90 köves, a készletek egészen eltérőek. [10] Annak eredményeként, hogy a két sorozat összeolvadt a 15, Arlosen készlet magasságában, a további készletek (15A Soest, 17A Soldin, 19A Solingen) megtalálhatók az Im és a VE sorozatban is, és tartalmuk teljesen azonos. A VE 13A és az Im 13A készletek jelszava egyaránt Soden, mégis ezek az utolsók, amelyek eltérnek egymástól a két sorozatban. A Soden készletnél kisebbeknek különböző jelszavaik vannak. A 21A, Sorau készlettől egészen a 25A, Speyer és 27B, Stade készletig csak VE változatban jelentek meg **GK** jelöléssel, habár egyes mintákon „Im” vagy „I” jelölések találhatók.

Eddigre már igen szép számban voltak GK sorozatok, és eléggé valószínű volt, hogy ha valaki elkezdte egy sorozattal, akkor később egy másik sorozatban akarta folytatni. Ezért átalakító készleteket készítettek, amelyek megkönnyítették, hogy az érdeklődő egyik készlet-sorozatból átlépjen a másikba, és amelyekre az író ezentúl az „U” jelzés használatával fog utalni (az Übergangskasten, vagyis átjáró-doboz rövidítésenként). [11] Az első átalakító készleteket akkor vezették be, amikor az AF sorozatról megtörtént az áttérés az NF sorozatra. Ezek létezése szinte láthatatlan volt a vevő és a kereskedő számára is. Ha valaki egy kiegészítő készletet akart venni, mint a KK-AF 20A készletet, akkor a KK-AF 22 helyett a KK-NF 9 készlethez jutott, habár egy 189 köves többlettel. Nagyobb készletek tulajdonosai általában örömmel tekintenek az ilyen többletre, így valószínűleg kevés tiltakozás lehetett.

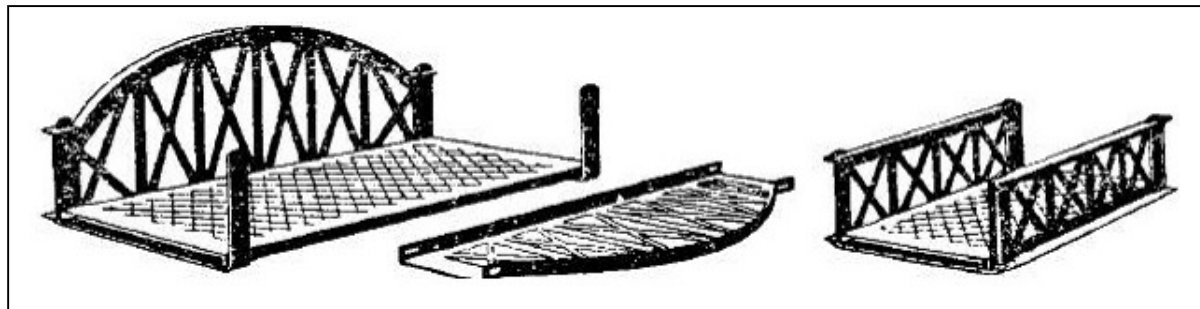
Most a vásárlónak választási lehetőséget kellett felkínálni. Példának okáért a 8U, Bielitz készlet egy GK-NF sorozatba tartozó 8., Lennep tulajdonosát egy VE sorozatbeli 9., Ansbach készletre vezette át. Mindkét irány lehetséges volt, és átalakító készletekre volt hozzájuk szükség, amelyeknek száma arra utalt, hogy az átalakítás miből történik meg. Így egy 10U, Bierbach a GK-NF 10. készletet alakította át egy VE 13. készletre, míg a 11U, Billin a VE 11. készletet egy GK-NF 12.-re. A VE sorozatra történő átalakítás nagyobb lépést jelentett, amely azt a tényt tükrözte, hogy a GK-NF készletekben több kő volt azért, mert a fém elemek nem foglaltak el helyet a dobozban. Az elmélet szerint az átalakító dobozoknak meg kellett volna jelenni az összes NF készlethez, egészen a sorozat csúcsáig, a 34D, Potsdam készletig, amely valószínűleg soha nem jelent meg, de a 34., Lyck készletet kellett volna átalakítania a soha nem gyártott VE 35. készletté. [12] Richter elérte a két sorozatnyi készlet teljes egybeolvasztását a két sor közti átalakító készletek segítségével. Az átalakító készletek szintén túlhaladottá tették a GK-Br kipótló készletek rendszerét (amikor egy NF készlet kipótlásául kellett egy Br alapkészletet venni). A sorozatok közti átalakításos rendszer egész hatékonynak bizonyult. A 378 követ és fémelemeket tartalmazó 20U, Bochum és az 1.414 követ tartalmazó 20., Lissa megvásárlása egy VE 27., Auma készletet eredményezett, amely 1.792 követ tartalmaz. Az alacsonyabb szinteken is például a 8U, Bielitz (96 kő és fémelemek) és a 8., Lennep (218 kő) megvásárlása egy VE 9., Anklam készletet eredményezett, amely 283 követ tartalmaz, és csak 31 könyi keletkezett. Ez a nagyon helyes elrendezés nem tartott sokáig, mivel megjelentek az új sorozatbeli fémelemek, és ez egy robbanást eredményezett az átalakító készletek területén.

1909. július 22.-én Richter két szabadalmi kérelmet adott be Németországban, az első egy egyszerűsített, U alakú merevítő hídstruktúrára (226.420 számon), a második egy kőlapokkal fedett, fémrácsos tetőrendszerre vonatkozott, amelynek anyaga megegyezett az építőkockákéval (227.149 számon). [13] A megfelelő Egyesült Államokbeli kérelmek augusztus 3.-i keltűek (999.466, illetve 997.008 számon), ezek viszont körülbelül két év elteltével léptek érvénybe. Ezek a szabadalmak alkotják az új „lakkozott vas fém elemek” rendszerének alapját, amely a fémlapos tetőrendszert váltotta fel. Ez a sorozat azonosítóját a cseréptetők vagy tetőlapok német nevének kezdőbetűjéről kapta – **DS** azaz Dach Steine (szó szerint tetőcserép). Még azokat a kisebb készleteket is DS jelöléssel látták el, amelyek nem tartalmaztak tetőelemeket. A fém elemeket megszámozták, 101. számmal kezdődőleg, ami által tételesen megkülönböztették őket a nikkelezett fémlapoktól, amelyek a 81. számnál véget értek. Száz fajta fémelem van ebben az új sorozatban, egészen a 200. sorszámúig terjedőleg. Méretük nem teljesen azonos a nikkelezett elemekével. Egész pontosan a leghosszabb ív támaszték a nikkelezett fém sorozatban 306 mm, míg a DS változatban 412 mm hosszú. Igen nagy mértékben újra rajzolták a DS sorozat számára a VE építési mintákat. Néhány apró módosításra volt szükség a hidak körétegeinek metszeti rajzaiban, mert az alsóíves híd magassága eltérő volt. A DS 21. készlettől egészen a DS 29.-ig az építési minták a tényleges VE minták voltak a készletekben, és csak egy rövid útmutatót mellékeltek azzal kapcsolatosan, hogy miként kell a DS fémelemeket és tetőköveket a mintákhoz használni. Egyes építmények nem bírják el pótlólagos erősítés nélkül a fémrácsra helyezett tetőkövek többletsúlyát. Az útmutatás nem említi, hogy megerősítő jellegű módosításokra van szükség.

A DS sorozatot a VE (Richter által GK-ként emlegetett) sorozat folytatásaként vezették be. Az 1910-es katalógus, amely tulajdonképpen az 1909-es kiegészítője, mivel az egyetlen sorozat, amely szerepel benne, az újonnan megjelent DS sorozat (alapkészletek és kiegészítő készletek leírásával), azt állítja, hogy a DS készletek „korábban” (früher) azonos készletek voltak a nikkelezett vas készletekkel (amelyeket ebben a könyvben VE-nek nevezünk). Ez a katalógus így ír a DS 9. számú készletről: „**Nr. 9, Erlangen** (früher *Anhalt*)”.

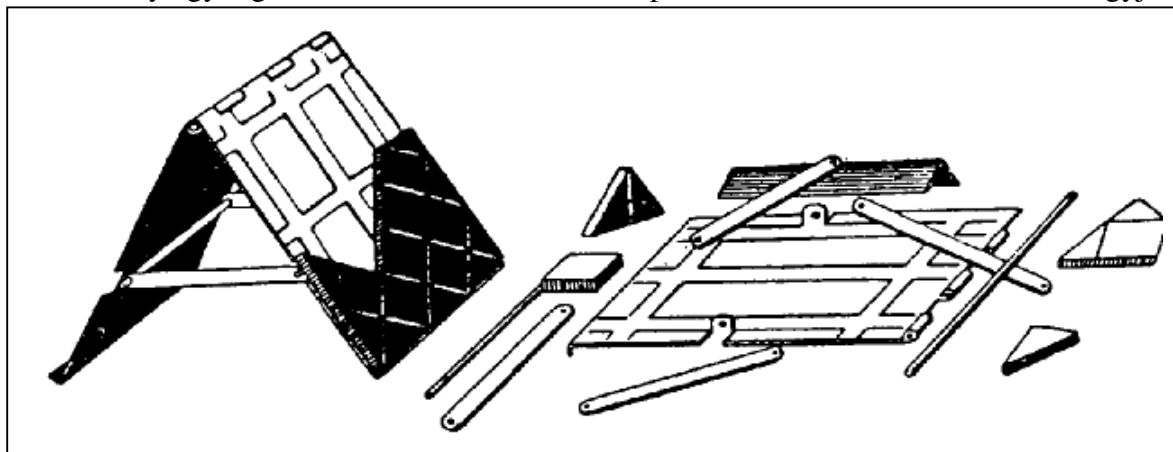
Annak ellenére, hogy az alapkészletek egészen a 19. számú készletig ragaszkodnak ehhez a valótlan-sághoz (DS – Eutin, VE – Augsburg), csak az 5½A-ig terjedő készleteket nevezik meg, mint „korábbiakat”. Azok számára, akik a katalógus alapján nem tudták megtalálni a megfelelő kiegészítő készletet, a cég azt javasolta, hogy a mellékelt levelezőlapra írják fel a készletük számát és jelszavát, és postafordultával tanácsot kapnak arra vonatkozólag, hogy melyik új készletet vásárolják meg. A kisebb GK-NF, VE és DS készletek építőmintáiban szereplő számos építmény azonos volt. [14]

A fém elemek alapvetően ötelemes szerkezetek voltak: két U tartó (egy-egy a két végén), két merevítő a két oldalon és egy úttest. Az alacsonyabb vagy alsó íves hidak esetén is szükség van korlátra, mivel a merevítés az úttest alatt van, és nem tud egyszerre korlát és

merevítő is lenni. A hidak szélessége 50, 62,5 és 87,5 mm, hosszuk 106 (csak az 50 mm-es szélességben), 156 és 206 mm (utóbbiak mindhárom méretben). Mindegyiket össze lehet szerelni csavarok nélkül. A két 412 mm hosszú változatot csavarozni kell, mivel az oldal-ívek és az úttest-elemek két részből állnak. Ezeknek a hosszú hidaknak a szélessége 87,5 mm, és 109,5 mm széles úttest-elemek is léteztek, de azok egyetlen készletben sem voltak benne. Ha a legszélesebb nikkelezett vas elemekből készíthető híd szélessége 100 mm volt, akkor feltétlenül ennél szélesebbet kellett készíteni az új sorozatban.

A DS fém elemek kiküszöbölték a nikkelezett vas elemek gyengesége által okozott problémát. Az új lapokat zsanérokra keresztülfűzött zongorahúr fogta össze a tető csúcsán. Az eredmény egy a gerincnél összefűzött, tartós kapocs volt a két oldallemmez közt. Nagyjából

a gerinctől félúton kereszt-gerendák voltak, amelyek nem olyanok, mint az építkezéseknél használatos fakeretek. Ezek a kereszt-tartók is zongorahúrral voltak rögzítve. Úgy tűnik, hogy a csavarok nem voltak nagyon népszerűek. Egy egészen merev fémszerkezetet lehetett így előállítani és egy darabban a helyére tenni. Csak a gerinc volt csúnya, ezért aztán V alakú fém takaróelemekkel egészítették ki a készleteket, amelyeket szürkés-kékre festettek, hogy az a kövekhez illő legyen. Az Egyesült Államokban a tetőkövek késszürkék voltak (az Anker szabványnak számító palakékek), de az Európában árusított készletek kétszínű tetőköveket

tartalmaztak (egyik oldalon palakék, másik oldalon piros). [15] A tetőcserép köveknek számokat adtak már 1904-ben a GK kőkatalógusban, 653-tól 678-ig, a már 1904-ben 679-től 758-ig megszámozott mozaik kövek, játék és kirakós kövek előtt. Csak a kisebb számú köveknek (a 653-662 köztieknek) volt piros / kék színösszeállítása. A 663-678 közti köveknek rendhagyó alakja volt és ferde oldala azért, hogy érdekes manzárd-kiszögelléseket lehessen építeni velük, akár kék, akár piros színben. Az ilyen kövek nagy száma részben abból is következik, hogy a két oldal megépítéséhez tükrö-szimmetrikus darabokra volt szükség. [16] Érdekes megjegyezni, hogy két kő, a 660. és 661. számú nem szimmetrikusak, ezért egy kék-piros kombináció összeállításához két (bal és jobb) változat szükséges, amit a gyári katalógus nem említ egyetlen szóval sem. Mindezek a kövek párban készültek, és a készletekben is mindegyikükből párosok voltak. Amint azt fentebb is megjegyeztük, a fém szerkezet megerősítése nem ellensúlyozta a falak gyengeségét, mert azokat eredetileg arra tervezték, hogy a sokkal könnyebb nikkelezett lapokat kelljen csak megtartsák.

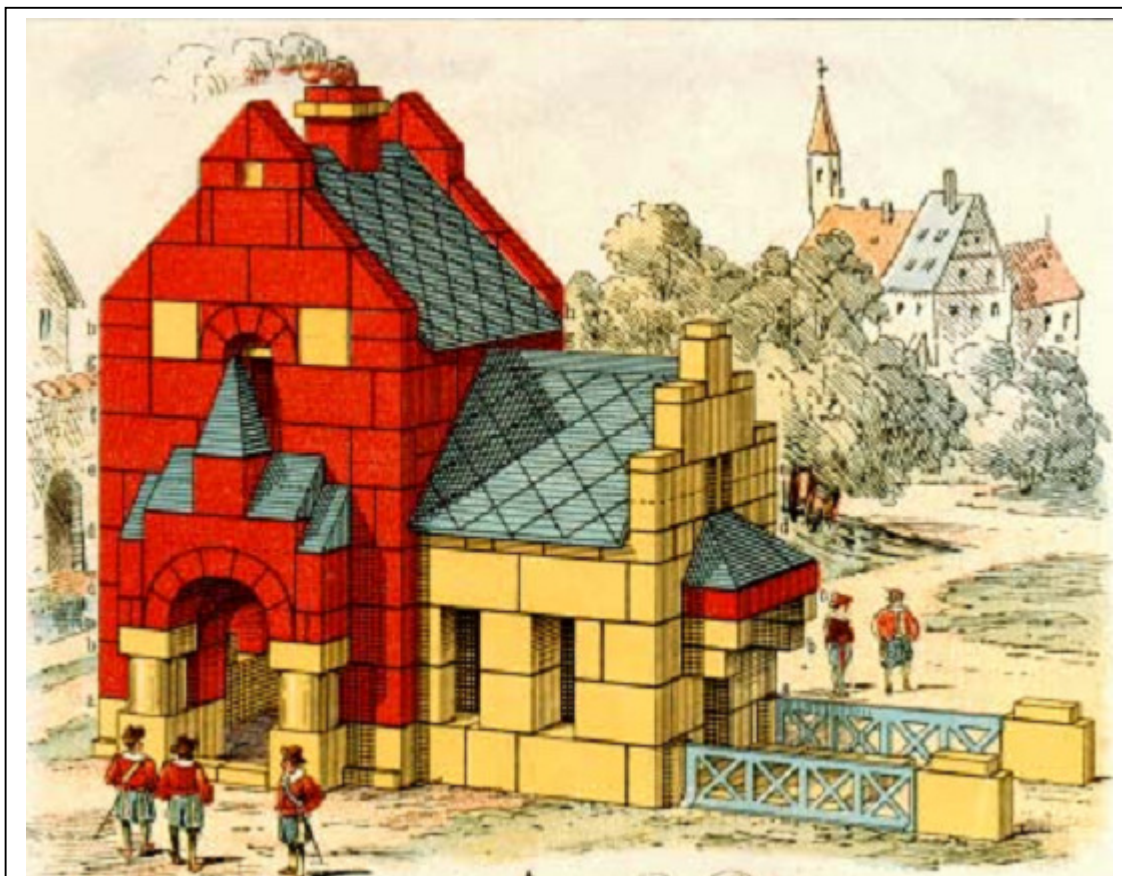
Ahogy az a VE sorozat esetében is megtörtént, Richternek a DS sorozatnál is komoly fejtörést okozott, hogy mely készletektől kezdődőleg szerepeljenek fém elemek is az összeállításban. Néhány évvel ezelőttig az volt az általános vélemény, hogy a fém elemek a DS E/3., Emden készletben jelentek meg először. Az „E/” jelölés célja az, hogy a készletet a maga 55 kövével és egy nikkelezett vas alkatrészével (nem tévedés) megkülönböztesse a DS 3., Elster készlettől, amely 55 követ tartalmazott, viszont egyetlen vas elemet sem. Az Egyesült Államokban egy olyan sorozatot fedeztek fel, amelyben a 31 követ és két nikkelezett vasat tartalmazó DS 1., Eberach készlet, a 32 követ és 5 lakkozott vas elemet tartalmazó DS 1A, Haltern, és a 49 követ és 10 lakkozott vas elemet tartalmazó DS 3A, Hameln készletek segítségével lehetett egy (általános, tehát nem csak amerikai) DS 5., Erfurt készletet kialakítani, amelyben 101 kő és 15 lakkozott vas elem található. Itt jegyezzük meg, hogy a nikkelezett vas elemekre nem volt szükség a DS 5., Erfurt készlethez. Zavar támadt annak kapcsán is, hogy a DS 5 készletet megelőző páratlan számozású készletek a DS vagy a GK-NF sorozat részei (a csupa kő sorozatéi). Egyes készleteket, mint például a DS 3½, Erbach készletet a katalógusokban GK-NF 4½, Erbach néven szerepeltették, noha a sorozat már tartalmazott egy másik, 4½, Leer nevű készletet. [17]

A DS készleteket 1910-ben, Richter halálának évében vezették be. Természetesen ezen készletek mintáit is Richter nyomdái készítették. Szeptemberben már a DS 15. készlet mintáit nyomták. Októberben megvolt a DS 17. is, noha a kísérő metszetrajzokat csak novemberben nyomtatták ki. Richter december végén halt meg, és a DS minták nyomtatási üteme azonnal lelassult. A DS 19. készlet építési és metszet mintáinak nyomtatása megkésett egy keveset, de 1911. márciusában azok is elkészültek. A DS 21. mintái sokkal többet csúsztak: az építési minta rajzok 1911. decemberében jelentek csak meg, míg a metszetek csak 1912. januárjában. A 21. készlet fölötti összes további készletet (DS 23., 25 és 27) mind a VE sorozatbeli megfelelő készletek építési mintáival adták el. Világos, hogy Richter utódai nem láttak semmi hasznot abban, hogy a tervező osztály és a nyomda további idejét fektessék a fém elemes készletekbe. Ezek fényében nem okozhat senkinek meglepetést, hogy a DS 27., Eytdkuhnen és a VE 27., Auma készletek azonos számú követ, 1.792 darabot tartalmaznak. A DS 27B készletet meghírdették, de úgy tűnik, hogy sose árusították. [18] A VE 27B, Stade készlet kötartalma ismert, de a DS 27B, Giessen pontos tartalma, kő és fém terén is még találgatások tárgyát képezi. [19]

A DS sorozat megjelenése az átalakító készletek számának robbanásszerű növekedéséhez vezetett. Természetesen új készletekre volt szükség a GK-NF és a DS sorozatok közt, és olyanokra, amelyek a mostanra túlhaladottá vált nikkelezett vas elemes

készletekről át akartak térni a DS sorozatra, viszont sokkal több átalakító készlet készült, mint amennyire feltétlenül szükség lett volna. Legalább nyolc olyan átalakító készletet sikerült teljes bizonyossággal azonosítani, amely a DS 7., Erlangen készletet eredményezi. [20] Két olyan teljesen különböző sorozatot készítettek, amely a GK-NF -ről a DS sorozatra alakít át. Például a **Bridge Box** (BB, vagy Híd doboz) 10., Boston (amely 146 követ, 87 tetőkövet és 118 fém elemet tartalmaz) a 10., Liegnitz készletet alakítja át a DS 11. készletre, míg a DS 10U, Belfort (174 kő, 101, tetőkő, 152 fém) ugyanazt a 10., Liegnitz készletet a DS 13. készletre alakítja át. Úgy tűnik, hogy a Híd dobozok külön az amerikai piacra készültek, és elnevezéseik sem német városok (Boston, Buffalo, Bangor, Bristol, Bahia, Bolton). Összesen 58 olyan készletet sikerült egyértelműen azonosítani, amely a DS sorozatból vagy sorozatra alakít át. New York-ban kaphatók voltak olyan összeállítások, amelyek GK-NF-ről alakítottak át DS-re, de ezek nem készletek voltak, hanem csak egy pár ömlesztett kő (a „Transfer Stones” = „Átalakító kövek”). [21] Könyveket nyomtattak, amelyek a kereskedők segédletül szolgáltak abban, hogy a következő készletet helyesen tudják meghatározni, akár kiegészítő, akár átalakító készletről volt szó. Ezen felül a gyár olyan készleteket is kínált, amelyekben csak fém hídelemek [22] voltak (2.-10. készletek, egy árlistán pedig a 12., 14. és 16. is szerepelt), vagy tetőkövek és fém tetőelemek (7.-19. számú készletek annak jelzésére, hogy melyik DS készlet elemeit tartalmazták). Természetesen ezek mellett a vevő az egyedi kőkatalógusból is választhatott.

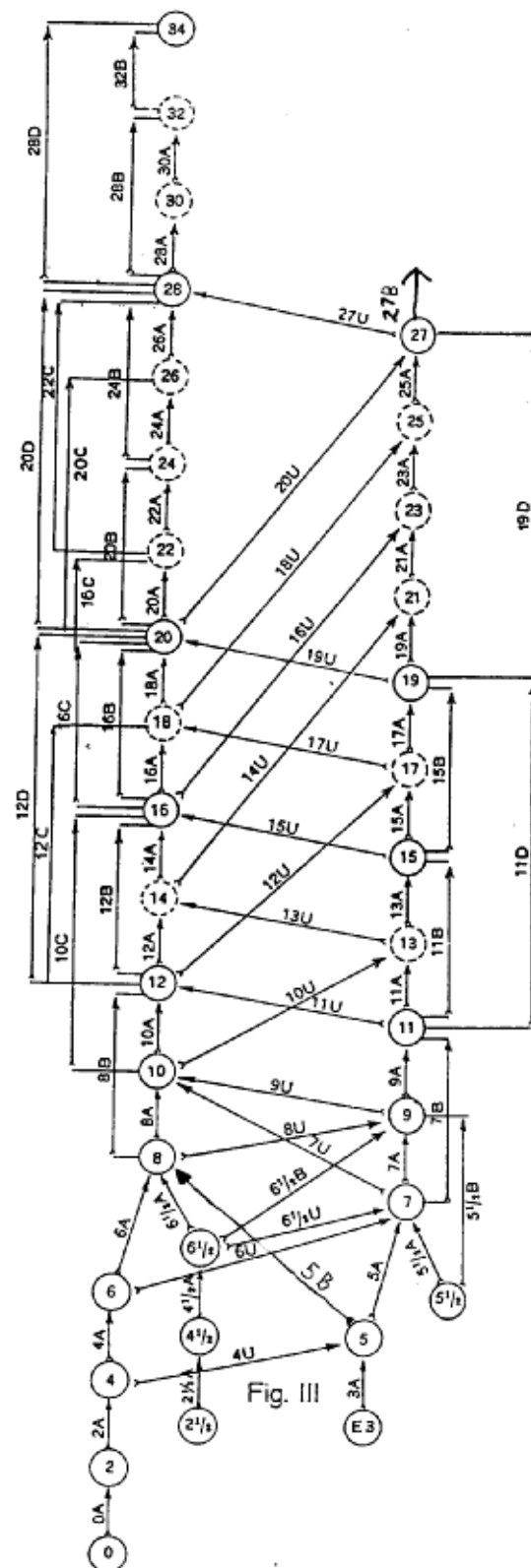
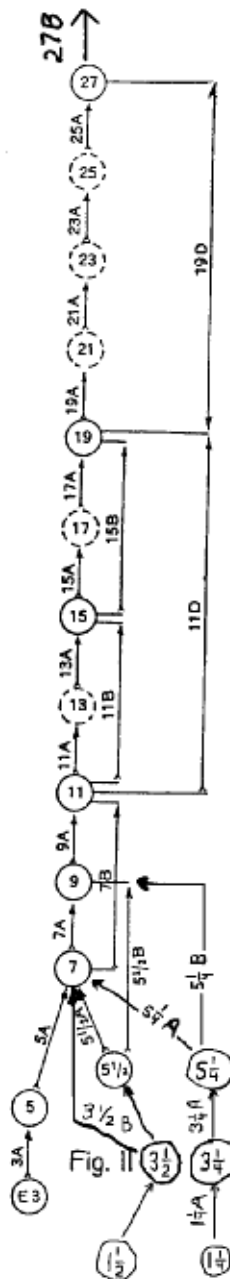
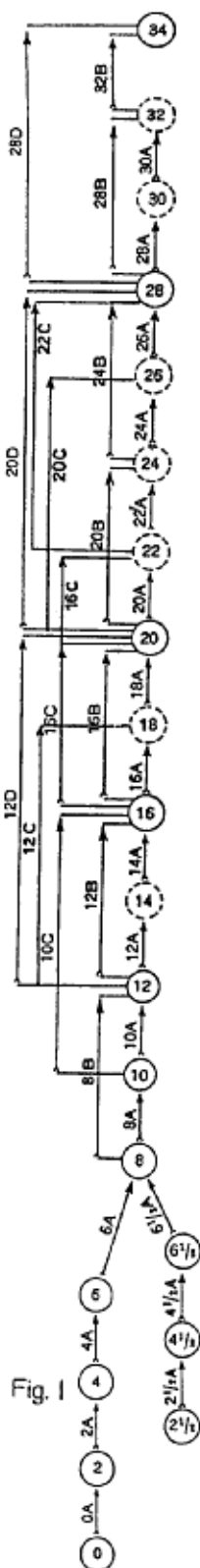
Egy sor igen érdekes készletet vezettek be Richter 1910-ben bekövetkezett halála [23] és 1914 között, amikor Európában kirobbant az első világháború. Vita tárgyát képezi, hogy valamennyi fejlesztést Richter kezdte-e el, vagy ezek közül csak némelyiket. Az mindenesetre biztos, hogy Richter halála nagy fordulatot jelentett a cég sorsában. Ezért a következő fejezetben az Anker építőkockák történetének további taglalása helyett a cég történetét írjuk le az 1880-as évek második felétől (ahol a IV. fejezetben megszakadt) egészen napjainkig.

Egy tetőcserepes építmény a DS 9. készlet építési mintáiból

A vevő mindig vásárolhatott a gyártól az egyedi kő, tetőkő és fémelem katalógusból. Az 1912-es katalógusban viszont a tetőköveket és lakkozott fém elemeket tartalmazó készleteket kínálták. Annak ellenére, hogy a készleteket Anker Tetöcserép (Anker Dachbaukasten) készleteknek nevezték, azok mégis egyaránt tartalmaztak híd- és tető- fém elemeket. Ezekre a készletekre nem-csak a GK-NF készletek, ha-nem a VE és Im készletek tulajdonosainak is szükségük volt.

Később, a 20-as évek végén a társaság további híd-elemeket tartalmazó készleteket is forgalomba hozott (Vas Híd készletek, csak arab számmal jelölt készletek), amelyek a GK-NF 2.-10. kipótlói voltak.

Anker Kocka kiegészítő és átalakító rendszer – csak DS és GK-NF készletek
(nem szerepel az összes kiegészítő készlet – a gyári rajzon kézi javítások látszanak)

XII. F. Ad. Richter & Cie. 1885 után

Richter egy hatalmas vállalatot épített fel. Németországban az 1870-től az első világháborúig terjedő időszakot, de különösen 1880 és 1900 közöttit, az Alapító Időszakként (Gründerzeit) tartják számon. A mai Németország számos nagyvállalatát ebben az időben indították útjára. Németország az előző évtizedben független államok laza államszövetségéből egy hatalmas országgá nőtte ki magát. Akkoriban sokkal nagyobb volt, mint az első világháború után bármikor. A Richter & Cie. történetéről a III. és IV. fejezetekben beszéltünk már, mivel erre szükség volt ahhoz, hogy érthető legyen, hogyan jutott hozzá Richter a köépítő játékok gyártásának technológiájához.

Richter szemmel láthatólag egy egészen különleges tehetséggel megáldott cégvezető volt. Nem sok problémát okozott neki egy olyan vállalat vezetése, amely számos németországi városban található gyárban különféle termékeket állított elő. Ahogy azt már láttuk, ezen fiókok tevékenysége mellett Richter a főhadiszállást 1880-ban Rudolstadtba helyezte át, egy kis Schwarzburg-Rudolstadt tartománybeli városkába, a szabadalmazott gyógyszerei törvényes védelme miatt. A fő gyárat 1877-1878 között építették fel, majd a következő évtizedekben folyamatosan tovább bővítették. Rudolstadt gyorsan növekedett ebben az időszakban. Az első cég, amelyet itt alapítottak, az Ernst Bohne-féle porcelángyár volt 1849-ben. A következő bejegyzett cég egy könyvnyomda volt 1871-ben, aztán egy gázgyár 1874-ben, és számos további porcelángyár.

1882-ben, a gyártelep jelentős kibővítése során, Richter egy teljesen új épületet emeltetett az építőkockák előállítására. 1884-ben megvette Németország legrégebbi üvegyárát, amelyet 1570-ben alapítottak a bajorországi Konsteinban. A régi vevők kiszolgálásán kívül Richter a teljes fennmaradó kapacitást gyógyszeres üvegek gyártására fordította. Richter külföldi fiókokat is alapított a termékei forgalmazására. Egyes fiókok esetében nehéz megállapítani az alapítás pontos dátumát, de úgy tűnik, hogy a legkorábbi a rotterdami fiók, amely 1880 előtti. A prágai fiókot 1880-ban, a londonit 1886-ban, a New York-it, a svájci oltenit és a bécsit 1887-ben, a brüsszelit 1892-ben, a reimsit 1893-ban, a két oroszországit pedig (Szentpétervár és Sablino) 1900-ban indították be. [1] A számos németországi telephely (Rudolstadt, Lipcse, Berlin, Nürnberg, Konstein) természetesen elosztó és értékesítési központként is működött. Párizsban is alapítottak egy irodát, de annak tevékenységét rövid idő múlva megszüntették.

1880-ra a vállalat fő termékei a gyógyszerek és édességek (csokoládé, kakaó és cukorka) lettek. Amennyire tudomásunk van róla, az 1880-as kezdés idején az építőkockákat Lipcsében gyártották, nem Rudolstadtban. Ennek kiegészítő egységei egy nyomda és egy kartondoboz-gyár voltak. A gyárat jelentősen kibővítették 1882-ben. A legnagyobb új épületet csokoládé, kakaó és bonbonok előállítására emelték. 1884-ben Richter egy luxus-gyógyfürdőt is építtetett Rudolstadtban. Ezt az épületet Walther professzor tervezte, aki az építőkocka dobozok tetejének mintáját is megrajzolta.

Mai szemszögből nehéz megérteni egy ipari létesítményen belül épített luxus-szálloda vonzerejét. Gondoljunk viszont arra, hogy a gyártelepen számos olyan szolgáltatás volt, amely abban a korban máshol elérhetetlen volt. A gőzt, folyóvizet és áramot mind a gyár központi erőműve szolgáltatta. A gőz nemcsak a hotel, hanem a fürdő fűtésére és melegvízzel való ellátására is szolgált. A villany mellett minden szobának saját telefonkészüléke volt. Ilyen kényelmi szolgáltatások nagyon ritkák voltak 1888-ban. [2] A hotelt kiszolgáló, egy

Rudolsparknak elkeresztelt hatalmas parkot építettek a gyárteleptől északnyugatra elterülő völgyecskében. [3] Ezt a parkot gyönyörűen és igen költségesen alakították ki. Kevéssel

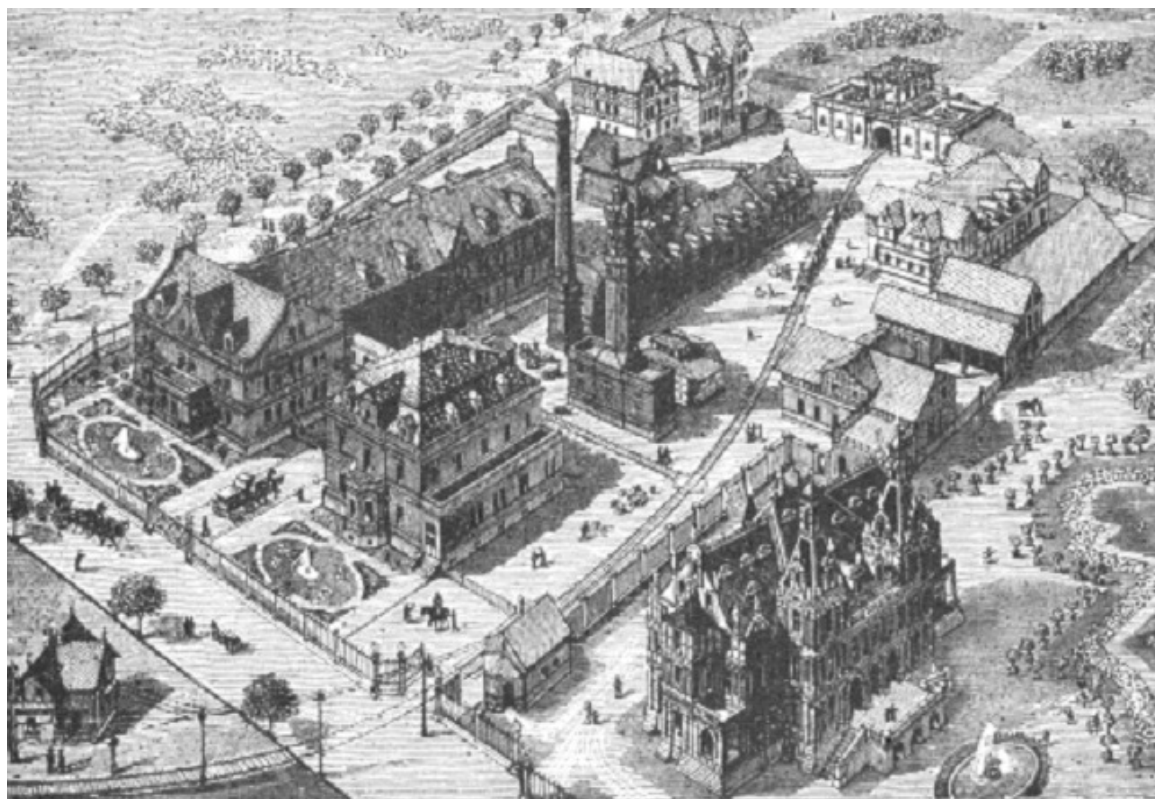

Richter halála után a társaság kiadott egy fekete-fehér képeskönyvet a parkról. Rudolspark mellett számos egyéb érdekesség is van Rudolstadtban, mint például egy Cluny zárdá Paulinzella-ban [benedekrendi zárdák hálózata kb. 900-1800 között, amely a franciaországi Cluny-ban található központi zárdában tartotta éves gyűléseit, ahol az egyes zárdák képviselői beszámoltak az éves eseményekről – a ford. megj.] [4], a Geifenstein romkastély, Heidecksburg, Schwarzburg és a tübingiai erdő, továbbá Goethe, Heine, Schiller, Wagner kulturális kötődései.

Világos, hogy Richter hitt a gyógyszereiben. Rudolstadt a kor legfejlettebb orvosi eszközeit is bevetette, többek közt röntgent, mágneses és elektromos mezős és sokkos kezeléseket, izzó és ívlámpás megvilágítást, de emellett hagyományos kezelési módokat is, mint amilyenek az orosz és a római fürdők által kínáltak. Volt még ezen felül teljesen felszerelt tornaterem és futópálya is. És természetesen minden panaszra mindig kéznél voltak Richter gyógyszerei is. Orvos állt rendelkezésre naponta kétszeri konzultációkra, reggel 9 és 10, illetve délután 3 és 6 között. A gyógyulás különböző módzatai mellett a hotel és a park gyalogséta és füves pályás tenisz lehetőségét is kínálta. A hotelnek saját időjárást előrejelző állomása volt. A parkban csodálatos sétányok vezettek virágos kertekhez, vízesésekhez, tavakhoz, melyeken csónakázni lehetett, különböző piknikező helyekhez, amelyek hiánytalan étkezési lehetőségeket kínáltak, stb. Itt is emlékeztetjük az olvasót arra, hogy Rudolstadt a fő vasútvonal mentén fekszik, tőle északra Berlin, Halle, Jena fekszik, tőle délre pedig Nürnberg és München, továbbá hogy Rudolstadtnek saját vasútállomása volt. Rudolstadt akkoriban drága helynek számított, a napi díjszabás öt márka volt, amely az étkezést és a bort is magába foglalta. Természetesen Richter azt állította, hogy a vendégeknek nyújtott fényűző ellátásért ez nagyon szerény ár.

1888-ban Richter feladta régi házát, és építtetett egy új villát, amelyet Walther professzor tervezett és a régi közvetlen közelében állt. A régi házat később lebontották, hogy helyet csináljanak az új gyárépületnek.

A rudolstadti gyárban két nagy tüzesetről van feljegyzés. Az első, az 1889-es, úgy tűnik, hogy nem befolyásolta az Anker kockák gyártását. A második jelentős tűz 1898. június 12.-én ütött ki. A kinyomtatott építési mintákban keletkezett kárról már korábban részletesen beszéltünk. Az újjáépítés azonnal megindult, és egy új gyárépület épült a fő útvonal túloldalán, a vasút mellett. Ezt az új épületet vették igénybe az építőkockák gyártására. A

Richter gyára Rudolstadtban

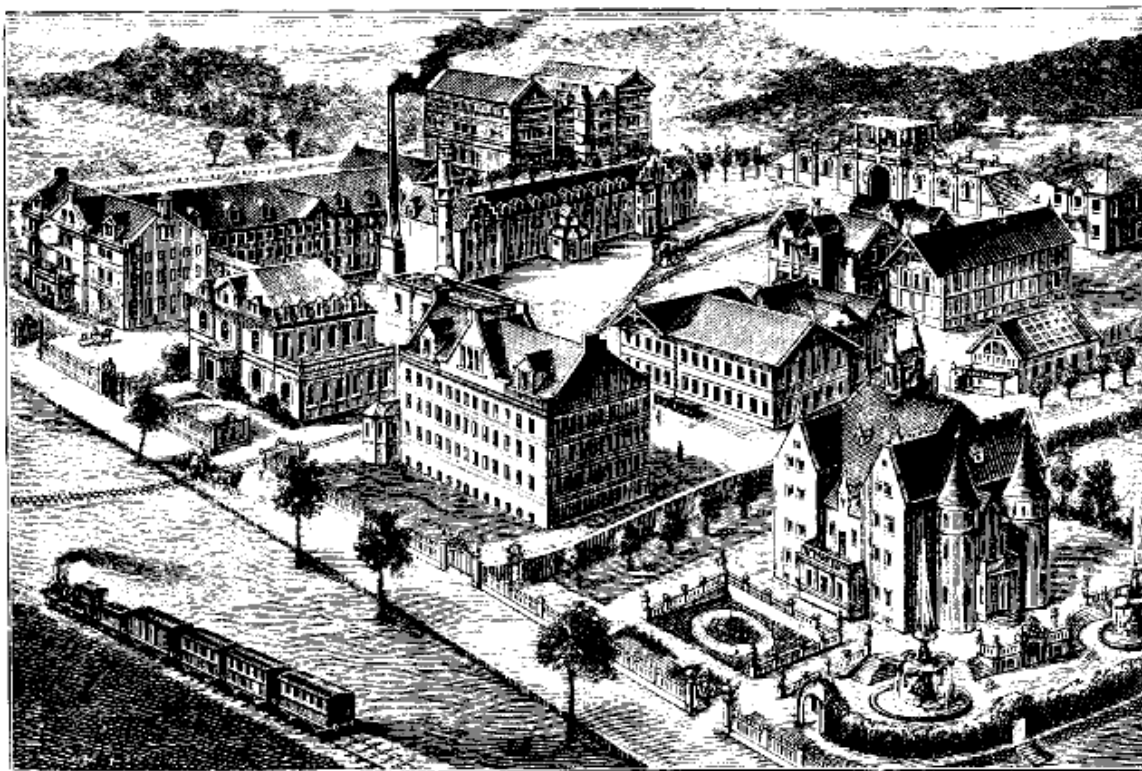
Kép az 1884 (Rudolsbad építése) és 1888 (a Richter villa építése) közötti időszakból. Rudolsbad a felül, középen látható épület. Nem az itt ábrázolt villát építették meg.

rudolstadti gyárról két metszet is készült (ez és a III. fejezetben található) és ha összehasonlítjuk őket, akkor láthatjuk mennyit növekedett az évek során a gyár területe. [5] Az író csak alátámasztani tudja, hogy az Anker Művek jelenleg is úgy néz ki, amint az a színes képen látható. Rudolsbad már nem létezik (leégett 1919-ben), és a lugas felső része sincs már meg. De az általános képen alig van változás.

Richter első jelentős gyárát, amely Rudolstadt határán kívül volt, a bécsi Hietzingben építették meg; ez egy építőkocka gyár volt. A bécsi gyár első írásos emléke egy későbbi képen az „1882 óta” megjegyzés. [6]

Richter gyárában kiváló munkavégzési feltételek voltak. A munkahelyek gőzzel fűtöttek és jól megvilágítottak voltak. A munkások rossz időben árammal megvilágított szolgálati alagutakat használtak az épületek közti közlekedésre. A főút alatt húzódó alagút megkímélte a munkásokat attól, hogy a sáros úton kelljen áthaladniuk. Persze a gyógyszerek, a csokoládé és az építőkockák gyártása, továbbá a nyomdai és fafeldolgozó munkálatok mind levegőszennyezést eredményeztek. 1910 viszont jó néhány évtizeddel azelőtt volt, hogy bármilyen komoly erőfeszítést tettek volna a környezet károsításának a visszafogására. Az a tény, hogy a 120 évig folyamatosan üzemben levő gyár területe nem szennyezett, önmagáért

beszél, de az írónak nincsenek kétségei afelől, hogy a legtöbb hulladékot kezeletlenül öntötték a Saale folyóba, amely az egykor Richter tulajdonában lévő terület és a vasút mellett folyik.

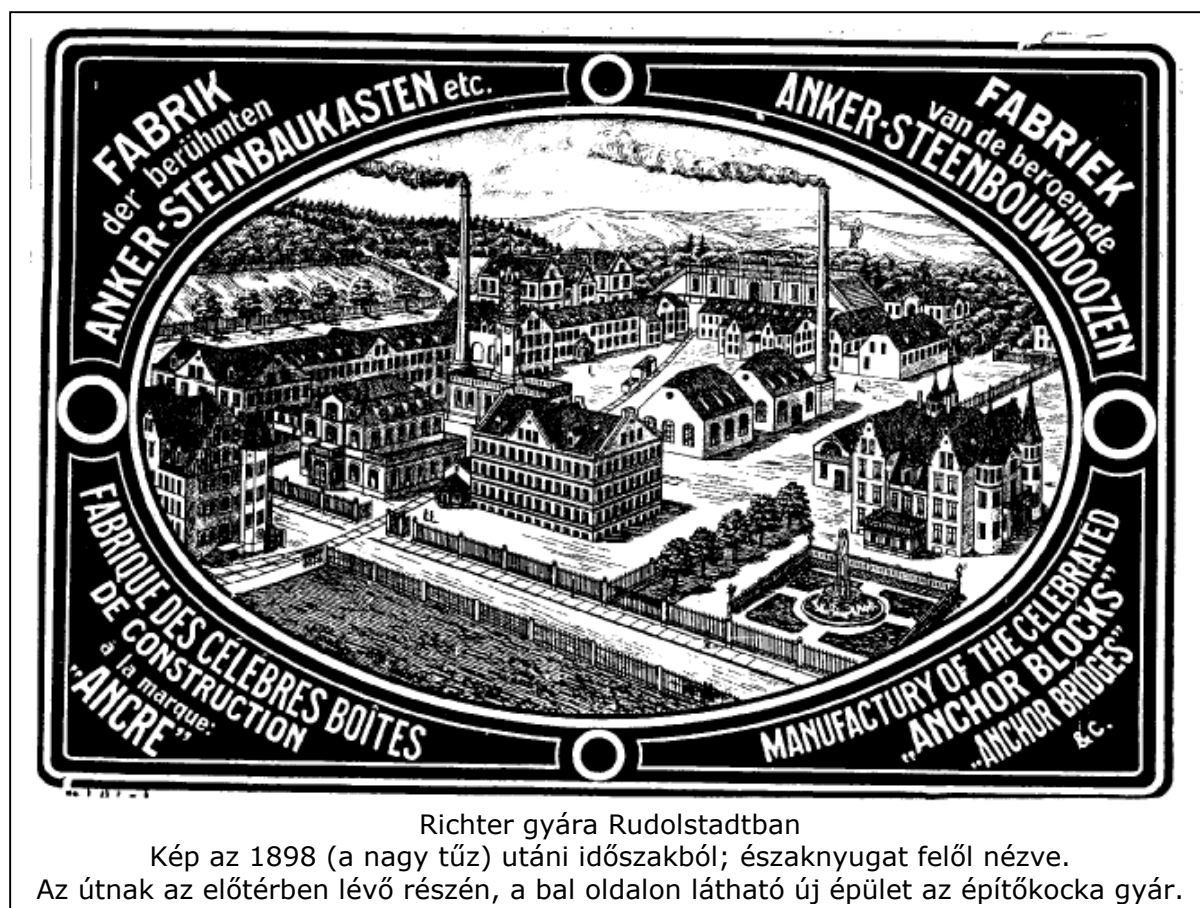

Fabrik in Rudolstadt.

Richter gyára Rudolstadtban

Kép az 1888 (a Richter villa építése) és 1898 (a nagy tűz) közötti időszakból.
Nézet északnyugat felé; Rudolstadt épületét nagyobbra rajzolták, mint az előzőn.

Az 1895 és a halála közötti időszakban Richtert egyre inkább foglalkoztatta a közösségben elfoglalt helye. 1903-ban Rudolstadt városa kitüntette haladó szellemű gazdasági fejlesztéseiért. [7] 1906-ban Richter 562 munkást foglalkoztatott Rudolstadt városában, így ő volt a legnagyobb munkaadó. Azzal kérkedett, hogy Schwarzburg-Rudolstadt területén ő fizeti a legmagasabb béreket. Még a mai mércével mérve is becsületes, sőt nagyvonalú munkaadó volt. Egy kantint építtetett, ahol a munkások 15 perces „kávészüneteket” tartottak reggel és este. Az ételek ára támogatott volt. Richter a munkásai részére egy kórus-egyletet (Arion) is támogatott, és évenként pikniket rendezett a Rudolsparkban. Első felesége nagyon tevékeny volt a jótékonyág terén. A munkások teljes körű egészségügyi ellátásban részesültek, és nyugdíjba vonulási illetményt is kaptak. [8] Egyszer, 1891-ben mégis volt egy munkavállalói megmozdulás, amelynek folyamán a nyomdászok sztrájkoltak is. A kommunista (NDK) korszakban úgy állították be Richtert, mint a nyereséghajhász tőkést, aki a munkásaival szembeni kötelezettségeit semmibe veszi, mert a juttatásokat nem egy egészségbiztosítási társaság nyújtotta, és így azok első világháborút követően, amikor a vállalatnak nehézségei támadtak, megszűntek. Nehéz azonban elhinni, hogy a kommunisták komolyan gondolták volna azt, hogy egy biztosítási társaság, mint kapitalista intézmény, később bármilyen juttatást adott volna.

Richter gyára Rudolstadtban

Kép az 1898 (a nagy tűz) utáni időszakból; északnyugat felől nézve.

Az útnak az előtérben lévő részén, a bal oldalon látható új épület az építőkocka gyár.

Nemcsak hogy szaporodott a cég tevékenységi köreinek száma, de ezek határozottan sikeresek is voltak. 1894-ben a gramofon és zenedoboz üzletágat áthelyezték Lipcséből Rudolstadtba. Ennek nem üzleti okai voltak, hanem az, hogy Richtert személyesen érdekelték a mechanikus zenegépezetek. Ez a vállalatrészt hamarosan világhírű lett, és mint ilyen átvette az építőkockáktól az Anker termékpaletta presztízs vonalát. A vállalat ezen részét a megfelelő helyen a lábjegyzetek között tárgyaljuk bővebben. [9] Richter gramofonjai első díjakat nyertek az 1900-as Chicago-i és az 1904-ben St. Louis-ban rendezett világkiállításon. A központi kormányzat vizsgálati jelentései szerint Richter csokoládéja az egyik legjobb minőségű volt a Németországban kaphatóak között. [10] A Nürnbergben gyártott Anker Mézeskalács volt a „minőségi márka”. [11] A Lipcsei Oktatási Anyag Intézet játékokat gyártott (többek közt gőzgépeket és vasútmodelleket; Richter már 1882-ben egy Rudolstadtban rendezett vásáron villanyvonatot mutatott be [12]), továbbá térképeket, atlaszokat, földgömböket, és ellátta a környező kerületek iskoláit növénytani, állattani és közetmintákkal, illetve kémiai és fizika leírásokkal, kísérleti anyagokkal és készletekkel. Már említettük, hogy felvételei, gramofonjai és zenedobozai (Libellion és Imperator) komoly aranyérem-gyűjteményt nyertek különböző kiállításokon. [13] 1905-ben már szappant (háztartási és toalett), bőrápoló olajat, szagosított mézet, fenyőgyanta készítményeket (mint pl. a téli olaj), szarszaparillát [*Smilax regelii* – egy trópusi amerikai évelő, tüskés szárú növény, amelyet illatosításra használnak - a ford. megj.] és cukorkát. Anker Likört is gyártottak azok számára, akiket nem vonzott a jótékony egészségügyi hatás. [14] Nem sok bizonyíték van arra nézve, hogy Richter a gyártásban elmozdult volna a szabadalmazott, „vény nélküli” gyógyszerektől az etikusabb gyógyszerek felé. Korának receptköteles gyógyszerei nem voltak különösebben hatékonyak, így lehet, hogy a növényi kivonattartalomra helyezett hangsúly jogos volt. Az biztos, hogy gyógyszerei nagy tisztaságúak és jó

minőségűek voltak. Kétely mindössze a hatékonysággal kapcsolatosan merülhet fel. [15] Termékei, különösen a csokolládék és egyéb „fogyóeszközei”, számára Richter egy sorozat színes reklámkártyát készített, amely emlékeztet a mostani, sportolókról készült kártyákra. Ezek a kártyák nagyon népszerűek voltak abban az időben, és ma

is nagyon keresett gyűjtői darabok. Általában hatos sorozatokban jelentek meg, és minden vásárláshoz lehetett kapni belőlük. Egyes sorozatokat folytattak is, ami több hatos csomagnyi részt eredményezett. Természetesen a cél az újabb és újabb vásárlások megalapozása volt. Annak ellenére, hogy az író nem tud olyan kártyákról, amelyek az Anker Kőépítő Kockákat reklámozták volna, bélyeg-utánpótlásokat használtak.

Richter a „Geheimer Kommerzienrat” cím birtokosa volt, de általánosan „Dr. Richter”-ként ismerték. Ez kereskedelmi titkostonácsost jelent. A német kormány felismerte az ipari fejlődés jelentőségét, és bátorította az ilyen tanácsok megalakulását minden városban.

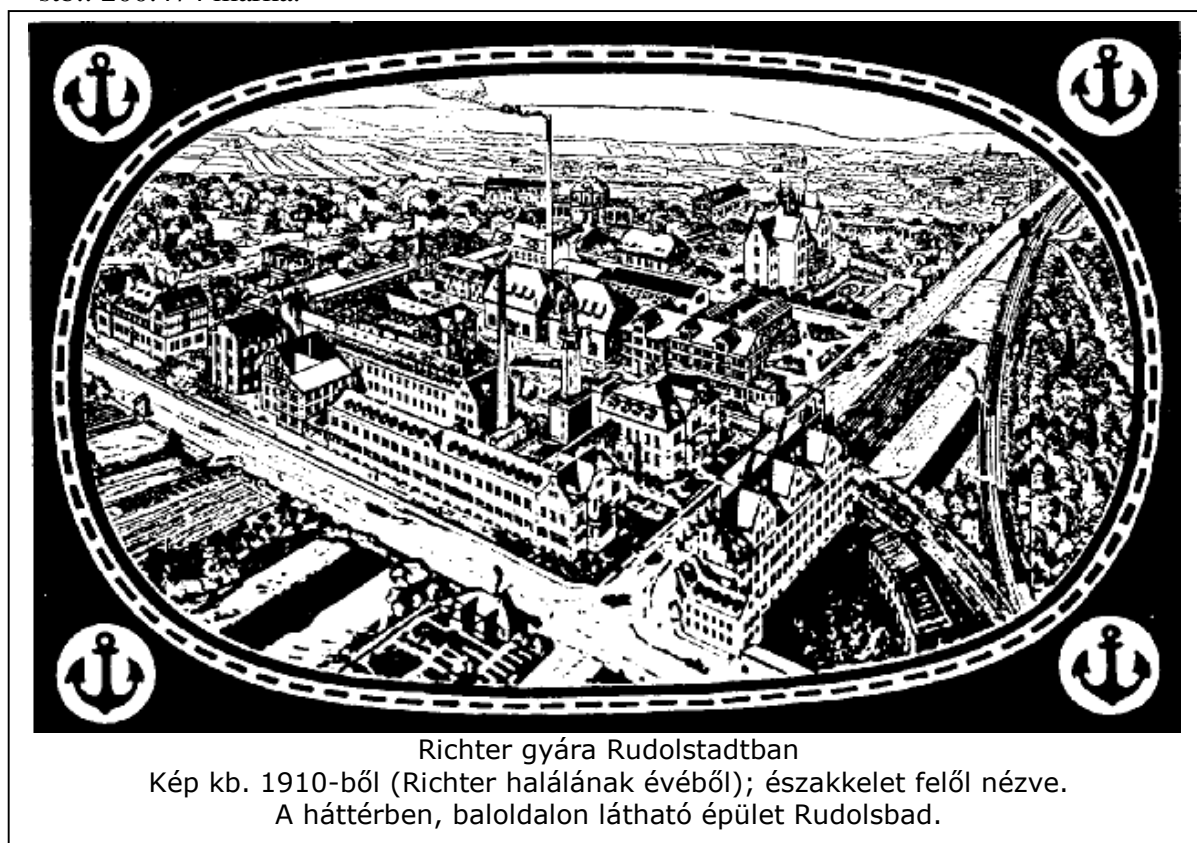
[16] Ezekből abban az időben 3.000 volt, 16-17.000-es létszámú tagsággal. A Schwarzburg-Rudolstadt-i tanácsnak hét tagja volt, és Richter volt az elnöke. [17] Ennek a tanácsnak számos dokumentuma megtalálható a Heidecksburgban levő állami archívumban. [18] Richter, mint a legnagyobb vállalat tulajdonosa, egyértelmű erőfölényben volt a bizottságban, amint azt a jegyzőkönyvek is igazolják. Richter nem hanyagolta el a céget sem annak ellenére, hogy élete vége felé mind nagyobb közéleti szerepet vállalt, és az 1904-es Világkiállításon, melyet St. Louis-ban rendeztek, Németország játékiparát képviselte. A vállalat tovább növekedett, és 1910-ben – Richter halálának évében [19] – 649 alkalmazottat foglalkoztatott. Ekkorra már Richter számos további telephelyén folyt termelés, így például Prágában gyógyszereket gyártottak, Bécsben pedig építőköveket és zeneeszközöket.

Richter halála nagyon komoly csapás volt a cég számára. A vagyon

feletti vita tulajdonképpen megpecsételte a Richter & Cie. sorsát. Nem lehet megállapítani, hogyan boldogult volna a vállalat, ha Richter még tizenöt évet él. Hogy igazságosak legyünk az utódokhoz, el kell mondani, hogy az első világháború és az azt követő milliárdos infláció igen nehéz időköt hozott a vállalatok és azok vezetői számára, habár remek lehetőségeket is biztosítottak, de nagy rugalmasságot és komoly változtatást és találékonyságot követeltek meg a kor cégvezetőitől. Korai pályafutása azt igazolja, hogy Richter nagyon lendületes és alkotó üzletember volt. Az viszont már kérdéses, hogy 70 évesen és azok közt a körülmények közt lett volna-e ereje és lendülete a szükséges változtatások végrehajtásához, bár az a tény, hogy egy magánál húsz évvel fiatalabb nőt vett el, mikor 1901-ben újra nősült, inkább arra vall, hogy még távolról sem készült nyugalomba vonulni.

Richter vagyonát 6.323.734,29 márkára értékelték fel, de ennek legnagyobb része a vállalatba volt befektetve [20]: több mint két millió a rudolstadti épületekbe, kiszolgáló üzemekbe, mint gőz- és áramfejlesztő, és körülbelül 10% volt pénz jellegű, mint készpénz, bankbetét és kereskedelmi értékpapírok. A Rudolstadtban befektetett eszközök, leszámítva a fentebb már említett ingatlanokat, a következők voltak:

- a) építőkockák: 556.679 márka,
- b) vegyi- és gyógyszeripari termékek: 333.010 márka,
- c) zeneeszközök: 421.594 márka,
- d) csokoládégyár: 467.028 márka,
- e) nyomda és könyvkötészet: 378.983 márka,
- f) egyéb, konkrét tevékenységben nem használt eszközök, mint bútorok, szállodai felszerelés, stb.: 200.474 márka.

Rudolstadt városán kívüli vagyonát 2.677.544 márkára értékelték, amelyből több mint 668.000 volt a nürnbergi mézeskalácsgyár, 462.000 a konsteini üveggyár, 449.000 a szentpétervári gyógyszergyár és 343.000 márka a bécsi építőkockagyár. Könyvelők számára:

minden eszköz, azon belül a forgóeszközök, úgy mint készpénz és egyéb pénzeszközök, követelések és leltár (tartozásokkal csökkentve) mind a különböző üzletágakra és leányvállalatokra bontva azonosítható. Richternek nem voltak a vagyonát terhelő jelentős tartozásai. Nincsen adat az éves eladások vagy nyereség összegére nézve, de a számok egy biztos lábon álló, jövedelmező vállalat képét mutatják az író számára.

Ahhoz, hogy megértsük a Richter cég hanyatlását és az örökösök közti vitát, egy kicsit meg kell ismerkednünk Richter magánéletével és családjával. Fiatalon házasodott, 1869. november 11.-én. Csak 23 éves volt, mikor Duisburgban elkezdte pályafutását. [21] Marie Craemer szintén fiatal volt, 1849. december 28.-án született. Kilenc gyermekük született, akik közül nyolc 1910-ben élt is. [22] Marie Richter 1901. január 28.-án halt meg. Ugyanezen év októberében Richter újra házasodott. Második felesége, Caecilia Wohlfahrt ekkor 33 éves volt, míg Richter legidősebb három lánya 31, 29 és 27 éves. Kevesen lepődnek meg azon, hogy Marie gyermekei, különösen a lányai nem fogadták szívesen az új feleséget. Természetesen a második feleségétől született gyermekei nagyon kicsik voltak még apjuk halálakor. Eva, aki még mindig Rudolstadtban lakik, hat éves volt, öccse pedig három hónapos 1910-ben. Richter végrendelete, amelyet nyolc nappal halála előtt készítettett a jénai rákos betegeket ápoló kórházban, a mai napig megvan. Második felesége nem kapott részt a vállalatból, viszont megkapta egy (még meg nem talált) biztosítás hozamait. Az első világháború utáni infláció minden pénzét elvitte. [23] A biztosítási kötvény kifizetése után a Richter birtokában levő teljes vagyont egy fővállalatba vitték be, amelyet a következő rendszer szerint osztottak szét: első feleségének négy lánya 90 részvényt, Oskar, Kurt, Eva és Gerhard 100-100 részvényt, Adolf és Oskar pedig 120-120 részvényt kapott, mert tevékenyen részt vettek a cég működtetésében. A leányvállalatokat, mint a New York-i fiókot 1911-ben olvasztották be a vállalatba. [24] Az örökösöknek adott korábbi ajándékokat és hiteleket elengedték. A vállalat bármely eszközének vagy részének eladásához a szavazatok 75%-a kellett.

Marie Richter lányai létrehozták a Marie Richter Alapítványt. Ennek egyik fő célkitűzése az volt, hogy néhány tübingi falusi házat áthelyezzenek Rudolstadtba, a Saale folyó déli partjára. Az alapítvány biztosította az ezek működéséhez szükséges pénzt is. Ezzel a helyi falusi stílust akarták megmenteni attól, hogy a környék építészeti modernizációja során teljesen eltűnjék. Úgy látszik viszont, hogy a huszadik század nyomok nélkül telt el a környék fölött, és számos falusi tanya még a mai napokban is áll, és rendeltetésszerűen használják is.

Richter három fia nagyon tevékenyen részt vett a cég működtetésében közvetlenül az ő halála után. Oskar Richter azonnal átvette a bécsi fiók vezetését. Az építési mintákat készítő R.K.A. részleget 1913-ban Bécsbe költöztették. Friedrich Adolf Richter (az ifjabb) az apja keze alatt második ember volt Rudolstadt-ban, és a végrendelet ügyvezető igazgatónak jelölte ki. Walter Richter elköltözött, hogy a svájci Oltenben levő fiók vezetését vegye át. Úgy tűnik, hogy az örökösök közül többen is nagyon mohók voltak, mert 1911 és 1914 között tetemes készpénz összegeket vontak ki a vállalatból. Eladták a csokoládé, a zene (zenegép, lemez és felvétel), üveg (Konstein), mézeskalács (Nürnberg) és kiadó (Lipcse) üzletágakat. Az 1910-es 649 foglalkoztatotti létszám 1913-ra 458 főre csökkent. A pénz egy részét egy mezőgazdasági traktor kifejlesztésébe fektették, de ez a vállalkozás sose ért el üzleti sikert. [25] 1921-re az örökösök elvesztették minden pénzüket és a teljes vállalatot.

Az első világháború során a gyárban tüzérségi lövedékeket gyártottak, asszonyok százai dolgoztak a lövedékeket gyártó esztergák mellett. Emlékeztetünk rá, hogy a gyár saját energiaellátással rendelkezett. Ebben a gyártási folyamatban nagy szerepe volt a felfüggesztett

hajtósíjas meghajtó rendszernek, amelyet korábban a csokoládék és cukorkák anyagának adagolására és keverésére használtak. Rudolsbadot és a zeneeszközök készítésére használt

Kép egy 1913-ból származó „Üdvözet Rudolstadt-ból” képeslapon.

épületet kórházzá alakították át. [25] Egyes külföldi befektetéseket elkoboztak – a világháború alatt az Egyesült Államokbeli leányvállalatot, és a háború után a kommunisták az orosz leányvállalatot. 1919. február 23.-án Rudolstadt leégett. Az örökösök akkorra már szinte minden pénzüket elkótyavetyélték. A háború utáni infláció minden bankbetétet és készpénzes megtakarítást elvitt. 1921-ben a vállalatot újrászervezték, és Alfred Eversbusch, a család legnagyobb hitelezője kapta meg a vállalat 80 %-át. [26] Két nyilvános társaságot alapítottak, az F. Ad. Richter & Co. (A.G.) Vegyipari Vállalatot és az F. Ad. Richter & Co. (A.G.) Építőköcska Gyárat. A Richter fiakat rövid időn belül kiszorították ezekből a vállalatokból. A bécsi gyárat 1931-ben eladták (majd lebontották egy házépítési fejlesztés kapcsán), és Oskar Richternek távoznia kellett. Walter Richter viszont 1964-ben bekövetkezett haláláig vezette a svájci Oltenben levő céget. [27]

Mivel az építőköcska gyár egy nyilvános „A.G.” (részvénytársaság) volt, a rudolstadti Heidecksburgban levő állami levéltárban megtalálható a közzétett mérlegeinek teljes köre. Ezekben csak az eszközök és kötelezettségek (tartozások) állománya szerepel, az éves forgalom és nyereség nagyságáról viszont nincs adat. Ezen jelentések beható pénzügyi elemzése túlmutat a jelen könyv célján. Elég annyit kijelenteni, hogy a cég tevékenysége az 1953-ban bekövetkezett államosításig eltelt harminc évben erősen hanyatlott, annak ellenére, hogy eszközeinek értéke csak lassan csökkent.

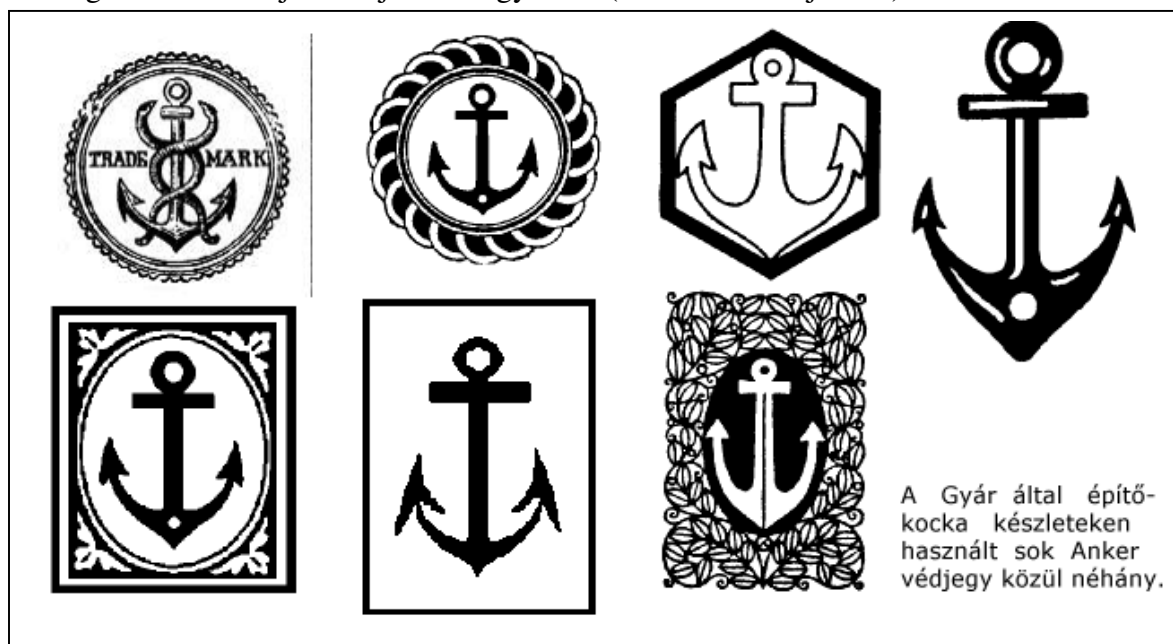
1935-ben a Hotel Rudolstadthoz tartozó park helyén katonai létesítményt alakítottak ki. [28] Az építőköcskát 1940-ig gyártották, amikor is a tevékenység leállt, de 1948-ban újraindították, szerény mennyiségben, mindössze hét munkást foglalkoztatva. Eversbusch a háború végén kivándorolt Nyugat-Németországba. 1953-ban a keletnémetek államosították a gyárat, és egy Népi Tulajdonú Vállalatot (VEB) hoztak létre. 1955-ben tettek egy kísérletet arra, hogy az Anker Klubot újraindítsák (lásd a XV. fejezetet). Minden ismert Anker barátot felkértek, hogy minden általuk ismert címetről és címről értesítsék a gyárat. Eversbusch 1957-ben eladta a rudolstadti vállalatban levő részesedését, ide értve az építőköcska gyárat is, egy holland vállalatnak. Szintén 1957-ben számos keletnémet gyógyszergyártó vállalatot összevontak a rudolstadti telephelyre, az építőköcska gyárat pedig elköltöztették a város északi határába, egy korábbi porcelánkészítő vállalat helyére. [29] A költöztetés idején tettek egy kísérletet arra, hogy feltámasszák az üzletet. A cég egy nagy bemutatót szervezett az 1957-es Lipcsei Tavaszi Vásáron, amelyen Hans Ludwig építményeit állították ki, amelyek két 34, Lyck készlet segítségével Velence egy részét jelenítették meg. Ezen felül egy igen sikeres

találkozót is tartottak Rudolstadtban ugyanazon év nyarán. Az általában 1920-as és 1930-as évekből származó címen értesítették a találkozóról az összes Anker építőt és gyűjtőt.

Az 1958-as Vásáron a vállalat a wartburgi vár modelljét mutatta be (a Ludwig által épített két modell közül a kisebbet), de az 1958-as találkozó távolról sem volt olyan sikeres, mint az előző évi, és ez is lett az utolsó megtartott találkozó. A sikertelenség oka, úgy tűnik, az volt, hogy a korábbi Anker építő programot kommunista propaganda műsorral helyettesítették. [30] Egy további komoly akadály volt az is, hogy Kelet-Németországba mind nehezkesebb volt beutazni, különösen a nyugatnémetek számára.

Annak ellenére, hogy az NDK és a nyugat közötti kereskedelmi forgalom gyorsan és jelentősen visszaesett, a gyár még 1961-ben is 35 munkást foglalkoztatott. A véletlenszerű szállítások, mint például a karácsonyi ajándékok következő februári szállítása, viszont lehetetlenné tették a piac és vevőkör megtartását, ezért aztán 1963. december 31.-én a gyárat bezárták. Sajnálatos módon semmilyen erőfeszítést nem tettek a történelmi értékek megmentésére. Néhány elkészült készletet egy Bad Blankenburgban található vállalathoz szállítottak át, néhány pedig a sonnenbergi játékmúzeumba került. A gyár bezárásakor mindenkinek megengedték, hogy azt és annyit vigyen el, amit és amennyit elbír. A maradékot a gyárpépület mellé kidobták. Egyes holland gyűjtők annyi kővel tértek haza, amennyit a kocsijukba be tudtak pakolni. Az udvaron található „hulladékkupacból” még ma is elő lehet bányászni Anker kockákat, igaz eléggé viharvert állapotban. Sok értékes Anker anyagot nem szállítottak el a rudolstadti Anker gyárból Pörtlalba. Ezeket az anyagokat nem dobták el, és azokat az író 1993-as, helyszínen tett látogatása során láthatta is.

Úgy tűnik, hogy a gyártó felszerelést sem dobták el. Néhány nyugatnémet Anker rajongó megpróbálta megszerezni azokat a receptekkel együtt, hogy a kövek gyártását folytathassák, de a tárgyalások soha nem értek célba. 1967 februárjában dr. Hans Beck kapott egy 9.000 márkás ajánlatot a keletnémet államtól két prés gép és az összes öntőformák vételével kapcsolatosan, és egy másik ajánlatot az összes meglevő készletre (350 Lilienthal és 100 Lilienthal 2 készlet – lásd a XV. fejezetet az ezekre vonatkozó információkkal kapcsolatosan). Senki sem tudta összeszedni ezt a pénzüsszeget. A (korábbi VEB) Ton und Kugel (agyag és golyó) GmbH újjáélesztette a gyártási folyamatot, egy módosított lenolajas összetétel használatával. Az író meglátogatta ezt a vállalatot 1994-ben, de eredeti gyártóeszközöket ott nem talált. [31] A felszerelés 2003-ban került elő, Rudolstadtban. Jelenleg is ezt használják az újraindult gyárban (lásd a XVII. fejezetet).

XIII. A 100-as, 200-as, 300-as és 400-as sorozatok

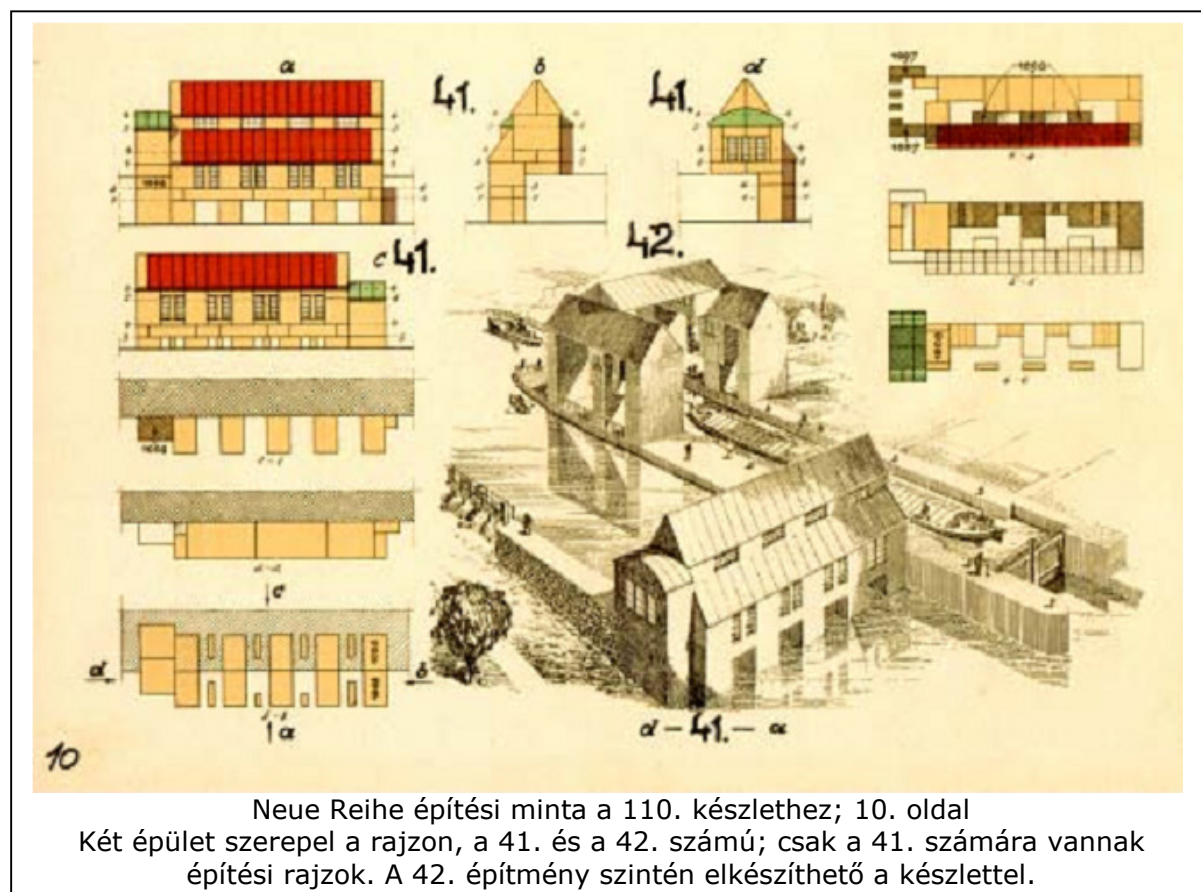
Az előző fejezetben részleteztük, hogy Richter halála után nem ment jól a cég sora. Ennek ellenére számos igen érdekes készletet vezettek be röviddel azután, hogy Richter meghalt. Találgatás tárgyát képezi, hogy ezek a készletek Richter személyes megrendelésére készültek, vagy a fiatal generáció erőfeszítéseinek eredményei. Az író inkább hajlik arra, hogy Richter maga volt az, aki a fém és kő elemek kombinálásából előállítható készletek fejlesztésével együtt bízott meg három tervezőt olyan új sorozatok megtervezésével, amelyek függetlenek a GK-NF sorozattól. Habár új kőformák alkalmazása engedélyezett volt, mégis úgy tűnik, hogy két korlátozás is volt az új sorozatokkal kapcsolatban: a) ezek GK készletek kell legyenek, illetve b) a különböző új sorozatokba tartozó készleteknek kicsiknek kell lenniük, ami azt jelentette, hogy nem lehettek nagyobbak, mint a 12., Lindau készlet. Mindegyik tervező más megközelítést alkalmazott, és mindegyik más témát választott. Mindegyikük használt új kőformákat is. A 100-as sorozat, az úgynevezett Neue Reihe (vagy szintén Új Sorozat) egy 1 x 1 x 1½ méretű követ vesz alapul (a 3. számú GK-NF kő). A modellek ipari létesítmények, amelyek olyan építészeti stílusban készültek, ami az 1920-as évek elején vált nagyon népszerűvé. A 200-as sorozat, amelynek modelljei az amerikai elővárosi építészetet mintázták, olyan készleteket tartalmaz, amelyek kiegészítői számos szokványos GK-NF készletnek. A 300-as sorozat készletei nem kiegészítők, és témájuk a német külvárosi, vidéki vagy tanyasi építkezés. A 400-as sorozat, amelyet egészen biztos, hogy nem is terveztek 1915 előtt, mind hamuszürke köveket tartalmazó készletekből áll, amelyek modelljei az első világháború lövészárk-háborújának erődítményeit mintázták. Külön előtagra, mint az NR vagyis Neue Reihe nincs szükség azért, mert mindegyik sorozatot egyedi három számjegyű számozással látták el.

A. A 100-as sorozat, Neue Reihe

Még az 1931-es New York-i katalógus is Neue Reihe-ként emlegeti ezt a sorozatot. Noha a sorozatot 100-as számozással látták el, mégis ez volt különleges sorozatok közül az utolsó, amely megjelent. 1924-ben dobták piacra. A készleteket 102-től 116-ig számozták, a 118-as készletet pedig ígérték, de végül mégsem került soha piacra. A 118-as készlet valószínűleg 116A formában készült el, de el nem adták belőle. Számos katalógus olyan mintákat mutat be, amelyekre a „készült a 118-as készletből” feliratot tették, és természetesen a 116-os készlet mintájának utolsó oldalán is egy 118-as készlettel felépíthető modell látható. [1] Egyetlen kiegészítő készletet sem árusítottak, de minden nagyobb készlet tartalmazza a kisebb készletek összes követ. Ez a tény, illetve az, hogy minden minta végén a nagyobb készletekkel kapcsolatos „csali” minták voltak, azt mutatja, hogy a kiegészítő készleteket tervezték, de valamilyen oknál fogva aztán mégis lemondtak róluk. Egy 116A készlet felbukkant 1966-ban, több évvel a gyár bezárása után. Ez a nyugat-német forgalmazó cég, a Spielwarenhaus Kurtz (Kurtz Játékkereskedés) birtokában volt. Az elrendezési és az építési minta (amely a 116. készletben is megtalálható) kézzel rajzolt volt, és nem nyomtatott. A kiegészítő készletek hiánya nagy hátrányt jelentett volna a nagyobb készletek forgalmazásában, mivel a 116. készlet is már két nagy tálcából áll, amelyek összesen 365 követ tartalmaznak. Az építő mindig fel tud használni néhány pótlólagos követ, de egy 365 köves készletet túlhaladottá tenni, hogy egy következő, 531 köves készletet elérhessen [2], mindenképpen túlzott eljárás. Elégkégyértelműnek tűnik, hogy a tervezett és a ténylegesen eladásra kínált Neue Reihe készletek közt jelentős különbség volt. Igen sok, egészen nagy köre volt szükség ezekhez az új készletekhez. Nagyon könnyen fel lehet építeni minden épületet, mert a kövek elég nagyok, a felhasznált mennyiség pedig kicsi. Csak 29 négyzetes alakú kocka forma van a Neue Reihe sorozatban. Az ívépítés egyszerűen van megoldva, két

alátámasztó és egy középső átívelő elemmel. Dupla alátámasztók is vannak, amelyek két ívet tartanak meg egyenes vonalban vagy derékszögben a sarkokon. Az alátámasztó és átívelő elemek kombinálásával különböző íveket lehet kialakítani 25 mm-től 250 mm-ig terjedő fesztávval. Érdekes módon az 59 ívből, amelyek számára gyártószerszám készült, csak 6-ot használtak fel a 116. készletig, és 11-et a 116A-ig. [3]

A Neue Reihe újítások között a legérdekesebbek egyike az építési minta. Annak ellenére, hogy a 102. készlet 11 követ tartalmaz, a könyvecskében 53 minta van. Minden építési mintakönyv sokkal több mintát tartalmaz, mint az egyéb Anker készletek esetében. A 112. készletben 71 minta van, a 114.-ben pedig 62. A legkisebb mintafüzet 42 ábrából áll. A többi Richter építménytől eltérően a Neue Reihe mintái színes építési képet mutatnak be az épületről, illetve egy ceruzarajzot az épületről és egy másik, a háttérben levő épületről. Egyes építményeknek, mint például egy folyami zsilipnek a mintája csak a megfelelő háttér rajzon látható. A 108. készlettől felfele a háttér-épületekhez már nincs építési útmutatás vagy metszet-rajz. Az épületek ezen művészi ábrázolása alapján az épületeket **meg lehet építeni** az

adott készlet segítségével, de az építőnek magának kell beosztania a köveket. Ezzel a technikával az építőket rávezették arra, hogy nem kell okvetlenül ragaszkodniuk az építési mintákhoz, építkezhetnek bátran saját elképzeléseik szerint is. A Neue Reihe az egyetlen olyan sorozat, amely hozzásegít az előre megrajzolt tervektől való elszakadáshoz.

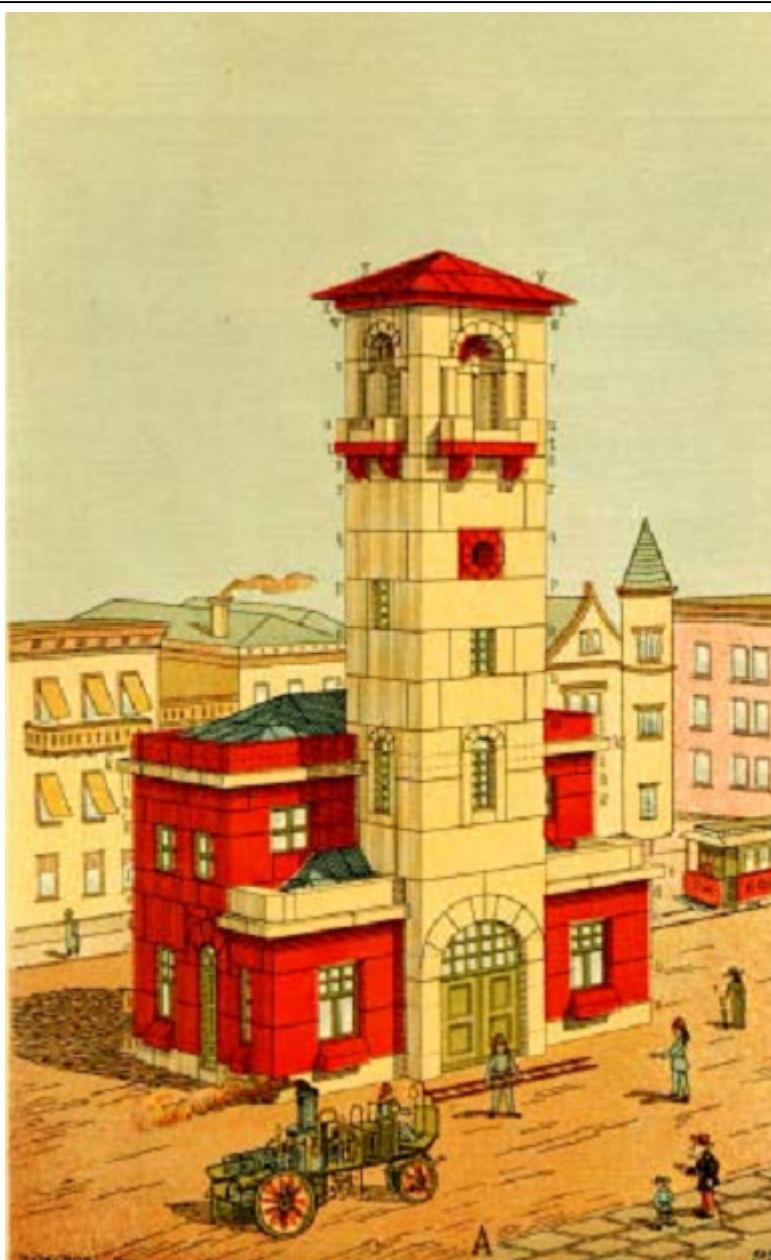
A Neue Reihe készletek kaphatók voltak egészen a gyár 1963-ban bekövetkezett bezárásáig. A VEB (NDK) korszakban, nem csak a borítókat, hanem a mintákat is újranyomtatták. Bár ugyanazokat a nyomólemezeket használták, a gyenge színkeverés és a VEB nyomtatási vonalakban megjelenő törések alapján megállapítható, hogy új nyomásról

van szó. Nem kétséges, hogy az építmények ipari jellege rokonszenves volt a keletnémet kormány számára.

B. A 200-as sorozat, a Modern Házak sorozat (Amerikanische Landhäuser)

A Modern Házak sorozat, amelyet Európában Amerikai Bungalow sorozatként is ismernek, kiegészítő sorozata a GK-NF készleteknek. Három készletet alakítottak ki, a 206., 208. és 210. számút. Ezek közül a 206. a 6., Leipzig, a 208. a 8., Lennep, a 210. készlet pedig a 10., Liegnitz és a 206. és 208. készletek kiegészítője. Így a teljes sorozatot egy hat fiókos készletnek lehet tekinteni, amelynek három fiókja szabványos GK-NF, három pedig a különleges készlet tálcák. [4] Európában az első világháború idején kapható volt a bécsi gyárból származó háromrétegű 210C kiegészítő készlet, de úgy tűnik, hogy ezt az Egyesült Államokba nem exportálták.

A második világháború után a keletnémet VEB gyár törölte az „Amerikai” szót, és a készleteket egyszerűen „Bungalow Készlet” néven árusította. Szinte minden európai ezt az elnevezést használja a Modern Házak (Amerikanische Landhäuser) sorozat megnevezésére.

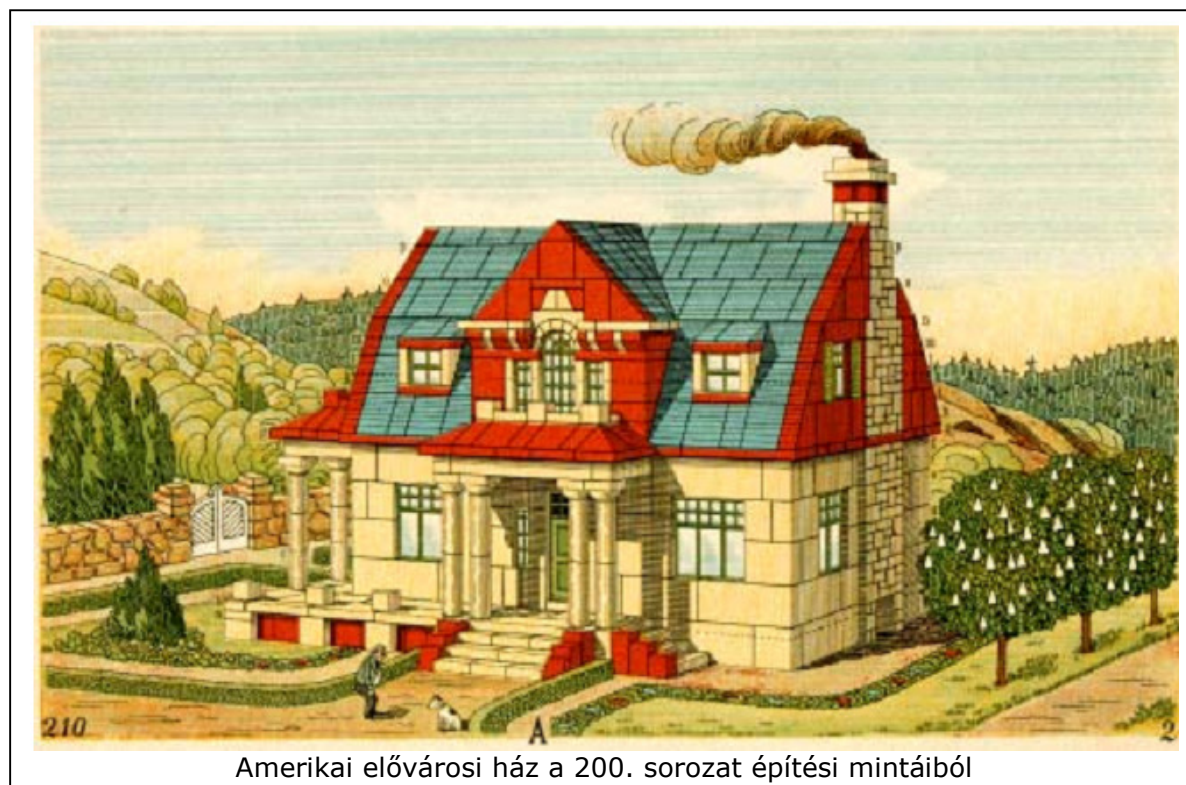

Tűzoltótorony építőmintája a 208. készletből

A Modern Ház Sorozat mintái amerikai külvárosi építészeti stílusban készültek. A terveket Stephen Hurlbut, egy amerikai készítette. Élete későbbi szakaszában a St. Albans Iskolában tanított, a Washington (D.C.) National Cathedral (Nemzeti Katedrális) iskolájában. [Ez a nemzeti katedrális kórusában éneklők számára 1909-ben létesített alapítványi, ösztöndíjas, bentlakásos fiúiskola – a ford. megj.] Latin és görög nyelvet oktatott. Úgy tűnik, hogy az első világháborút megelőzően legalább tíz évet Európában töltött klasszikusok tanulmányozásával, tanulással és munkával. Több évet töltött Rudolstadtban is a Richter cégnél, amely idő alatt a készletek mintáit tervezte. [5] Az első építési minta a 210. készleté volt, amelyet 1911 júniusában nyomtattak ki. A másik két készletnek csak két évvel később

készültek el a mintái. [6] A 206. készletet először 1913 tavaszán lehetett megvásárolni az Egyesült Államokban. [7]

A 206. és 208. készleteket minden valószínűség szerint még Richter halála előtt állították össze, mivel a 210. készletet nem lehetett volna nélkülük kiadni. Egy új kőstílust alkottak ezekhez a készletekhez. A kövek oldalába egy kőfal mintájának utánzatát metszették bele (ez látható pl. a lentebbi épület kéményén). Egy pár új formájú követ is alkottak, ugyanebben a sorszám tartományban, 512 és 537 közötti számozással.

Amerikai elővárosi ház a 200. sorozat építési mintáiból

Az európai Anker építők megkérdőjelezték az Amerikai Ház építési mintáinak stílusát. Egyesek, akik sohse jártak az Egyesült Államokban, úgy gondolják, hogy a tervek nélkülöznek minden valóság alapot, és teljesen a képzelet szüleményei. A mindenes bolt homlokzatán látható felirat – postahivatal, rövidáru, szerszámok és élelmiszerek – azt példázza, hogy mi mindenre alkalmas az épület, de egyszerre nem lehet mindez. Ezzel szemben még egy nagyvárosi, akár egy New York-i is felismeri az ilyen boltot. A könyvtár egy jellegzetes, klasszikus Carnegie könyvtár [a skót-amerikai Andrew Carnegie üzletember és emberbarát által 1883 és 1929 között alapított több mint 2.500 könyvtár – a ford. megj.]. Egyes európaiak számára az iskolában található harangtorony és a tűzoltótorony intézménye különösen valóságtól elrugaszkodott. Egy amerikai számára viszont ismét könnyedén felismerhető lesz az építmény, mivel az jellemző módon megtalálható az amerikai kontinens északkeleti nagyvárosaiban.

Az építmények háttere az építészeti stílushoz alkalmazkodik, tehát modern. Az egyiken repülő látható, egy olyan intézmény, amely tízévesnél nem volt öregebb a minta rajzolásának idején. A hátterek nem a H. Meyer által kialakított stílusban készültek, hanem a századfordulón, a világháború előtt divatban volt Jugendstil (vagy art nouveau) stílusban.

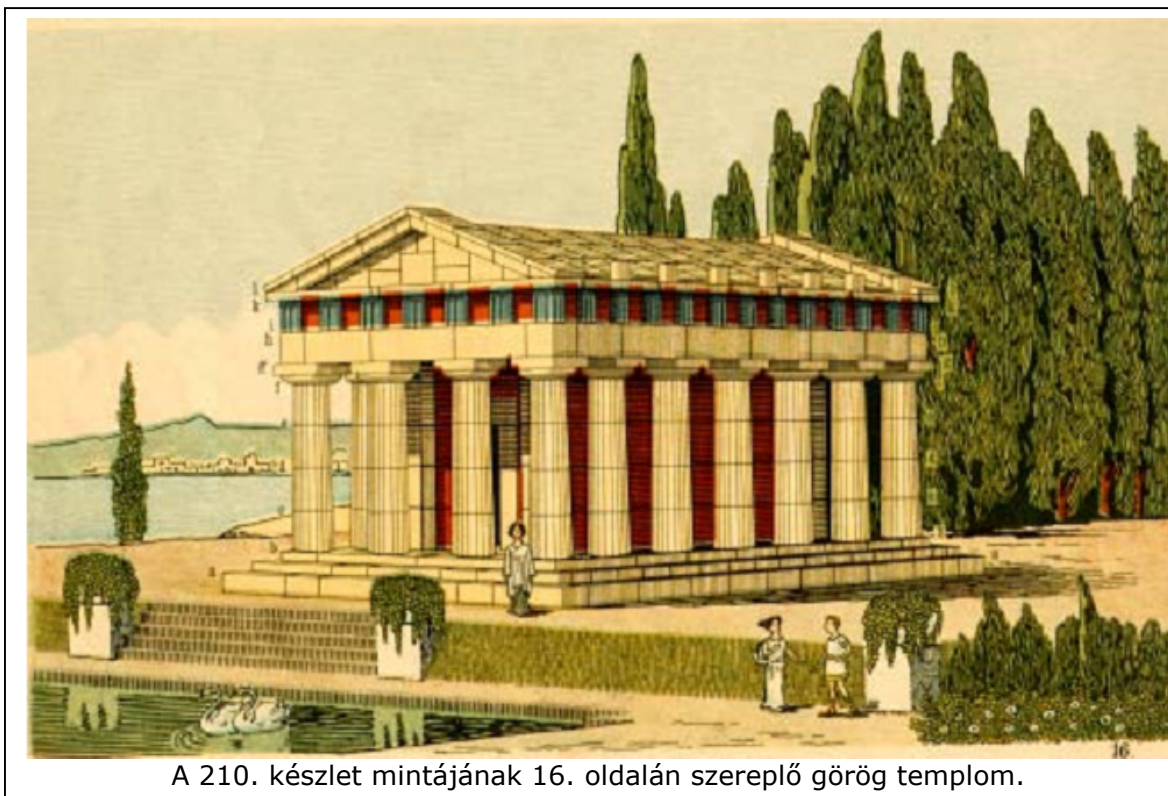
Minden készletben kivágható ajtók és ablakok voltak. Az építési minták szemléltetik, hogyan kell ezeket használni. Minden épületre felteendő tábla is megtalálható, amely a 208. készlet építési mintáiban szereplő épületekhez kell. A vasúti állomás helységtábláján szereplő „Anchor Town” (Ankerváros) sem hiányzik. Az ajtók és ablakkeretek zöldek, az ablaknak pedig kékes színárnyalata van. A feliratok és táblák háttere sárgászöld. A nyomtatás és a papír minősége határozottan Richter halála előtti módon magas, noha a nyomtatás 1913-ban történt a 208. készlet mintájának nyomdai jele szerint. A kivágható ívek egyértelműen készletszámmal jelöltek. A 206. készlethez két ív volt, a 208.-hoz kétívnyi ajtó és ablak, illetve a táblás-feliratos harmadik, a 210.-hez pedig csak egy kis ív.

Az Anker készletek egyik legnagyobb rejtélye a **Graecia** készlet. A 210. készlet építési mintájában, amely évekkel a többi készlet mintái vagy a 210. elrendezési mintája előtt elkészült, a „csali-minta” az utolsó oldalon egy ókori görög templom. A készletet 7 dollárért kínálták az Egyesült Államokban. Ezt úgy szerepeltették, mint egy kétrétegű kiegészítőt a 12., Lindau készlethez, amely „285 követ és 96 tetőlapot” tartalmaz. A Modern Ház Sorozat nincs felhasználva ehhez az építményhez. A különleges köveket, amelyek a készletben szerepelnek, többek közt „oszlopokat, oszlopfőket, triglifeket [dór szegélydíszek], metopékat [a dór templomok párkányának frízében levő négyzetes, gyakran domborművekkel díszített mező], minden olyan formát, amely a szigorú és gyönyörű dór stílusban előfordul, szépen és pontosan adtuk vissza”. Az építési minták szerint a kötet tartalom „nemcsak ennek és egyéb ókori templomoknak, de olyan modern épületeknek a megépítésére is alkalmas, amelyek görög vagy klasszikus alakzatokat is tartalmaznak, mint Diadalív, Propylaea, Mauzóleum, stb.” A Graecia készletet végül mégsem árusították soha, ám az ennek ellenére is biztos, hogy 1911-ben a teljes készlettervezés megtörtént. A 210. készlet alapos vizsgálata lehetővé tette Dr. Meyer-Margreth számára, hogy mind a 285 követ azonosítsa. [8] Azt mindenképpen meg kell itt jegyeznünk, hogy az építési mintában nincsen olyan rajzoló hiba, amilyenből sajnos számosat fel lehet fedezni egyéb építési mintákban. Ezzel szemben egy határozott „Richter kecsessége” van annak, hogy olyan épület szerepel a „csali-mintán”, amelyhez a reklámozott készlet összes követ fel kell használni. Anker rajongók közt évtizedeken keresztül folyó hosszas vita tárgya volt az, hogy pontosan mit kell érteni azon, hogy „tetőlap”. Minden bizonnyal a GK 476-484 számozású köveket használták fel „tetőlapként”. [9] Ezek „régiságok”, amelyeket 1895 körül osztottak ki. Minden különleges kőforma, amelyet a görög templomhoz használtak, szerepel az Egyedi Kő Katalógusban, és jól ismert az Anker építők előtt.

Az első világháború után a Graecia „csali-minta” nagyon nagy igényt keltett az építési minták és a kövek iránt, amelyekkel a görög templom megépíthető. A Richter vállalat kiadott egy olyan építési mintát, amelyen fatető látható. A minta használja a Neue Reihe köveket is, egész pontosan az 1026. és 1028. számú köveket, amelyek $\frac{1}{4}$ kocka vastagságúak (6,25 mm) és $1\frac{1}{2}$ (37,5 mm) szélességűek. Ennek az építési mintának két változata ismert.

A két minta csak néhány kő erejéig tér el egymástól, az L rétegben. A Richter cég egy külön kiegészítő készletet állított össze, mivel nagyon sok kő, főleg a hornyolt oszlopok és a triglifek egyetlen készletben sem találhatók meg. Az Anker Újságban (19. szám, 1928. július 1. [10]) megjelent egy lista a „különleges” kövekről. Ez csak nagyon kis mértékben tér el a rajzon látható épület megépítéséhez szükségességtől. Például az oszlopok megépítéséhez az 542., 543., 544. és 545. kövek szükségesek, a listában viszont az 541., 542., 543. és 544. számúak szerepelnek, ami által az oszlop vastagsága kb. 1 mm-el csökken. A triglifek színét kékről sárgára változtatták, 22 további követ pedig, amelyek a timpanont [orommező, a homlokzaton levő háromszögű díszítő elem, amelyen általában domborműves jelenetek láthatók] alkotják,

vörösnek jelölik a rajzon látható sárga helyett. [11] A különleges készletben található kövek a listában szereplők, és nem a minta alapján elvárhatók.

A 210. készlet mintájának 16. oldalán szereplő görög templom.

Természetesen felmerülhet a kérdés, hogy a Neue Reihe kövek az eredeti kialakításban is szerepeltek-e már? Ha feltételezzük, hogy a Neue Reihe – mint a 100-as sorozat – tervezését egyszerre kezdték el a 200-as és 300-as sorozat készleteinek tervezésével, akkor ez elképzelhető. Az 1026. és 1028. kövek egyetlen Neue Reihe sorozatba tartozó készletben sem szerepeltek. Számozásuk olyan, mintha az eredeti elképzelés újragondolása nyomán és nem annak részeként szerepelnének a kő- összeállításban. Ennek ellenére a kövek logikailag Neue Reihe kövek, hiszen az 1026. az 1005. számú kő fél-vastagságú változata, az 1028. pedig az 1006.-é. Ezen felül a 210. készlet mintájában található görög templom megépítése nagyon nehéz az említett kövek nélkül. Talán az első terv és rajz nem alkalmazta ezeket, de a Neue Reihe ezzel párhuzamos módosítása arra készítette a tervezőt (valószínűleg Stephen Hurlbutot, mert a témaválasztás és a tervezés is illik a képbe), hogy eme lap jellegű nagyon hasznos köveket használja.

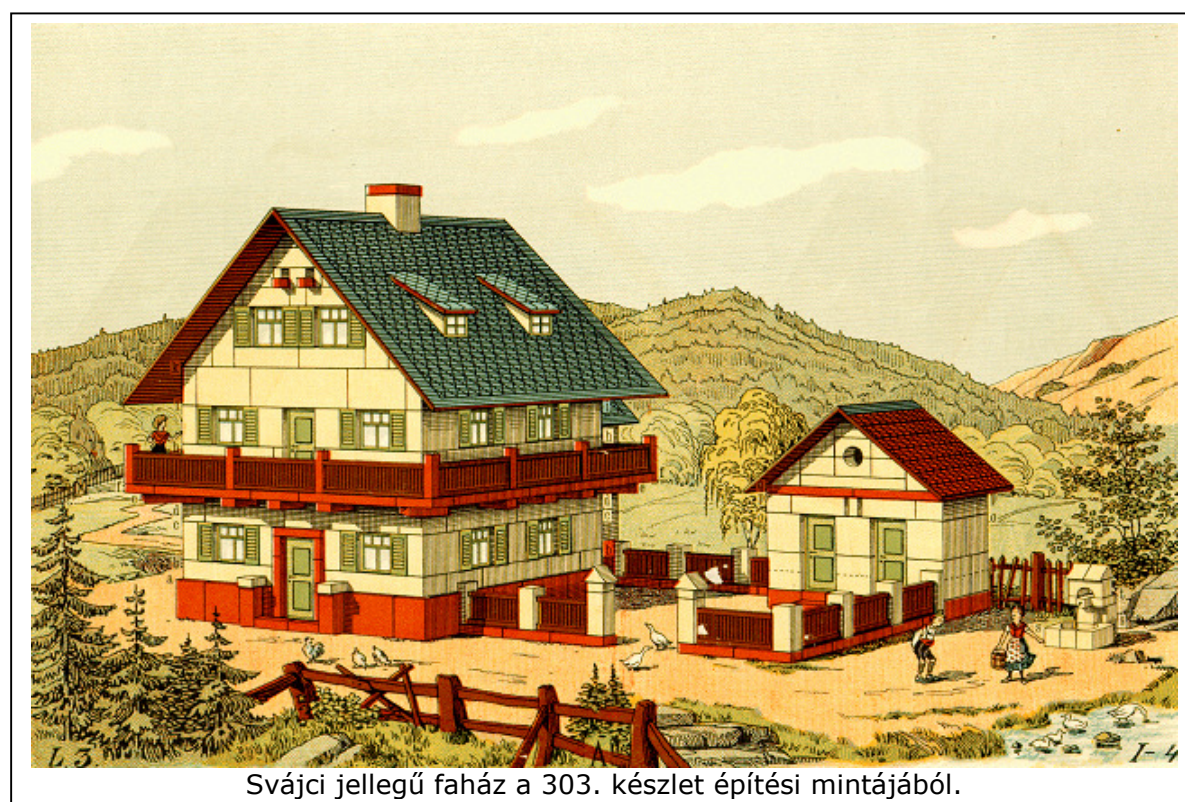
Végül is a New York-i iroda egy **Klasszikus Készletet** dobott piacra. Ez a készlet nem teljesen illik a Modern Ház Sorozatba, ezért a későbbi fejezetben beszélünk róla, amelyben az Egyesült Államokbeli Richter Vállalatról szólunk.

C. A 300-as, Landhaus (Vidéki ház) Sorozat

A Vidéki Ház sorozat egy különálló sorozat, amely nem a GK-NF készletek kiegészítőjeként jelent meg, és szerepelnek benne alapkészletek és a hozzájuk tartozó kiegészítő készletek. A kövek viszont GK-NF kövek, így azok más GK-NF készletek köveivel együtt használhatók. A készletek számos faelemet is tartalmaznak, úgy mint tetőket,

manzárdtető részleteket, erkélykorlátokat, templomtornyokra feltehető kereszteket és egy lapátkereket is vízimalom építéséhez.

A 301., 301A és 303. készleteket az 1913-as katalógusban reklámozták először. [12] A 200-as sorozathoz hasonlóan a 301. és 303. készletek építési mintái alapvetően elővárosi jellegűek, bár európaiak, főleg német stílusban. A 303. készlet mintájában szereplő malom az egyetlen, amely egy kicsit „ipar” jellegű, de a hátterek mindenhol falusiak. A 200-as sorozathoz hasonlóan a középső, 303. számú készlet mintáiban megtalálható néhány városi épület, két templom (az egyik egy iskolával és két plébánia épülettel), egy iskola, egy fogadó és a malom. Az összes többi lakóház, mint például a svájci stílusú faház. A „csali-minta”, amely a 305. készlet köveivel építhető meg, egy luxus villa. Érdekes megjegyezni, hogy a 301. és 303. készlet építési mintáinak borítóján Richter lipcsei nyomdája szerepel (LEIPZIG Verlag von Richters Verlags-Anstalt), mégis ugyanannak az ívnek a másik részéből kialakított hátsó borítón Richter rudolstadti nyomdája szerepel (Richters Druckerei, Rudolstadt). A rétegrajzokat tartalmazó minták csak Lipcsét tüntetik fel. Ezek a jelzések azt bizonyítják, hogy nem fektettek túl nagy hangsúlyt a Richter cégen belüli munkamegosztásnak a terméken való pontos szerepeltetésére. A 300-as sorozat nem a GK-NF készletek kiegészítője, ezért a 301. készlet mintájának első öt oldalán alapvető építmények szerepelnek, amelyek azokat a kezdő építőket hivatottak eligazítani az építés technikájában, akik nem rendelkeznek még Anker építőkockákkal. Ennek eredményeként a készlet mintafüzete nem a szokásos 16 oldalból áll, hanem 20-ból.

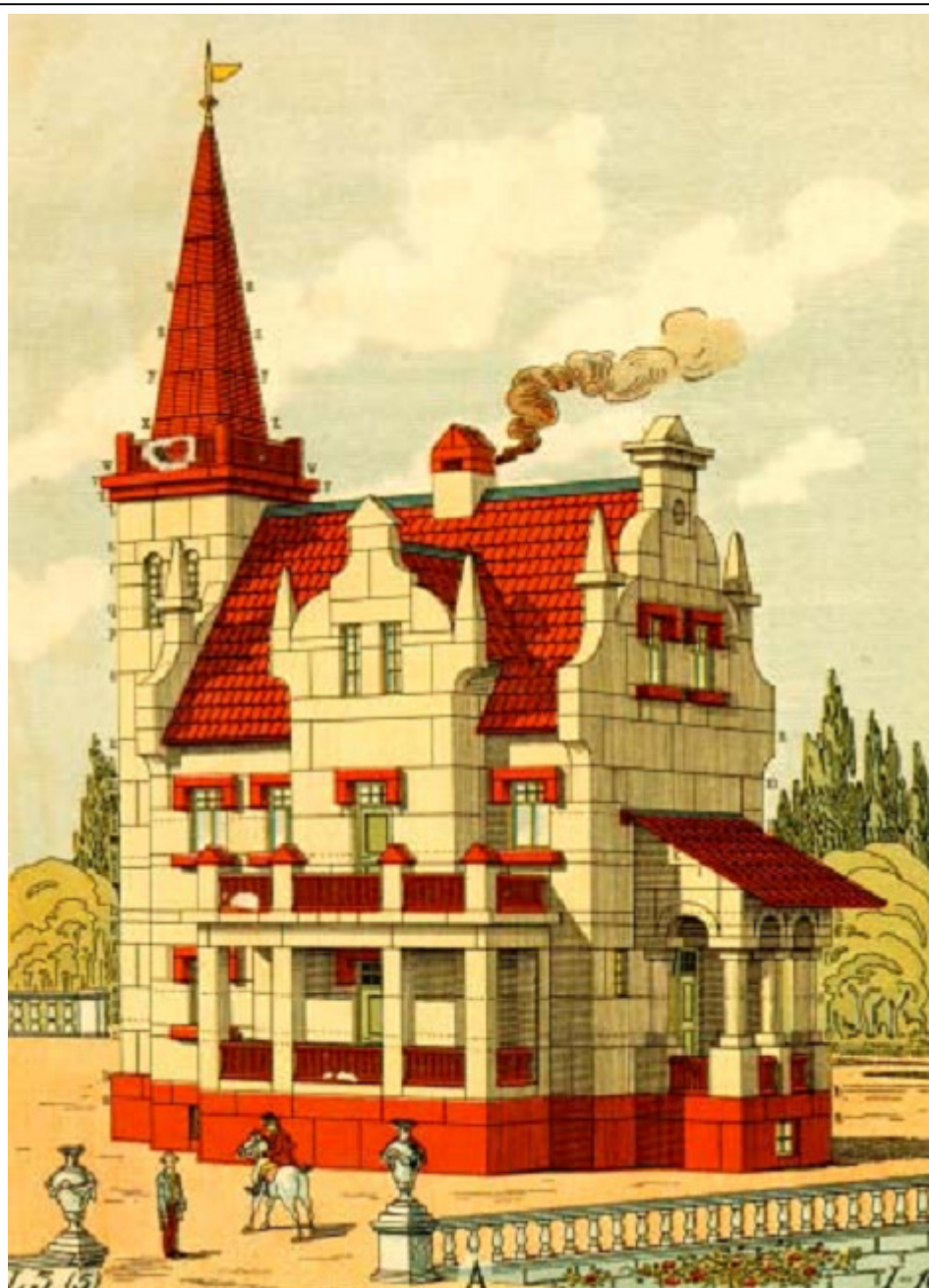

A 305. készlet (a 303A kiegészítő formájában) az első világháborút követően jelent meg, és szakít a sorozat korábbi készleteivel. [13] A „csali- minta”, amely a 303. készlet utolsó oldalán található, **nem szerepel** a 305. készlet mintái közt, valószínűleg azért nem, mert a készlet kialakításakor egy másfajta kő-összeállítást használtak. A 305. készlet építési mintái nagyon eltérnek a 200-as sorozat és a 300-as sorozat korábbi készleteinek témáitól.

Sok (csak a 200-as sorozat köveihez hasonlító) kőmintával metszett szürke kővel egészítették ki a készletet. Ezeket a falak és az alapozás kialakításához használták, amiktől az építmények jellege körülzártabb lesz. A 305. készlet egyértelműen a sorozatot lezáró darab, mivel az építési mintájában nem szerepel „csali-minta” a következő készlethez.

A 301., 301A és 303A készletek mind kéttálcásak. Ezek 10 x 14 kocka méretűek, ami nagyobb, mint a nagykaliberű dobozokra vonatkozó Richter-szabvány. A 301. és a 301A készletek egyik tálcája a köveket tartalmazza, a másik pedig a tartozékokat. A legtöbb 301. és

301A készlet elrendezési rajza helytelen, mivel a tetőnek csak egyik oldalát szerepelteti. Az eredeti készletekben a tető két falapból áll, amelyeket egy rájuk ragasztott vászoncsík fog össze. Ennek eredménye, hogy azokhoz a későbbi készletekhez, amelyek egymástól független falapokat tartalmaztak, kétszer annyi lap volt szükséges, mint amennyi az elrendezési rajzon szerepel (és tükröszimmetriás problémák is adódtak). A tetőlapok megfordíthatók, az egyik oldaluk vörös, a másik pedig kék. A 303. készlet háromrétegű, amelyek közül kettő a 301. és a 301A köveit tartalmazza, a harmadikba pedig bepréselték a két készlet összes kiegészítőjét. A 305. készletet általában egy 303. és egy 303A formájában szállították. 2007-ben viszont felfedeztek egy egydobozos változatot is. Ez majdnem 23 kiló, vagyis kimondottan nehéznek mondható. A 303A készlet dobozának különleges, rovátkázott teteje

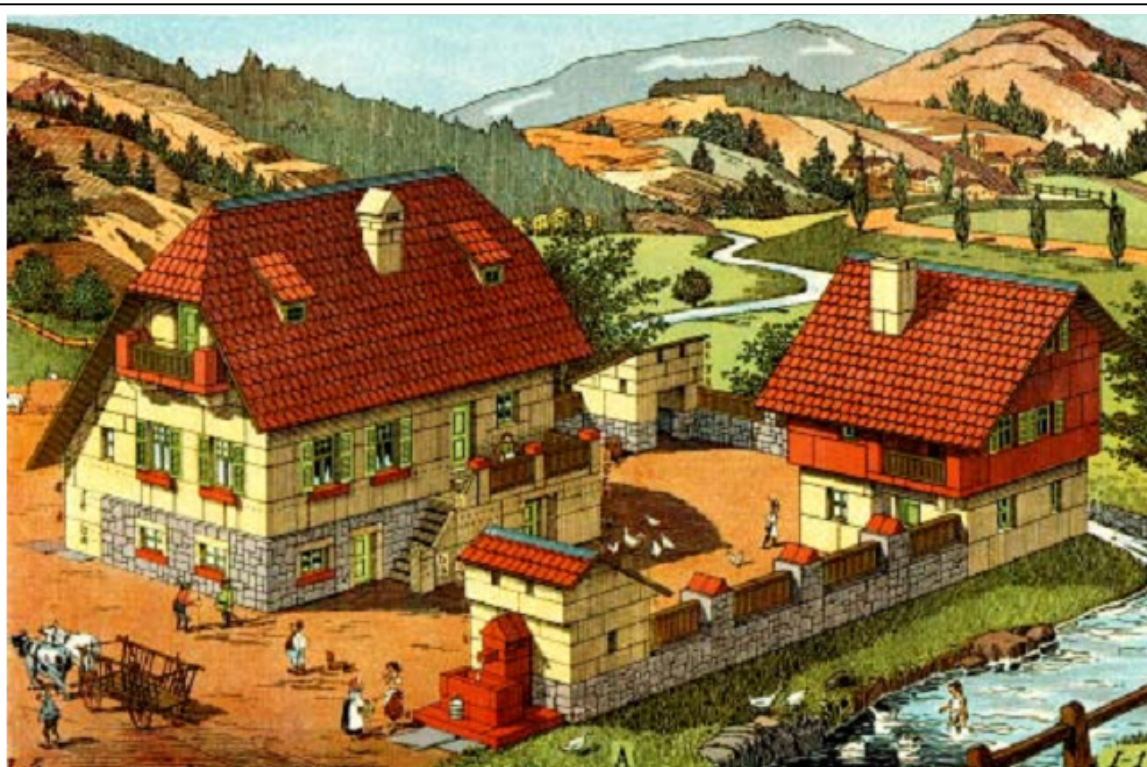

A 303. készlet mintájának utolsó oldalán szereplő, 305. készlettel elkészíthető épület „csali-mintája”.

van, amely nagyon takarosán illeszthető a 303. készlet aljához, aminek eredményeként a két készlet doboza úgy néz ki, mintha egy doboz lenne.

A 300-as sorozat készleteiben papír ajtók és ablakok is voltak. Két készletnyi ilyen beilleszthető tartozék volt: egy zöld keretű, mint a 200-as sorozaté, a másik pedig csak a fekete körvonalakat tartalmazta, így a készlet tulajdonosa dönthette el, hogy milyen színűre fesse azokat. A 301. készlethez tartozó íveket „L.1” és „#” jelzéssel látták el, ahol a # az oldal száma. A 303. készlethez tartozó íveket „L.1a”, a 305. készlethez tartozókat pedig „L.3A” jelzéssel látták el. Mind a színezett, mind a fekete-fehér íveket azonos számozással látták el, így azok önmagukban nem adtak eligazítást az építő számára az ügyben, hogy hiányzik-e egy ívlap. A 305. (303A) készletben csak színezett ívek voltak.

Semmilyen jel nem utal arra, hogy ezeket a készletet az Egyesült Államokban forgalmazták volna. A borítókön az egyik nyelvként szerepel az angol (német, francia, holland, angol és dán nyelven készültek borítók), de egyetlen amerikai katalógus nem tartalmaz utalást arra nézve, hogy ezeket a készleteket exportálták volna az Egyesült Államokba.

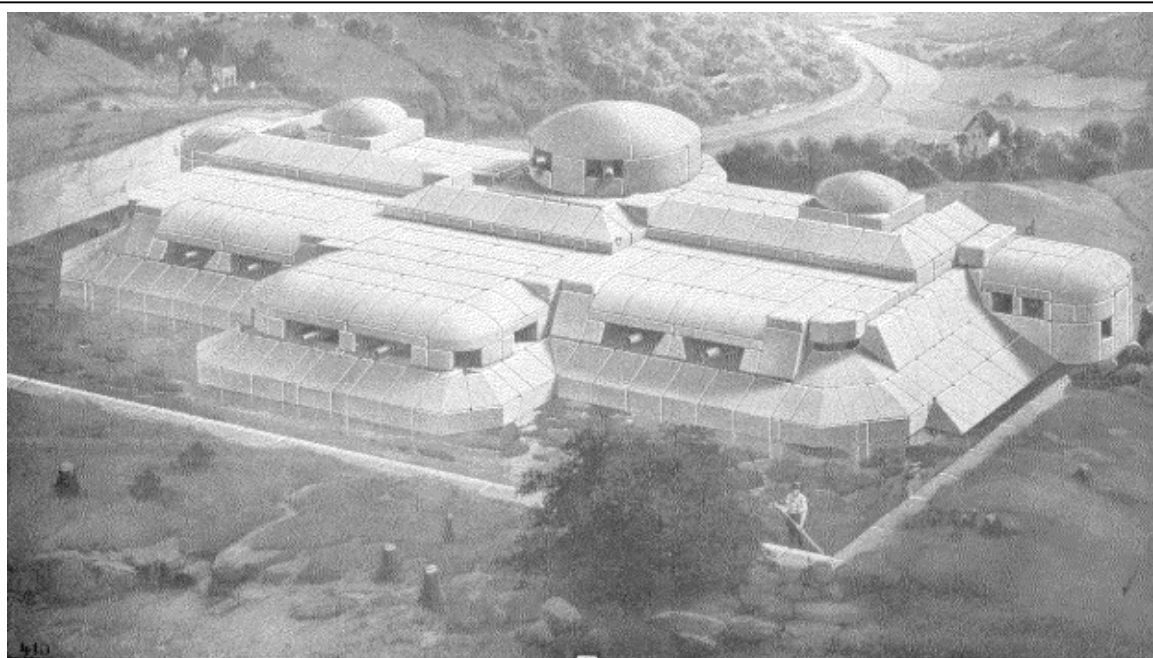
Egy építmény a 305. készlet építési mintakönyvéből.

A **Modell Építő Készlet** is 1913-ban vezették be (a csak vörös téglákat tartalmazó, kőműves tanoncok számára készült doboz). Erről már a korábbi, V. fejezetben szoltunk. Itt ismét említést teszünk róla, mert ez is bizonyítja, hogy az 1913-as év fontos dátum az Anker kőépítő készletekkel kapcsolatos újítások terén. Szükségtelen külön felhívni a figyelmet arra, hogy a földrajzi-politikai viszonyok szempontjából igen szerencsétlen volt az időzítés. Továbbra is vita tárgya, hogy ezek a készletek az új vezetés termékei-e, vagy Richter személyes hozzájárulásának eredményei. Az író inkább a második felé hajlik, de mindkét oldal mellett nyomós érvek szólnak. 1913-ban a fiatalabb F. Ad. Richter szabadalmaztatott számos, az új készletek számára kialakított kőformát. Ezekben a készletekben a kövek különböző módon egymáshoz kapcsolódtak. Egyikük sem hasznos semmilyen formában sem. Egyetlen készlet sem mutat olyan újító erőt egészen a második világháborút követő Lufsky-féle VEB készletekig, mint ez a végső sorozat-csoport. Ez a „régí vezetés” változatot igazolja. Másrészt a vállalat megvásárolt egy csak fémelemeket tartalmazó készletre vonatkozó

szabadalmat. Ez nem tartalmaz csavarokat, és a Meccano dobozaival való versenyre kelés céljából vezették be. A készlet nagyon helyes, de nagyon ritka is. Ennek részletesebb leírása a XVI. fejezetben található meg, ahol a Richter cég egyéb játékait mutatjuk be. A szabadalom megvásárlása azt mutatja, hogy a cég vezetése 1913-ban tevékenyen és bölcsen dolgozott azon, hogy kiterjessze és feljavítsa a cég építőjáték kínálatát.

D. A 400-as, az Erődítmény (Festung) sorozat

Az Erődítmény sorozatot az első világháború kezdeti időszakában vezették be. A készletek kövei GK kövek, s eredetileg minden kő szürke volt. A sorozat első forgalmazott darabjai a 402.-től 410.-ig terjedő, páros számozású készletek voltak, a megfelelő kiegészítő készletekkel. A 406. készlet egy rétegű, a 408. kétrétegű, a 410. pedig négyes. Természetesen a 402. és 404. készletek kisebbek az egy teljes tálca méreténél, olyanok, mint a 2., Lahr és a 4., Lebus. A minták „modern” erődítményeket ábrázolnak, általában a lövészárkok-háború jellegzetes építményeit. A tüzéség növekedő tűzereje (amely a háborús veszteségek kétharmadát okozta) nagyon hamar túlhaladottá tette ezeket a „modern” kialakításokat. Természetesen a várak is hadászatiilag értelmetlen építmények, mégis az egyik leggyakoribb erősség-formát jelentik, amelyet építőjátékkal meg szoktak építeni.

Építési minta a 410. készlet mintakönyvéből.

Az erődítmény készleteket mind a három, rudolstadti, bécsi és New York-i gyárban gyártották. A (minden készletbe tartozó) legtöbb kő igen rossz minőségű anyag hírében áll. Tágulnak és széthullanak. A problémát a kőben található kréta okozza, amely felszívja a nedvességet és feldagad. A háborút követően a gyár azt állította, hogy a problémákat a háborús szűkösség okozta, de a kövek közelebbi vizsgálata során kiderül, hogy a bajt tulajdonképpen a kövekben található nagy krétadarabok okozzák. A krétát nem örölték meg elég finomra, és nem keverték el elég alaposan a kőörleménnyel és a színezéssel. Talán a lenolaj szűkössége is hozzájárult a minőségi problémához, de az egyértelmű, hogy a lenolaj nem védi meg a követ a feldagadástól és szétrepedéstől, ha a kréta nem eléggé finomra porított, és az alapanyagokat nem elegyítik megfelelően. A „hiánnyal” kapcsolatos magyarázat csak akkor állja meg a helyét, ha a megfelelő folyamatellenőrzést és a részletekre

való odafigyelést is a hiányzó cikkek közé vesszük. Ennek eredményeként a legtöbb európai Anker rajongó úgy ítéli meg, hogy az Erődítmény készletek, különösen a háború alatt készült szürke kövek óhatatlanul rossz minőségűek. Az Egyesült Államokbeli készletek természetesen nem szenvednek a háborús problémáktól. Az itt készült készletek első osztályú Anker minőséget képviselnek. Az Egyesült Államokban csak a 406., 408. és 410. készleteket gyártották. Bárki, aki Erődítmény készletet vásárol, ellenőrizze a gyártó országot a doboz címkéjén.

Új kövek jelentek meg az ebbe a sorozatba tartozó készletek összeállításakor is. Természetesen minden vonatkozásban mások ezek a kövek, hiszen szürkék a szokásos sárga, vörös és kék helyett. Két nagy körkörös tetőkövet is alkottak. Ezek egy 90 fokos ívet fednek le, így négy szükséges egy tető kialakításához. A kisebb tető 62,5 mm (2½ kockányi), a nagyobb pedig 125 mm (5 kockányi) átmérőjű. Érdekes módon ezek a kövek mind a négy színben ismereteseek, a vörös, sárga, kék és szürke színben is. Ezen felül itt jelentek meg először nyolcszögű tetőkövek. Egyetlen olyan követ sem alkalmaztak ezt megelőzően, amelynek a külső ív sugara 31,25 mm (1¼ kockányi), így két ilyen követ gyártottak (az 548. számú követ, amely 60°-nyi, illetve az 549. számút, amely 30°-nyi ívet fed le). Az új Erődítmény készletekben szereplő köveket 548 és 571 közti számmal látták el, közvetlenül a Graecia készlethez megjelent hornyolt oszlopok kövei és a 200-as sorozat 526-537 számozású kövei után. [14]

Az Erődítmény készletek jelentős fejlődésen mentek keresztül az évek során. Az első még lövészárk-háborús erődítmények építési mintáit tartalmazták és rugós ágyúk voltak bennük, amelyek papírgalacsinokat lőttek ki. Ezeknek az ágyúknak két fajtája volt: az egyik öntött fém, a másik pedig lemezárú. Mindkettőnek rugós elsütő szerkezete volt. Az első világháború után ezeknek az ágyúknak a gyártását megszüntették, és az építményben számukra hagyott lőrészeket különböző kövekkel kipótolták, amelyek néha ágyút utánzó oszlopok voltak, a 402. készletben pedig közönséges GK-NF 6G (sárga) kövek. A világháború alatti németországi népszerűségük ellenére ezek a készletek manapság nagyon ritkák. Úgy látszik, hogy ennek oka egyrészt az érdeklődés csökkenése a téma iránt a háború után, másrészt pedig a kövek rossz minősége.

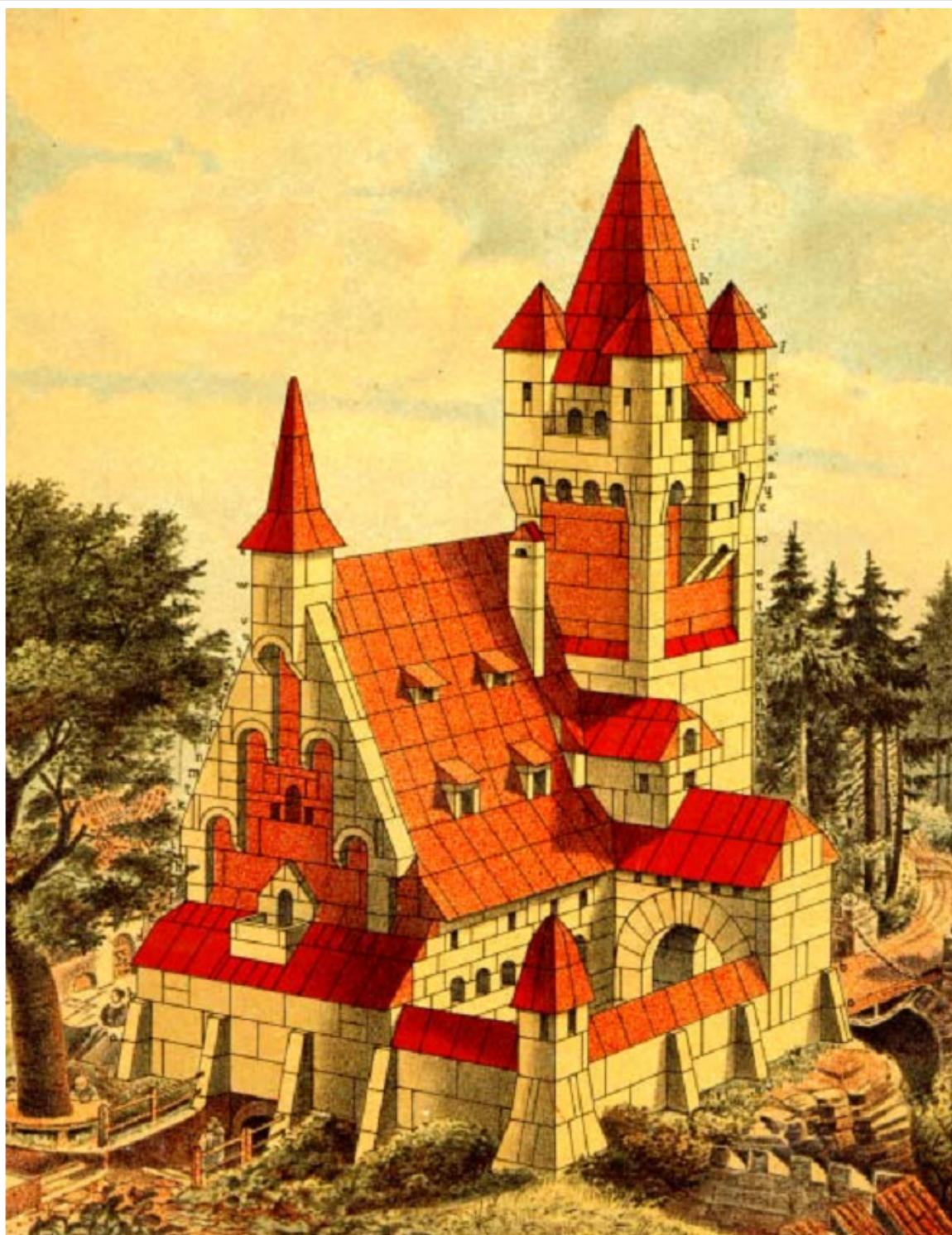
A második világháborút követően két további készlettel, a 412. és a 414. számúval egészítették ki a sorozatot. [15] Az építési mintákon az első világháború elejéről származó építmények helyett a középkor vége felé épített erődített építmények láthatók, különösen megerősített templomok, mint amilyeneket a Kárpát-medencében látni. Az elején ezekben a készletekben is szürke kövek voltak, de viszonylag gyorsan áttértek a sárgákra. A korai „vörös tetőkő” készletekben csak sárga kövek szerepeltek, és a tető színét az építőnek kellett kialakítani a készlethez mellékelte festék segítségével. Viszont a köveket elég hamar lecserélték vörösekre, annak ellenére, hogy nem mutatnak jól a fal és a tető találkozásánál vagy ott, ahol a falat tetőkövek segítségével alakították ki. A készleteket lehetett kapni sárga és kék kövekkel is, annak ellenére, hogy ténylegesen nem reklámozták őket. [16]

Az utolsó két Erődítmény készlet igen nagy. A 412. készletben 1.247 kő található, szinte ugyanannyi, mint a nyolctálcás 20., Lissa készletben. A 414. készlet 1.887 követ tartalmaz, amely majdnem GK-NF 24. méretű. (Kisebb eltérések mutatkoznak az egyes készletek között, így olyan 412.-ek is vannak, amelyek 1.242 követ tartalmaznak, illetve olyan 424.-ek is, amelyek csak 1.871-et.) Természetesen a 410. és 412. készletekhez a kiegészítők is elkészültek. Ezzel egy időben a 402., 402A, 404. és 404A készleteket szintén törölték. Ezek a

mai napokban nagyon ritkák egyrészt az európai háborús dúlás, másrészt a gyenge kőminőség, harmadrészt pedig a csak európai gyártás miatt.

Természetes módon a 410A és 412A kiegészítő készletek általában nem tartalmaztak szürke köveket, ami azt eredményezte, hogy a csupa szürke követ tartalmazó 410. és a sárga köveket tartalmazó 410A készletből együttesen épített modellek eléggé furcsán mutatnak. A festéket, ha a készletben benne volt, fel lehetett használni arra, hogy az építő kiküszöbölje a vörös tetőkő problémát, de a szürke és sárga kövek egyvelege kifejezetten rondává teszi az építményt. A mintákat fekete-fehérben nyomtatták (noha egyes képekben található színes kiemelés), a színek nem egyező volta csak az építés alkalmával derül ki. A következő oldalon található kép a 414. készlet dobozának tetejéről származik, és „idealizált” színekben látható. A kövek formája helyes, de a színek nem tükrözik a készletben található kő-összeállítást. Ennek ellenére egy kellőképpen gazdag kőválasztékkal rendelkező építő fel tudja építeni a képnek tökéletesen megfelelően az építményt.

A 410.-ig terjedő készletekben szereplő mintákat nagyon könnyű megépíteni. Végére is az erődítmények nem túl magasak, és a kövek nem valószínű, hogy lepotyognak, hacsak nem ütik meg erősen az asztalt vagy az építményt. A 412., illetve 414. készlet mintái közül egyesek viszont igen nehezen építhetők fel, a magasabb építményeknél alkalmazott fél kocka (12,5 mm) vastagságú falak miatt.

A 414. készlet dobozán és az építési könyv 6. oldalán egyaránt szereplő minta.

XIV. A Richter cég az Egyesült Államokban – az Union kockák

Egyetlen olvasó se gondolja, hogy ez a fejezet azt igyekszik bizonyítani, hogy a New York-i fiók, amelyet később az F. Ad. Richter & Cie. leányvállalata lett, fontosabb, mint a többiek, vagy érdekesebb a története. Igaz ugyan, hogy az iroda vezetőjét letartóztatták és meghurcolták az első világháború idején, de az olteni fiók (Svájc) vezetője is hasonló sorsra jutott a második világháború idején. [1] Az amerikai piac viszont egyedülálló módon fontos volt a Richter cég számára, amint azt az előző fejezetekben bemutatott, csak az Egyesült Államok számára készült készletek is bizonyítják. Ezen felül a világtörténelem eseményei egy viszonylag teljes irattári áttekintést tettek lehetővé a fiókkal kapcsolatosan, illetve annak A.C. Gilbert felé történő (közvetett) eladásának körülményeiről, aminek eredményeként az Egyesült Államokban az első világháború után az „Anchor” kockák nem „Richter” kockák voltak, és a „Richter” kockák nem voltak „Anchor” kockák.

A New York-i iroda megnyitásának pontos időpontja ismeretlen. Az 1885-ben és 1886-ban kiadott Egyedi Kő Katalógusok csak Rudolstadtban, Nürnbergben, Bécsben és Rotterdamban levő részlegekről tesznek említést. A legkorábbi (az író által ismert) feljegyzés, amely erről a Boadway 310 alatt található irodáról szól, 1887 júniusából származik. [2] 1918-ban a New York-i cég levélpapírjának fejlécében az „alapítva 1887-ben” megjegyzés szerepel. [3] Ez a fiók hosszú éveken át csak eladási és kapcsolattartó iroda volt. 1904-ben A. Paul Fricke-t nevezték ki a fiók vezetőjévé. Azt nem lehet tudni róla, hogy Németországból érkezett bevándorló vagy amerikai születésű volt-e, de 1918-ban amerikai állampolgár volt. Fricke az irodát profit centerként működtette, és a javadalmazása egyrészt bér, másrészt a nettó nyereség alapján számolt százalékos bónusz volt. Richter 1910 végén bekövetkezett halála után a New York-i irodát bevonták a cégbe (1911. június 11.-én), a részvényeket pedig egyenlő arányban szétosztották Richter első feleségének nyolc gyermeke közt. Valamikor 1911 májusa és 1912 januárja között az addigi, Pearl Streeten található címéről egy Washington Street 74.-80. alatt lévő irodaházba költözött át. Valószínűnek tűnik, hogy mind a gyógyszerek, mind a kockák gyártását a költözést követően kezdték meg, a világháború európai kirobbanása után, vagyis 1914-ben vagy 1915-ben. Ennek ellenére a rudolstadti Anker Műveknek egy recepteket tartalmazó könyve már 1910-ben két különböző kögyártási receptet tartalmaz, egyet a hagyományos lenolaj alkalmazásával, egy New Yorknak szántat pedig különleges lenolajjal (Firmis für Bausteine New Yorker). Abból következőleg viszont, hogy az 1910-es dátum a borító belső oldalán van, ezt a receptet bármikor beírhatták a könyvbe az adott dátumot követően. Az 1915-ös New York-i katalógus nem tesz említést amerikai gyártásról, és az első olyan készlet, amelynek dobozán a „Made in the U.S.A.” felirat látható, 1916-ból származik. Az összevont eredménykimutatás 1914-től 1918-ig rendelkezésre áll, de ebből nem derül ki az, hogy mikor indult a gyártás, mivel a gyár költségeit összevonták az importált (Németországból érkező) termékek beszerzésének költségével „eladott áruk beszerzési értéke” címszó alatt. Az 1914-es 69.000 dolláros értékesítés 1915-re hirtelen 31.000-re esett vissza, ami valószínűleg a behozatal nehézségeinek tudható be. Az Egyesült Államokban beindult termelés eredményeként az eladások 1916-ban újból emelkedtek, egy 38.000 dolláros nagyságra. A másik oldalon a gyógyszerek eladása az 1914-es 81.000 \$ értékről 1917-ben 123.000 \$-ra emelkedett. A vállalat az egész időszak alatt nyereséges volt. 1918-ban a vállalat alkalmazásában hat, a gyógyszergyártásban dolgozó és tizenhárom, a kockagyártásban dolgozó munkás volt. A cég minden évben osztalékot fizetett a részvényeseinek. 1917 elején a cég szokatlanul magas, 50.000 dolláros osztalékot fizetett ki, valószínűleg arra gondolva, hogy az Egyesült Államok kormánya úgylis be fogja fagyasztani az amerikai cégvagyonot. Ezt az összeget a kormány

valóban megpróbálta – sikertelenül – visszaszerezni a Richter örökösök bankszámlájáról. 1917 januárjától Fricke fizetése évi 5.000 \$ plusz az előző év nettó nyereségének 9%-át kitevő bónuszról megemelkedett évi 12.000 \$ plusz ugyanekkora mértékű nyereségrészesedésre. Az Erector Game tulajdonosa, Gilbert ki akarta iktatni a versenytársat az építőjáték piacról, és ennek érdekében nagyon erőszakos lobbizásba kezdett az Egyesült Államok kormányánál az amerikai gyártóegységgel rendelkező New York-i cég elkobzásáért.

1918. április 18.-án az Idegen Tulajdon Gondnoksága a céget német tulajdonúnak mondta ki, és, mint ilyet, átvette. Ez a gondnokság volt felelős a német állampolgárok amerikai vagyonaért. A vagyon legnagyobb részét csak lefoglalták a háború idejére, majd a háborút követően, a kezelési költségek levonása után visszajuttatták tulajdonosaiknak. Ezen vagyon kezelésének mikéntje, a Richter-vagyont kivéve, túlmutat a könyv célján, de bizonyára senkit sem lep meg, hogy ezen cégek igazgatói széke politikai „védnökség” alatt állt, és a „törvényes” korrupció melegágya volt. Április 22.-én az Idegen Tulajdon Gondnoksága W.B. Sawert és Paul R. Towne-t jelölte ki a Richter cég élére. A kinevezésről május 23.-án értesítették a vállalatot. Fricke tiltakozott, és megtagadta, hogy szavazatát adja ennek a két embernek az igazgatótanácsba való beválasztásához. Ők (nem tisztázott, hogy ez alatt kiket kell érteni) biztos fel voltak készülve az ellenállásra, mert május 25.-én Fricke-t letartóztatták árulóként. Az író tulajdonában levő jelentés szerint ő „ezután Jeremiah O’Leary-vel került kapcsolatba, zendülési cselekedetekbe bonyolódott, és bevitték. A Szövetségi hatóságok vádat emeltek ellene és ennek következtében lemondott igazgatói és elnöki tisztségéről.” Fricke eltávolítását követően Sawyer vette át az elnökséget, évi 6.000 dolláros fizetéssel. Towne alelnök lett, évi 3.000 dolláros fizetéssel, és az addigi eladási vezető, Mortimer Witt fizetését is megemelték évi 2.080 (heti 40) dollárról 3.000-re. Towne, aki ügyvéd volt, jogi tevékenységéről számlát is benyújtott a cégnek. A cég vezetésére Charles A. West-et alkalmazták vezérigazgatóként. Annak ellenére, hogy az eladások 158.504 dollárról 160.871 dollárra nőttek, a nyereség mégis lecsökkent 36.506 dollárról 9.766-ra. Nagyon sok járulékos költség keletkezett, főleg ügyvédektől származó, jogi tanácsadásról szóló számlák, könyvelési és könyvvizsgálati számlák. 1918. december 13.-án az új könyvvizsgáló megjegyezte, hogy a „fent említett bérek túlzottan magasak, különösen annak fényében, hogy az 1917-es nyereség 7.500 dollár körüli a korábbi évek 30.000 dollár körüli nyereségével szemben”. [4]

Az új könyvvizsgálót azért nevezték ki, mert a céget Németország hadviselési képességének szempontjából létfontosságúnak ítélték meg, és így nem juttatták vissza tulajdonosainak, hanem a legtöbb külföldi vagyonnal együtt eladták. Természetesen a kezelési költségekkel csökkentett bevételt a háború után vissza kellett juttatni a német tulajdonosoknak. Hogy miért pont ezt a céget tartották olyan fontosnak, azt Gilbert indokolta meg. Azzal érvelt, hogy Németországnak azért volt annyi jó mérnöke és tudósa, mert a nevelő célú játékok már nagyon ifjú korban kialakították az ehhez szükséges készségeket. Más szóval, az oktató játékok döntő szerepet játszottak a nemzeti hadviselési képesség kialakulásában, és az Egyesült Államokbeli gyártásukat nem szabad lehetséges ellenségek kezébe adni. A besorolásról szóló hivatalos értesítést 1918. november 9.-én tették közzé, a fegyverszünet előtti utolsó munkanapon.

1919. január 13.-án A. Mitchell Palmer, az Idegen Tulajdon Gondnoka utasította Joseph F. Gufey-t, a Gondnokság Értékesítési Osztályának Igazgatóját, hogy a céget bocsássa áruba a részvények zártkörű licitje útján, 1919. február 25.-én a cég székhelyén, a Washington Street 74.-80. alatt. Az érdeklődők számára kiadott értesítő 153.987 dollár értékű vagyont szerepeltetett az 1918-as záró érték szerint. Az Idegen Tulajdon Gondnokságának egyik

utolsó ténykedése az volt, hogy 35.000 dollárnyi összegért Szabadság kötvényeket vásárolt. A céget George U. Tompers-nek (Broadway 326) adták el 155.000 dollárért. A következő legmagasabb licit 154.000 volt. Tompers feldarabolta a céget, és a játék részleget eladta Gilbert-nek. Mindent megtettek annak érdekében, hogy Tompers ne vásárolhassa meg németek számára a céget. A Kivizsgáló Hivatal hosszas és mindenre kiterjedő vizsgálatnak vetette alá, amelynek eredményeként egy 38 oldalas jelentés született, amelyhez hét személyes ajánlólevet is mellékeltek. Hogy milyen alapos volt a vizsgálat, azt az is példázza, hogy Tompers-t később még egyszer, eskü alatt is kihallgatták, mert cége, a festékeket és állványokat gyártó Tower Manufacturing Company (Torony Gyártó Vállalat) tintatartókat és hamutartókat szállított Tampicoba egy Wardline gőzhajón, és a Wardline társaság hajói „nagy mennyiségű szállítást végeztek, ami által az Ellenséggel való kereskedelemre vonatkozó törvényt jelentősen megszegtek”. A vizsgálat viszont megállapította, hogy Tompers csak „egy volt a számos cég közül, amely a Wardline társasággal szállítatott”.

Az Anker kövekkel kapcsolatosan lényeges az, hogy részletes leltár készült a New Yorkban található gyár felszereléseiről. A kockagyártó részleg leltárában többek közt az alábbi tételek szerepelnek:

- 134 rézlemez és elektrotípus (fekete-fehér nyomtatáshoz), különböző méretekben, 150 dollár értékben;
 - 222 réz nyomólemez színes nyomtatáshoz, 1.100 dollár értékben;
 - 3 keverőgép, 1.434 dollár értékben;
 - egy fa keverőteknő és rosta, 45 dollár értékben;
 - 1 db 10 lóerős motor és csigák hat bőr szíjjal, 550 dollár értékben;
 - 3 hordozható kemence, egy 200 x 122 x 84 cm méretű, kettő pedig 160 x 117 x 84 cm méretű, 900 dollár értékben;
 - 90 fém tálca és 42 fa láda, 73 dollár értékben;
 - 110 acél forma és öntőminta, 5.466 dollár értékben;
 - 9 kézi prés (működőképes), 2.025 dollár értékben;
 - 2 gépi prés (működésképtelen), 100 dollár értékben;
- továbbá számos olyan eszköz, mint szárító polcok, munkapadok stb.

Hogy valamelyes képet alkothassunk a tárgyak és eszközök értékeléséről, példaként emeljük ki, hogy egy Libellion zenegép 3 dollár, egy 3 méteres létra 1,50 dollár és egy lapát fél dollár érteken szerepel.

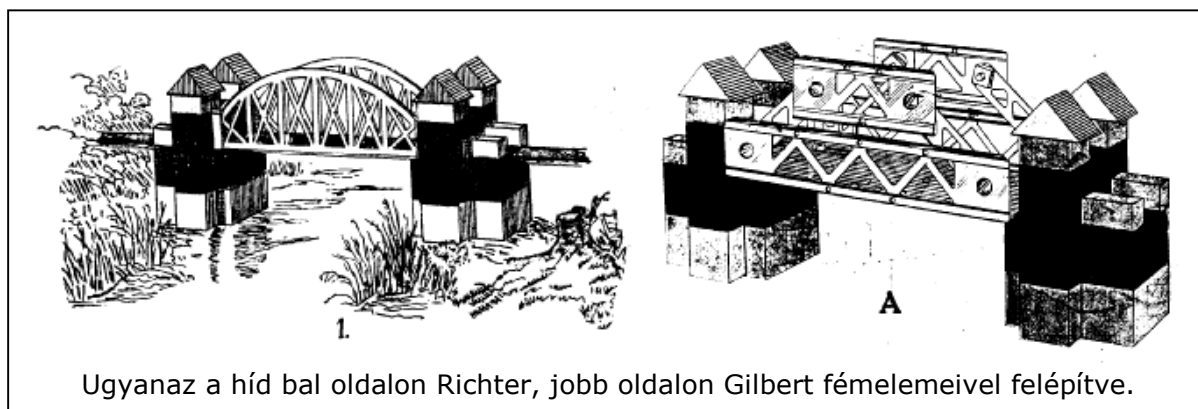
Amint azt korábban is említettük, a céget 1911-ben beolvastották az anyavállalatba, és a részvényeket egyenlően elosztották Richter nyolc örököse közt, mégpedig Adolph Richter, Dr. Kurt Richter, Dr. Walter Richter, Lina von Roeder asszony (1917-ben, Balzer-né) – mind Rudolstadtban; Clara Zoeth asszony és Else Kempe asszony –mindketten Nürnbergben; a berlini Dr. Johanna Richter, és a bécsi Dr. Oskar Richter között. Nekik kellett volna megkapniuk a cég eladásából származó bevételt. 1922-ben heten az eredeti részvényesek közül az Egyesült Államok kormányához folyamodtak a pénzük miatt. Noha a részvényesek mindegyike 19.375 dollárra volt jogosult (plusz kamatok), a levonásokat követően mégis csak 9.900 dollárt kaptak fejenként. Dr. Walter Richter, aki nem csatlakozott a hét kérvényezőhöz, 1924-ben folyamodott a pénzéért, és 19.107,18 dollárt kapott. Az első hét kérvényező további folyamodványait „kivizsgálták”, de ezügyben később sem történt semmi érdemleges.

A következő készleteket gyártották és forgalmazták az Egyesült Államokban az első világháború alatt: **DS** 1. (Eberbach), 3. (Eisenach), 5. (Erfurt) és 7. (Erlangen), továbbá az 1A, 3A és 5A kiegészítő készleteket; **GK-NF** 4. (Raft), 6. (Rank), 8. (Rate), 10. (Ray) és 12

(Reason), továbbá a 4A, 6A, 8A és 10A kiegészítőket; a 4. (Babel) és 6. (Bamberg) **Anker Híd Kiegészítő készleteket**; a 404. (Falcon), 406. (Fairfax), 408. (Faribault) és 410. (Farragut) **Erődítmény** készleteket (de a hozzájuk tartozó kiegészítő készleteket viszont nem). A Meteor (1., 2., 3., 4. és 7. számú) játékokat szintén gyártották New Yorkban ugyanúgy, mint az Anker Kirakós Játékokat, amelyeknek kiskereskedelmi ára 25 cent volt. A kőkészletek eladásának nyeresége visszaesett 1917-ben, mert „(a mintafüzetekből) új kiadásokat kellett nyomtatni, ami kb. 1.000 dollár értékű nyomólapok előállításával járt” és „a háború kitörése óta nagy mennyiségű, kb. 1.500 dollár értékű kinyomtatott anyagot ki kellett selejtezni”.

Gilbert Anchor kockák

Gilbert az Egyesült Államokbeli piacra a Richter cég megvásárlásával lépett be. Az elején csak ráillesztette a „The A.C. Gilbert Company, Blatchley Ave, New Haven, Conn. U.S.A.” feliratot az eredeti Washington Street-i Richter címre. Később újraszámozta a készleteket, és a DS sorozatba tartozó készleteknél Erector készletek fém elemeivel helyettesítette a Richteréit. Sajnálatos módon ez a helyettesítés igen groteszk hidakat

eredményezett. Ezért aztán 1922-ben az Anker készleteket kivették a Gilbert-féle termékkínálatból, és áthelyezték a Connecticut állambeli New Haven-i La Velle Mfg. Company termékkínálatába (Gilbert leányok számára készült játékokat gyártó vállalata, amelyet a testvére felesége után neveztek el) „Original Anchor Blocks” (Eredeti Anker vagy Horgony Kockák) néven, de a híd kiegészítő készleteket az eredeti Richter fémelemekkel árulták. A La Velle Anchor készleteket az 1922 és 1929 közötti katalógusokban lehet megtalálni, és nagyon ritkák.

A második világháború után a Gilbert Vállalat ismét bevezette az Anker kockákat. A kövek és a készletek is teljesen újak voltak. A kövek igazi hüvelyk kocka alapúak (25,4 mm), és nagyon sima felületűek – túl sima ahhoz, hogy építeni lehessen velük. A tájékoztató füzetek az új „márványszerű anyagot” előnyként említik. A toronycsúcs- kövek és kéményelemek üregesen öntött műanyagból, a tetők pedig papírból készültek. Az egyetlen Richter-féle összetevő az Anchor név volt. A készleteket nem nagyon tudták eladni. Annak ellenére, hogy a készletek nem számítanak mindennapiaknak, annyira csúnyák, hogy egyetlen gyűjtő vagy építő sem vásárol belőlük egynél többet – és azt az egyet is csak azért, hogy elmondhassa, neki is van ilyenje. Az Egyesült Államok Szabadalmi Hivatala 1957-ben kijelentette, hogy az Anchor védjegy már nem védett. Az Anchor és Anker védjegyeket az Egyesült Államokban a 90-es években az újraindított németországi gyár védette le.

Richter Anchor kockák

A Richter cég az Egyesült Államokban elvesztette minden védjegyét, ide értve az Anchor és Comet neveket is. A szabadalmakat a nyilvános tartományba helyezték. Fricke, aki

kikerült a börtönből, megkapta a vállalatától a kizárólagos forgalmazói jogokat az Egyesült Államokban. Azonnal hozzá is fogott a Richter cég építőkocka üzletágának újjáépítéséhez. Az első készleteket mindenféle cégjelölés vagy márkanév nélkül adták ki, csak annyi szerepelt rajtuk, hogy Kő Építőkockák. Számos Amerikában fellelhető készlet, különösen a nagyobbak, fadobozokban kerültek forgalomba, bármiféle cégnév feltüntetése nélkül. [5] A név és cím, amely szerepel rajtuk: PAUL FRICKE, 50 Union Square, New York, N.Y. Az üzletet nemsokára részvénytársasággá alakították, Block House, Inc. Néven. A Richter cég vágya az amerikai sikerek után most nagyobb volt, mint valaha. Németország gazdaságát tönkre tette a háború, a pénze pedig teljesen elértéktelenedett. Az Egyesült Államokbeli építőkocka eladásból származó keményvalutát a legnagyobb örömmel fogadták. Rudolstadtban mindent megtettek annak érdekében, hogy újra felépítésék az amerikai üzletet. A Comet készletek helyettesítésére bevezették a KK Orion készleteket (lásd a X. fejezetet). A gyár külön címkéket és építési mintakönyv-borítókat nyomtatott. 1922-ben új katalógus készült az Egyesült Államok számára. A címből származó UNION (Egyesülés) márkanévvé lépett elő.

Fricke-nek komoly problémákkal kellett szembenéznie az értékesítési hálózat újjáépítése során. Az Egyesült Államokban a sajtó minden eddigi mértéket meghaladó német-ellenes érzéseket szított. A nemzet hangulata az 1916. novemberi elnökválasztások idején tapasztalt, elszigetelést pártolóról 1917 márciusára átfordult hadüzenetet követelőre. [6] A német-ellenes propaganda folytatódott az első világháború után is pusztán azért, mert az amerikai ipar és kereskedelem nem kívánt német versenytársakat magának mialatt a frissen vásárolt német gyárakat és márkaneveket haszontermelésre fogta. Fricke-nek azzal kellett szembenéznie, hogy olyan áruházak, mint a John Wannamakers, vagy az elit játékboltok, mint az F. A. O. Schwartz visszautasították a német építőkockák árusítását. Így hát az egyetlen csoporthoz fordult, amelyben bízhatott: az Anker építőkhöz. [7] Ezeknek az embereknek ajánlották fel a terjesztés jogát. [8] Ezek a „forgalmazók” helyi értékesítést szerveztek meg olyan vevők felé, akik már személyesen ismerték az építőkockákat vagy legalábbis hallottak róluk. A helyi boltok a legszokványosabb dobozokból árukészletet alakítottak ki.

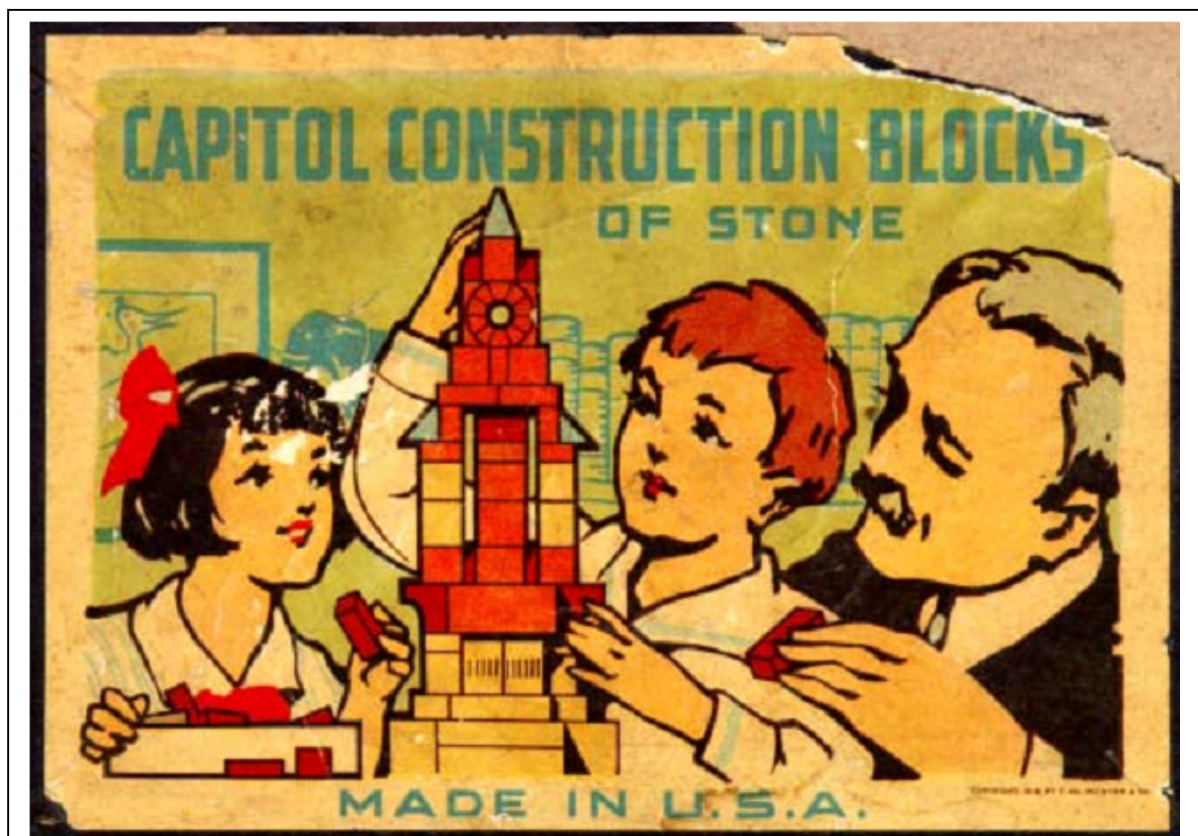
A Richter vállalatnak komoly előnye származott az új amerikai „Anchor” piaci versenytárs megjelenéséből. A Gilbert cég csak kis készleteket volt képes előállítani. Ezek népszerűbbek voltak az Anker készleteknél, és nagyobb mennyiségben adtak is el belőlük, így a legtöbb Anker építő meg is vette ezeket, és ezután nagyobbakra vágyott. Azok, akik ismerték a háború előtti Anker készleteket, kétségkívül a Richter-féle gyártmányokat ajánlották, és nem a Gilbert-féléket. Lassanként Fricke újra felépítette az üzletet. A Richter cég ismét megjelent termékeivel a nagy áruházak polcain. Az 1930-as évekre F. A. O. Schwartz is újból árusította a Richter termékpalettát.

Az Anker építőkre alapozva és a piac ösztönzésének engedve, a New York-i cég még egy új készletet is alkotott. A Graecia gyártásba vételének sikertelensége minden alkalommal felbukkant, valahányszor csak egy 210. készletet eladtak. Az építési minta 16. oldalán egy görög templom rajza látható. A készlet iránti kérések folyamatosan érkeztek. A kereslet kielégítésére 1932-ben Fricke kidolgozta és piacra dobta a **Klasszikus Készletet**. Ez a 12., Lindau készlet helyett a 20., Lissa kiegészítője lett, 1.232 követ tartalmazott a tervezett 285 köves Graecia helyett. A színek megválasztása is más volt, a Klasszikus Készletben csak sárga kövek és kék tetőkövek találhatók. A hirdetés szerint: „a kövek mind fehérek (!!!) és kékek, mivel több kísérlet szerint ezzel a két színnel lehet a drámaibb hatást elérni.” Nyolcvanhat kő „új formájú, mivel nem lehet azokat megtalálni a szokásos készletekben”. Olyan értelemben viszont mind régi kövek voltak, hogy több mint két évtizeddel korábban már az Egyedi Kő Katalógusban is szerepeltek. A hirdetésben csak három épület látható: egy

görög templom („tisztán görög kivitelben”), a drezdai templom („egy példa a XVIII. századi építészetre”) és egy hatalmas parkkapu („egy modern elgondolás, amely szemlélteti a görög stílus hatását a jelenkori építészetre”). További építési mintákat is ígértek, egyet-egyet félévente. Lehet, hogy ezek annak idején valóban meg is jelentek, de az író egyet sem ismer közülük Természetesen a rendelkezésre álló, hatalmas kőkészlettel (2.646 darabbal) nem nehéz számos további építményt megalkotni az igazi görög és az újjáélesztett klasszikus görög stílusban. A készletet három dupla magas tálcában szállították, továbbá egy negyedik tálca tartalmazta a mintákat. Mindegyik tálca nagy volt, két sorban 8 x 12 szabvány kocka méretű. Az összes minta vázaltszerű volt, miként az elrendezési rajz és a dobozokban található kövek listája is. A készlet 45 dollárba került. Három ilyen készletet sikerült fellelni az Egyesült Államokban. A készlet amerikai megjelenésének hírért kétkedve fogadták, mikor azt egy európai Anker Barátainak Klubja gyűlésen bejelentették. A készlet léte és hitelessége viszont mára már egészen széles körben elfogadott. Egy kimondottan érdekes tulajdonsága a készletnek a fél kocka (12,5 mm) magas rétegek és a $\frac{3}{4}$ vastagságú falak használata. Az alapkő egy GK-NF 36. számú, $\frac{1}{2} \times \frac{3}{4} \times 1\frac{1}{2}$ méretű kő. A 488. számú gerendák fából készültek, mint az AF korszakban.

A harmincas években Fricke veje, a brooklyni Henry Messerschmidt Anker kockák segítségével megépítette a Parthenont. Az építményt igen dicsérték, és az 1931-es New York-i katalógusban meg is jelent, majd a Brooklyn Múzeumban ki is állították.

A második világháború véget vetett Richter amerikai üzletének. A Block House-nak egyéb tevékenység után kellett néznie, noha a mai napig is használja ugyanazt a nevet. A második világháború után nem tettek több kísérletet arra, hogy újraindítsák az Anker építőkocka üzletet. A kő árukészletet eladták, a tálcák tárolására alkalmas dobozokat pedig kiselejtezték. A Block House ma egyetlen 6., Leipzig készletet őriz a régi idők emlékére.

Egy különleges, az Egyesült Államok számára készült, Richter-féle Kőépítő Készlet
A jobb alsó sarokban olvasható felirat: „COPYRIGHT 1916, BY F. AD. RICHTER & CO.”

XV. A Richter halála utáni korszak

Az Anker kockák Arany Korának Richter 1910 végén bekövetkezett halála és a világháború évtizedének problémái véget vetettek. Ma az 1880-tól az első világháborúig tartó korszakot a német játékok klasszikus időszakaként könyvelik el, de az Anker építőkockák esetében nehéz egy korszak végének és Richter halálának hatásait különválasztani. 1911 és a világháború vége között (1921-ig) Richter örökösei vezették a vállalatot. Amint azt a korábbi három fejezetben is láttuk, némileg folytatták a fejlesztést, sőt új fejlesztéseket is kezdtek ebben a korszakban. Néhány új építőkockás készletet is kialakítottak. Ezekről a XIII. fejezetben szoltunk. További játékokról, mint a fejtörők, kirakósok és fa építőkockák, a XVI. fejezetben fogunk szólni. Ezen felül számos marketingfogást vetettek be, hogy a tizenéves és felnőtt célpiacon is megerősítsék a cég helyzetét.

Az Anker Klub és Újság

Az 1913-ban kiadott katalógusban (136 – 25) meghirdették az Anker Építőkocka Klub (Richters Anker-Steinbaukasten-Verein; R.A.V.) megalapítását. Az 1912-es katalógus erről még nem tesz említést. A klubtagoknak tagsági kártyát ígértek, illetve azt, hogy az éves árlisták mellé csatolják a klubtagok névsorát is. Ezen felül a klubtagokat minden fejlesztésről értesítettek volna levél vagy az Anker Újság (Anker Zeitung) útján, amely tulajdonképpen egy képesújság volt. A klubtagok első névsorát az 1913-as katalógusban jelentették meg. Ebben a névsorban 50 személy szerepelt, az első sorszámú klubtagsági kártya S.A. Hurlbut, New York, Egyesült Államok nevére szolt: Az összes további tag német volt. A tagokat három csoportba rangsorolták: Mester (Meister), segéd (Geselle) és tanonc (Lehrling) [a régi céhes rangfokozatok, de a szabadkőműves páholyokban is ugyanezt használták – a ford.megj.]. Ahogy az várható is volt, legtöbbször a mesterek voltak, szám szerint 41-en, míg segéd csak egyetlen egy akadt, a maradék nyolc pedig tanonc volt. Az Anker Újság első száma 16 oldalnyi terjedelmű képesújság volt a borítót nem számítva, és 1913. április 1.-én jelent meg. Évente három megjelenést ígértek. A cégen belüli problémák és a háború miatt a következő kiadás viszont már csak 1919 júniusában vagy júliusában jelent meg. [1]

Az első szám a 301. és 303. készletek, a 200-as sorozatban kéményekhez használt mintás kövek és a Graecia készlethez tervezett hornyolt oszlopok és oszlopfők megjelenését tette közzé. [2] Az első kiadás továbbá azt is ígérte, hogy a második számban le fogják írni az építőkockák feltalálásának és kifejlesztésének történetét, és hogy ezt a történetet később könyv formájában is ki fogják adni.

1915-re a klub tagsága 128 főre szaporodott. A háború miatt Hurlbut tagsági kártyájának számát 1-ről 44.-re módosították, így a 44. helyen szereplő berlini Bernhard Keilichet léptették előre. Az összes további kártya változatlan maradt. Ez alatt a két év alatt egyetlen eredeti segéd vagy tanonc sem lépett előre rangban. Az 1915-ös (157 15) New York-i katalógus a németnek megfelelő amerikai klubot harangoz be, Amateur Architect's League (amatőr építészek szövetsége – A.A.L.) néven. Az 1914-es építőverseny annyira sikeres volt, hogy évenként megrendezendő eseménnyé léptették elő. Az első hely díja 30 dollár értékű Anker kocka volt. [3] Az A.A.L.-be történő belépéshez szükséges jelentkezési íveket minden Anker készletbe betették. Nem ígértek újságot a tagok részére, de mindenki kapott egy-egy A.A.L. jelvényt. A tagság ingyenes volt. Az 1915-ös német katalógus nem hirdetett meg hasonló versenyt, így arra lehet gyanakodni, hogy az ötlet alighanem a New York-i irodát vezető Frickétől származott.

Egy 1912-es londoni katalógusban (126 L 6) Richter kirakósokat és játékokat hirdetett, a német nyelvű katalógust csak egy évvel később nyomtatták ki (138 – 10), az első Anker újság pedig több mint három színes oldalon mutatta be a kirakós játékokat. Maguk a kockák alig kaptak egy színes oldalnyi helyet. Amint az egykori VEB cég eladási vezetője arról az írónak beszámolt, a fejtörők nagyon magas hasznót hozó termékek voltak.

Abból, ahogy új készleteket vezettek be (attól függetlenül, hogy ezeket Richter kezdte tervezni vagy sem), az Anker Klubot megszervezték és az újságot kiadták, továbbá a következő fejezetben leírt játékokat és fejtörőket kifejlesztették, a követ nem tartalmazó építőkészleteket piacra dobták, egyértelműen kiviláglik az, hogy komoly erőfeszítések árán próbálták felvirágoztatni azokat a játékokkal kapcsolatos üzletágakat, amelyeket nem adtak el a Richter vállalatból. Az újság második számában a R.A.V. –tagok névsorának kiegészítése is szerepelt. Ez a névsor elég hosszú volt, 1.229 tagot számlált a fő Rudolstadt Részlegben (Stammhaus Rudolstadt) és további 474 tagot a Bécsi Részlegben (Mitglieder des R.K.-V. der Filiale Wien). Az első ötven helyen nem sok mozgás volt az időközben eltelt tíz év során. Csak egy tanoncot, a nürnbergi ifj. Richard Kempét léptették elő segédből mesterré, és a montabauri Paul Webert fokozták le mesterből tanonccá. Egy új rangot is létrehoztak Nagymester (Obermeister vagy O.-Meister) néven. Az eredeti ötven közül az egyetlen, aki nagymester lett, a bécsi Richard Möller volt, aki az R.K.A. tagja is volt. Egy alacsonyabb mesteri fokozatot is bevezettek Ifjú Mester néven (Jungmeister; J.-Meister) illetve egy magasabbat is, Tiszteletbeli Mester néven (Ehrenmeister; E.-Meister). Az előléptetést saját tervezésű építmények mintáinak beküldése által lehetett elérni. Az építők listája mellett egy építőverseny díjnyertesit is felsorolták. A verseny Ia és Ib szakaszában az egytálcás 6., Leipzig és az DS 5., Erfurt készletek köveit, a IIa és IIb szakaszban pedig a kéttálcás 8., Lennep és DS 7., Erlangen köveit lehetett használni. A jutalmak tárgynyermények vagy dicséretesek voltak. Úgy tűnik, hogy a cég átvette a versenyztetés ötletét a Fricke által vezetett New York-i részlegtől. A második kiadás azért a legérdekesebb az Anker gyűjtők számára, mert megtartotta az Anker kövek történetével kapcsolatos ígéretet. Sajnálatos módon ez a történet eléggé pontatlan, és főként Richternek a kövek kifejlesztésében játszott szerepét dicsőíti, ennek ellenére mégis hasznos forrásanyagnak tekinthető, ha kellő fenntartásokkal kezeljük. [4]

Nem csak idősebb Anker építők váltak mesterré. A salzburgi Erwin Gebert 14 éves korában lett Mester, majd 16 éves korában Nagymester. Élete első évében Gebert egy olyan betegséget kapott el, amelynek következtében süketnéma lett. Öt éves korától szenvedélye volt az Anker kockákkal való építés. Gebert gyűjteményét jelenleg a Salzburger Játékmúzeumban lehet megtekinteni.

A második számtól kezdve mind nagyobb rendszerességgel jelentek meg az újság újabb és újabb számai, egészen az 1928-ban kiadott 20./21. dupla számig. [5] Nagy hangsúlyt fektettek a klubra, a tagok rangjára és a különböző versenyekre. A versenyekben meghirdetett szakaszokat megnövelték a nagyobb érdeklődés reményében. Figyelemreméltóan kevés helyet foglal el a készletek reklámja, különösen ha arra gondolunk, hogy az újság ingyenes volt. Az újonnan megjelent készleteket viszont bemutatták, így az 1922 októberében megjelent 5. szám hírül adta a már régóta esedékes 303A, Castrop készletet, amellyel lezárult a Vidéki Ház sorozat. Olyan fém elemeket tartalmazó készleteket, amelyeket korábban Imperator néven forgalmaztak, most újra beharangoztak Anker Fémépítő Készletekként (Anker-Metall-Baukasten). Helyi szerveződésű csoportok alakultak olyan városokban, mint Stuttgart és Berlin, és tevékenységükről jelentést készítettek. [6] Csak 1925 áprilisában, majdnem tíz évvel az Egyesült Államokbeli megjelenést követően adták hírül az „új” 200-as sorozat

megjelenését. Csak nagyon kevés észak-amerikai személy neve jelenik meg a lap különböző számaiban: Chapais (St. Hyazinthe-ból, Quebec), Jay Dana, az NCSU [North Carolina State University – Észak-Karolinai Állami Egyetem] mérnök karának tanára, Raleigh és Welke (Brooklyn-ból).

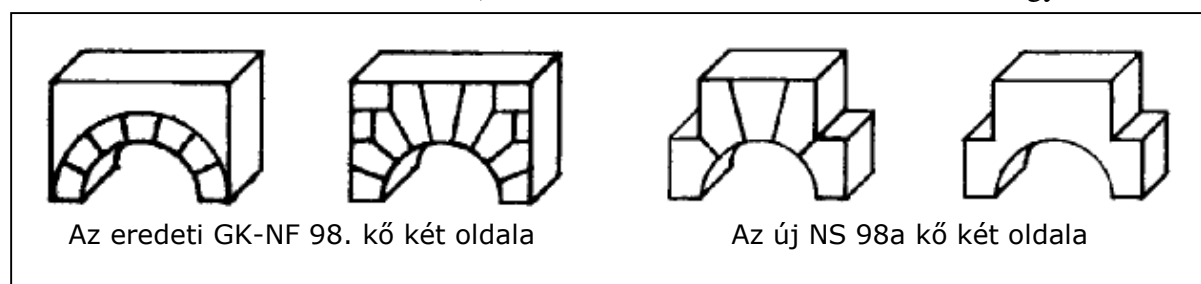
Az 1927 októberében megjelent 16. szám idején már világos volt, hogy jelentős probléma van mind a R.A.V. klubbal, mind az Anker Újsággal. Az újság ugyanis ingyenes volt, és nem volt rá mód, hogy az érdeklődésüket elvesztett tagok lekerüljenek a címzettek listájáról. Ezért hát ebben a 16. számban hirdetményt tettek közzé, amely szerint mindazok, akik nem jeleznek vissza ellenkező értelemben a társaság felé, a régi előjegyzés szerint csak az év végéig maradnak a címzettek listáján, és az 1928-as számokat már nem fogják megkapni. [7] Mindazok, akik szerettek volna továbbra is hozzájutni az újsághoz, 1,25 Reichsmark (RM - birodalmi márka) összegért előfizetőkkel válhattak (Németországon kívül pedig 1,50 RM-ért). Ezt az összeget 1928 márciusáig kellett befizetni. Az előfizetők egy új R.A.V. jelvényt kaptak. A 18-as, 1928 tavaszán megjelent szám ezt a hirdetményt annyiban módosította, hogy az osztrák tagok Bécsben is előfizethettek, az ár 2,50 Schilling volt. Hogy végül ténylegesen hány személy küldte el a kívánt összeget, azt nem lehet tudni. Az utolsó, dupla 20./21. szám ugyanezt az előfizetési díjat szabta meg 1929-re is, ám a következő szám már sohasem jelent meg.

1930 decemberében egy új „Anker Magazin” jelent meg az „Anker Újság” utódaként, majd ezt követően, 1931 októberében, egy havonta megjelenő kiadványként „A kőépítő” (Der Steinbaukasten) néven, amely a tervek szerint az építőkövek mellett vasútmodelleket, hajókat, ólomkatonákat is bemutatott volna. Az újság nevét 1933 júliusában ismét megváltoztatták „Játékok és Oktatóanyagok”-ra (Spielzeug und Lehrmittel), majd 1934 áprilisában beolvastották a „A Rendíthetetlen Ólomkatona” (Der Standhafte Zinnsoldat) nevű újságba. Ekkorra azonban az Anker kockák már annyira kimentek divatból, hogy egyes hirdetések a listaárak egyharmadáért is kínáltak készleteket. Az Anker korszak a második világháború végén lezárult, noha közvetlenül a gyártól lehetett még készleteket vásárolni.

A Neue Serie

Közvetlenül az első világháború után szükség szerint újabb építési mintákat nyomtattak. A háborús évek alatt a kisebb sorszámú készletek, mint például a 4., Lebus és a 6., Leipzig építési mintái teljesen kifogytak. Az új nyomtatású minták és az azután készült összes többi sokkal gyengébb minőségű papírra készült. A papír csúnyán öregszik, és törékennyé válik. A nyomtatás maga sem olyan jó minőségű, gyengék a színek, a tinta halvány és nem színhelyes. Nemsokára magában a nyomtatási eljárásban is áttértek a könyomásról a rotogravírozásra, mint a képregények készítésénél, és a papír is majdnem újságpapír minőségűre romlott.

1923-ban úgy döntöttek, hogy a készleteket modernizálni kell. A GK-NF sorozat mintáiban sok, a Német Birodalom 1880-tól a világháborúig terjedő korából származó építmény és emlékmű szerepelt. Az 1920-as évek elejére ez már kiment divatból. Az épületek stílusváltása mellett a boltívek módosítását is elhatározták, de csak a kerek, román stílusú boltíveket változtatták meg (gótikus boltívek nincsenek a GK-NF 18A, Metz vagy GK-NF 20., Lissa készleteknél kisebbekben). A bevésett mintát átalakították, és a nagyobb íveknél,

egész pontosan a 95., 97., 98., illetve 100.-105. köveknél a felső sarkokat eltávolították azért, hogy ezeket az elemeket könnyebben bele lehessen foglalni a falakba. A 98. számú kövön végrehajtott változtatásokat az alábbi rajz szemlélteti.

A köveket a katalógusban a sorszám után következő kisbetűvel különböztették meg a többitől. A legnagyobb, 95. számú ív és a fele vastagságú 97. számú esetében két tükörszimmetrikus köre volt szükség az új, NS változatban, amelyet „a” és „b” jelöléssel láttak el. A legkisebb NS ívek, a 108.-115. számúak (kivéve a 111.-t) alakjukat tekintve azonosak a GK-NF változatokkal, csak a bevésített mintázatot módosították. Az új ívek nem arattak átütő sikert, mert hajlamosak arra, hogy a vékony metszet (a rövid mintázati vonal) mentén eltörjenek. A gyenge pontokon fémből készült ívek beépítésével próbálták megerősíteni a köveket, ám a megerősítés csak elenyésző vagy éppenséggel semmilyen hatást nem eredményezett. Ezen felül egyes gyűjtők arra panaszkodtak, hogy az új kövek nem illenek a már meglevő kőgyűjteményükbe. New York-ban csak az alap NS készleteket lehetett kapni, minden kiegészítő készlet GK-NF volt. Hamarosan a cég, illetve képviselői elkezdtek GK-NF készleteket árusítani az NS készletek helyett, és a gyár olyan csomagokat is összeállított, amelyekben azok a kövek találhatók, amelyek az NS készlet új boltíveinek lecseréléséhez szükségesek. Az Anker Újság 1928. decemberi, 17. számában azt a hírt tették közzé, hogy a két sorozatot (GK-NF és NS) párhuzamosan (nebeneinander) értékesítik. Bármilyen hihetetlen, a Neue Serie készletek megjelenését nem jelentették be az Anker újságban, annak ellenére, hogy a képeken szereplő építmények egy részét NS boltívek felhasználásával állították össze.

A 17. szám, amely az NS boltívek megjelenését adta hírül, közlésezi azt is, hogy a 2.-10. készletekben új alakzatok találhatók, de a 10A készletektől felfele a régebbi boltívek szerepelnek. A GK-NF 108.-115. köveken alkalmazott új mintázatot nem említik. Az új építménymintákat leírták és összehasonlították. Megemlítették az egyetlen készletben sem szereplő „a” boltíveket (97a, 97b, 103a, 104a és 105a), a megfelelő „töltő” kövekkel együtt (amelyek a teljes, szögletes boltív formára való kiegészítéshez szükségesek). Gyakorlatilag minden boltív a 95.-115. tartományban „a” formában szerepelt, kivéve a 96., 99., 106. és 107. számúakat. Nem lenne meglepetés az író számára, ha azokat is felfedeznék „a” formában is, mivel ezek csak vastagságbeli formavariációi az egy kocka vastagságú 95., 98., 105. és 108. boltíveknek, amelyek a maguk rendjén mind „a” boltívek.

A boltíveket gyakran használják hagyományos hasáb formájú kövek helyett a lapjukra fektetve, ezért nem minden GK-NF építményt lehet megépíteni az azonos számú NS készletek segítségével. Hasonlóképpen számos NS minta nem építhető meg a megfelelő GK-NF készletekkel. Nemcsak a boltívek formája tér el, hanem az is gondot okoz, hogy az NS készletekben több kő található, amelyek mindegyike a boltívek hiányzó sarkait tölti ki. Az NS sorozatból a 0., 2., 2½, 4., 4½, 6., 6½, 8. és 10. számú készletek ismeretesek, illetve a hozzájuk tartozó kiegészítő készletek. 1991-ben felfedezték a 10A készlet elrendezési rajzát is, de úgy tűnik, hogy magát a készletet soha nem dobták piacra. Ismeretes továbbá a kéttálcás 8B, Parey készlet, de ennek második tálcája egy hagyományos GK-NF 10A készlet (tehát nem tartalmaz új boltíveket). Az NS 10A készlet elrendezési rajzán NS boltívek szerepelnek és 10 kitöltő kő. [8] Az NS 10., Liegnitz 22-vel több követ tartalmaz, mint az NF 10., Liegnitz. Annak ellenére, hogy a DS sorozatban nem készültek új, NS köveket tartalmazó készletek, a 2., 4., 6., 8. és 10. számú LE (Lackierte Eisenteile – lakkozott vas elemes) kiegészítő hídkészletekhez mégis NS hídepítési mintákat készítettek és adtak. [9]

Az építési mintákat sokkal modernebb stílusban készítették el. Természetesen voltak kastélyok és templomok, de az 1880-as minták rajzait modernebb építményekéire cserélték. Ízlés kérdése eldönteni, hogy az új NS minták javulást jelentenek-e vagy sem. A nagyobb készletek mintakönyveiben szerepel néhány kezdők számára rajzolt, a kisebb készletek mintáiból vett alapépítmény is. Ez változást jelent a cégnél egyébként szokásos eljárással szemben, miszerint a nagyobb készletekben benne volt az összes többi, kisebb készlet mintája is, kezdve a 2. számúval, aminek következtében az NS mintafüzetek több oldalnyi mintát tartalmaztak, mint a megszokott tizenhat.

A minták háttérének nincs meg az a finom, részletekbe menő kidolgozása, mint a Meyer által megrajzoltakénak, habár világos, hogy voltak kísérletek ebben az irányban.

Tudjuk, hogy a modernizálást sokkal tovább is készültek vinni, mint a 10. készlet. Az említett NS 10A készlet elrendezési rajzán kívül ezt számos, az 1920-as évek elejéről származó árlistában szereplő építmény rajza is alátámasztja. Ezekben a rajzokon egészen az NS 20. készletig is elmenő új minták voltak. A ténylegesen forgalomba hozott NS készletek mintáit megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy mindegyik minta csali-minta volt az eggyel kisebb készletek mintáiból.

Egy egyedi készletet is bevezettek az 1920-as évek elején, amely kicsi volt mind mérete, mind jelentősége szempontjából. A kövek alapja egy 12,5 cm élhosszú kocka, amely se nem GK, se nem KK. A készlet 7,5 x 10 cm, vagy 6 x 8 feles kocka méretű és 38 követ tartalmaz. Az építési minta öt ív papír, négy kicsi és egy nagy. A készlet neve „**Heinzelmännchen**”, melynek jelentése Házimanócska. A doboz teteje és az építési minták is mind a manó jelleget hordozzák. Sem a „Richter”, sem az „Anker” felirat nem található meg a készleten, noha az 1925-ös katalógusban és a legtöbb húszas évekből származó árlistán szerepel. Érdekes módon az Egyesült Államokbeli árlistákon viszont nem jelenik meg. A korábban (ld. X. fejezet) már leírt Orion készletek ugyanazt a marketing célt szolgálták. Természetesen a készlet olcsó volt, még a GK-NF 0. készletnél is kevesebbe került. Ugyanabban a betegségben szenvedett viszont, mint minden egyéb kis készlet: nem volt igazán hasznos, és a kövek túl kicsik ahhoz, hogy egy gyermek játsszék velük. Ma a készlet valószínűleg törvénytelen lenne, mert a kockák kicsik, és a gyermek lenyelheti őket és megfulladhat tőlük. A második világháborút követően a VEB gyár újra bevezette ezt a készletet a „**Der Kleine Gernegroß**” (a kicsi, amelyik szívesen lenne olyan, mint a nagy) néven. Teljesen új építési mintákat készítettek hozzá, fekete-fehérben. Az elrendezési rajzot is módosították, de a köveket nem. Ennek a készletnek mindkét változatában az elrendezési rajz fekete-fehér, de a „Heinzelmännchen” színes építési mintája világossá teszi, hogy melyik kő milyen színű.

Igaz, hogy a második világháború miatt 1940-ben a kövek gyártása megszakadt, de számos építési mintát újra nyomtattak abban az évben. A vállalat pénzügyi kimutatásai azt igazolják, hogy a meglevő készletből a háború egész ideje alatt folyamatosak voltak az eladások.

A VEB korszak (Lufsky készletei és építményei)

A cég ezen korszakbeli történelméről már említést tettünk a XII. fejezetben, az új készletekről viszont még nem. Az első VEB korszakban összeállított készletek olyan kiegészítőket tartalmaztak, amelyek már a korábbi készletek dobozaiban is szerepeltek. A „**Holz-Gartenzäune**” (fa kerti kerítések) a 300. készlet (Landhaus – Vidéki ház) fa

erkélykorlát elemeit tartalmazta. A további kiegészítőket, mint a vas hídelemeket vagy üvegezett ajtókat és ablakokat tartalmazó készleteket is tovább gyártották a VEB korszakban.

Egy teljesen új sorozatot is bevezettek vasútmodellezők számára. Az **Alagút és kapu** készlet a 305. készlethez hasonlatosan olyan boltíveket és köveket tartalmazott, amelyeknek téglautánzat mintázata volt. Ezek az elemek arra valók voltak, hogy az alagútbejáratok kinézetét javítsák. Nem volt új a kövek alakja, új volt viszont 6,25 mm-es vastagságuk és szürke színük. Az Alagút és kapu készletet 1955-ben két nagy készlet követte (kb. 500 kő egy, a GK-NF 8. készletéhez hasonló méretű dobozban), amely méreteit tekintve a vasútmodellekhez illeszkedett. Ezek neve az **Anker-Modell-Steinbaukasten für die Eisenbahn-Spur 00** [vagy] **0** (Anker építőkockák a 0 vagy 00 méretarányú vasútmodellekhez). Ez a H0 és 0 méretarányoknak megfelelő kialakítás. Ne felejtjük el azt, hogy az ötvenes években műanyagból készült vasútmodellek még nem léteztek. Az elképzelés az volt, hogy a köveket a modellek megépítése során összeragasztják, tehát az elkészült építményt nem lehetett volna később szétszedni és újból összerakni. Mivel a vasútmodellekhez mérten egy 2,5 cm-es alapkocka igen nagy, a H0 építmények általában három-négy rétegnyi kőnél nem magasabbak. Számos kő a 305. készlet köveihez hasonlóan téglamintázatos, de a kövek színe sárga és nem szürke. A téglamintázat azt a képzetet kelti, hogy az építmények kisebbek. Egy ilyen készlet tartalmából több építményt lehetett kialakítani, figyelembe véve azt, hogy egy kisebb épülethez hány kő szükséges. A két, vasútmodellekhez szánt kiegészítő készlet mellett egy kisebb (GK-NF 4. méretű) készletet is piacra dobtak, amely tetőköveket tartalmazott. Ezek a Neue Reihe vörös és zöld kövei voltak. Úgy tűnik, hogy ezek a vasútmodellekhez tervezett kiegészítő készletek nem voltak nagyon népszerűek, ezért aztán az ötvenes évek végére le is vették őket a forgalmazott készletek listájáról.

1957-ben az Anker kő receptjének megalkotója előtti tisztelgésként kialakítottak egy új készletet **Lilienthal** néven. Természetesen Gustav Lilienthal tökéletes hős volt a kommunista rendszer számára. Egy olyan képet alakítottak ki róla, amely szerint szegény dolgozó ember volt, akit a mocskos kapitalista Richter becsapott. Ez a készlet a GK-NF 4. készlettel azonos méretű, de 154 követ tartalmaz, ami körülbelül háromszor annyi, mint amennyi a GK-NF készletben van. Az építési minták három, mindkét oldalon nyomtatott íven találhatóak, amely így hat mintát eredményez. Az építmények a GK-NF 4.-hez, de még a 6.-hoz mérten is nagyobbak. Az építési minták nincsenek befejezve, ami az építő számára számos befejezési lehetőséget biztosít, ám nagyon okos gyermeknek kell lennie annak, aki előző Anker építési tapasztalat híján, ezek közül akár csak egyet is képes nehézségektől mentesen megépíteni. Ezzel ellentétben egy tapasztalatlan hatéves gyermek is szinte minden építményt meg tud építeni a GK-NF 6. készlet mintáiból. A készletet és az építési mintákat Hermann Kalbe, a berlini Oktatási Eszközök Központi Intézetének (Zentrales Institut für Lehrmittel) munkatársa alakította ki.

1956-ban a berlini Karl Lufsky lett a VEB Anker Kőépítő Készlet Gyár tervezője. Lufsky 1906-ban született, és négyéves korában kapta az első Anker készletét. 1921. november 2.-án lett R.A.V. Tanonc (Lehrling), majd 1922. augusztus 25.-én megkapta az Ifjú Mester (Jungmeister) rangot. 1923. december 19.-én Lufsky Nagymester (Obermeister) lett. Rendszeresen küldött be a gyárba építményterveket a R.A.V. által meghirdetett versenyekre, és 1926-ban a Berlini Munkacsoport harmadik bizottsági tagja lett. Senki ne gondolja, hogy Lufsky egy nagyon tehetséges Anker építő volt. Eredetileg tervezőmérnöknek készült, de utóbb az építőmérnöki pályára váltott, és ott hidraulikára és vízelvezető földmunkákra szakosodott. Lufsky természetesen ismerte a 2. (és 2½), 4. (és 4½), 6. (és 6½), 8. és 10.

készletekhez készült NS építőmintákat. Úgy gondolta, hogy ezek elkészítése remek munka volt. [10] Nagyon el volt keseredve amiatt, hogy az NS sorozat megállt a 10. számnál. Úgy gondolta, hogy ez a munka azért állt le, mert a nagyobb készletekhez sokkal nehezebb lett volna modern mintákat készíteni anélkül, hogy a készlet köztartalmát jelentősen módosítottak volna. Lufsky nem dolgozott a Richter vállalatnak a második világháború előtt vagy alatt, mégis amatőrként folyamatosan küldött be tervrajzokat a modernizált NS sorozathoz, a 10. készlet fölöttiek részére. [11] Nyolc-nyolc tervet készített az NS 12., 14., 16. és 18. készletekhez, gondolva, hogy a cég folytatni fogja a tizenhat oldalas mintakönyvek hagyományát. A cég fel is használta a terveket, de számos nyomtatási hiba keletkezett, ami nem róható fel Lufskynak. A terveket ugyanis újrarajzolták, és ezt követően neki már nem volt alkalma azokat ellenőrizni. A Lufsky hagyatékában megtalálható rajzok és a gyári NS minták összehasonlítása ezt az állítást igazolja. [12] Lufsky nagyon is érdekes feladatnak találta azt, hogy mintákat készítsen az NS 16. és 18. készletek számára, de ezekkel a rajzokkal nem foglalkozott a gyár.

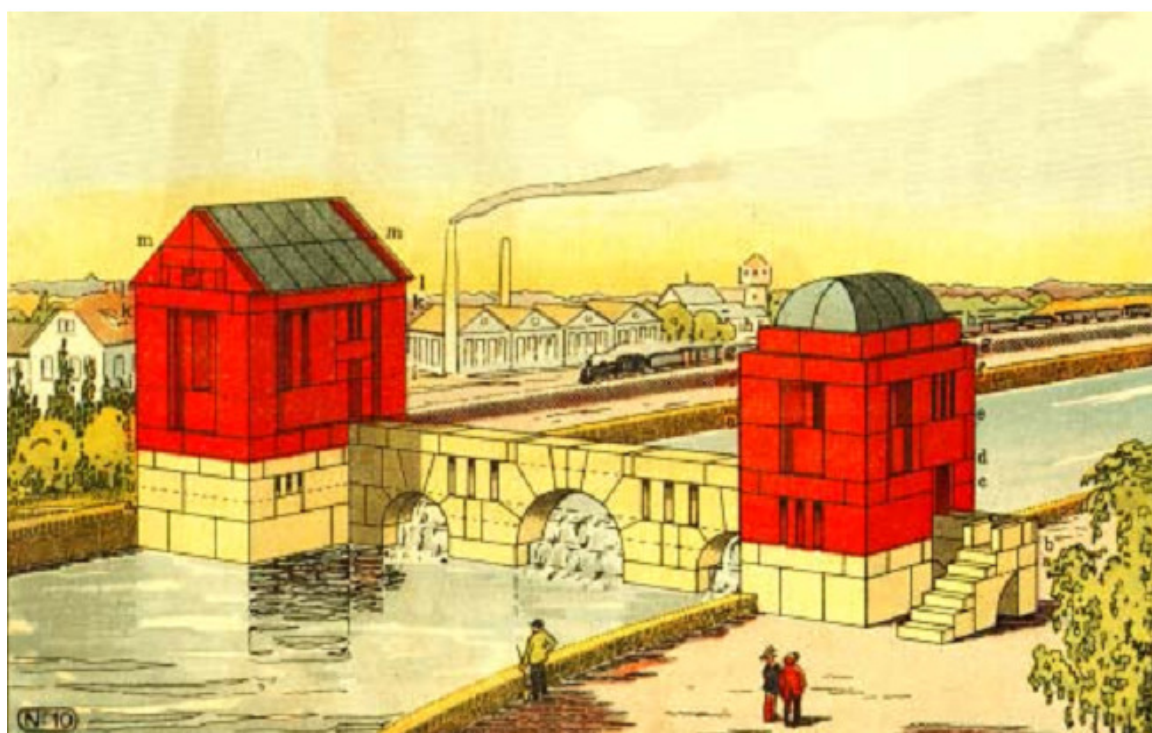
A háború után Lufsky továbbra is küldött építési mintákat a cégnek. Az első VEB gyár számára készített munkája egy kiállítási építmény volt, a Märkisches Museum. 1958-ban a „nép érdemes technikus” (verdienter Techniker des Volkes) rangra emelték. Megígérte, hogy a vállalatához csatlakozik, mint fő tervező, ám a Rudolstadtba való költözés helyett viszont inkább a Nyugat-Berlinbe történő költözésen gondolkodott. Az átkelés Kelet és Nyugat-Berlin között már a fal megépítése előtt is nehéz volt. Lufsky és felesége annyiszor lépték át a határt, ahányszor csak tudták, néha naponta háromszor-négyszer is, mindig kicsi, de értékes csomagokat szállítva, mint például ruha, porcelán, konyhai eszközök, könyvek, és természetesen Anker kockák. A kövek nehezek, ezért a nagyját hátra kellett hagyniuk. Lufsky fia, aki félt a megtorlásoktól, a szó szorosán vett értelmében áttört a nyugati oldalra úgy, hogy egy öt tonnás teherautót nagy sebességgel átvezetett az ellenőrző ponton. A teherautón rajta voltak Lufsky hátrahagyott kövei is! Lufsky szökése természetesen véget vetett a VEB vállalattal fennálló kapcsolatának, így az 1958-as Anker Barátai találkozó az új fő tervező nélkül zajlott le (lásd a XIII. fejezetet).

Az NS 12.-18. minták mellett Lufsky számos készletet is tervezett. Hangsúlyozta, hogy új kő-összeállításra van szüksége az NS 18A készlethez készítendő minták miatt. A gond az volt, hogy a GK-NF 18A készletben megjelennek a gótikus ívek. [13] A Lufsky-féle modern tervekben nincs hely a gótikus ívek számára, így aztán meggyőzte a gyárat, hogy engedjék meg neki egy NS 18A készlet összeállítását, amely aztán új köveket is tartalmazott. Ezt a készletet sose dobták piacra, de Lufskynak volt egy belőle. [14] A gyár úgy döntött, hogy leállítja az NS sorozatot a 20. számú készletnél, és áttér egy görög készlet kifejlesztésére. Úgy tűnik, hogy a Graecia készlet iránti kérelmek még mindig érkeztek Rudolstadtba. [15] Lufsky megtervezte a **Lilienthal 2** készletet és újratervezte a **Lilienthal** készlet tartalmát, de az építési mintákat változatlanul hagyta. A Lilienthal 2 egy kéttálcás készlet, amely a GK-NF 8. készletével azonos méretű. A Lilienthal-hoz hasonlóan a Lilienthal 2 is sokkal több követ tartalmaz, mint a megfelelő méretű GK-NF készlet, mégpedig 523-at a 218-cal szemben. Piros kartontetők tartoztak a készlethez, és a hozzá készített minták is nagyon jó minőségűek, továbbá igen nagyok, figyelembe véve a készlet méretét.

A kommunista nevelők is összeállítottak egy készletet, a **Pionírt** (kb. az úttörő megfelelője), amely néhány viszonylag nagy követ tartalmaz, általában a szabványos GK-NF 1. számú alap-kockát. Ehhez a készlethez egyetlen elrendezési rajz sem ismert, és valószínűnek tűnik, hogy a készlet köztartalma dobozról dobozra változott. [16] Az építési rajzok egyszerűek, a kockákat függőlegesen egymásra helyezték, és hiányzik az Anker

téglaépítő készletek cikkcakkos építési módja. A tetők piros kartonból készültek. A készletnek nem lett sikere. Azért, hogy a gyenge és fantáziátlan építési technikát kijavítsák, egy vízben oldódó ragasztót „találtak fel”. Egy nagyobb készletet, a **Jungtechnikert** (sejthetőleg a Pionír kiegészítésére) tervbe vettek ugyan, de ezt soha nem készítették el.

Lufksy erőfeszítésein kívül a VEB korszakban igen kevés fejlesztési munkát végeztek. A tartozékos készletet árusítása sok Anker gyűjtőt olyan érdekes és értékes darabokhoz juttatta, amelyek különben elvesztek volna, vagy a kezdő gyermek építő soha nem kapta volna meg azokat.

Építési minták az NS sorozatból.

Fent erőmű a 10. számú, lent pedig gabonasiló a 8. számú készletből.

XVI. Fejtörők, játékok, fakockák, csupa fém készletek és furcsa kőkészletek

Kirakósok, játékok és mozaikok

A Richter játékok a kőépítő kockák előtről származnak. A „táblás kirakó” (Täfelchenlegen) darabjai eredetileg a Lipcsei Oktatási Anyag Intézetben (Lehrmittel-anstalt) készültek, és az Új óvoda (Der Neuer Kindergarten) füzetek és oktató játékok részei voltak. [1] A kirakós darabok eredetileg színes agyagból vagy terrakottából készültek, de amint megszerezték az építőkocka készítési eljárását, ezeket a játékokat is ugyanebből az anyagból kezdték el készíteni. Annak ellenére, hogy a készleteket eredetileg lányok számára tervezték, akik vonzó mintákat készíthettek belőlük, hamar kiderült, hogy ilyen kövekből csodálatos padlómozaikot lehet készíteni az Anker építményekhez. [2] A Mozaik készleteket már kimondottan azzal a céllal készítették, hogy padlómozaik kialakítására alkalmasak legyenek. A kőépítő kövei és a mozaikok kövei között kicsiny, ámde lényeges különbség van. [3] A Táblás kirakós készleteket az árlistában is külön helyen tüntették fel, miután a Mozaik készleteket bevezették, de mindkét fajta készleteit Mozaik készleteknek hívták a VEB korszakban. A kövek mennyisége, alakja és színe azonos a KK és GK mozaik készletekben, csak a méretüket igazították az építőkockákhoz. Általában véve mégis mind a táblarakó, mind a mozaik köveinek színei élénkebbek, mint az építőkockákéi. A tíz különböző formájú táblarakó darab megjelenik az 1895-ös Egyedi kő katalógusban, mindegyik hat különböző színben – sárga, piros, kék, fekete, zöld és szürke. [4] A katalógus hátoldalán egy mozaik készlet tartalma látható.

A mozaik- és táblarakó készleteket kicserélték körülbelül abban az időben, amikor az NF sorozat megjelent. Mindkét fajta átalakult sorozattá, amelyben alapkészletek és kiegészítő készletek szerepelnek. A két új GK paralelogramma (amely készletekben nem szerepelt) és a kisebb, 30/60/90-es háromszög bekerült a kirakós összeállításba. A mozaik és táblás kirakós készleteket egészen a gyár 1963-as bezárásáig forgalmazták. A színösszeállítás kiegészült fehérrel (W – weiss) és barnával (Br – braun), amely az eddigi sárga (G – gelb), piros (R – rot), kék (B – blau), fekete (S – schwarz), zöld (Gn – grün) és szürke (Gr – grau) színekkel együtt nyolcra emelte a színek számát. A GK mozaik és táblarakó kövek vegyesen kerültek az Egyedi kő katalógusba 679.-691. számok alatt, és ezideig még nem történt meg a szétválogatásuk. A KK mozaik kövek (amelyek közül kettő helytelen méretekkel jelenik meg) a 692., 693. és 694. számokat kapták a **GK kövek** sorában.

A fejtörők közül az első, az ősi kínai Tangram az 1890-es katalógusban jelenik meg azzal a megjegyzéssel, hogy a piacra történő bevezetése folyamatban van. Az 1891-es katalógus az eredeti fejtörőt tartalmazza, amely angolul **Anchor Puzzle**, németül **Kopfzerbrecher** (fejtörő) néven szerepel. 1895-re a fejtörők köre 11-re bővült, továbbá megjelent a **Richter-féle Anker Társasjáték**, amely egy Bingo jellegű táblás játék 100 mezővel és 90 számozott fakoronggal, négy ötdarabos kártyasorral és négy azonos (11 x 11 cm méretű, 16 elemes) fejtörővel. A kártyák mindkét oldalukon nyomtatottak. Egyik oldalukon egy fejtörő feladvány megoldása látható, amelyben a kövek helyén számok állnak. Ahogy a számok elhangzanak, a köveket a megfelelő helyre kell tenni. A kártya másik oldalán megoldandó fejtörő feladványok vannak. Az nem világos, hogy ezek a feladványok azon játékosok számára készültek, akik nem vettek részt a Bingo játékban, vagy egy versenyszerű játékban kerültek sorra. A Társasjáték csak körülbelül két évig volt forgalomban, és nagyon ritka a mai napokban. [5] 1904-ben már 20 vagy 21 fejtörő létezett. [6] A harmincas évekre számuk körülbelül 50-re szaporodott, amint azt az alábbiakban

részletezzük. Minden fejtörő „szétvágós” fejtörő – vagyis kétdimenziós alakzatokat (négyzet, kör, ovális alak, stb.) vágnak szét különböző elemekre. Százsámra vannak ilyen fajta fejtörők, és ezek eltérnek egymástól az összetettség és elegancia tekintetében. A fejtörők, akár csak a Richter-féle fejtörők részletes leírása túlmutat a jelen könyv célján. A fejtörők iránt érdeklődő olvasó figyelmébe egy Jerry Slocum által írt remek könyvet ajánlunk. [7]

A fejtörők számára készült köveket könnyű megkülönböztetni a szokványos Anker építőkockáktól és a mozaik-, illetve táblás kirakókövektől, mivel a fejtörő alkatrészeknek egy teljesen egyedi, 8 mm-es vastagsága van. Ezek a kövek mind téglavörös színűek (kivéve a Csillag fejtörő szürke és fekete köveit), és az Egyedi Kőkatalógusban a GK sorozatbeli 701.-761. számokkal látták el őket. Ezek közül mindössze három kő készült 6,25 mm vastagságban (negyed GK egységkocka vastagságban): a 702. ($35,35 \times 35,35 \times 50$ mm méretű háromszög), a 703. (egy 25 és 35,35 mm élhosszú, 45° -os paralelogramma), és a 718. számú (egy olyan derékszögű trapéz, amelynek a két párhuzamos éle 35,35, illetve 17,67 mm, a merőleges éle 17,67 mm, a másik, 45° fokos éle pedig 25 mm). Ezeket jellemző módon az „a” utótaggal jelölik, például 718a. Ennek az eltérő vastagságnak a magyarázatát az adja, hogy kisebb fejtörőket is készítettek, **Piccolo** néven. Ezekben a játékokban nemcsak kisebbek, de vékonyabbak is voltak a kövek. Ahol megoldható volt, az Egyedi Kőkatalógusban szereplő, rendes 6,25 mm vastagságú köveket használták, de ennek a három kőnek a megalkotását nem lehetett kikerülni. Az első világháború alatt a **Zoo** (Állatkert) fejtörőt újra kiadták **Schützengraben-Geduldspiel** (Lövészárokbeli türelemjáték) néven és 6,25 mm-es vastagságú kövekkel. Az előbb említetthez hasonló okokból két új kő jelent meg a játék kialakításakor: a 680a (a mozaikban megszokott 17,67 mm helyett 18,75 mm élhosszúságú négyzet) és a 682a számú (egy $45 / 45 / 90$ fokos háromszög, amelynek élhossza a 682. mozaikkő 17,67 mm-éhez képest 18,75 mm). Mindkét kő megtalálható a GK-NF kőválasztékban, de a kirakós játékok köveire jellemző élénk színük igazolja az „a” utótagos megjelölést.

Richter 1903-ban a játékok körét kiegészítette a **Saturn** és **Meteor** néven bevezetett „gömbölyű mozaik játékokkal”. A Meteor játék egy fekete tábla, amelyben félgömb alakú mélyedések vannak, továbbá egy pompás színösszeállítású gyöngykészlet. A gyöngyöket a mélyedésekbe helyezve el lehet készíteni a játékhoz mellékelt füzetben látható mintákat. A Meteor játékokat kilenc különböző méretben készítették el. Az 1. számú négy színben 72 gyöngyöt, a 11. számú két táblát és hat színben 1.200 gyöngyöt tartalmazott. A Saturn játék kis köhengereket használ, amelyek egyik oldalán egy mélyedés van, a másik oldalán pedig egy olyan csapocskas, amely ebbe beleillik. [8] A gyöngyöktől eltérően ezeket az elemeket egymásra lehetett helyezni a háromdimenziós hatás érdekében, mint a „domborművek aprólékosan kimunkált hatásai” esetében. [9] A szabadalmat Richter személyesen szerezte meg ezekre a kövekre. [10]

Richter minden építőkocka katalógusában reklámozta néhány egyéb játékát is, különösen a kapcsolódó termékeket. Ennek következtében a játékok és kirakósok fejlődésének történetét pontosan nyomon lehet követni. Az egyéb Richter-féle termékek, mint például a gyógyszerek, zenedobozok, gramofon felvételek történetének végigkövetése érdekében azokat a katalógusokat kéne megvizsgálni, amelyek az adott termékek területére vonatkoztak.

A Keller testvérek rudolstadti gyáranak 1910-es megvásárlása egy másik játékkal gazdagította a Richter-féle termékek kínálatát. A **Karola** a Meteor játékhoz hasonlít, az eltérés mindössze annyi, hogy a kövek nem gömbölyű gyöngy formájúak, hanem kocka

alakúak, amelyek egyik oldalának közepén egy keresztszemes minta található. A köveket egy karton- vagy fakeretben egymás mellé helyezve egy hímzésjellegű mintát lehetett elkészíteni. 1912-re hat fajta készletet vezettek be, 165-től 1.058 köig terjedő tartalommal. [11] Azt nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy a Richter-termékek körét ezzel a játékkal maga Richter bővítette-e volna, ha még élt volna 1912-ben. Igen kevés példa található arra, hogy Richter megvett építőkocka játékokat, majd azokat saját neve vagy márkanéve alatt árusította.

A legkorábbi ismert olyan katalógus, amely az építőkockáktól függetlenül csak játékokat és fejtörőket tartalmaz, 1912-ből származik, és angol, illetve német változatban készült. Ezek a katalógusok természetesen több mint egy évvel Richter halála után készültek. Az Anker Fejtörő volt az egyetlen játék vagy fejtörő, amelyet az első világháború alatt a New York-i gyár állított elő.

A Richter fiaiból álló új vezetés megpróbálta kibővíteni a gyárnak az építőkockáktól eltérő termékkínálatát. Az egyik ilyen kísérlet az előbb említett Karola volt. A Piccolo sorozatban két további kisebb, ezért olcsó fejtörőt is elkészítettek. [12] Az 1915-ös katalógus nemcsak a fentebb említett Lövészárokbeli fejtörőt mutatja be, hanem négy új, **Vexier mozaik**ot is. Ezek a fejtörők a kirakós (mozaik és táblás kirakó) játékok és a fejtörők kombinációi. A kövek két oldala különböző színű. A mintában található alakzatok összeállítása nem teljesen nyilvánvaló, hiszen mind a kő színének, mind a formájának illeszkednie kell, és ha a játékos bizonyos kövek egyik színű oldalát a minta egyik részében már felhasználta, akkor a másik oldalon ugyanazok az alakzatok a másik színben hiányozni fognak. Ugyanazokat a köveket padlómozaik kialakítására is lehetett használni az építőkockákból készült építményekhez. A Vexier mozaik köveit szintén a GK-NF sorozatban számozták meg a 762.-845. tartományban. Minden színkombinációt külön sorszámmal láttak el, és természetesen gyakran szükség volt tükröszimmetrikus kövekre.

Ugyanebben az időszakban, Richter halála és az első világháború között vezettek be további két duplaszínű követ. A DS sorozatban használt tetőköveket két színben készítették (lásd a XI. fejezetet). Kétszínű boltívek voltak a Stephen Hurlbut által készített Szent Ágnes templom építményében is (lásd az V. fejezetet). A késői VEB korszakban találhatók példák arra, hogy fejtörő vagy mozaik köveket két különböző színre festettek, ezek a korai kövek viszont ténylegesen két eltérően színezett kőelegyből készültek.

A társaság az első világháború után is készített fejtörőket. 1919-ben Mah Jong készleteket gyártottak, különböző minőségben és csomagolásban, a kartondobozostól a luxuskivitelű bőrdobozosokig. [13] A szokványos fejtörők termékcsaládja 17 tagúról 36-ra bővült. Számos különleges fejtörőt is kialakítottak, mint például a Csillag fejtörő, a Vexier mozaikok vagy a Vicces Állatok (Lustige Tiere), a Mesefigurák (Märchenbilder), a Max és Móríc (egy Németországban 1865-től megjelenő vicces, rajzolt páros, amely a cégnek szerzői jogvédelmi gondokat is okozott, úgyhogy vé-

göl is átkeresztelték őket Péter és Pálra), a Virág játék vagy a Nyolc-szög (Achteck). Számos játék ezek közül kétszínű köveket tartalmaz.

A fejtörős játékok ágazata sikeres és nagyon jövedelmező volt egészen a késői VEB korszakig. Ezek a játékok ismét megjelentek Európaszerte, igaz, hogy műanyagból és kartonból készítve.

Fa építőkészletek

A fa építőkockákkal is Richter halála után egészítették ki a termékkínálatot. A fa építőkocka készlet elképzelése az 1913-as német nyelvű katalógusban vette bonyodalmakkal teli kezdetét. Itt egy Anker Fa Építőkocka Készlet szerepelt. Az elképzelés roppantul zavaros volt, és az író tapasztalata szerint bármely olyan kísérlet, amely arra irányul, hogy egy zavaros elképzelést megmagyarázzon, csak arról győzi meg az olvasót, hogy az író maga az, aki összezavarodott, ezért álljon itt teljes egészében a szó szerinti idézet:

„Fiatal Anker Barátaink figyelmébe

Az Anker-Kőépítő-Készlet-Nagybácsi Rudolstadtból üzeni:

Örömmel játszottok az Anker Építőkockákkal? Boldogak vagytok azokkal az építményekkel, amelyeket az építőminta alapján saját kezetekkel alkottatok?

Nem tettétek félre gyakran, sőt elég gyakran az építőmintát, hogy saját elképzeléseitek szerint építsetek – egy istállót tehenekkel, egy tekepályát vagy egy repülőgép-hangárt?

Nem találtátok-e úgy, hogy a legszebb dolgokat üres gyufásdobozokból, az anyukátok spárgagombolyagjából vagy egy régi szivardobozból találtátok ki – mindig az Anker építőkockáitokkal együtt?

Segíteni akarok nektek ebben: egy olyan lehetőséget akarok felkínálni nektek, hogy még függetlenebb építőművészek legyetek!

Ezért ma elhoztam nektek az

Anker Fa készletet,

amely bármelyik, a 4A szám után következő Anker Kőépítő Készlettel együtt lehetővé teszi számotokra, hogy gyakorlatilag bármit megépítsetek, amit akartok!

Ebben a készletben olyan fa alkatrészeket fogtok találni, amelyek alaposan ellenőrzött elvek szerint készített ékekkel, kampókkal és résekkel vannak ellátva, hogy ezen túl erős, szilárd, könnyen szállítható házakat készíthessetek, és azokat megtölthessétek Anker kövekkel.

Ebben a faberakásos készletben nem találtok építési mintát, mert ti magatok vagytok a tervezők! Csak néhány képet készítettünk, hogy azok lázba hozzanak, és arra készítsenek, hogy hasonló építményeket készítsetek magatok is, és hogy lássátok, milyen változatos építményeket lehet ezzel az új készlettel építeni. Ezért a készlet legkiterjedtebb felhasználása az alkotókészségeitekre van bízva. Ha nehézségeitek vannak – édesanyátok biztosan segíteni fog nektek! Mindenféle kézügybe eső dolgot felhasználhattok, mindenfajta játék, amely már van nektek, ihletet adhat egy bizonyos épület megépítéséhez.

Ha például tehénkéitek és báránykáitok vannak, akkor egy jászolt építhettek számukra, vagy akár egy egész tanyát. Ha a Jézuska oroszlánokat, elefántokat vagy majmokat hozott nektek, ezen készletek segítségével és egy kis drót felhasználásával csodálatos ketreceket építhettek számukra, vagy akár egy egész állatkertet.

Ahogy azt a példák is mutatják, a készleten magán túl remek szolgálatot tehet az építés során a kartondoboz is, amelybe azt csomagoltuk. Ezt a pala és téglá mintázatú kartont fel is vághatjátok a tető kialakításához; az ablakfülkék megformázásához pedig csak hintsétek be egy kis liszttel – és kész is! Ha édesapátok borszállítmányt kapott, kérjétek el a szalmát, amibe azt csomagolták és építsetek egy olyan Alsó Szászországi parasztgazdaságot, mint amilyen a doboz tetején is látható. Csodálatosan mutat az üvegek csomagolására szolgáló szalmával, az oromzatra kartonból kivágott lófejekkel, egy eltört játékból származó kerékre épített golyafészekkel, viaszból és vörös fejű gyufából készített golyával, stb. Látjátok, változtatások alkalmazásával sose hibázhattok! A képek bemutatják, mennyi dolog alakítható ki apró tárgyakból és milyen szépen felékesíthető ezekkel az épület. Könnyen fel fogjátok ismerni, és ihletet fogtok meríteni belőle arra nézve, hogyan alakítsatok át bármely bájos játékot.

A faalkatrészek nem drágák – ezért aztán még inkább bővíteni akarjátok majd az építményeiteket; az építményekhez, amelyek megépítésére ihlet a meglevő készletek, rendelhetek magatoknak a játékkereskedőtől a készletben található lista alapján olyan fakockákat, amilyenekre szükségetek van.

És most, gyerekek, fogjatok hozzá!” [14]

Az első volt az egyetlen készlet, amelyik megkísérelte összepárosítani a fa és kő építőelemeket. Az 1915-ös katalógusban ez a készlet már nem jelenik meg.

Az 1925-ös katalógus három csoportban kínál fakockákat, három **Baby** készletet, a 0., 1. és 2-t. Az első kettőben csak szabályos fakockák találhatók – az egyikben 9, a másikban 16. A harmadik 24-et tartalmaz, a kőkockákhoz hasonló szabályos alakzatokban. Egy fényesre lakkozott fakockákat tartalmazó készletet a **Fiatalság Öröme** (Jugendfreude) néven készítették el, ez 9 kockát, 6 fél kockát, 4 téglalapot és 3 golyót tartalmazott. A **Falucska** (Dörfel) készlet nagy festett fakockákat tartalmazott, amelyeket ajtókkal, ablakokkal, tetőmintákkal, stb. díszítettek. Egyéb fakészleteket is kialakítottak a húszas évek során, többek között olyanokat is, amelyek a fakerekekre húzható fémfogas gyűrűk segítségével fogaskereket képeztek. Ezen készletek egyike sem használható Anker kőépítő kockákkal.

A „Dörfel” elképzelést alkalmazták **kő építőkocka készletek** kifejlesztésére is – Richter Művészeti Modell Építő Készletek (Richters Künstler-Modell-Baukasten) néven. A kisebbik készlet neve a Polgár Otthona (Bürgerheim), és 81 követ tartalmaz. A kövek nagyok, tetőszínekben megfestettek, és papírból ajtók és ablakok vannak rájuk ragasztva. [15] Egyértelműen le kell szögezni, hogy annak ellenére, hogy a Bürgerheim és a Liebe Heimat (Édes Hazánk) kövei felcserélhetőek, a GK és KK Anker kövekkel nem férnek össze. A Bürgerheim készletek három színekombinációt tartalmaztak – 1. világossárga falak és piros tetők, – 2. szürkéssárga falak és piros tetők, – 3. sárgásszürke falak és piros tetők. A nagyobb készleteket **Édes Hazánk** (Liebe Heimat) néven forgalmazták, és 142 követ tartalmaz. A Liebe Heimat készletek négy színekombinációban voltak kaphatók: – 1. sárga falak és szürkés-kék tetők, – 2. sötétszürke falak és barnászörös tetők, – 3. vörös falak és zöld tetők, –

4. világossárga falak és barna tetők. Egy különleges kiegészítő készlet is volt a Liebe Heimat sorozat készleteihez, amely templomtetőket, kupolákat és tornysisakokat tartalmazott (**Turmhelmen**). A kiegészítőt úgy kellett megrendelni, hogy pl. „Kiegészítő a Liebe Heimat 2.-hez”. További egyedi kupolaelemeket az Egyedi Kőkatalógusból lehetett rendelni, és ezek az elemek olyan Anker építők köreiben is népszerűek, akik soha nem használták a Művészeti Modell Készleteket.

A húszas évek vége felé a termékkínálatot nagyon gyorsan kibővítették további fa

Egy Fa Építőkészlet címkéje.

építőkészletekkel. A katalógusokat felváltották az árlisták. A kőépítő készletek fejlesztése leállt, és fa építőkészleteket kezdtek el fejleszteni. Ezeket az Anker Általános Építőkészletek néven ismerik (Anker-Universal-Baukasten). A kő építőkockáknál bevált alap és kiegészítő készletek rendszerét követték. Két különböző stílusú készlet volt, a festett és a festetlen. A festetlen sorozatban kilenc alapkészlet és hat kiegészítő készlet létezett. [16] A festett sorozat ehhez hasonló volt, de valamelyest

kisebb, és fogaskereket is tartalmazott. [17]. A legnagyobb festetlen készlet a 7. számú volt, amelynek súlya 3,7 kiló volt és 22 márkába került, a legnagyobb festett készlet pedig a 26. számú volt, 2,38 kilót nyomott és 13 márkába került. Mindkét sorozat készleteihez fogas-kerekes kiegészítő készletek is voltak. [18] Két további, kiegészítő alkat-részeket és fogaskereket tartalmazó készlet is volt a festetlen sorozathoz – a Fogaskerekes Meghajtás Készlet (Zahnrad-Getriebekasten, ZG) és a Fogaskerekes Szerelőkészlet (Zahnrad-Montagekasten, ZM). A tengely-csomagok azonosak voltak mindkét sorozathoz (Stäbchen-Packungen): 1. [95 mm], 2. [195 mm] és 3. szám [300 mm]). Néhány éven belül ezek a fakockák ugyanolyan hirdetési helyet kaptak, mint a kövek – Richter-féle Kő és Fa Építőkocka Készletek megfogalmazásban.

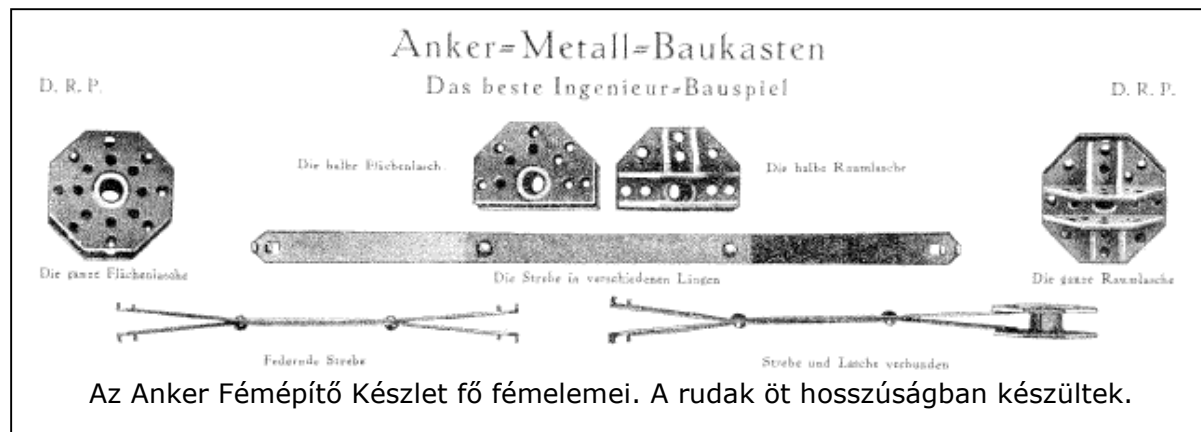
Egy Anker Általános Építőkészletből összeállított kovácsműhely.

A New York-i irodát Fricke teljesen önállóan vezette, és a faelemes készletek soha nem kerültek bele a termékkínálatba, a fejtörők viszont igen. A festetlen készletek sorozatát újjáélesztették a VEB kor-szakban.

„Csupa fém” építőkészletek

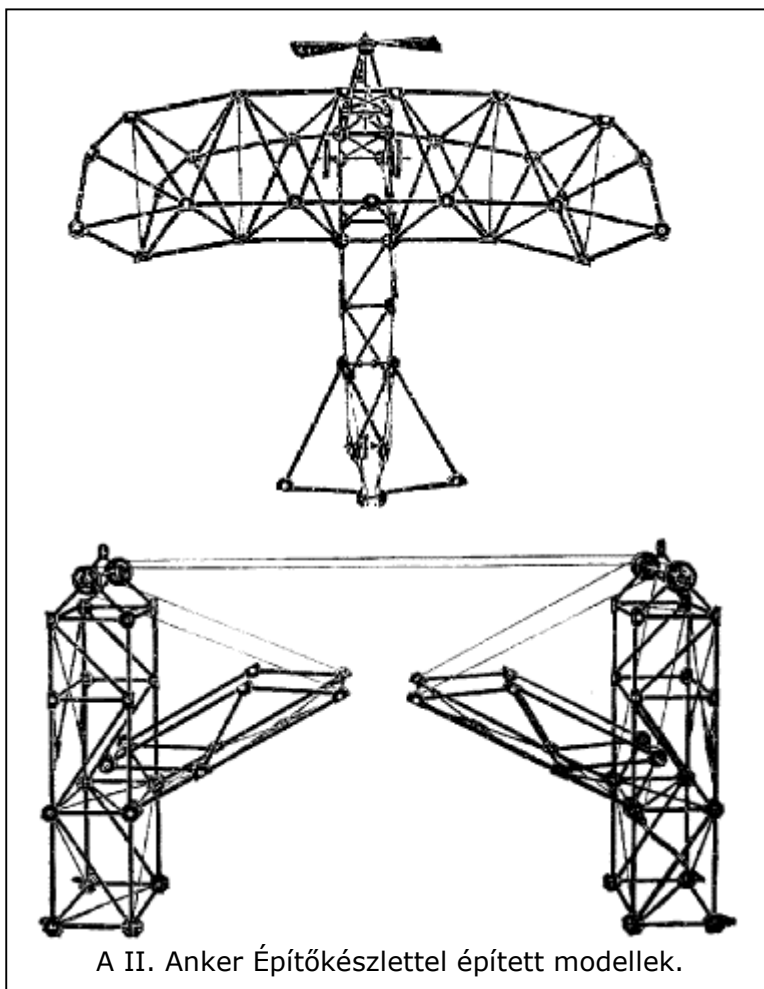
Két alapvető Anker csupa fém készletfajta van. Az egyik egy egyedi elképzelés egy Erector (építő – vagy Meccano) jellegű játék, amelyhez nincsenek csavarok, a másik pedig a DS sorozat fém hídelemeiből alakult ki (lásd a XI. fejezetet). Mindkét fajtát közvetlenül Richter halála után fejlesztették ki.

1913-ban a fémépítő készletek már vélhetőleg versenyt jelentettek a kőépítők számára. Meccano 1901-ben szabadalmi kérelmet nyújtott be az építőkészleteire, 1910-ben Gilbert és

Meccano egyaránt árusítottak csak fémelemeket tartalmazó készleteket. A cég, válaszként a versenytársak lépéseire, megvette a Berlin-Schönebergi Frans Hendrichs fém építőkészletekre vonatkozó szabadalmát. [19] Az ezekben a készletekben alkalmazott építési elv két szempontból is igen érdekes. Egyrészt a készletben egyetlen csavar sincsen, ami igen kellemetlenné teszi a Meccano vagy Erector készletekkel való építést. Másrészt az alkatrészeknek a kinézete és az elmélete is a gyakorlatban alkalmazott acélszerkezetekkel rokon, mint például a rátét (Lasche) és rúd (Stäbe) esetében.

A készleteket 1914-ben vezették be **Imperator** név alatt, de nem szerepeltek az 1915-ös katalógusnak sem a német, sem az amerikai változatában. Az első világháború alatt a nevet **Anker Fémépítő Készletre** változtatták (173-15). Négy alapkészlet volt, a 0, I, II és III (vagy 0, 1, 2 és 3, de az író csak római számozásos készletekkel találkozott), amelyek 62, 97, 168 és 295 építőelemet tartalmaztak. Ezekhez három kiegészítő készlet volt, (0A, 1A és 2A), amelyek a szükséges számú különbözet-darabot tartalmazták (35, 71 és 127). A

készletek megtalálhatók az 1925-ös katalógusban, az 1925-ös bécsi árlistában, illetve az 1928-as árlistában is, de az 1931-es (60. sz.) árlista szerint már nincsenek a kínálatban. Ezek a készletek ma nagyon ritkák.

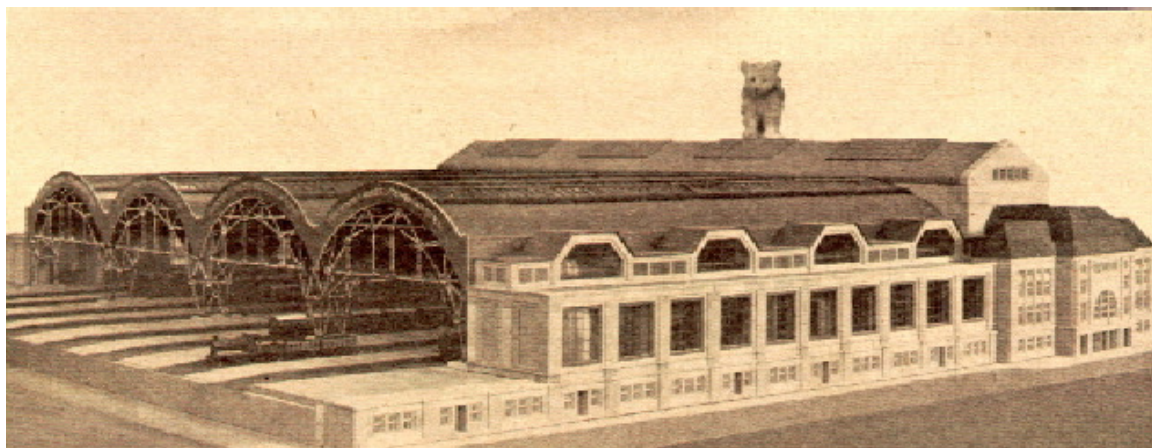
Az 1923. májusi 6. Anker Újság egy cikket közöl az Anker Fémépítő Készletekről. A készleteket közelebbről nem írja le, az építési rendszert és módszert viszont igen. Képek is szerepelnek a 2. számú készletről, továbbá az ezzel szerkesztett darabokról. A 4. számban megjelent Anker vonal „áttekintésben” ezeket a készleteket nem említik, a vas hídkészleteket viszont igen. További említés nem történik róluk egészen a 11. számig, amely 1925 szeptemberében jelent meg. Ebben képek láthatók egy óriási kiállítási darabról, a Lipcsei Központi Állomásról (Leipziger Hauptbahnhof).

(előlnézet fent)

A Lipcsei Központi Állomás

(hátnézet lent)

Ezt a modellt a müncheni Német Közlekedési Kiállításon mutatták be 1925 októberében. A modell 3 x 3,5 méter, és azt a négy nagy beállást, amelyben a nyolc vágány van, Anker Fémépítő Készletekből származó fémelemekkel fedték be. Ez a kiállítási modell az egyik legnagyobb és legszebb építmény, amit a cég készített. Nagyon sok helyen kihasználja a Neue Reihe köveket a tetőszerkezet megépítésekor.

Az Anker Újság ugyanezen száma említi, hogy a következő szám „szóban és képekben” be fog mutatni egy „három méter magas, Fém Építő Készlet elemekből készült rádió antennát, amely egy rádióadóhoz van kötve”, mégsem említik többet a fém építőket, [20] (leszámítva azt, hogy az 1926-os karácsonyi árlistában szerepelnek). A lipcsei állomás modellje nagyon szépen példázza, hogy milyen jól lehet együtt használni az Anker fém és kőépítő készleteket, mégis ettől a kivételtől eltekintve soha nem tették meg. [21]

Egyéb „csupa fém” készleteket is forgalmazott a Richter vállalat az első világháború után, amelyek nyilvánvaló módon hasznosnak tűntek az Anker kőépítő kockák szempontjából. Ezeket a **Vashíd készleteket** a DS készletekből származó azonos elemek felhasználásával alkották meg. Az első megjelent készleteket római számokkal látták el, amelyek egyben a készletek azonosítására is szolgáltak. A további készletek, az I., II. és III., továbbá az IA és IIA kiegészítő készletek [22] csak fém elemekből állnak, amelyek 87,5 mm (3½ hüvelyk) szélesek. Ezeket a készleteket az Anker kőépítő készletek kiegészítőjének szánták. Első említésük a 4. számú Anker Újságban történik, amely 1922. májusában jelent meg, A cikk azt állítja, hogy „ezen készletek kőépítő készletekkel történő együttes használata nem lehetséges”. [23] Természetesen a kijelentés abszurd. Teljesen azonos alkatrész választék található meg a DS sorozatba tartozó készletekben. 1925-ben a cég már azt állította, hogy a híd tartópilléreit a megfelelő anyagból el lehet készíteni, mint például kő vagy fa építőkockákból, vagy akár folyami homokból is. [24] A tervek pontos méreteket adtak a pillérekre vonatkozóan, és a méretek a hagyományos GK Anker kövekéi. A tervek még olyan információval is szolgáltak, hogy milyen mennyiségű Anker építőkocka szükséges a pillérek megépítéséhez, GK-NF számhivatkozásokkal. A kövek sárga, vörös és földszürke színben szerepeltek a kínálatban.

Az arab számos sorozat tulajdonképpen egy kiegészítő sorozat a GK-NF sorozathoz. A számok megfelelnek a GK-NF sorozat készleteinek, amelyhez kiegészítőül szánták őket. A LE [25] 2., 4., 6., 8. és 10. számozású dobozokról tudjuk, hogy árusították őket, továbbá az 1928-as árlistában szerepel a 12., 14. és 16. szám is. Még a LE 2. készletben levő öt darab sem azonos a megfelelő DS készletben találhatók. A dobozokhoz készült mintákon az NS sorozatból ismert „a-boltíveket” használták. A második világháború után a gyár ismét árusította ezeket a fém kiegészítő készleteket. Ezen felül kis fémelemes dobozokat is összeállítottak, amelyek tartalma eltért a római számos készletektől. Ezen készletek füzetében megemlítik, hogy a támpilléreket lehet fából vagy homokból is készíteni Anker kövek helyett.

Egy másik kiegészítő készlet sorozatban a lakkozott vas elemeket és a tetőköveket árusították, a hidakhoz és a DS tető építéséhez egyaránt. Ezeket a készleteket D [26] 7.-19. számozással látták el, és tartalmuk (híd- és tetőelemek egyaránt) megegyezett az azonos számú DS készletek tartalmával. A dobozok tartalmazták a megfelelő DS építési mintákat is. [27]

Az 1920-as évek során további játékokat is árusított a Richter vállalat, mint például egy hegyi villamost. [28] Mivel azonban ezeknek semmi köze az Anker építőkockákhoz, ezért hát ebben a könyvben nem foglalkozunk velük.

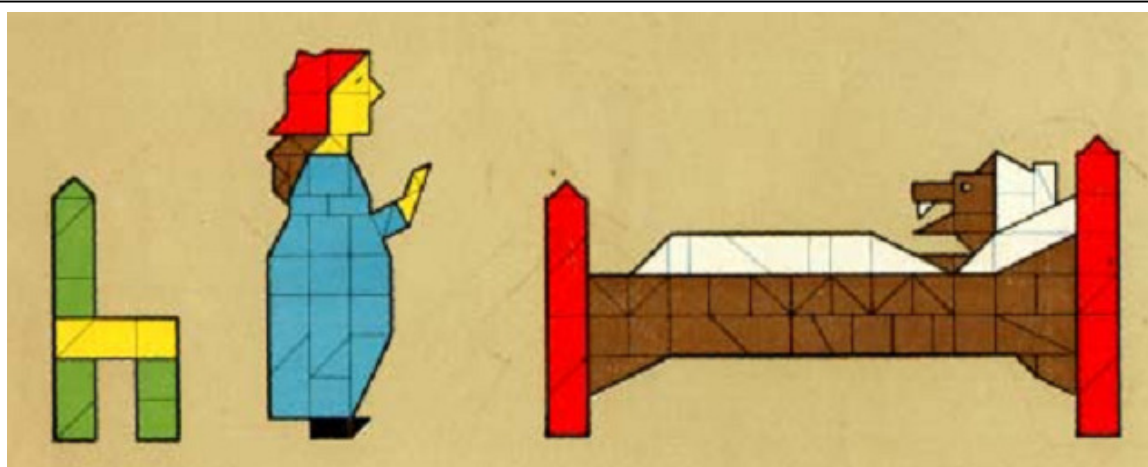
Befejezésül meg kell említeni a **Tartozék Figura** készleteket, amelyek számos Anker építőkészlethez elérhetőek voltak. [29] Nyolc fajta betlehemes figuraösszeállítás került forgalomba, és további több mint száz egyéb, az Anker épületeknek hátteret szolgáltatni hivatott készlet. Ezeket nem kőből készítették, hanem agyagból vagy papírmáséból, majd kifestették őket. A figurakészleteken kívül készítettek üveg és fém ajtókat és ablakokat, fém toronycsúcsokat (villámhárítókat), fa órákat, fa ablakbetéteket a gótikus ablakokhoz, rozettákat (kerek, virágszerű mintás betéteket), cserepes virágokat [30], fákat és bokrokat is. Egyes építési mintákhoz különleges kiegészítőket is árusítottak. Az állatkerti építményekhez például fémrácsokat lehetett kapni, a betlehemes jelenetekhez fém jószágállásokat, szénakazlakat, és gyertyához való kürtöket. Természetesen mindezen kiegészítők a szokásos, minden készlethez járó, papír íveken levő figurákon felül voltak.

Egy Alte Folge korszakból származó táblás kirakójáték dobozának címkéje.

Nem lehet tudni, hogy a kiegészítő figurákat maga a Richter vállalat készítette-e, vagy helyi forrásokból megvásárolta. Nyomós érvek szólnak mindkét változat mellett. Richter szinte mindent, ami kivitelezhető volt, maga gyártott, és csak azt vette meg más cégektől, ami feltétlenül szükséges volt. A figurákat a legnagyobb mértékben az 1880-as és 1890-es években forgalmazták, tehát valószínűnek tűnik, hogy valamelyik Richter gyár készítette őket, még akkor is, ha nem a rudolstadt Richter gyár. Sajnálatos módon

ma ezek a figurák igen ritkák. Semmi nincs, ami a figurákat magukat Richter vagy Ankerfigurákként azonosítaná. Természetesen ha a figurákat az eredeti Richter dobozban lehet fellelni, akkor a kérdésre a válasz sokkal egyszerűbb, de még így sem bizonyos. Egyéb figurák is belekerülhettek a dobozokba, vagy kicserélhették őket az évek során.

Egy minta a Mesefigura kirakósból.

XVII. Végső megjegyzések és az Anker ma

Ma az Anker építőkockák leginkább gyűjtők kiváltságai, akiknek legtöbbje építő is. Az viszont ugyanúgy érvényes a mai világban is, ahogy Richter száz éve ígérte, hogy a kockák jótékony hatással vannak a gyermekek készségeinek fejlesztésére.

A GK-NF készlet száma irányadó lehet annak szempontjából, hogy melyik is legyen egy gyermek **első** készlete. Egy 6., Leipzig megfelelő egy hatéves gyermek számára. A 8., Lennep éppen megfelelő egy hét vagy nyolcéves gyermeknek. Hasonlóképp lehet alkalmas a 10., Liegnitz vagy 12., Lindau a megfelelő korban. Annak mértéke viszont, ahogy egy gyermek gyűjteményét bővíteni szabad, természetesen függ attól is, ahogy a képességek és az érdeklődés alakul. Nem példa nélkül álló eset az, hogy nyolcéves gyermek építsen egy 16., Linnich készlethöz, hiszen akár képes is lehet az építési minták alapján, sőt saját kútjából is építeni. Ne felejtsük el azt sem, hogy Richter mindig hangsúlyozta, hogy a kockák ugyanúgy érdekesek lehetnek lányok, mint fiúk számára. Az alacsonyabb számú készletek ára nem olyan, hogy kizárná annak lehetőségét, hogy egy gyermeknek a szülei ezt vásárolják meg. A magyar viszonyok között egy 6. készlet huszonnyolcezer forintos ára talán magas lehet, de gondoljunk arra, hogy a gondosan megőrzött építőkockák négy-öt generációt kiszolgálnak. Ezt hasonlítsuk össze a fél év alatt széteső távolkeleti vacakokkal.

Anker Barátainak Klubja

A felnőttek számára adva van néhány igen remek forrás ahhoz, hogy az Anker témában információkat gyűjtsenek és kapcsolatokat alakítsanak ki.. Ezek közül a legkiemelkedőbb a nemzetközi **Anker Barátainak Klubja** (Club van Ankervrienden vagy C.V.A.). Ez a klub holland, de számos egyéb országból is vannak tagjai, mint például Németország, Svájc, Ausztria, az Egyesült Államok. A klub évente kétszer találkozót tart, és egy újságot is kiad a páratlanul ihlet nélküli Kommunikációs Újság (Mededelingblad – MLB) néven. Az éves előfizetés díja benne van az éves klubtagsági díjban, mely egy 50 dollár körüli összeg.

Az újságban megjelenő cikkeket a szerző nyelvén teszik közzé (német, angol vagy holland), de kérésre teljes német vagy angol fordítást készítenek belőle. Minden megjelenő példány legalább egy cikket tartalmaz egy adott kö, egy-egy készlet vagy sorozat témájában. Természetesen emellett az MLB tájékoztat az újonnan felfedezett készletekről, katalógusokról vagy darabokról is. Egy további jellemző téma az egy-egy C.V.A. tag által készített nagy, „kiállítási minőségű” építmény bemutatása. C.V.A. tagok számára nagyon kedvezményes az „Adok-veszek” jellegű apróhirdetések elhelyezése is. A hirdetések és a rendszeres árverések jó viszonyítási alapot szolgáltatnak az Anker kockák és készletek értékével kapcsolatosan. A témát részletesebben is ismertetjük az alábbiakban.

Néhány lelkes Anker rajongó új köveket is készít – nem a hagyományos eljárással, hanem epoxigyanta felhasználásával. A költség és a szükséges munkaidőbeli ráfordítás alkalmatlanná teszi ezeket a nagy sorozatos gyártásra, de szóra már érdemes mennyiségekben készülnek olyan kövek, amelyek ritkák, de olyanok is, amelyek újak (nem szerepelnek az eredeti Richter-féle köválasztékban). Mások úgy alkotnak új köveket, hogy az eredeti köveket vágják új formára vagy vastagságra. Ezekről az eljárásokról és alakzatokról részletes leírás található az MLB cikkeiben.

A C.V.A. számos fontos szolgáltatást nyújt az Anker gyűjtők számára. Az **Archívum** [1] közel kétezer tárgyat tartalmaz. Az **Egyedi Kő Katalógus** kiadásra kerül. Ez tartalmazza az összes eredeti Richter darabot (kövek, fém elemek, fa elemek, kirakós és fejtörőkhöz való kövek, stb.), amelyek közül egyeseket csak nemrég fedeztek fel, továbbá ebben katalogizálják és látják el sorszámmal az Anker rajongók által készített új köveket. A C.V.A. kiállításokat is szervez múzeumokban. Az 1994 őszi kiállítást a Richter villában rendezték meg. Az Anker világ nagy szomorúságára a villát 2008 őszén bezárták és eladják.

Az Anker Ház Alapítvány

1989-ben egy olyan kezdeményezés indult útjára, amelynek célja, hogy egy Anker építőkocka készleteknek szentelt múzeumot és Kő Piacot hozzon létre. A múzeumot 1991-ben nyitották meg Alphen a/d Rijnben, Hollandiában. Ez a múzeum 1994-ben az Oosterbut (NB) városában található játékmúzeumba került át. A múzeum annyiban eltér a szokványostól, hogy egy hatalmas asztalnál a látogatók építhetnek is az Anker kockákkal. [2] A Kő Piac lehetővé teszi, hogy a látogatók saját készleteket vásároljanak (rég, eredeti készleteket, nem múzeumi másolatokat). A választékban egyaránt szerepelnek egyedi kövek és készletek. A több mint egymillió holland forintnyi adakozás ellenére az alapítvány 1996-ban megszűnt.

Érték

A fentebb említett forrásokból viszonylag jól fel lehet becsülni egy Anker építőkocka darab vagy készlet értékét. Az értékről szóló rész tárgyalásakor el kell ismerni, hogy különböző gyártási sorozatok voltak, és az ezek közti különbségek erős szórást eredményeznek az értékben.

A fordító megjegyzése: az alább következő rész az író amerikai tapasztalatait tükrözi, Madison Avenue, New York környékén található régiségkereskedők boltjaiban szerzett tapasztalatok alapján került megállapításra. Magyarországon az ilyesmi kereskedelme legfőképpen arról szól, hogy a kis pénzért felvásárolt hagyatékokat kiviszik nyugati országokba, és ott remélnék tetemes hasznot elérni az itteni régiségeken.

A fordító tapasztalata, hogy nagyon kevés készlet „kerül felszínre”, régiségboltokban nagyon fárasztó és kilátástalan dolog arra vadászni, hogy talán valami felbukkan. Az elmúlt négy évben a magyar internetes fórumokon két készlet került elő, ezek mindegyikét a fordító meg is vette. Az egyetlen valamelyest állandó forrást az Anker kövek beszerzésére a külföldi (főleg német és osztrák) internetes aukciós oldalak jelentik. Az író értébecslésének helytállóságát az is igazolja, hogy az aukciók során kialakult árak nem térnek el nagyban az alább szerepeltetett áráktól. Természetesen fordultak elő szélsőséges esetek is, amikor egy készletért 9.500 eurót, nyolc darab (igaz, hogy nagyon ritka) KK kőért pedig 133 eurót adtak. Ezek után lássuk az író értékelését:

Az érték megbecsléséhez a következő, az író által javasolt szempontokat vegyük figyelembe a fair árak megállapítása során (ezek kb. 1993-ban megbecsült értékek):

1) Egy nagy darabszámú egyedi kő gyűjtemény, amellyel egy gyűjtő rendelkezhet

Egyes kövek 1. osztályú, mások 4. osztályú minőségűek. A kövek nincsenek készletekbe rendezve, de kétségtelenül számos készlet állítható össze belőlük. Az ilyen kövek értéke 50 cent = 100-120 forint kövenként, amely nem tartalmaz semmi további fizetséget dobozokért, építési mintákért, egyéb dokumentációért, stb. Egy régiségkereskedő szinte biztosra mehet abban, hogy ennyiért el tudja adni a kockákat. Ha hasznot akar elérni az üzleten, akkor

ennyinél kevesebért kell megvásárolnia. Az író becslése szerint „négyet kétszázért” egy „jó vétel” minősítést kaphat. [3]

Ugyanebben az árfekvésben helyezhetők el hiányos készletek vagy a „nem különösen érdekes” besorolású egyedi kövek árverésen.

2) Készletek árveréseken

Ebben az esetben belép a képbe a készlet állapota, így a példa egy 2. osztályú [4] készlet (használt, de jó állapotban), amely tartalmazza a dobozt, az elrendezési rajzot és az építési mintakönyveket. Egy 20., Lissa készlet esetében a minták a 2., 4., 6., 8., 10., 12., 14., 16., 18. és 20. készlet mintái, míg egy 18A Metz esetében csak a 20. (18A) minta.

Egy árverésen a készletet az eladó érdekei szerint bocsátják áruba, és azok a készletek vásárolhatók meg, amelyeket az eladó erre a célra kiválasztott, és nem a vevő szeretne megvenni. Ezen okoknál fogva az árverési árak nem annyira magasak, mint a bolti árak. Egy hiánytalan készlet esetében a kövek értéke 80 cent = 160 forint / kő. Ez egy jó „alsó” ár, jó kiindulási pont az eladó számára. Így egy 6., Lepizig készlet reális ára, amely 105 eléggé szokványos követ tartalmaz, nagyjából 80 dollár, ami kb. 16-18.000 Ft. Ennek az újragyártott változatban 28.000 Ft a bolti ára. Ebbe az árkategóriába lehet sorolni egy csomagnyi olyan követ, amelyek érdekesek kiváló állapotuk, ritkaságuk vagy kíváncsiságuk miatt.

3) Konkrétan keresett készletek

Ismét az állapot a fontos tényező. Az előző pontban vázolt esettel szemben a készleteket a vevő rendeli meg, a vevő érdekei szerint történik a beszerzés, mint a kereskedelembe. Egy olyan bolt, ahol sok készlet kapható, magasabb árakat határozhat meg, mint egy kis árukészlettel rendelkező. Lehet, hogy valakit nem érdekel egy DS 27., csak egy DS 19D kiegészítő, esetleg egy 32B, Posen vagy egy 303A. Egy olyan bolt, amely nagy termékválasztékot kínál, olyan vevőket is vonz, akik hajlandók komolyabb árat is megfizetni egy-egy készletért.

Egy olyan készlet esetében, amelyet a vevő kimondott kérésére szereznek be, a kövenkénti ár akár 1,25 dollár = kb. 250 Ft is lehet. Nem kell a 6., Leipzig készlet után nyomozni, ezért nem fogja a vevő a jól ellátott boltot felkeresni, hanem az első boltban meg fogja venni. A rosszul ellátott boltokban is érdemes keresgélni egy alkalmi vétel reményében, de egy jól ellátott bolt a valós árat el fogja kérni az összes készletért, még az egyszerűbbekért is. Egy ilyen bolt a „vásárlás” élményével ad többet az egyszerű „megvételnél”.

4) Meghatározott egyedi kövek

Nehéz egy kövenkénti egységárat meghatározni egy olyan vevő számára, aki egy adott konkrét követ keres, de az eladó az átlagok szintjéről nézheti a dolgokat. Egy GK-NF 1G jóval az átlag alatti áron fog elkelní, de egy GK-NF 95G jóval többért. Ez az átlagos ár egy becsülhető 2 dollár = kb. 400 Ft / darab. Természetesen ettől függetlenül egyes köveket ennek a tizedéért, akár 20 centes áron, vagy a tízszereséért, 20 dolláros áron vesznek meg. Egy GK-NF 212G, amelyik egyáltalán nem annyira szokványos kő, akár nyolc vagy tíz dolláros kő lehet 1. vagy 2. osztályú állapotban. Az ilyen egyedi kövek árusítása nagy árukészletet feltételez, amelynek legnagyobb része csak hosszú idő alatt megtérülő befektetés.

Fontos megjegyezni, hogy hány embernek elképzelése sincs arról, hogy mennyit is ér egy Anker készlet. Nagyon nagy alkalmi vételek még a mai napokban sem ritkák. Az író két olyan vételről is tud, amikor 34., Lyck készletet vásároltak 2.000 dollárért – ez figyelembe véve azt,

hogy egy nagyon nagy és viszonylag ritka készletről van szó, nagyon kedvező 50 centes kövenkénti árat jelent. Az egyik esetben a vételi ár majdnem felét egy viszonylag ritka, 26A, Mulda készlet eladása ellentételezte. Ilyen alkalmi vételek ékes bizonyítékai a kereskedő türelmetlenségének vagy tudatlanságának és nem az Anker kövek értéktelenségének. A legtöbb esetben viszont a készletek ahelyett, hogy alulértékelték lennének, inkább túlértékelték. Erre jó példa volt egy 6., Leipzig készlet esete, amely 3. osztályú kövekkel, hiányosan, 200 dollárra volt értékelve, majd „árleszállításon” 130 dollárért kínálták. Egy ilyen kereskedő nem találja szórakoztatónak, ha az író felvilágosítja, hogy egy ilyen állapotú készlet jó ha 50 dollárt ér. Egyáltalán nem ritka az olyan eset, amikor egy kereskedő négy-ötösörös áron árusít egy készletet. Ilyenkor merül fel a kérdés, hogy vajon mit fizetett érte ő maga!

Lehet pénzt keresni azzal is, ha valaki egyedi köveket, hiányos készleteket, üres dobozokat és építési mintákat vásárol. Egy olyan valaki, aki az „alkatrészeket” megvásárolja, majd teljes és értékes készleteket hoz ki, valós értéket állít elő, és teljesen jogos a pénz, amiért „megdolgozik”.

Az alábbi táblázatok az 1993-as Kő Piaci árakat tartalmazzák egyes készletekre vonatkozóan. Annak ellenére, hogy ezek magas árak (Madison Avenue) és a vevők tájékozottak, a Kő Piacnak éves 100.000 dollár körüli forgalma van.

GK – NF készletek

Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár
6	90\$	10	275\$	14A	200\$	20	1.400\$	26A	1.125\$	30A	1.125\$
6A	90\$	10A	120\$	16	800\$	20A	450\$	28	3.875\$	32B	1.600\$
8	180\$	12	400\$	16A	240\$	22A	450\$	28A	1.000\$	34	6.000\$
8A	95\$	12A	195\$	18A	375\$	24A	500\$	Nagy Kastély		9.950\$	

KK – NF készletek

Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár
5	45\$	7	100\$	9A	100\$	11A	275\$	15A	450\$	19A	1.500\$
5A	55\$	7A	90\$	11	275\$	13A	300\$	17A	750\$	21	3.500\$

DS készletek
(fém elemekkel és tetőkövekkel)

Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár
E3	45\$	5A	150\$	9A	250\$	13A	325\$	17A	475\$	23A	750\$
3A	50\$	7	250\$	11	675\$	15	1.300\$	19A	900\$	25A	1.300\$
5	100\$	7A	175\$	11A	300\$	15A	475\$	21A	975\$	27	5.000\$

NR (Neue Reihe) készletek

Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár
102	75\$	106	150\$	110	425\$	114	800\$
104	100\$	108	240\$	112	500\$	116	1.325\$

Modern Házak és Vidéki Házak sorozatok

Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár
206	600\$	301	200\$	301A	450\$
208	600\$	303	650\$	303A	2.000\$
210	600\$	305	2.500\$		

Erődítmény készletek

Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár	Kszl	Ár
402	90\$	404	200\$	406	400\$	408	800\$	410	1.600\$	412A	1.300\$
402A	115\$	404A	225\$	406A	400\$	408A	800\$	410A	750\$	414	3.650\$

Minden ár II. kategóriás állapotra vonatkozik, és feltételezi, hogy doboz és építési minta van a készletekhez.

I. kategória = 125%. III. kategória = 75%. IV. kategória = 25% - 37,5 %.

Kitekintés a jövőbe

Komoly jelek utalnak arra, hogy elérkezett az idő az Anker építőkocka készletek feltámadására. A Meccano cégnek óriási sikere van a fém építőkészleteivel. Ezeket Erector néven árusítják az Egyesült Államokban, és az Anker kockákhoz hasonló népszerűségűek, az éves eladások pedig meghaladták az 500.000 készletet. Az újonnan gyártott készletek inkább csak felhívják a figyelmet a régi készletekre és azok értékére, mintsem hogy elvonnák azt.

A másik vonatkozásban az Anker építőkockák ma is igen értékesek, mint felnőtt hobbi tárgyak. Az Anker világ ma eléggé kicsi, alig párszáz gyűjtőt és építőt ölel fel. Az író számára nehéz megérteni, hogy mi az érdektelenség oka, különösen ha az igen látványos építményekre gondolunk, amiket fel lehet – és fel is szoktak – építeni a kockákból. Az elmúlt öt év során számos múzeum rendezett kiállítást régi játékok témájában. Ezen az Anker kockák mindig előkelő helyet foglaltak el. A kiállítások kivétel nélkül minden esetben sokkal nagyobb közönségsikert arattak, mint amire a rendezők számítottak. Gyakran a múzeumok a tervezettnél hosszabb ideig is fenntartották a kiállításokat, még arra is volt példa, hogy egy évvel tovább, mint tervezték. Mindezekből arra lehetne következtetni, hogy az Anker Barátok száma növekvőben van. Éveken keresztül úgy tűnt, hogy az eltávozó öreg Anker rajongókat azonos számban pótolja a C.V.A.-ba belépő fiatalság. Azt követően, hogy az Anker Barátainak oldala megjelent a világhálón is (www.ankerstein.org) és az új gyár beindította termelését, egy 15%-os növekedés indult meg 1996 és 2007 között.

Rudolstadt városa az Anker Műveket, és ezen belül a Richter villát, történelmi műemléknek nyilvánította. Egy új vállalat, a rudolstadti Építőkocka Gyár (Anker-Steinbaukasten GmbH, Breitscheidstraße 103, D-07404 Rudolstadt, Németország; tel. 03672-31110; fax 03672-311129; a világhálón pedig www.ankerstein.de) is elkezdte működését. Sajnálatos módon csak németül beszélnek, de írott angollal elboldogulnak (e-mail vagy fax). A vállalat a termelő tevékenységet 1995-ben kezdte meg. 2003-ban a régi öntőformákat is felfedezték. 2007-es állapotok szerint elmondható, hogy kiváló minőségű készleteket gyártanak. Kapható a GK-NF 6. készlettől egészen a 28A-ig mindegyik. Ezen kívül még néhány fejtörőt is gyártanak. A világméretű forgalmazási hálózat kiépítése folyamatban van. A legtöbb országban a helyi lelkes kereskedőkre hagyják a munka oroszlánrészét. [5] A forgalmazás Magyarországon is megoldott. Az újonnan gyártott készletek ára nagyjából egy eredeti Richter-féle készletéhez mérhető. Ha az Anker építőkockák olyan népszerűvé válnak,

mint ahogy az író érzése szerint megérdemelnék, akkor Rudolstadt városa népszerű utazási célponttá válhat az Anker rajongók számára.

A szokásos doboztetőn megtalálható címke két változata

Az éles szemű megfigyelő számos különbséget fedezhet fel. Az író legalább hét különböző változatot beazonosított, nem számítva a különböző nyelvű feliratok miatti eltéréseket. Semmilyen rendszert nem sikerült felfedezni abban, hogy mikor tértek át egyik változatról a másikra, a mókusos embléma elmaradásán kívül.

XVIII. Irodalomjegyzék

Brosterman, Norman; **Potential Architecture**; Canadian Centre for Architecture, Montreal, Canada, 1991. ISBN: 0-920785-13-1.

Butz, Rudolf W.; „Bauen mit Steinen aus Sand”; Sammeln Magazin, 84. kötet, 5 sz., pp. 28 -35, Zürich, Svájc, 1984.

Butz, Rudolf W.; **Die Anker-Steinbaukasten**; Sammeln Magazin, külön melléklet a fent említett cikkhez, Zürich, Svájc, 1984.

Deubler, Heinz; „Die Grafen und Fürsten von Schwarzburg-Rudolstadt”; Rudolstädter Heimathefte, különkiadás; Rudolstadt, Németország, 1991.

Etter, Michel; **„Rêves de pierre” Les jeux de construction Anker**; Musée suisse du jeu, Château de La Tour-de-Peilz, Svájc, 1988.

Hahn, Otto; **F. Ad. Richter & Cie - Zur Geschichte und Produktion des Ankerwerkes Rudolstadt**, Druckhaus Gera, Gera, Németország, 1993.

Hahn, Renate és Otto; „Spielzeug der Firma F. Ad. Richter & Cie. aus Rudolstadt”; Rudolstädter Heimathefte, különkiadás, Rudolstadt, NDK, 1986.

Hahn, Renate és Otto; „Die Firma F. Ad. Richter & Cie auf dem Höhepunkt ihrer Entwicklung”; Rudolstädter Heimathefte, 36. kötet 3/4 és 5/6 számok, pp 69 - 73 és 100 - 105; Rudolstadt, Németország, 1990.

Hardy, George F.; "Richter's Metaalbouwdozen"; Hans Jacobi fordításában; Meccano-Nieuws, 71. kötet, pp 17 - 19, Maarsesen, Hollandia, 1989.

Hofius, Kurt; „Geheimmittelherstellung und Handel in Duisburg: der Unternehmer Friedrich Adolph Richter”; Duisburger Forschungen, 35. kötet, pp 182 - 197, 1987.

Landeszeitung Rudolstadt; „50 Jahre Richters Fabrik in Rudolstadt”; Rudolstadt, Németország, 1928. július 15.

Meyer-Margreth, Ernst; „Geschichte des Anker-Steinbaukastens”; Beiträge zur Dt. Volks- und Altertumskunde; 17. kötet, pp 103 – 126, képek: 96 - 105; Hamburg, Németország, 1978.

Noschka, Annette és Knerr, Günter; **Bauklötze staunen**; Hirmer Verlag és Deutsches Museum, München, Németország, 1986. ISBN: 3-7774-4180-5.

Reichhardt, Hans J.; Braemer, Heidi; Noschke, Annette; Schäche, Wolfgang; és Schwipps, Werner; **Gustav Lilienthal 1849-1933**; Stapp Verlag, Berlin, Németország, 1989. ISBN: 3-87776-902-0.

Rockstein, Margitta; **Friedrich-Fröbel-Museum**; Hahndruck, Kranichfeld, NDK, 1989. ISBN: 3-910013-06-6.

Rybczynski, Witold; **Architectural Toys from the CCA**; Canadian Centre for Architecture, Montreal, Canada, 1990. ISBN: 0-920785-40-9.

van Selms, Ad; „Anker-geschiedenis”; De Weergever, 12. kötet, 5. szám, pp 162 - 185, és 12. kötet, 6. szám, pp 239 - 253, Amsterdam, Hollandia, 1990.

van Selms, Ad; „Bouwerken met Anker-boustenen van de Vlaamse componist Norbert Rosseau”; 't Trojaanse Hobbelpaard VI; Jahrboek van het Studiecentrium voor Speelgoed en Volkskunde V.Z.W., Mechelen, Belgium, 1991. ISSN: 0773-5235.

Schneider, Erich; „Von „Richters Fabrik” zum VEB Jenapharm, Ankerwerk Rudolstadt”; Rudolstädter Heimathefte, 17. kötet, 9/10 szám. Rudolstadt, NDK, 1971.

Schwipps, Werner; **Lilienthal**; arani-Verlag, GmbH, Berlin, 1986. ISBN: 3-925505-02-4.

Slocum, Jerry és Botermans, Jack; **Puzzles Old & New**; Plenary Publications International (Europe) bv, De Meern, Hollandia, 1986. ISBN: 0-295-96359-6.

Zwijnenberg, Peter; **De Geschiedenis van Richter's Anker-Steenbouwdozen**; PAZ Mediakontakten, Alphen a/d Rijn, 1982.

Újságok, kiadványok

Club van Ankervrienden; **Mededelingenblad**; több mint 90 szám 1979-től napjainkig. Angol és német nyelven elérhető a legtöbb szám. ISSN: 1383-1992

Richter & Cie, F. Ad.; **Anker Magazin**; egyetlen példány; Dr. Richters Verlags-Anstalt, Leipzig, Németország, 1930.

Richter & Cie, F. Ad.; **Anker Zeitung**; 1 – 20/21 számok; Hausdruckerei Richterwerke, Rudolstadt, Németország, 1913 - 1928.

Stichting-Ankerhuis; **Anker Huis Nieuws**; 43 szám 1988 és 1996 közt. Angol és német nyelven elérhető a legtöbb szám.

JEGYZETEK – I. fejezet

[1] A helyes idézet: „Après nous le déluge.” (utánunk a vízözön), és általában Jeanne Antoinette Poisson-nak tulajdonítják, Pompadour márkinénak, aki XV. Lajosnak mondta volna 1757. november 5.-én, az osztrák és francia seregektől a rossbachi csatában II. (Nagy) Frigyes porosz királytól elszenvedett veresége után. Mások magának XV. Lajosnak tulajdonítják. Tulajdonképpen abban az időben már egy régi, jól ismert francia közmondás volt.

JEGYZETEK – II. fejezet

[1] Hofius, Kurt: Szabadalmazott gyógyszerek gyártása és forgalmazása Duisburgban; Friedrich Adolph Richter, a vállalkozó; Duisburg Forschungen, Duisburg város levéltára, vol.35, p 187, Walter Braun Press, Duisburg, 1987.

[2] A Richter vállalat, Szabadalmazott építőkövek, Lehrmittel-Anstalt (Dr. Oskar Schneider), Lipcse, 1886. Német, angol, holland, francia, dán, lengyel, cseh, magyar, orosz, spanyol, olasz, portugál, román.

[3] A készletekhez tartozó elrendezési rajzokon a kezdeti években, legalábbis egészen 1886 nyaráig, nem szerepeltek a kövek számai.

[4] Az évek során a kőkatalógusnak számos neve volt: Szabadalmazott építőkövek (Lose Patent-Bausteine) 1885-ben; Az építés művészete (Das Bauen) 1890-ben; Az építés művészete kicsiben (Baukunst im Kleinen) 1898 és 1963 között. Mivel úgy tűnik, hogy „Az építés művészete kicsiben” megfogalmazás nem fedi pontosan azt a tényt, hogy ez egy kő alakzatokat tartalmazó katalógus, az író a **Kő katalógus** megnevezést választotta a vállalat katalógusainak azonosítására. Ezen felül napjainkban is vannak modern kiadásai a Kő katalógusnak, többek közt az, melyet az Anker Barátai (Club Van Ankervriende, CVA) jelentettek meg.

[5] Ezek az árak nem az árfolyamok figyelembe vételével átszámított árak, hanem a Richter katalógusokból származnak.

[6] Ezt a modellt a rudolstadti Richter villába szállították át.

[7] 1890 után két különböző KK-AF 20. készlet volt. A két sorozat valódi összeolvadása a 22. készletnél történt meg. Ezt a módosítást azért hajtották végre, hogy egy pótlólagos lépést tegyen lehetővé a KK-AF 12. és a KK-AF 22. készletek között.

[8] Egyes Anker gyűjtők ellenkeztek ezzel az állítással, mert egy alapkészletből a kövek elvesztése a nagyobb készletet hiányossá tenné. Ez igaz, másrésről viszont a legtöbb érintett gyűjtő egyszerű formájú kövekből fölös mennyiséget halmoz fel, a kevésbé érdeklődő építők pedig nem zavartatják magukat amiatt, hogy kőkészletük egy kisebb részét elvesztik.

[9] Ezen a ponton ismertetjük meg az olvasót a további, Richter által használt azonosító szavakkal, amelyeket a készletek megkülönböztetésére használt. Ezek a szavak, a Távirati szavak és Jelszavak egyaránt később kerülnek részletesebb bemutatásra. Elég itt megjegyezni,

hogy a számtalan készlet azonosítására használták, amelyek közül több is azonos sorszámot viselt.

[10] A Richter Vállalat: The Toy the Child likes best! (A játék, amelyet a gyermek a legjobban szeret), Dr. Richter's Publishing Office, New York, 1891. p13

[11] Richter Vállalat, A remek oktató játék és időtöltés: Richter Anker Kockái, 1900, pp. 1-4

[12] Grover Cleveland elnök 1893. január 22.-én írta, közvetlenül a második elnöki ciklusa (1893-1897) előtt: „Az én kicsi lányom már elkezdte élvezni az önök Anker Kőépítő Kockáit, amelyek száma úgy fog nőni, ahogy a hónapok adódnak hozzá az életének hosszához. Tisztelettel: Grover Cleveland”

[13] Gilbert, A. C., The Man Who Lives in Paradise (Az ember, aki a paradicsomban él), Rinehart & Company, 1952. p 162

[14] Egy olyan elképzelés, amelyet Gilbert tevékenyen hirdetett. A dokumentáció megtalálható a Nemzeti Levéltárban, Suitland Reference Branch, Washington, D.C., 4 köteg, Vállalatvezetési Esettanulmányok Iratai; 1914 - 1934, 234 - 235 dobozok.

[15] Born, Max: Életem; egy Nobel-díjas emlékiratai, München, 1976, pp. 55-56. Ez a fordítás (angolra), mint a legtöbb eme könyvben idézett fordítás, a könyv írójától származik.

[16] A keletnémet (VEB) vállalat fejlesztette ki az '50-es évek vége felé.

[17] Az első londoni ügynök William Payne & Son, 14, 16, & 17 High Holborn, London WC, 1912 után (esetleg valamivel korábban) W. Seelig & Co., 19 Fore Street, London EC lett (az első világháború után Seelig címe 23 White Street, Moorfields, London EC2 lett).

[18] Brosterman, Norman, Potential Architecture (Lehetséges építészet), Canadian Center for Architecture, Montreal, 1991. p 8

JEGYZETEK – III. fejezet

[1] Rockstein, Margitta, Friedrich-Fröbel-Museum, Heidecksburg Állami Múzeum, Rudolstadt, 1989, ISBN: 3-910013-06-6. p. 5

[2] Rockstein, pp. 12 –16

[3] Hofius, pp. 183/4. A német eredeti szöveg: "Ein unfehlbares Mittel, reich zu werden, verrät an jedermann gegen vorherige Einsendung von einem Taler, Richter" és "Mach's ebenso, Richter".

[4] „Importált javak” egy helyes, de gyenge meghatározás. Mivel Németország még nem egyesült, az egyik kis független szövetségi államból a másikba szállított kereskedelmi áruk „importáltak” minősültek, ahogy az olyan dolgok is, amiket farmokon állítottak elő, majd Richterhez hasonló boltosoknak adtak el.

[5] Ezek a nevek remekül kiemelkednek a német szövegkörnyezetből.

[6] Hofius, p 185

[7] Hofius, p 185

[8] Hofius, p 194

[9] Hauer, Jan, "Anchor Archeology"(Anker régészet), Az Anker Barátainak folyóirata, Sassenheim, Hollandia, 1989. p 139

[10] "Damenbrett Steine" (kövek hölgyeknek), vagy rajzolótábla kövek, amelyeket az 1919-es „Anker Zeitung” (Anker Újság) emleget, 2. szám, 2. oldal. Az írónak nincs más tudomása erről a termékről ezen az újságbeli említésen kívül.

[11] Egyesült Államokbeli bejegyzés a 14.785. számon, 1887. október 4.-én.

[12] de Jonge, Frans, "Richter legrégebbi készlete a szabadtéri múzeumban?", Az Anker Barátainak folyóirata, Sassenheim, Hollandia, 1989. pp. 182-183

[13] Hofius, p 196

[14] Reichardt, Hans J., Noschika, Annette, et al., Gustav Lilienthal 1849 - 1933, Stapp Press, Berlin, 1989, ISBN: 3-87776-902-0. p 56

[15] Berlini állami levéltár (Landesarchiv Berlin), Rep 200, G. Lilienthal vagyona, 33/1 sz. Ez az oldal és egy korábbi rajz némi útbaigazítással szolgál a Neuer Kindergarten újsággal és készletekkel, továbbá a mókus védjeggyel kapcsolatosan. Egy korábbi rajz, a 33/3 (változtatás nélkül) a Der Kindergarten és a Georgens nevet viseli, de nem szerepel rajta sem a mókus védjegy, sem a Richter cégnév. A második rajzon (amely ebben a könyvben is látható) megtalálható a mókus védjegy a Richter vállalat felirat fölött, és a nevet az „A” (Der) feliratról az „Új” (Neuer) felírra változtatták. Egyéb változtatásokat is, amelyek a végső formában megjelentek, Lilienthal keze munkájának lehet betudni. Az író feltételezése szerint Georgens találta ki az újság alap gondolatát (valószínűleg egy füzet sorozat alakjában, más néven) és a hozzá tartozó játékokat, és az előzetes tervezési munkát G. Lilienthallal végezte el. Valamilyen megállapodás volt Georgens és Richter között (de ebben nem volt benne Lilienthal) a készletek és az újság Richter termékként való előállítására, amely Georgens nevét viselte, mint alkotó és vezérlő szellemét.

[16] Reichardt, p. 62

[17] Egyesült Államokbeli védjegy, 233.780 számon. Összeszerelő játék-kocka. Kiadva: Otto Lilienthal és Gustav Lilienthal részére, Berlin, Poroszország. Engedményezve: F. Ad. Richter, Rudolstadt, Németország.

[18] Reichardt, p. 18. Megjegyzés: minden hivatkozás visszakövethető a következő könyvig: Halle, Gerhard: Otto Lilienthal, Düsseldorf, 1956, 31. oldal. Gerhard Halle Gustav Lilienthal veje volt.

[19] Reichardt, p. 69

[20] Schwipps, Werner: Lilienthal, Berlin, 1979. p 99. "die Bauvorlagen Stück für Stück selbst entworfen und gezeichnet hat." (az építési mintákat személyesen készítette és egyenként rajzolta)

[21] A rudolstadi újság (Landeszeitung Rudolstadt) 1928. július 15.-én azt írja, hogy az első építési mintákat egy helybeli rudolstadti rajzolta, bizonyos H. Taubert, és ezeket fametszetekre ültette át H. Riesche.

JEGYZETEK – IV. fejezet

[1] Számos holland Anker barát rámutatott, hogy a „Kindertuin” nem egy holland szó. Hauer úr azt jelenti, hogy az első ilyen jellegű intézményt „Fröbelschool” (többes: scholen) néven említik. Később a név „Kleuterschool” (Kleuter: kis gyermek, mint totyogó, csöppség, kölyök, kis srác) volt. Mindenesetre hollandul a „Kind” gyermeket jelent, és a „Kinder-” kötőszavas forma („-nak a”). „Tuin” pedig kertet jelent. A „Kindertuin” az egyetlen, az író számára ismert olyan példa, amelyben a Richter vállalat nyelvi zsenialitása annyira félresikerült, hogy szót alkotott [ez hasonlóképp megtörtént a magyar szövegben is, a „gyermekkertésznő” szó megalkotása kapcsán – a ford.megj.]. Ez különösen akkor furcsa, ha emlékezünk arra, hogy a vállalatnak éveken keresztül volt már Rotterdamban irodája, mielőtt ezt a készletet piacra dobták.

[2] A KK és GK kövek közti különbséget a második fejezetben, „az Anker kövek – áttekintés” című fejezetben mutattuk be. Mivel a GK kövek olyan sikeresek lettek, egyes írók, akik igyekeznek kiemelni a Lilienthal testvérek szerepét, a GK kövek feltalálását is nekik tulajdonítják.

[3] Amint azt később látni fogjuk a fejezet során, a második Lilienthal kísérlet során gyártott kövek is KK méretűek voltak.

[4] Rudolstadti Újság (Schwarzburg-Rudolstädtische Landeszeitung), 1880. december 21.

[5] Landeszeitung Rudolstadt, 1928. július 15.

[6] (kép a túloldalon)

Ezt a doboztető mintát alkalmazták a késői „Das Bauen” és a korai Alte Folge készleteknél is.

[7] A nyomdai jelek a nyomtatási sorozatok történetének jelölői. Ezeket gyakran a manapság is alkalmazzák nyomtatott anyagoknál, mint például katalógusoknál. A nyomdai jelölések általában a nyomtatás dátumát, példányszámát, és sokszor egyéb információt is tartalmaznak, olyanokat, mint például a származás vagy felhasználás. Egy Richter példa, az első New York-i katalógusból: 8706 A 60, ami azt jelenti, hogy 60.000 katalógust nyomtattak 1887. júniusában az amerikai piac számára.

[8] Az 1. számú készlet a legrégebbi doboz, a 0. számú az 1.-el azonos tartalmú, de egy későbbi (és olcsóbb) kiadás, amelyet egy mutatós kartondobozba csomagoltak, és az AF készletekhez nagyon hasonlít.

[9] A 9. számú készlet két 7. számú készlettel azonos, de két 1R (rot = vörös) és két 4G (gelb = sárga) kövel kevesebb van benne.

[10] Ezáltal valószínűleg azonos a KK AF 9. és 9A készletekkel.

[11] Ismereteink a Georgens 0., 1., 3., 7. (két változat?), 9., 11., 12., 13. és 25. készletekről vannak, az alábbiak szerint:

Szám	Kövek	Doboz	Megjegyzés
0	43	karton	olcsó kiadás
1	43	fa	drága kiadás
3	80	fa	angol kiadás, a doboztető az előző oldalon látható
7	76 (?)	fa	hiányos, nincs hozzá elrendezési rajz
7	83	fa	
9	162	fa	két rétegű készlet, két 7. készlet mínusz 2 x 1R, 2 x 4G
11	87	fa	az elrendezési rajzon „11, 13” feltüntetve
12	173	fa	egy rétegű, szinte azonos a KK AF 12. készlettel
13	174 (?)	?	feltételezhetőleg két 11. készlet
20			
24			
25			Dr. Meyer-Margreth állítása szerint 20. és 24. készletek együtt

[12] A „Das Bauen” név használata az Alte Folge készleteken ismét egy jó példa Richter azon hajlamának szemléltetésére, hogy felhasználjon túlhaladott címkéket. Óvatossá kell lenni abban, hogy ne legyen félrevezető legyen egy régi (és nem a készletre jellemző) címke használata egy dobozon.

[13] Schwarzburg-Rudolstadt tartomány Gyár Felügyeleti Hivatal éves jelentése 1883-ból; Schwarzburg-Rudolstadt levéltár, Heidecksburg, Rudolstadt, 1883.

[14] A katalógusokban található információk szerint egy 20. készlet 12,50 márkába került. Ha levonjuk az egyedi kövek (8,75) és mintakönyvek (1,80) költségét, akkor a fadoboz számított ára 1,95 марка, vagy 15,6%. Ilyen jellegű költségszámítások szinte mindig értelmetlenek.

[15] Stade, Heinz, Rudolstadt, Verlagshaus Thüringen, Erfurt, 1991. ISBN: 3-86087-015-7 p 49. Egy "elle" a könyök és az ujjak hegye közti távolság.

[16] Az Alte Folge „alapkö” az alapterület szerint 0,5 x 1 x 2 alakú, amely azonos a szabványos európai tégl méretével. Eszerint a KK AF 1. alapkö, az 1. számmal 10 x 20 x 40

mm, a GK AF-ben pedig 12,5 x 25 x 50 mm. A későbbi NF korszakban az 1. számú alapkő az alapegységként vett élhosszú kocka lett, ami 20 x 20 x 20, illetve 25 x 25 x 25 mm.

[17] Schwipps szerint a panasztevő Fritz Voss volt.

[18] A legtöbb hivatkozás Richter halálának időpontját december 25.-ére teszi. Az 1911 októberében nyomtatott katalógus a következővel nyit: „Tavaly december 25.-én cégünk alapítója, Dr. Friedrich Adolf Richter, Belkereskedelmi Tanácsos elhunyt.” A Lipcsei Képes Újságban az 1911. január 5.-i 132. évfolyam, 3522. számában 14. és 22. oldalon megjelent, I. I. Weber tollából származó gyászjelentés szerint viszont Richter december 22.-én halt meg. „Az első karácsonyi szünnapon meghalt Jénában...”. A tények viszont a következők: Richter 1910. december 25.-én, este 9 órakor halt meg, a Hertford Magánklinikán, Jénában, Am Steiger 4. cím alatt.

[19] "Ein Gang durch die Geschäftsräume des Hauses F. Ad. Richter & Cie.", Richters Verlag-Anstalt, Leipzig, 1906. pp. 26 - 27. A holland kiadás régebbi, 1893 márciusában jelent meg. A nyomdai jel: 933 H 5, tehát 5.000 példányt nyomtattak.

[20] Az írónak tudomása van arról, hogy egyes Anker kövek vízben feloldódtak, ami után csak egy kis kupac homok és festék maradt, de a legtöbb kő sértetlen marad. A Sorel ragasztó összetétel magyarázatot adhat erre a különbségre, amely a kövek közt tapasztalható.

JEGYZETEK – V. fejezet

[1] van Hulsten, Peter L. M.: Beszéd a Madurodamban rendezett Anker kiállítás megnyitóján, Az Anker Barátainak folyóirata, Hága, Hollandia, 12. kötet, 3. szám, 92. oldal, 1991.

[2] Richter reklámanyag, dátumozás nélkül, de tartalmaz egy 1897. július 22.-i hátiratot.

[3] Csak Richter gramofonjai és zenélő dobozai nyertek aranyérmeket. Az olvasó láthatja a hivatkozásokat a St. Louis-i Világkiállításon nyert aranyérmekre. Richternek nem voltak aggályai azzal kapcsolatban, hogy a megszerzett aranyérmek szerepeltetését arra az egy termékre vagy termékcsaládra korlátozza, amely azt megnyerte. Úgy ítélte meg, hogy az érme a vállalat nyerte el, és így annak minden termékére vonatkoznak.

[4] Meyer-Margreth, Ernst: „Az Anker Kő Építőkövek története”, Hozzájárulások a német népművészethez és régiségekhez, 17. kötet, Hamburg, 1978., pp. 103-126 és 96-105 bemutatólemezek.

[5] A katalógusok azt állítják, hogy a készlet csak 1810 követ tartalmaz. Mivel a készletből egyetlen példány sem ismert, de még annak elrendezési rajza sem, így a helyes szám sem határozható meg pontosan.

[6] Az író által ismert legnagyobb Richter készlet – kivéve a különleges rendelésre készült deluxe készleteket – öt ilyen dupla fiókot tartalmaz. Mérete 495 x 380 x 180 mm, súlya pedig több mint 50 kg. Nemrég fedeztek fel a néhai Carl Vieth hagyatékában egy eredeti gyári Anker építőkocka szekrényt. Ez 128 x 55 x 42 (h x sz x m) cm méretű, és 20 ilyen dupla tálcát tartalmaz, amilyenben a Nagy Kastélyt és a Nagy Erődítményt is szállították. Teljesen megtöltve ez több mint 200 kg-t nyom!

[7] Ezt az érdekes készlet sorozatot, a csupa fém elemet tartalmazó Imperator sorozatot 1913-ban vezették be. Bővebben a XVI. fejezetben esik róla szó. Ugyanebben a fejezetben láthatók képek a Lipcsei Fő Állomásépületről is.

[8] Anker Zeitung, No. 1, 1913. április 1., 9. oldal.

[9] Henry Messerschmidt a Block House, Inc. tulajdonosának, Paul Fricke-nek a veje volt. A Block House volt az első világháború után az Anker kockák Egyesült Államokbeli terjesztője.

[10] Deutsches Landhaus, Stresemannstraße 90., az előcsarnokban. A könyv készültének idején tervbe volt véve a modell elköltöztetése a Richter villába, Rudolstadt-ba.

[11] Egyesült Államokbeli szabadalmak: 513.532 (1894.01.30.); 518.329 (1894.04.17.); 519.737 (1894.05.15.); 532.585 (1895.01.15.); 533.495 (1895.02.05.); 551.789 (1895.12.24.); 552.303 (1895.12.31.); 560.283 (1896.05.19.); 560.540 (1896.05.19.); 580.955 (1897.04.20.); 605.135 (1898.06.07.); 649.356 (1900.05.08.); 667.576 (1901.02.05.); 740.925 (1903.10.06.); 740.926 (1903.10.06.); 748.653 (1904.01.05.); 755.939 (1904.03.24.).

Egyéb, nem építőkockákkal kapcsolatos Egyesült Államokbeli szabadalmak, melyeknek a birtokosa F. Ad. Richter volt, feltalálóként: Jövömondó Szerkezet: 631.671, 631.672 és 631.673 (mind 1899.08.22.).

[12] Frank Hornby, a Meccano feltalálója 1901-ben fordult a hivatalhoz szabadalmi oltalomért, és ugyanebben az évben el is készítette az első készletét. Ez kilenc fajta elemből állt. 1904-re hét további elemmel bővült a játék, hogy egy meghajtási rendszert lehessen a segítségükkel kialakítani (csigakerék, csigák, meghajtó fogaskerék, stb.). A sorozatban három fajta készlet jelent meg. 1906-ra a Meccano rendszerben 39 különböző fajta alkatrész és öt fajta készlet volt. 1909-ben a fémelemek rendszerét felülvizsgálták és átalakították a mai formára. A rudolstadti Keller testvérek viszont már 1891-ben készítettek fém és kő hídépítő készleteket, tehát nem lehet azt állítani, hogy Richter „vezette be” a fém építő készleteket.

[13] Játékokkal kapcsolatos szabadalmak, amelyek a Richter vállalat birtokában voltak:

Feltaláló	Német sz., dátum ¹	USA szám, dátum ¹	Megjegyzés, termék
F. Ad. Richter ² Lilienthal, O., G.	13.770; 1880.10.08.	233.780; 1880. 10.26.	Német szabadalom visszavonva: 1887.10.01.; Kő játékkockák
Otto Lilienthal	30.903; 1884.08.07.		Automatizált termelés
G. Lilienthal	41.233; 1886.11.07.	335.707; 1886.02.09.	Új kő összetétel recept
Julius Weiss	67.599; 1892.07.20.		Fém építő játék
Julius Weiss	76.747; 1894.02.20.		Az 1895-ös híd
F. Ad. Richter	1900.03.06., de nem az USA szab. hiv.ban		Nikkel-vas híd elemek
F. Ad. Richter	133.728; 1901.02.24.	684.100; 1901.10.08.	Nikkel-vas híd elemek
F. Ad. Richter	135.510; 1902.01.03.	706.689; 1902.08.12.	Kövek a Saturn játékhoz
August Schütze		709.685; 1902.09.23.	Nem használták, játékvonat
August Schütze		741.982; 1903.10.20.	Nem használták, gördülő anyag
F. Ad. Richter	166.740; 1905.03.07.	834.935; 1906.11.06.	Tetők a nikkel-vas készletekhez
August Schütze		819.812; 1905.05.08.	Nem használták, gördülő anyag
F. Ad. Richter	226.420; 1909.07.22.	999.466; 1911.08.01.	Lakkozott vas híd elemek
F. Ad. Richter	227.149; 1909.07.22.	997.008; 1911.07.04.	Dach Stein (tetőcserép) kövek
F. Ad. Richter		1.015.342; 1912. 01.23.	Vas Comet, kérvényezve 09.02.02.
Franz Hendrichs	251.187; 1912.02.17.		Csupa fém Imperator készletek
Richter & Cie.	271.676; 1913.03.09.		Nem használták, csupa fém készlet
Richter & Cie.	281.079; 1913.06.06.		Nem haszn., összekapcsolt kövek
Richter & Cie.	281.278; 1913.11.16.		Nem használták, csupa fém készlet

¹A dátumok a szabadalom érvénybelépését jelzik. A német szabadalmi oltalom a kérvényezéstől volt érvényes, az amerikai a szabadalmi oltalom kibocsátásától.

² Németországban Richter a tulajdonos, az USA-ban a Lilienthal testvérek a „valódi feltalálók”, Richter pedig csak engedményes.

[14] A **Modell Építő készlet** (Modell-Baukasten) ne keverjük össze a nem sokkal az első világháború vége után bevezetett **Művész Modell Építő Készlet** (Künstler-Modell-Baukasten).

JEGYZETEK – VI. fejezet

[1] Weber a Richter Művészeti Osztály számára egészen az 1907. szeptember 12.-én bekövetkezett haláláig dolgozott.

[2] Lásd a III. fejezet 21. számú jegyzetét.

[3] Azt nem lehet tudni, hogy Rische a tervező vagy csak a metszet készítője volt.

[4] Meyer a Richter Művészeti Osztály számára az 1912. január 21.-én bekövetkezett haláláig dolgozott.

[5] A vállalat kiadványaiban található viszonteladói és kiskereskedelmi árszabás összehasonlítása alapján megállapítható, hogy Richter árazása a kiskereskedő számára egy 46,7 %-os kereskedelmi árrést hagyott (8\$ vételi mellett 15\$ eladási ár).

[6] Próbáljunk meg a Lego cégtől egyedi darabokat rendelni.

[7] Az AF készletek korai korszaka idején számos különböző dobozcímkét használtak, többek között a régebbi „Das Bauen” címkéket is.

[8] Német, angol, holland, francia, spanyol, portugál, olasz, dán, román, magyar, cseh, lengyel, orosz. Később a Richter kiadványok még a következő nyelveken is megjelentek: szlovák, bolgár, szerb, horvát, szlovén, albán, görög, török, ukrán, rutén, arab, svéd, norvég.

[9] Az Egyedi Kő Katalógust, amelyet a „Das Bauen” néven jelentettek meg, ne keverjük össze a Georgens korszakban készült, azonos nevű készletekkel.

[10] Richter Építési Minták, 5. készlet, első könyv, negyedik kiadás, Leipziger Lehrmittel-Anstalt von Dr. Oskar Schneider, Lipcse, 1889., a belső és hátsó borító szövege.

[11] A figyelmes olvasó észrevehette a „8 fagerenda” kifejezést. A kögerendák könnyen törnek, ha nehéz súlyok, mint például tetők megtartására használják őket. A fa elemeket azért vezették be, mert a fa egyéb rossz tulajdonságai ellenére nehezebben törik.

[12] A nyomdai jel (883 – 3) alapján megállapítható nagy példányszám ellenére csak két album ismert. Az egyik Dr. Meyer-Margreth birtokában volt, és ez most Walter Plett özvegyéé, a másik pedig Gerhart Bruckmanné.

[13] A gyártó szempontjából van logikája a készletek számozásának, de ennek semmi értelme a vevő számára. A számokat váltakozva osztották ki úgy, hogy minden egyes sorozatban egy-egy készlet a sorozatba tartozástól függetlenül a soron következő számot kapta, amint azt az alábbi táblázat szemlélteti:

Készletek sorszáma						
Szint	Első	Második	Harmadik	Negyedik	Ötödik	Hatodik
KK	1	4	8	12	–	–
	2	5	9	13	–	–
GK	3	6	10	14	16	18
	–	7	11	15	17	19

A számozás sorrendjéből azt az elméletet alakították ki, hogy az eredeti tervek szerint két KK sorozat és egy GK sorozat készült volna (1.-6. készletek), és a második GK sorozatot akkor illesztették be a rendszerbe, amikor megállapították, hogy a GK készletek népszerűbbek. Az író számára valószínűbbnek tűnik, hogy Richter véleménye szerint nem lett volna kereslet két ilyen kicsi GK készlet iránt, és ezért indult a második GK sorozat a második szinttől (4., 5., 6. és 7. készleteknél). A KK készletek hiánya az ötödik és hatodik szinten ugyancsak a piaci visszajelzéseknek tulajdonítható. Az író ennek ellenére sem tudja igazán elhinni, hogy a KK sorozatokat egy év leforgása alatt be is vezették és már módosították is. Továbbá emlékezzünk rá, hogy későbbi KK AF készletek is készültek a 20. számútól kezdve.

[14] A német, angol, holland, francia, dán, lengyel, cseh és magyar nyelvben mind külön, önálló távirati szavak használtak. A franciát használták spanyol, olasz, portugál, román és orosz területen. Valamilyen oknál fogva néhány Egyesült Államokbeli és Egyesült Királyságbeli távirati szó nem azonos.

[15] Az író megvizsgálta a KK-AF 22. készlet könyvecskéjét (899 A 5). Ez pontosan olyan volt, mint a szabványos könyv, beleértve a borítót is, a különbség mindössze abban állt, hogy nem volt rajta figyelmeztetés, és azt állította, hogy a kövek Egyesült Államokbeli szabadalmi oltalom alatt állnak. Talán Richter azt szerette volna világossá tenni az itt forgalmazott készletekkel kapcsolatosan, hogy a szabadalom még mindig érvényes az országban. De akkor ez miért nem fordult elő a GK köveknél?

[16]

„21A kiegészítő készlet
használandó a 18C vagy 19A, Alte Folge (Régi Sorozat) Anker Kőépítő Készletekkel

Az ez év június 12.-i nagy tűz miatt az elkészült építési minták és a nyomóformák legnagyobb többsége elpusztult. Ezért nem vagyunk abban a helyzetben, hogy a 21A készletet az Alte Folge építési mintával tudjuk szállítani. Azért, hogy a 21. számú Alte Folge Anker Kőépítő Készlet tulajdonosai mégis hozzájuthassanak egy, az eddigiekhez illeszkedő kiegészítő készlethez, egy olyant állítottunk össze, amely átvezet a sokkal kedvezőbb Neue Folge sorozatba.

Ez a 21A Alte Folge átalakító készlet, amely Neue Folge építési mintával van ellátva, 17,00 márkába kerül.

Rudolstadt, 1898. július 15.

F.Ad.Richter & Cie.”

[17]

„Az átalakító készlet
21A számú, Alte Folge,
amely ezen építési mintakönyvet kíséri, elpusztult az 1898. június 12.-i nagy tűzben, amelyben minden újonnan nyomtatott oldal és összeállított mintakönyv (és részben a hozzájuk tartozó nyomóformák és rajzok) elvesztek, így kénytelenek vagyunk áttérni a Neue Folge sorozatra. Ez a Neue Folge építési minta már sokkal kedvezőbb az építőművész számára.

A nagy tüzeset miatt és az ebből következő készlet átváltási szükség miatt az építési minta utolsó oldalán található modell nem építhető meg pontosan a rajzoknak megfelelően. Az építőművésznek bizonyos változtatásokat kell végrehajtania, de ezek nem lehetnek számára túl nehezek.

Hasonlóképpen az első oldalon látható építmény sem okozhat semmi nehézséget, annak ellenére, hogy a szembőli nézet hiányzik, mert az ehhez az építményhez tartozó rétegrajzokat nagyon pontosan készítettük el. Ennek ellenére, ha valakinek szüksége lenne a szembőli nézetre, akkor megtalálhatja azt a 18. számú könyvben, amelyet postaköltség térítése mellett megküldünk az építőnek 2,25 márka ellenében. A 18. számú Neue Folge könyv nagyon szép építményeket tartalmaz, ezért az építőművésznek melegen ajánlott ehhez hozzájutni.

A következő kiegészítő készlet megvásárlásakor legyünk nagy figyelemmel az iránt, hogy név szerint az Anker Kőépítő 20A Neue Folge készletet kérjük, melynek távirati szava: Schneeball, mivel ez az egyetlen megfelelően illeszkedő kiegészítő.”

(dátum ismeretlen, de biztos 1898 utáni, mert 1898-ban az évet nem számjeggyel tüntették volna fel, hanem az „ezen év” kifejezést használták volna)

JEGYZETEK – VII. fejezet

[1] A Neue Folge Táblátskarakó Készleteket az 1892-es Egyesült Királyságbeli katalógusban hirdetik.

[2] Niels Gottlob (dán, 1928-1992) a saját nemzedékének kőalakzat szakértője volt. 1990-ben egy bevezetőt írt az Egyedi Kőkatalógus (nem használt) hetedik kiadásához, amely a GK-NF kövek számozását taglalja. Ennek a bevezetőnek, amely a CVA MLB nevű újságjának 13. kötetében a 63.-64. oldalakon teljes egészében megjelent, a lényeges részei álljanak itt:

Csak néhány hivatalos forrás van az Anker építőkockák számozásával kapcsolatosan. A gyár sok kiadásban jelentetett meg kő listákat, és a számozás egészen következetes volt. Az 1001.-1010. számtartományban számozott köveket áthelyezték a 901.-910. sorszámkra, mert a „Neue Reihe” köveket az 1001. számtól kezdődőleg sorszámozták. Ez a változás nem okozott semmilyen kavarodást, mert ezek közül egyetlen kő sem szerepelt semmilyen piacra került készletben.

Ezt követően, az 1928. július 1.-i 19. számú „Anker Zeitung” 108. oldalán egy különleges ajánlat jelent meg.

Több mint húszezer követ kínáltak eladásra, és ahogy az újság hirdette, „ezek a kövek a saját kő listánkról valók, de különleges méretekből elkészítve”. Az újság ezen felül azt is állította, hogy a köveket egy kiállítási modell számára készítették (a Fünfhauser templom, kép nélkül). A különleges méreteket az „a”, „b”, „c” és „d” toldalék jelölte, de egy eléggé véletlenszerű módon, amelyből leginkább az sejthető, hogy ezeket a köveket soha nem is tervezték ténylegesen feltenni a kőlistára. Ez leginkább egy érthető kísérlet volt arra, hogy némi anyag feleslegtől megszabaduljanak.

Kétség nem férhet hozzá, hogy sok egyéb formát is gyártott Richter, valószínűleg magánnevők személyes kérésére is, mert sokkal több kőforma került elő és jelent meg ebben a katalógusban az évek során, mint amennyi a hivatalos listákban és a fentebb említett különleges ajánlatban szerepelt. Abban az esetben, amikor viszonylag biztos módon kijelenthető volt, hogy ezek eredeti Richter-féle gyártmányok, akkor azok a kövek bekerültek ebbe a katalógusba, általában egy toldalék betűt használva abban az esetben, ha a kő egy szokványos forma, de rendhagyó méretben, leggyakrabban egy fel nem tüntetett vastagságban. Mindazonáltal egy dolog biztos: soha nem fogunk tudomást szerezni az összes különböző, Richter által a gyár fennállása alatt ténylegesen gyártott kövekről. A szerkesztők célja az, hogy megtaláljanak ezek közül annyit, amennyi csak lehetséges.

A hivatalos katalógus több hézagot tartalmaz a folyamatos számozásban. Ennek csak tippelni lehet az okát, és biztosan valószínűleg soha nem fogjuk tudni. Az első kihagyás az 550. szám után következik, amit követően csak pár szám van kiosztva egészen a 614.-től kezdődő nyolcszögletű tetőkövekig. Újabb hézag van a 642. – 652., a 796. – 875. és a 911. – 949. számú kövek közt.

1988.-ban aztán, az Alphen an den Rijn-ben szervezett árpilisi CVA találkozón Burghard Probst AV (Anker Vriend – Anker barát) egy olyan, a néhai Karl Lufsky által kézzel írott és rajzolt katalógust mutatott be, amelyben szinte minden számozási hézag ki volt töltve. Csak két hézag maradt, az 587. – 591. és a 922. (928.) – 949. közötti [a 922. – 927. számokkal egyszerűen a 22. – 25., 487. és 488. alakzatok szerepeltek fából]. Lufsky biztosan

együttműködött a gyárral a 18A Neue Serie doboz kialakítása kapcsán, így az ő katalógusát bizonyos hitelesség hordozójának kell tekinteni. Mindenesetre a jobbító szándék és a Karl Lufsky által végzett hatalmas munka előtti tisztelgés jegyében a szerkesztők úgy döntöttek, hogy a további katalógusok Karl Lufsky kiváló keze munkáját veszik alapul.

Ez nem eredményez változást a szokványos kövek esetében, de a ritkákval kapcsolatosan módosítások szükségesek. Lufsky gyűjteményének tanulmányozása alapján megállapítható, hogy nem mindegyik különleges kő készült a szokványos gyártási eljárás szerint. Mindazonáltal a gyár is szokatlan eljáráshoz folyamodott, amikor a kivágott tetőket szállította a „Grosse Burg” (nagy vár) és „Grosse Festung” (nagy erődítmény) építményekhez (a jelen katalógusban 584., 587. és 588. számokkal jelzett alakzatok), és hosszú időn keresztül az összes hosszú gerendákat fából készítette.

Azoknak a köveknek az esetében, amelyeket nem a hagyományos eljárással készítették, nem lehet hitelt érdemlően eldönteni, hogy azokat Richter készítette-e vagy valaki más.

Ilyen gyanú fennáll a következő sorszámú alakzatokkal kapcsolatosan: 556* – 559*, 562*, 563*, 565*, 572* – 579*, 580, 585, 586, 652*, 857 – 869, 915 – 917, 921, 929, 930* és 949. A csillaggal jelölt alakzatokat valószínűleg csak fából készítették; az viszont tény, hogy a négy 652. számú darab a Lufsky gyűjteményben fából készült.

Minden további kő, a szerkesztők ismeretei szerint, a Richter gyárban készült, biztosnak véve azt, hogy az 1928. júliusi különleges ajánlatban szereplő összes követ valóban a gyárban készítették.

Néhány további megjegyzés szükséges még. Voltak olyan kövek a Lufsky katalógusban, amelyek érthetetlenek. A 278. sorozatból vágták ki őket, és sejtetőleg helyesen párba fogva, konkáv és konvex sarkokat alkottak, de a vágás által eredményezett összes szög és él minden szokásos mérettől eltérő. Ezek kimaradtak a katalógusból. A 863.-866. számú köveknek, amelyek legalább egy meghatározott (ám mesterkélrt) célt szolgáltak, nagyon furcsa méreteik vannak. Ezek bekerültek katalógusba, de „természetes” méretekkel. Négy kő, a 857. 861., 867. és 916. számú páratlannak tűntek, vagyis a páralkotáshoz szükséges másik felük hiányzik. Az ily módon hiányzó köveket a listába beszúrtuk, ami egy kisebb átrendeződést eredményezett a sorszámozásban.

És most egy végső vallomás. A szerkesztők szívük mélyén érzik, hogy Lufsky egyes, a katalógusban szereplő köveket saját maga alakított ki; senki nem állíthatja viszont, hogy csak azok az emberek alkothattak új és hasznos alakzatokat, akik a Richter vállalat alkalmazottai voltak. Az olyan lelkes építők, mint Karl Lufsky egészen biztosan maguk is találtak ki hasznos, új formákat. A gyárban mindenkinek szem előtt kellett tartani, hogy az összes tevékenységnek üzleti vonatkozása is van, és hogy minden újításnak termelésbe kell kerülnie, és hasznót is kell hoznia. Természetesen nem mindennek, hiszen egy jól működő vállalkozásnak mindig kísérleteznie kell és kockázatot kell vállalnia, de a kettő között egy egészséges egyensúlyt kell létrehoznia annak érdekében, hogy a végső eredmény a nyereség legyen.

Így tehát, biztosra véve azt, hogy a Lufsky-féle katalógusban szereplő egyes köveket Lufsky saját maga készítette el, és feltételezve azt, hogy a korábbi kövek közül is némelyek magántalálmányok, amelyeket aztán a Richter gyár készített el (mint pl. a 84A, 85A és 925. alakzatok), bizonyos kövek végül is bekerültek a katalógusba annak ellenére, hogy tudjuk,

hogyan magánötletek. Ilyenek pl.: a 869. számú, amely a 235. számú alakzat negyede, és amelyekből kettő segítségével elkerülhető a Nagy kastélybeli loggia tetején levő lapos emelkedésű tetőn kialakuló furcsa díszítés; a 921. számú, amely a Nagy katedrális szentélyéhez használatos; a 929. számú, amely nagy könnyebbség az olyan építők számára, akik törött tornyokat használnak – egymásra helyezve egyet felfelé, egyet lefelé fordítva csodálatos lépcsőkarfát lehet belőlük kialakítani; és a 949. számú, amely egy nyolcszögű kupola megépítését teszi lehetővé.

[3] A KK 3½ készletet nem kell külön készletként megnevezni, mint a KK-NF sorozat 3. számú készletét, mert nem áll fenn a veszélye annak, hogy összetévesztjük az ilyen számú követ az ugyanilyen számú készlettel. Ez ugyanígy igaz a GK-NF 2½ esetében, vagy más sorozatokba tartozó készletek esetében is, mint pl. a DS 2., Im 2. vagy a GK-Br 2.

[4] Ezek a méretek abból következnek, hogy egy 45 fokos, egyenlő oldalú háromszög oldala $0,707 \times \text{átfogó}$ (vagy $\sqrt{2} / 2$). Ezek a formák eredményezték a rendhagyó (nem egynyolcad) hosszúságot. Példának okáért egy épület oldala mentén a távolság 50 mm, de átlóban építve, 45 fokos szögben ez 70,7 mm. A szabványos köveket használva és azok 50 mm-es hosszát levonva a fennmaradó hossz 20,7 (20,66) mm. A pontos illesztéshez új kövekre volt szükség, mert a 7/8 méretű, vagyis 21,875 mm-es hossz nem eredményez elég pontos illeszkedést. Az a közelítés, hogy $(\sqrt{2} / 2) \times 7 = 5$ (4,95 helyett, ami egy 1%-os hiba), elég jó az Anker kockákkal való építéshez.

[5] A mozaik és játék kövek helytelenül vannak azonosítva az Egyedi Kő Katalógusban, és egyes méretek hibásan is vannak megadva. Mivel a mozaik padlót rombusz alakzatban kell fektetni, az alapvető hossz a szabványos méret $\sqrt{2}$ -szerese. Így a valódi GK mozaikkövek a 680. (egy olyan négyzet, amelynek oldalhossza 17,68 mm, átlója pedig 25 mm), a 682. és a 683. számú kövek. A KK mozaikkövek a 692. (14,14 mm oldalhossz és nem 15 mm, mint ahogy a katalógusban szerepel), 693. (szintén 14,14 mm oldalhossz) és a 694. számú (amelynek helyesen szerepelnek a méretei).

[6] „Legkésőbb 1910 végén a 34D kiegészítő készlet kapható lesz egy finoman csiszolt és lakkozott, vasalt sarkú, csúszótetős fadobozban. Méretei: 440 : 320 : 170 mm. Négy behelyezhető, nikkelezett fémfogantyús tálcát fog tartalmazni, melyben 220 Anker építőkocka, 374 finoman nikkelezett vashíd és tetőépítő elem, 166 nikkelezett csavar és egy csavarhúzó fog helyet kapni. Továbbá: a 35. számú építőminta könyvecske, egy mappa a metszeti rajzokkal és az alaprajzokkal az összes épülethez, és egy építői segédlet a 35. készlet összes darabjának a dobozba történő elrendezéséhez. A 29., 31., 33. és 35. könyvekben szereplő, részben már elkészült, magas épületek és hidak elgyönyörködtetik majd az építőművészt, akit már a 34. készlet építőmintája is elkényeztetett.

A rendkívüli nehézségek miatt, melyek a nagy és gyönyörű épületek felépítésekor felmerülnek, sajnálatos módon lehetetlen számunkra, hogy könyvként adjuk ki azokat az épületeket, amelyek a 29.-35. könyvekből már elkészültek, ezért, látván a 34D kiegészítő készlet iránt mutatkozó nagy érdeklődést, úgy döntöttünk, hogy azt először a nagy, új 27. építőminta könyvvel fogjuk szállítani. A szabadalmazott vas tetőelemek alkalmazásának eredményeként a jelen könyvben szereplő magas épületek és hidak sokkal nagyobbak, mint a 34. könyvben szereplők, ezért aztán a 34. készlet tulajdonosait is teljesen ki fogják elégíteni.

A 34D készlet a kő építőkockákkal, a szabadalmazott vas elemekkel és a 27. építési minta és metszeti rajz könyvvel 48,50 márkás áron kerül a piacra. Ennek a kiegészítő készletnek a

birtokosai később csak a fentebb említett könyveket kell majd megvásárolják, amikor azok megjelennek. A következő, 29. építési mintakönyv valószínűleg 1909 júniusában lesz kapható. A teljes elrendezési rajz csak a 35. építési mintakönyvvel együtt lesz elérhető. Úgy gondoljuk, hogy szabad melegen ajánlanunk a 34D készlet megvásárlását a 27. építési mintával.

Ha esetleg a 34. készlet mellett egy vagy több Anker Hídépítő Készletnek is birtokosai, akkor kérjük, hogy a 34D készlet megvásárlása előtt lépjenek kapcsolatba velünk, mivel ilyen esetben a készlet egyes elemeit mellőzni lehet.

0811 – 500

F. Ad. Richter Cie., Rudolstadt.”

A fentiek és az új, 31.-35. építési minták miatt felmerül a kérdés, hogy a GK-NF 34D készletet árusították-e? Vannak-e esetleg olyan készletek, melyeket tulajdonosaik VE 27B-nek hisznek, holott azok ténylegesen 34D készletek? A 34. készlet birtokosainak csak a 27. építési mintakönyvvel volt alkalma megvásárolni ezt a készletet, vagy esetleg később a 29.-el együtt? A 29. könyv ismeretes VE 27B-ként. Ezt egyenesen meg lehetett vásárolni a gyártól közvetlenül az első világháború előtt, de addigra a 27B készlet már túlhaladott volt. A DS 27B Giessen készlet nem ismeretes.

[7] A hivatkozott nyomdai jeleket az építési minta első oldalán lehet megtalálni, nem a könyvecskék borítóján. A borítókat különböző nyelveken nyomtatták, és azokon szintén vannak nyomdai jelek. A borítók nyomdai példányszámai sokkal kisebbek, és sokkal kevesebb hasznos információt hordoznak az Anker gyűjtők számára.

[8] Az év használatát úgy látszik, hogy egyes katalógusok éves nyomdai példányszámára korlátozták.

[9] Az író nem vizsgálta meg eléggé nagyszámú KK-NF vagy AF építési mintakönyvet ahhoz, hogy az azokból gyártott mennyiségekről fogalmat alkothasson.

[10] Sajnálatos módon számos Alte Folge építési minta esetében magas savtartalmú papírt használtak, különösen az 1880-as évek elejéről származók esetében ugyanúgy, mint az első világháború kezdete és a VEB korszak vége közötti időkben. Ezek nagyon érzékenyek és könnyen sérülnek.

[11] A tölgyfa dobozoknak elől ajtaja van, vagy egy függőleges csúszó oldala. A köveket tartalmazó tálcák egyenként vannak felfüggesztve a doboz belsejében, és az elülső nyíláson keresztül lehet kiemelni őket.

[12] Mindezen Nagy kastély készleteket az Egyesült Államokban találták meg.

[13] Egy pár kiegészítő készletben üres tálcák vannak, amelyek szintén számítottak a kiegészítést jelző betű kiválasztásakor.

JEGYZETEK – VIII. fejezet

[1] A fonográfot Thomas Edison szabadalmaztatta 1878-ban, így tehát húsz éven keresztül Richter a találmánynak jelentős felhasználója volt. Az író azt gondolja, hogy ennek a ténynek a fényében nem meglepő Edison hozzájárulása az építőkocka készletekhez.

[2] Lásd az V. fejezet 11. lábjegyzetét a szabadalmak listájához.

[3] 133.728 német szabadalom, igényelve 1901. február 24.-én. Az Egyesült Államokbeli szabadalmak dátuma 1900. március 6. és 1901. október 8., 684.100 számmal. A nyomdai jel 1901. áprilisi (014 I 20).

[4] Ezen a ponton az író készletet érez, hogy idézze Anna Russell megjegyzését a Der Ring des Niebelungen kapcsán: „ezt nem én találom ki, tudják”. Az 1. számot használták a KK-AF sorozat első készletének jelzésére, egy KK-AF kőére, egy GK-AF kőére, egy KK-NF készletére, egy KK-NF kőére, egy GK-NF kőére és egy KK híd kiegészítő készletére. Most fémelemek azonosítására is használják. De az olvasó nem könnyebbülhet meg, az 1. (és sok más egyéb) szám többször ismét szerephez jutott, mint „pozitív” jelző, habár szerencsére a gáznak feltűnt, hogy a római „I” szám jól érzékelhetően eltér az arab „1” számtól.

[5] A GK-Br 28A és 34A jelölések nem hivatalos Richter számok, hanem a szerző által alkotottak. Mindezek ellenére GK-NF 34. készlet három (20., 20D és 28D) dobozos elosztásának logikájába szépen illeszkedtek volna.

[6] Az „Anchor Bridges” (Horgony hidak) azonosítást az Egyesült Államokban a második GK-Br kiegészítő készlet sorozathoz továbbra is használták, de a képek azonosak voltak az európai készletekéivel.

[7] Az Imperator 6. készlet nyomdai jele (018 **Nord** 1) azt mutatja, hogy az elrendezési minták az építési mintákhoz hasonlóan több évvel korábban elkészültek, annál hogy a készleteket árusítani kezdték volna.

[8] A kijelentés igaz a páratlan számozású GK-Br és a páros számozású Imperator készletekre ugyanúgy, mint a páratlan számozású KK-Br készletekre, mivel nem készültek KK Imperator készletek. A második sorozat Imperator és a VE készletek viszont mind páratlan számozásúak, és valóban közös mintakönyveik voltak.

[9] Az **Anchor Bridges** (Horgony hidak) nevet az Egyesült Államokban az első és a második GK-Br kiegészítő készleteknél egyaránt használták; az **Anchor Blocks** (Horgony Kőköcsök) nevet pedig annak a különálló sorozatnak az azonosítására használták, majd a későbbi, második Imperator sorozathoz. Helytelen az „**A-B**” azonosítást használni az „Anchor Bridges” készletek nevének rövidítésére.

[10] Egyes KK-NF készleteknek van angol nyelvű kódszava, de ezeket az Egyesült Királyság számára készítették, és nem az Egyesült Államok számára.

[11] Egy nagyon korai dátumú (018) készlet, amelyen a „New York jelenet” doboztető-kép található, a belső oldalon látható elrendezési rajzon Imperator 6. készletként van jelölve. A legvalószínűbb az, hogy ez a dátum nem jelent semmit az A-B sorozat bevezetésével kapcsolatosan, mivel a külső címkén a „Copyright 1902” felirat szerepel. Mivel az Imperator

6. és az A–B 5. készletek tartalma azonos, nem volt ok, ami miatt ne használhatták volna az európai belső címkét az Egyesült Államokban forgalmazott dobozon.

[12] Az író kedvenc amerikai építménye egy lovassági erődítmény a Vadnyugatról. Az indiánok békésen táboroznak az erődítmény belsejében levő díszszemle téren. A katonák kint őrt állnak, és védik az indiánokat valami láthatatlan veszélytől.

[13] Egyes Anker tudósok úgy gondolják, hogy két különböző KK-Br sorozatot sikerült azonosítaniuk a GK-Br sorozatokhoz hasonlóan. Ez a beazonosítás valójában a távirati szavakról jelszavakra történő zűrzavaros váltás eredménye.

[14] Az 56. – 79. számú fém elemek.

JEGYZETEK – IX. fejezet

[1] A legzavaróbb példa a **Br** kiegészítő készleteké. A GK-Br készleteket éppen akkor cserélték ki, amikor a jelszavas rendszert bevezették. Ennek eredményeként az első sorozatos GK-Br készleteknek távirati szavai vannak, de jelszavai nincsenek; a második sorozatos GK-Br készleteknek nincsenek távirati szavai, de jelszavai vannak. A KK-Br készleteket soha nem cserélték fel másokkal, és egyaránt vannak távirati szavaik és jelszavaik is. Ennek fényében vélelmezhető az, hogy a kevésbé ismert KK-Br készleteket a jobban ismert GK-Br készletekkel egyszerre módosították.

[2] Dán 1910-es katalógus, 1900 októberéből, 1910 **D** 10 jelöléssel.

JEGYZETEK – X. fejezet

[1] Az író véleménye szerint Richter csak azért vásárolta meg a Keller testvérek vállalatát, hogy fenntartsa a legfontosabb rudolstadt-i üzletember státuszát. Azt, hogy a Keller gyárat, amely alapvetően ugyanazt a terméket gyártotta, mint Richter, bezárja, Rudolstadt-ellenes lépésnek lehetett volna tekinteni. A Keller testvérek közül legalább egy a vállalat felvásárlása után is Richternek dolgozott. Az olvasót emlékeztetjük arra, hogy ők az 1880-as évek elején, a saját vállalatuk beindítását megelőzően, Richter kőköcka gyárában dolgoztak.

A rudolstadt-i gyár Szabadalmi jegyzéke 1992-ben azt mutatja, hogy a „Comet Baukasten” első használata „8,VII,93” vagyis 1893. július 8.-án történt. Ugyanez a jegyzék azt mutatja, hogy a „Komet” védjegyet először „12,V,96”-ban használták, és Németországban 16.445 számon 11,XI,1904 dátummal jegyezték be. A német szabadalmi jegyzék szerint a 16.445 számú oltalom iránti kérelmet (Komet) 1895. július 18.-án nyújtották be és 1896. május 12.-én jegyezték be. A védjegy használható „játékokra, kivéve azokat, melyek gumiból és fémből készültek, de különösen a kő építőkészletekre” (Spiele und Spielwaren, ausgenommen solche aus Gummi und Metall, insbesondere Steinbaukasten.)

[3] Az Anker kirakós játékokról, illetve az egyéb játékokról, amelyek az Anker kőépítő kockák területén kívül esnek, a XVI. fejezetben szólnunk.

[4] A német szabadalmi jegyzék szerint az Orion névvel kapcsolatos oltalom iránti kérelmet 1902. március 7.-én nyújtották be, és 1902. május 5.-én meg is kapták. A vállalkozást a

listában „kő építőkocka gyár” (Steinbaukastenfabrik) néven szerepeltetik, az emlegetett áruk a Richter vállalat játéakai, az építőkocka készletek pedig éppen csak utógondolatként szerepelnek (Kugelspiele, Mosaikspiele, und sonstige Legespiele aller Art, Brettspiele, Baukästen.)

[5] A 2. számú Orion készlet 36 követ tartalmaz, de az Egyesült Államokbeli katalógus 35-öt említ, a német pedig 37-et; a 3-as 47-et tartalmaz, úgy, ahogy az amerikai katalógus is, de a német is 55-öt említ; az 5-ös 81-et, de az amerikai katalógus szerint 80-at, a német szerint 86-ot (éppen úgy, mint a Comet 5). Az Orion 7-es készlet 117 követ tartalmaz, ahogy a német katalógus is állítja. Orion 6-os készletet nem sikerült eddig fellelni, de a német katalógus állítása szerint 98 követ tartalmazott.

[6] A rudolstadti Anker gyárban levő „Traditions-Kabinett”-ben található Szabadalmi jegyzékben a „TURUL” név először 1912. szeptember 13.-n szerepel.

[7] A Szabadalmi jegyzék a következő nyelveken történt védelem alá helyezést szerepelteti: olasz, görög, szerb, bolgár, rutén, horvát, szlovén, lengyel, magyar, albán, román és török.

JEGYZETEK – XI. fejezet

[1] Az 1905-ös Egyesült Államokbeli katalógus – 059 NY 17,5 – semmilyen formában nem utal arra, hogy változtatásokat fognak végrehajtani. Ebből arra lehet következtetni, hogy az 1905-ös karácsonyi eladásokat az első sorozatbeli fém elemes készletekre alapozták. Richter biztos tudta, hogy a termékpalettában végrehajtott változtatásra az az időszak a legalkalmasabb, amikor a leginkább fogyó készlet mennyisége a legkisebbre csökkent.

[2] A köveket általában a sorszámuk segítségével azonosítjuk. Mivel a GK kövek sokkal gyakrabban fordulnak elő, a GK-NF előtagot nem használjuk mindaddig, amíg nem áll fenn a veszélye annak, hogy összetévesztjük őket a GK-AF vagy KK kövekkel. A szint egy betűből álló utótaggal jelöljük: B (blau = kék), R (rot = vörös), illetve G (gelb = sárga). Alkalmanként a köveket egyéb színekben is készítették, a betű ezek esetében az S (schwarz = fekete), a Gn (grün = zöld), a Gr (Grau = szürke), Br (braun = barna) és a W (weiss = fehér). Richter kisbetűket is használt annak jelölésére, hogy a kő a szokványostól formailag eltérő, míg a nagybetűk továbbra is a színre utalnak. Így a 98a számú alakzat a szokványos 98. kő formaváltozata. Azért, hogy a tévedésnek még a lehetőségét is kizárják, például egy 208b kő esetében, az Anker Barátainak Klubja (CVA) 1993-ban úgy döntött, hogy Richter Egyedi Kő Katalógusához hasonlóan a nagybetűket fogja használni a színek jelölésére. Ez a megállapodás ellentétben van azzal az általánosabb szokással, amely szerint a kisbetűk egyaránt szolgálnak mind a színek, mind a formaváltozatok jelölésére, ami bizonytalanságokhoz vezethet. Például: egy 208b-vel jelölt kő vajon egy 208. számú kék kő (valószínűbb esetben), vagy a 208. számú kő formaváltozata? A nagybetűk használata annyira új még napjaink Anker kutatói számára is, hogy olvasóink figyelmét okvetlenül fel kell hívunk arra, hogy legyen mindig tekintettel a kis és nagybetűkre, mert csak így kerülheti el a szín és a forma összetévesztését.

[3] 166.740 számú német szabadalom, kibocsátva 1905. március 7.-én. Egyesült Államokban a 834.935 számon.

[4] A hosszok 50, 62,5, 75, 100, 125, 150, 175 és 200 mm.

[5] Lásd a VII. fejezet 6. lábjegyzetét. Az 1909-es német katalógus a készletet 38 márkáért kínálta, csakúgy, mint az 1910-es Richter árlista.

[6] Az „NS” rövidítést a Neue Serie sorozat azonosítására használjuk.

[7] Richter azt a szabályt állította fel, hogy a nagykaliberű (GK) készletek esetében a páratlan számozású készletek fémelemeket is tartalmaznak, a páros számozásúak pedig csak köveket. További pontosításra az ügyben, hogy „fém elemeket tartalmaz” nem volt szükség, elég volt annyit megjegyezni, hogy „GK”. A páros és páratlan készleteknek egyenértékűeknek kellett lenniük.

[8] Az író megpróbálta a „legjobb forrásból származó” információkat használni. Ezek csökkenő fontossági sorrendben: 1) készletek vagy elrendezési rajzok vizsgálata, 2) katalógusok, 3) másodlagos információk Anker kutatóktól. Ebben az esetben az író az R. Butz úrtól (Zürich) származó információt választotta a katalógusbeli hivatkozásokkal szemben, mivel Butz úr messze a legelismertebb szaktekinély a nikkelezett vas elemek területén, és igen ritkán téved a készletek beazonosításakor.

[9] Például az Im 9., Ansbach készlet (belső címke: **Im9**: 0510 – 3) és a VE 9., Anklam (belső címke: **GK9**: 0810 **Nord** 2) építési mintáinak összehasonlításakor megállapítható, hogy a 11. és 17. oldalon szereplő rajzok azonosak. Lásd még a 14. lábjegyzetét.

[10] Az Im 5A, Sayda és a VE 5A, Saxdorf készletek köztartalmának összehasonlítása:

Kő sz.	Im 5A	VE 5A	Eltér.	Kő sz.	Im 5A	VE 5A	Eltér.	Kő sz.	Im 5A	VE 5A	Eltér.
1G	6	10	4	19R	2	6	4	79G	4	4	–
1R	2	2	–	21R	0	2	2	98R	1	1	–
3G	4	2	-2	31G	6	6	–	101G	1	0	-1
3R	4	4	–	31R	6	6	–	102G	1	0	-1
4G	2	2	–	38G	4	4	–	108R	2	0	-2
4R	2	2	–	38R	0	4	4	110R	2	0	-2
5R	0	2	2	58G	2	2	–	208B	2	0	-2
15G	2	0	-2	66G	0	2	2	210R	4	4	–
15R	4	2	-2	69G	8	3	-5	210B	4	0	-4
17G	0	2	2	69R	4	8	4	212B	4	0	-4
17R	4	4	–	72G	0	4	4	288B	1	0	-1
19G	2	2	–	Összesen:					90	90	0

[11] A fejezet végén található ábra megmutatja az átalakító készletek összefüggéseit az NF készletek viszonylatában.

[12] Lásd a VII. fejezet 6. lábjegyzetét. Talán a gyár szándékozott szállítani a 34D készletet a teljes sorozatnyi mintakönyv nélkül, ahogy az 1908-as hirdetményben ígérte.

[13] A tetők egy kicsit úgy néznek ki, mint a kiállítási modelleknél használt, kővel borított tetők, amelyeket a gyár már 1885-től kezdve alkalmazott. Ez nem kis kavargást okozott, amely végül oda vezetett, hogy egyesek a kiállítási modelleket is 1910 után épültek vélték. A másik magyarázat, hogy az új sorozat fém elemei 25 éven keresztül megvoltak ugyan a gyárban, ám a társaság ennek ellenére kipróbált mindenfajta egyéb, a fém kiegészítő elemekre vonatkozó elképzelést, annyira abszurd, hogy szóra sem érdemes.

[14] Ez a fejlesztés olyan nyomdai jelekhez vezetett, amelyek a korábbiaknál több információt tartalmaztak Például a VE 5. készlet építési mintájának belső borítóján a következő jel található: „G K 5 093 – 6 z. T. 085”, amely azt jelenti, hogy ezek a minták a GK (VE) 5. készlethez készültek, 1909 márciusában nyomtatták őket, és részben (z.T. = zum Teil) az 1908 májusában nyomtatott GK–NF 6. könyvből vették őket.

Az IM, VE és DS 9. készletek építési mintáinak összehasonlítása
(Az azonos mintákat **félkövér betűvel** jelöljük)

Old.	Im 9.	VE 9.	DS 9.
1.	Török diadalív	Török diadalív	Török diadalív
2.	Villamos megálló	Villa, elől- és hátulnézet	Villa, elől- és hátulnézet
3.	Olasz városkapu	Olasz városkapu	Olasz városkapu
4.	Zárdai templom, előlnézet	Zárdai templom, előlnézet	Zárdai templom, előlnézet
5.	Ugyanannak hátsó nézete	Városkapu	Városkapu
6.	Viadukt	Városi híd	Városi híd
7.	Híd egy folyón keresztül	Vasúti híd	Vasúti híd
8.	Bajor falusi templom	Bajor falusi templom	Bajor falusi templom
9.	Kisebb vadászkastély	Kisebb vadászkastély	Kisebb vadászkastély
10.	Apátsági kapu	Apátsági kapu	Apátsági kapu
11.	Gimnázium	Gimnázium	Gimnázium
12.	Viadukt	Német őrház	Német őrház
13.	Park híd	Park híd	Határállomás
14.	Középkori rendőrállomás	Középkori rendőrállomás	Középkori rendőrállomás
15.	Régi szász trón	Régi szász trón	Régi szász trón
16.	Plébániatemplom	Plébániatemplom	Plébániatemplom
17.	Gyalogoshíd	Nagy híd	Nagy híd

[15] A kettős, kék/vörös színű tetőköveket 1913 májusában vezették be, így tehát a legelső készletekben csak kék színű kövek voltak. Azt nem lehet tudni, hogy a kétszínű kövek gyártását mikor állították le, de a második világháborút követő VEB korszakban már csak tisztán kék köves készletek voltak.

[16] A tükröszimmetrikus kövek, amelyek párt alkotnak, számozásban nem esnek egymás mellé, hanem két „köteget” sorozatban számoztak. A párok a következők: 663-670, 664-669, 665-668, 666-667, illetve 671-678, 672-677, 673-676, 674-675.

[17] A kérdéses készletek a következő DS (GK-NF) számúak: 1(2) Eger, 1¼ Einfeld, 1½ (2½) Elbing, 3 (4) Elster, 3¼ Ems, 3½ (4½) Erbach, 1A (2A) Haag, 1¼ Hagen, 1½A (2½) Halle. Figyeljük meg, hogy a jelszavak egyértelműen a DS sorozat elnevezései közé illeszkednek.

[18] Létezik egy kézzel rajzolt kiegészítő ív, amely tartalmazza a szükséges változtatásokat ahhoz, hogy át lehessen alakítani a VE 29. építési mintákat a DS fémelemekkel és tetőkövekkel való építéshez. Ennek alapján valószínű, hogy a gyár szándékozott szállítani a DS 27B készletet, ha azt közvetlenül megrendelik. Ez az ív azt mutatja, hogy a DS 27B 20 tetőkövet tartalmazott.

[19] Nincs ok azt hinni, hogy a VE 27B és a DS 27B készletek köztartalma között lett volna bármi különbség. Lásd az előbbi lábjegyzetet a tetőkövekre vonatkozóan.

[20] A DS 7, Erlangen készletet eredményező átalakító készletek között van az **5U, Babitz**, amely a DS 5. és a VE 5. készletekről alakít át; az **Im5U, Baden**, amely az Im5-ről, Im 4-ről és GK-Br 4A-ról; a **DS 5¼, Babstadt**, amely a VE 5¼-ről; a **DS 5½U, Backnang**, amely a VE 5½-ről; az **Im 5½, Balingen**, amely az Im 5½-ről, a **DS 6U, Bamberg**, amely a GK-NF 6-ról, a VE 5-ről és az Im 6A-ról; a **DS 6½U, Bantin**, amely a GK-NF 6½ Lemberg-ről; a **DS 6½, Barop**, amely a GK-NF 6½, Liesnig-ről. Ezen felül a szerző 1992-ben az Anker gyár archívumában még két olyan eltérő készlet elrendezési rajzát találta meg, amelyet 5A NY jelzéssel láttak el, és mindkettő a DS 7. készlethez vezet; továbbá egy másik DS 6U készletét is, amely szintén a DS 7.-hez vezet. Sajnálatos módon semmilyen hivatkozás nem volt arra nézve, hogy ez milyen készletet alakít át, kivéve egyes igen rejtélyes jegyzeteket, mint pl. azt, hogy a NY jelölésűek ideiglenes készletek voltak New York számára.

[21] Ezek az átalakító kőkészletek a DS 5. készletet alakították át GK-NF 6.-ra (4 kő 15 ¢ + postaköltség), a DS 7.-t GK-NF 8.-ra, a DS 9.-t GK-NF 8.-ra, a DS 11.-t GK-NF 10.-re, a DS 13.-t GK-NF 12.-re, a DS 15.-t GK-NF 14.-re, a DS 17.-t GK-NF 16.-ra, a DS 19.-t GK-NF 18.-ra. Ezekre, a DS készletek mindegyikére külön szokásos, GK-NF sorozatra átalakító készletek is kaphatók voltak a New York-i fióktól.

[22] Ezeket az arab számokkal azonosított készleteket nem szabad összetéveszteni a Vas Híd Készletekkel, amelyeket római számokkal jelöltek (I, II, III, IA, és IIA).

[23] Az általánosan elfogadott dátum 1910. december 25., de a gyászjelentés szerint december 22.-én halt meg. Halotti bizonyítványa igazolja, hogy az 1910. december 25.-i dátum a helyes.

JEGYZETEK – XII. fejezet

[1] Megállapítható, hogy az irodákat ezeken a dátumokon nyitották meg; egyes irodákat esetleg később.

[2] Nehéz pontosan megállapítani, hogy ezekkel a különböző kényelmi kiegészítőkkel mikor bővült a szálloda, de a legtöbbjük megtalálható az 1893-ban összeállított, a céget bemutató füzetben. Rudolstadtban a villamosítás 1911-ben kezdődött meg; Heidecksburg még ma (1994) sincs villamosítva.

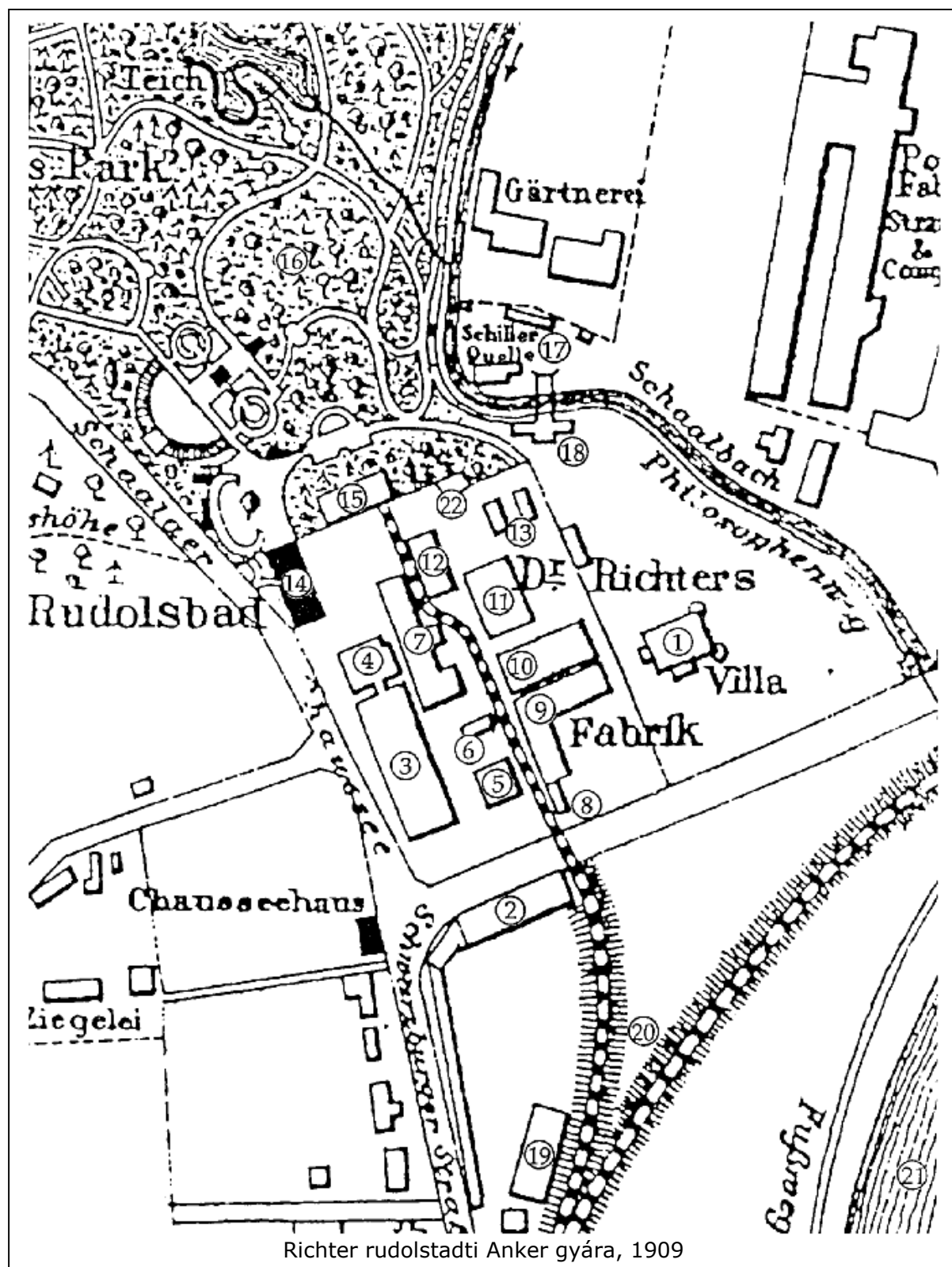
[3] Ez a park katonai tábor lett az 1930-as években, és a második világháború után, az NDK korszakban, a déli szovjet hadsereg fő fegyverlerakataként szolgált.

[4] Paulinzella ma is megtalálható ott. Valószínűleg a legjobb létező példa az 1100-1125 közti korszak megújult Cluny templomépítési stílusára. A helyszín annyira elszigetelt, hogy az nagyjából úgy néz ki, mint ahogy akkor nézett ki, mikor a templomnak adták 1096-ban. Az elszigeteltség és a reformáció eredményeként semmi modernizálást nem hajtottak végre az építés után, az épületet pedig nem használták kőbányaként a későbbi építkezések során. A környék viszont annyira szép, hogy a német egyesülést követően számos új házat építettek a környéken.

[5] A metszetekkel történő összehasonlításakor nem szabad elfelejteni, hogy ezek nem fényképek, ezért aztán hibák lehetnek bennük, egyes részletek kimaradhatnak, vagy művészi ihletésű módosítások lehetnek bennük. A következő oldalon található térképen az olvasó az alábbi építményeket azonosíthatja:

Építmények rendeltetése, 1909

1.	Richter Villa	12.	Nyomda
2.	Kő gyár	13.	Munkások lakhelye
3.	Szappan és csokoládé gyárak	14.	Rudolsbad hotel
4.	Doboz és bútorasztalos gyár	15.	Fedett lugas
5.	Iroda	16.	Rudolspark
6.	Víztorony	17.	Schiller forrás
7.	Gyógyszerészeti termék gyár	18.	Kertész lakhelye
8.	Bejárat és kapusfülke	19.	Vasútállomás
9.	Konyha és étterem	20.	Vasúti tolatóvágány
10.	Zene gyár	21.	Saale folyó
11.	Gőzgép és áramfejlesztő telep	22.	Eredeti kő gyár, 1882-ben

[6]

ANSICHT DER FABRIK IN WIEN, XIII, EITELBERGERGASSE 6—14.

[7] Landeszeitung Rudolstadt, 1928. július 15.

[8] Richter vállalat. A vállalat bemutatása. 1906.

[9] A zene üzletágat két részre lehet osztani: a zenélő dobozok és a gramfonok részlegére, mindegyikük számára a megfelelő zenével (a márkanévek félkövér betűvel).

Zenélő dobozok: a társaság két fajta zenélő dobozt gyártott, a Libelliont és az Imperator.

Libellion: a „Libellion” név már ismert volt azelőtt is, hogy Richter belevágott volna a zenélő doboz üzletbe, pontosabban megvásárolta volna azt. A Libellion nevet már Zollner is használta 1890-ben Lipcsében. 1890-ben ugyan létezett már a lipcsei Bayerische Straße 81.-ben egy Thorst & Richter nevű cég, amely egy terméket „zenélő gépezet fémesen csengő lemezekkel” néven gyártott, de valószínűtlen, hogy a cégtárs az Ankert híressé tevő Richter lett volna. Thorst & Richter kiállított az újévi vásáron két „kísérleti” modellt az új mechanikai zenegépezetekből. Gustav Oswald Thorst beperelte a céget, és Otto Doss szintén támadást intézett a cég vezetősége ellen, ezért aztán a céget átnevezték „Lipcsei Libellion Zenei Művek, Schutzhold & Werner” névre. A társaság csődbe ment 1893-ban vagy 1894-ben, és azt Oskar Schneider vette át, aki vezetője volt a „Lipcsei Oktatási Anyagok Intézetének” (Lehrmittel-Anstalt). Richternek többségi részesedése volt a Lehrmittel-Anstalt vállalatban, ezért a Libellion gyártását átköltöztette Rudolstadtba.

Itt a leprellőként összehajtogatható hosszú, zsanéros acéllemezt hangforrásul használó Libellion zenedobozokat újratervezték, majd bemutatták 1897-ben a Szászország-Thüringiai Ipari Kiállításon. Az új Libellion jó fogadtatásra lelt, amelyről Paul de Witnek a Hangszerkészítők Újságjában megjelent cikke és a Párizsban (1900), Chicago-ban (1903) és St. Louis-ban (1904) nyert aranyérmek is tanúskodnak.

Imperator: A modell elkészítésének dátuma ismeretlen, viszont 1898-ban már bizonyosan kellett léteznie, mert a Lipcsei Tavaszi Vásáron történt megjelenéséről a Hangszerkészítők Újságjában ismertetőt közöltek. Ez a szerkezet fémből készült leprellők helyett egy kör alakú fémlamezzel működött. Kiemelkedő dicséretet kapott csodálatos hangzásáért, jó

elrendezéséért és szép alakjáért. Asztali és álló (bútor nagyságú) modelleket egyaránt kínáltak eladásra.

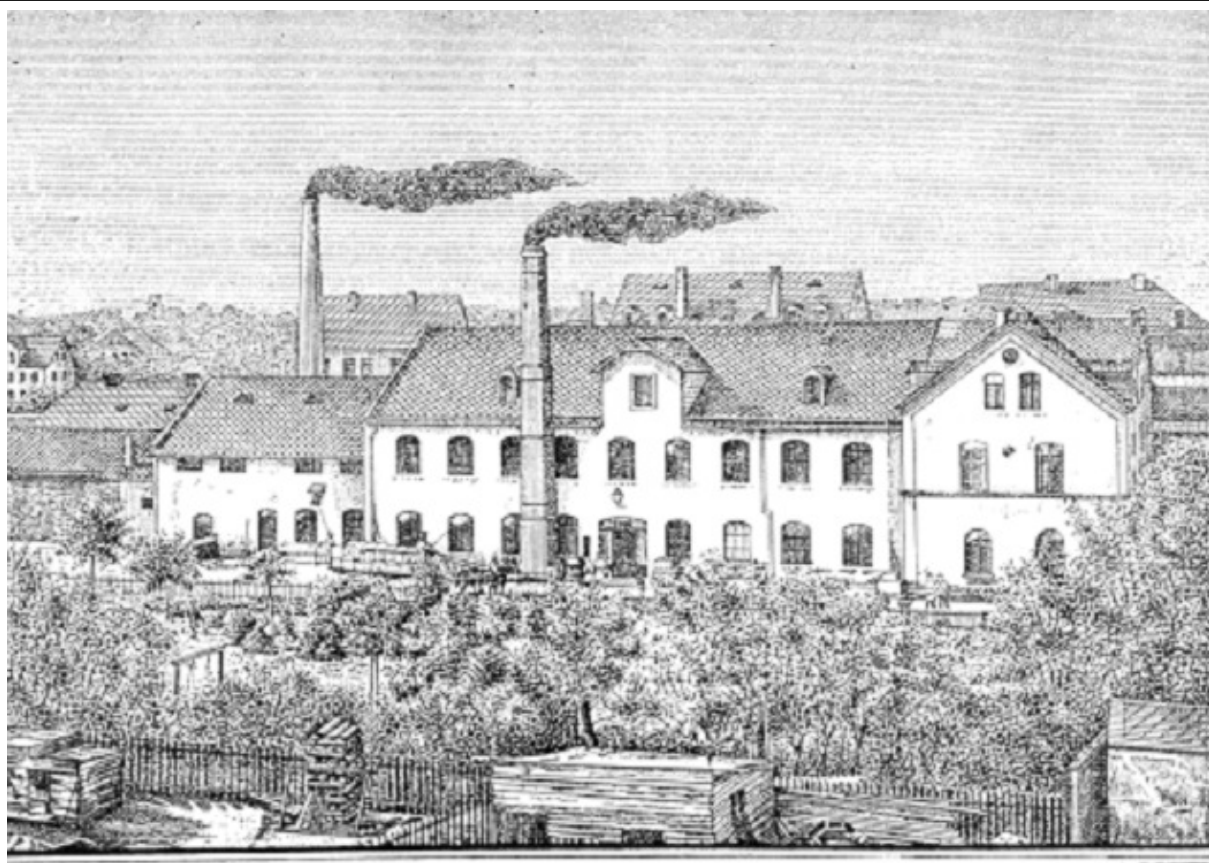
Gramofonok: az 1910-es katalógus öt modellt sorol fel: **Mellophone**, **Colophon**, **Imperator**, **Mikado** és **Verophone**. Egy Beethoven nevű Anker modell is ismeretes, de bizonytalan az, hogy a cégrészleg eladása előtt vagy után vezették-e be.

Tűket a Caesar és Anker márkanevek alatt árusítottak, a hangszedő fejeket pedig Comet és Anker néven. Gramofonlemezeket hatalmas mennyiségekben gyártottak, mind Anker, mind mindenféle egyéb magánkiadások neve alatt. Richter erős reklámhadjáratot folytatott annak érdekében, hogy a vásárló keresse az Anker márkanevet, így aztán saját magánkiadói ellen dolgozott.

A Deutsche Gramophone, amely megvette az Anker cég mechanikus zene üzletágát, nagy szenzációt keltett, amikor az 1913-as Lipcsei Tavaszi Vásáron megjelent a tölcser nélküli, Anker márkájú gramfonokkal. Az Anker zenei üzletágát elköltöztették Dippoldiswaldéba, de az Anker márkanevet sok éven keresztül továbbra is használták a hangfelvételeket készítő és a gramfon üzletág számára.

[10] Ezt az üzletágat szintén Richter örökösei adták el 1911 és 1913 között. A vevők elköltöztették Drezdába.

[11] Szintén Richter örökösei adták el 1912-ben Seimstaknak a földterületet, majd 1914-ben az építményeket is. Ma része a Schöller jégkrém vállalatnak. Nem költözött el Nürnbergből, ma is az Unter Baustraße 13. alatt található.

Anker-Kochen-Fabrik te Neurenberg.

[12] Ez a villanyvonat nem Richter-féle fejlesztés, hanem egy nürnbergi játékgyárból vásárolt termék. A helyi újság leírja ezt a vasutat, amely kiállítási tárgy volt. Rejtély, hogy Richter miért nem vásárolta meg a villanyvonatgyártó részleget.

[13] Richter életének utolsó éveiben a gramofon számára készített Anker hangfelvételek kiszorították az építőkockákat a vállalat legtekintélyesebb termékének helyéről.

[14] Számos termék esett át hasonló átalakuláson, mint például a Benedictine vagy a Coca-Cola.

[15] Az Anker Fájdalomcsillapítót a müncheni Deutsches Museum úgy mutatja be, mint a XIX. század egyik legnagyobb orvosi találmányát. A receptek alaposabb vizsgálatát követően a hannoveri Dr. Fröhlich, egy jeles német gyógyszerész, 1992-ben megállapította, hogy Richter gyógyszerei számos aktív összetevőt tartalmaztak.

[16] A tanácsokat „Handelskammer”-nek hívták, a szó jelentése: Kereskedelmi Kamara. Ezek általában inkább a nagyipari vállalatok felé fordították figyelmüket.

[17] Ezeket a tanácsokat 1895-ben szervezték meg. A Rudolstadt Kereskedelmi Kamara (Handelskammer) engedélyét Günther, Schwarzburgi herceg adta ki 1901. március 22.-én, és 1901. október 15.-én alakult meg. Hét tagot jelöltek ki, hármat Rudolstadtból, kettőt Stadtilmből, egyet-egyet pedig Bad Blankenburgból és Ansbachból. Az első tanácsülést 1901. december 28.-án tartották meg és ezen Richtert választották meg elnöknek. Günther 1902. április 2.-án hagyta jóvá a Hercegség Kereskedelmi Kamaráját (Die Handelskammer des Fürstenthums Schwarzburg-Rudolstadt).

[18] Az állami levéltár a régi Schwarzburg-Rudolstadt hercegségi levéltár, és a hercegi kastélyban, Heidecksburgban található. Ez nem Rudolstadt város vagy Rudolstadt járás (Kreis) archívuma.

[19] „1910-ben Rudolstadtban 2.000 gyári munkás volt.” Unbehaun, Lutz; Schönes altes Rudolstadt (Régi szép Rudolstadt); Hain Verlag, Rudolstadt, 1994; ISBN: 3-930215-06-3.

[20] Oskar Richter leltára fennmaradt. A listát Schwarzburg-Rudolstadt hercegsége számára a kereskedelmi kamara könyvelője készítette el. Megjelent a Rudolstädter Heimathefte, 36. kötet, 3./4. és 5./6. számokban, 1990 márciusában és májusában, továbbá az AHN 4 sz., pp 23 - 32, 1989. júniusában.

[21] További információkért lásd a Richter életének korábbi szakaszáról szóló III. és IV. fejezeteket.

F. Ad. Richter családja

Richter

Név	Születési dátum	Elhalálozott
Friedrich Adolf Richter	1846.12.12.	1910.12.25.

Feleségek

Név	Születési dátum	Házasságkötés	Elhalálozott	Gyermekek
Marie Craemer	1849.12.28.	1869.11.18.	1901.01.28.	9
Caecilia (Lili) Wolffarth	1868.05.11.	1901.10.03.	1948.04.25.	2

Gyermekek

Név	Születési idő, hely	Kor és lakhely Richter halálakor	Megjegyzések	Gyermekek (ismert)
Richter első feleségének gyermekei				
Clara	1870.10.23., Duisburg	40, Nürnberg	Férje Ernst Zoeth; meghalt 1956.10.14.	3
Cordine Margarete Louise (Lina)	1872.05.15., Duisburg	38, Rudolstadt	Első férje (1912) Bernhard Freiherr Röder von Diesburg (szül.: 1855); második (1917) Otto Balzer; meghalt: 1951.09.27.	1
Friedrich Adolf (Dolf)	1873.11.09., Luxemburg	37, Rudolstadt	Felesége Emma von Necker (szül. Bender, megözvegyült); meghalt: 1943.08.28.	1
Johanna (Hänse)	1874.12.26., Nürnberg	36, Berlin	Nem ment férjhez; szanszkrit nyelv doktora meghalt: 1946.09.26.	—
Oskar	1876.11.09., Nürnberg	34, Bécs	Felesége (1904) Margarete Wiese (szül.: 1885); meghalt: 1951.09.27.	3
Adele	1878.02.03., Nürnberg	—	meghalt: 1878.12.06.	—
Else	1879.03.17., Rudolstadt	31, Nürnberg	Férje (1905) Karl Kempe (szül.: 1879); meghalt: kb. 1960	3
Walter	1880.02.28., Rudolstadt	30, Rudolstadt	Nős; bölcsészdoktor; meghalt 1964.12.29, Olten	—
Kurt	1882.05.15., Rudolstadt	28, Rudolstadt	Felesége (1911) Sofie Franke (szül.: 1890); jogászdoktor; meghalt: 1945.04.27.	3
Richter második feleségének gyermekei				
Eva	1904.01.11., Rudolstadt	6, Rudolstadt	1994-ben még élt Rudolstadtban	—
Hans Gerhard	1910.09.11., Rudolstadt	1, Rudolstadt	Felesége: Ruth Rappke; meghalt: 1945.04.25.	3

[23] Beszélgetés Clara, Else és Oskar gyerekeivel 1994-ben, a rudolstadti Richter Villában rendezett Építőkocka Készlet Kiállításon.

[24] Egy egész fejezet (XIV.) szól a New York-i fiókról.

[25] „Richter vállalatának ötven éve Rudolstadtban”; Landeszeitung Rudolstadt, 1928. július 15.

[26] Az egész vállalatot újjászervezték 1921. augusztus 16. –val. A régi Richter vállalat, az F. Ad. Richter & Cie négy részlegre volt bontva, amelyek közül kettő részvénytársaság (AG) volt, ezért pusztán az Építőkocka Vállalat vizsgálata nem ad valós képet az örökösöknek az újjászervezést megelőző pénzügyi helyzetéről. Szintén 1921-ben a német fizetőeszköz óriási infláción ment keresztül. A teljes 7.133.615 márkás értéket 485.843 új „arany márkára” váltották át. A teljes építőkocka üzletágot áthelyezték az Építőkocka Gyárba, amely az úton túli épületben volt (Schwarzburger Chaussee), amelyet 200.171 márkára értékeltek. A leltár és különféle gépezetek értékét 200.779 márkában határozták meg, a „Richter gyermekek (Geschwistern Richter) tulajdonában levő” egyéb dolgokat pedig 566.786 márkában. Ezért cserébe az örökösök (Clara, Lina, Dolf, Johanna, Else, Kurt és Oskar, de Walter nem) 1.000 darab, egyenként 1.000 márka értékű részvényt kaptak az újjászervezett vállalat 3.750 részvényéből. Walter nem vett részt a többi örökösökkel együtt abban az 1922-es próbálkozásban, amelynek során megkísérelték visszaszerezni azt az összeget, amelyet az Egyesült Államok kormánya az első világháború a New York-i fiók eladásából szerzett. Ő kimaradt a részvények 1921-es felosztásából is. A másik hét örökös fejenként 123 részvényt kapott (összesen 861-et), a régi F. Ad. Richter & Cie. pedig 139-et. A speyeri Pfalz társaság (A. Everbusch) 2.375, az Edwin Degen, GmbH, Berlin pedig 375 részvényt kapott (a Richter vállalat 375.000 márkás tartozása fejében). Az 1921-es évre a vállalat 4% osztalékot fizetett, továbbá egy 6%-os „szuper” osztalékot. Az első, éves részvényesi gyűlésen 1922. április 8.-án a részvények számát 7.500-ra emelték. Everbusch megvásárolt 1.000 részvényt az újonnan kibocsátottak közül. 1922. augusztus 1.-én a Kereskedelmi és Ipari Bank Ludwigshafeni Fiókja (Bank für Handel und Industrie, Niederlassung Ludwigshafen a. Rh.) 2.750 részvényt vásárolt meg 10%-os felárral (ázsíóval). Az árbevételeket (Erlöse) általában nem szerepeltették az éves jelentésekben, csak a mérlegben bekövetkezett változásokat. 1925-ben viszont az eladások 327.660 RM (Reichsmark = birodalmi márka), 1926-ban 415.584 RM, 1927-ben pedig 335.002 RM nagyságrendűek voltak.

[27] A második világháború alatt azzal vádolta a felesége, hogy aranyat lopott abból a készletből, amit a feleség házában a kertjében ástak el. Több évet töltött börtönben, amíg kiderült, hogy az egész történetet a felesége találta ki. Az '50-es években Walter Richtert, aki már néhány éve kiszabadult a börtönből, rehabilitálták. Ezt az esetet, amely a svájci bírói gyakorlat egyik legnagyobb nyilvánosságot kapott tévedése volt, a svájci sajtó részletesen bemutatta. A konkrét hivatkozás a Migros kereskedelmi hálózat által kiadott „Wir Brückenbauer” 1955 nyári számaira történik.

[28] Rudolstadt Honi Újság (Rudolstädter Heimathefte) Vol. 17, 9/10 szám, 1971.

[29] A cím Pörztal 5. Az épület még mindig ott van, ahogy a „szemétdomb” is, ahova 1963-ban az összes köveket és egyéb anyagokat kidobták.

[30] Egy többoldalas jelentést küldtek azoknak az Anker Barátai klubtagoknak, akik az első, 1957-es rendezvényen részt vettek, de az 1958-ason nem. Ebből a jelentésből van tudomásunk arról, hogy kik voltak a felszólalók és mit választottak beszédjük témájául.

[31] A Ton und Kugel GmbH Sachsenbrunnban van, ami egy kis falu néhány kilométerre északkeletre Eisfeldtől.

JEGYZETEK – XIII. fejezet

[1] Az osztrák 1. számú, 1925. március 1.-ig érvényes árlista a képes részben az első oldalon a Neue Reihe készletsorozat borítócímkeit mutatja be a 102. számútól a 118.-ig. Ugyanebben a részben a második oldalon kilenc Neue Reihe építmény látható, egy-egy a 110., 114., 116. készletekből, kettő a 112.-ből, három a 118.-ból, illetve egy Neue Reihe köveket ábrázoló kép. Két további, a 118. készletből építhető minta jelent még meg további katalógusokban, így a szám ötre emelkedik.

[2] Az 531-es mennyiség egy 1925-ös katalógusból származik. (Az író két különböző 116. készletet vizsgált meg, amelyek közül egy 363, egy pedig 367 követ tartalmaz, a különbség négy 1021. számú kő. Az 1931-es New York-i katalógus 367 köves adata helyes.) Ennek alapján a 116. készletet csak 166 kővel kellett kiegészíteni a következő, 118. készletre. A 116A készlet viszont több mint 200 követ tartalmaz.

[3] Az 1101., 1102., 1104., 1105., 1106. és 1107. boltíveket használták. Az 1102. és az 1107. kövek boltívek, az 1101., 1104., 1105. és 1106. alakzatok alátámasztó kövek, amelyeken az 1105.-os boltív felső része nyugszik, az 1106. pedig egy sarok-alátámasztó.

[4] Egy egyedi építési minta könyvecskét is kiadtak a 206A készlethez 1913-ban, körülbelül nyolc hónappal azután, hogy a 206. mintái elkészültek, illetve két hónappal a 208.-éi után. Tehát ez nem egy utólagos ötlet, hanem az eredeti terv része. A 206A mintáihoz szükség van a 206. és a 8., Lennep készletekre. Ezért a 206A nem egy készlet, hanem egy építési mintakönyv. Az összes eddigi 206A építési mintákat az Egyesült Államokban fedezték fel, és mindegyiküknek amerikai borítója van.

[5] Az első említés „Hurlbut”-ról az 1888-as Egyesült Államokbeli katalógusban történik. Ez egy levelet tartalmaz, amelyet az Illinói állambeli Belvedere-ből Mrs. G. H. Hurlbut írt, és amely dicséri az Anker készleteket, továbbá részletezi, hogy fiai hét éve építenek a készletekkel.

[6] A 200-as sorozat nyomdai története bizonytalanságot és zavart mutat a készletek piacra dobásával kapcsolatosan. Az alábbi táblázat az építési minták nyomtatási dátumait mutatja be (év /hónap):

Készlet sz.	206	206A	208	210	206 & 208	206 & 208 & 210
Építési minták	1912 / 10	1913 / 06	1913 / 04	1911 / 06	—	—
Rétegmetszet rajzok	—	—	1913 / 08	1914 / 04	—	—
Elrendezési rajzok	1913 / 06	—	1913 / 04	???	1913 / 06	1913 / 11

[7] Az író édesapja 1913 augusztusában kapott születésnapjára egy 206. készletet.

[8] 4×2G, 2×10G, 4×13G, 2×15G, 4×18G, 4×22G, 8×35G, 4×36G, 4×45G, 36×47R, 4×58G, 8×66G, 3×79G, 8×477G, 4×481G, 10×506G, 6×510G, 12×512G, 4×513G, 4×514G, 18×542G, 18×543G, 18×544G, 18×545G, 4×902G, 2×956G, 2×957G, 6×958G, 6×959G, 2×960G, 2×961G 18×993G, 4×999B, 32×1000B.

[9] Ha az említett kövek tulajdonképpen „tető lapok”, akkor a templomhoz 66 szükséges a készletben található 96-ból.

[10] Az Anker Újsággal (Anker Zeitung) és az Anker Klubbal (Richters Anker-Steinbaukasten-Verein) kapcsolatos további információkért lásd a XV. fejezetet.

[11] A timpanon egy háromszögletes falrész a templom tetejének két oldalsó végén. Az egész háromszög, ide értve a párkányokat is, alkotja az oromzatot, míg az oromzat a párkányokkal együtt alkotja a timpanont. A timpanont, díszítő cézzal, általában faragták és / vagy festették.

[12] A Landhaus (300) sorozat nyomdai története:

Készlet száma	301	303	305
Építési mintakönyv borítója	1912 / 11	1913 / 01	1922 / 08
Építési minták	1913 / 07	1912 / 11	—
Rétegmetszet rajzok borítója	—	1913 / 02	1922 / 08
Rétegmetszet rajzok	1913 / 07	1913 / 01	—
Elrendezési rajzok	1913/01-02	1913 / 02	—

[13] A 303A készlet 1922-ben jelent meg.

[14] Az író nem akar túl nagy hangsúlyt fektetni a kövek számozására. Természetesen a számozás önkényes, de logikusan csoportosított is, a készletek tartalmának bővítése és a kövek használata alapján. Például az 504.-521. kövek szabályos derékszögű alakzatok, de szokatlan a méretük. Az 504. alakzat 25 x 25 mm metszetben, de 43,75 mm hosszú, ami 1¾ kocka hossza. Ezáltal az 504. kő illik a 3. és 4. alakzatok közé „méret szerinti” elrendezésben. Egy ilyen méretű kőnek a Richter építésszek számára nyilvánvaló léte következik a 16. számú (½ x 1 x 1¾) kő létéből, amely a 15. (½ x 1 x 2) és a 17. (½ x 1 x 1½) között található. Az 505.-509. kövek 25 x 62,5 mm méretűek (1 x 2½) és változó vastagságúak, mégpedig 25 mm = 1 (505.), 18,75 mm = ¾ (506), 12,5 mm = ½ (507), 9,375 mm = kb. ⅓ (508) és 6,25 mm = ¼ (509). Az ezzel a mérettel rendelkező kövek a 200, 300 és 400 sorozatokban találhatók meg. Nagyon hasznosak tudnak lenni az építés során, de ha nagyobb mennyiségre van szükség belőlük, akkor az általában a hibás építés jele.

[15] A 412A, Freistadt készlet oldalán levő címke nyomdai jele „187 – 0,5”, ami 1918 júliusa, vagyis a világháború vége előtti. Egy címke viszont még nem bizonyítja azt, hogy a már teljes készlet is a piacon volt 1918-ban. Az 1919. februári katalógus szerepelteti ezeket a készleteket egészen a 412A-ig. Egy 173-15 jelű katalógus a 410A és a 412. készleteket szerepelteti.

[16] Így megvan a négy szín, amelyben a negyedkörnyi tetőkövek készültek. Kezdetben szürke és sárga (megfestendő), aztán vörös és kék a két, színes köveket tartalmazó készletekben.

JEGYZETEK – XIV. fejezet

[1] Lásd a XII. fejezet 24. lábjegyzetét.

[2] A nyomdai jelek alapján végig lehetett követni az iroda költözésének történetét (év / hó):

Cím	-tól	-ig
310 Broadway	1887 / 06.	1892 / 03.
17 Warren Street	1892 / 03.	1894 / 08.
215 Pearl Street	1895 / 06.	1911 / 05.
74-80 Washington Street	1912 / 01.	1919 / 03.

A kieső időközökre vonatkozóan (1894. augusztusa és 1895. májusa közt, illetve 1911. májusa és 1912. januárja közt) további bizonyosságot az szolgáltathatna, ha új nyomdai anyagok kerülnének elő.

[3]

[4] 30,190\$ 1914-ben, 33,023\$ 1915-ben, 36,506\$ 1916-ban.

[5] Az Egyesült Államokbeli címke egy háromgenerációs családot mutat be (apa, anya, nagypapa, fiú és lány), amint együtt építenek. A készlet neve Stone Blocks (építőkockák), egy további megjegyzéssel, amely szerint „lebilincselő mind a felnőttek, mind a gyermekek számára”. A későbbi készletek címkéjén „Union Building Blocks” felirat látható, ugyanazzal a képpel és további szövegezéssel. Az építmény kétszínű boltívekkel készült, és egyetlen ismert Anker készlettel sem építhető fel. Nagyon gyakran a belső címkén az „Anchor” márkanév is megtalálható.

[6] Wilson újra indult az elnökválasztáson azon az alapon, hogy az Egyesült Államokat a nem vitte bele a háborúba.

[7] Marketing fogásként Fricke 1914-ben beindította az Amatőr Építésszek Ligáját, amelynek leírása egy bizonyos fókig terjedő részletességgel megtalálható a XV. fejezetben. Minden Anker építőkocka vásárló ingyenes meghívót kapott a csoportba, ezért aztán Fricke egy nagyon hasznos Anker építő névsort írt össze, amelyből forgalmazókat toborozhatott.

[8] Még 1939-ben is bárki építőnek, aki közvetlenül rendelt a Block House-tól, felajánlották a „terjesztő” státuszt és a forgalmazói kedvezményeket.

JEGYZETEK – XV. fejezet

[1] Az Anker Zeitung második, harmadik és negyedik száma dátum nélküli, de megjelenésük dátumára rábukkantak a gyár egyéb nyomtatott anyagaiban. A 3. szám 1921. májusában jelent meg, a negyedik pedig 1922. májusában. Az újságot csak német nyelven jelentették meg.

[2] Az 526.-547. köveket az Anker Zeitung első számában hirdették meg.

[3] A GK-NF 6., 12., 20., 28. és 34. készletek ára 2,00\$, 9,00\$, 23,00\$, 48,00\$ és 81,00\$ volt. A Nagy Kastély kiegészítő készlet 40,00\$ és a DS 19. 26,00\$ volt. A második és harmadik díjak 15\$ értékű kockát jelentettek, a negyediktől hetedikig 7,50\$ értékűt, nyolcadiktől tizenhetedikig 3,00\$ értékűt; a tizennyolcadiktól a harminchetedikig 2,00\$ értékűt.

[4] Gustav Lilienthal és mások lecsaptak az Anker Zeitung ezen számára, és ezzel próbálták alátámasztani azt az állításukat, hogy Richter magának követelte a kövek feltalálását, ezáltal elorozva Lilienthaltól annak dicsőségét. Az író úgy gondolja, hogy aligha lehet Richtert hibáztatni egy olyan írás miatt, amely egy évtizeddel a halála után jelent meg.

Ugyanez a szám a forrás az 1898-as gyári tűz hibás dátumával kapcsolatosan.

[5]

Újság sz.	Dátum	Újság sz.	Dátum	Újság sz.	Dátum	Újság sz.	Dátum
1.	1913 / 04	6.	1923 / 05	11.	1925 / 09	16.	1927 / 10
2.	1919 / 07	7.	1924 / 06	12.	1925 / 12	17.	1927 / 12
3.	1921 / 05	8.	1924 ősz	13.	1926 / 12	18.	1928 / 04
4.	1922 / 05	9.	1924 / 12	14.	1927 / 04	19.	1928 / 07
5.	1923 / 05	10.	1925 / 04	15.	1927 / 07	20. / 21.	1928 / 12

Anker Magazin (22. szám): 1930 / 12.

Der Steinbaukasten (Az építőkocka készlet – 23. szám): 1931 / 10; 42. / 43. szám: 1933 / 05, 06.

Spielzeug und Lehrmittel (Játék és oktatási anyag) 44. szám (1933 / 07) – 53. szám (1934 / 04)

[6] 1925-re már a következő városokban voltak helyi szervezetek: Allenstein, Berlin, Drezda, Halberstadt, Jéna, Ludwigslust, München, Saarbrücken, Stuttgart és Zittau. Ezekén felül volt a két főhadiszállás: Rudolstadt és Bécs.

[7] Csak két kiadás jelent meg 1928-ban.

[8] Két 19R és nyolc 31G, amely a „kitöltő kövek” számát 32-re kerekítené fel egy „igazi” NS 12. készletben, továbbá 22 „kitöltőt” eredményezne egy „igazi” NS 8B készletben.

[9] Ezeket az arab számokkal jelölt LE (lakkozott vas) készleteket nem szabad összetéveszteni a római számmal jelölt, VEB-korszakbeli Vashíd készletekkel. Az 1925 körül megjelent füzetek DS hidakat mutatnak be, amelyeket NS kövekkel építettek meg.

[10] „Bei den kleineren Kästen ist dies (die restlos veralteten Vorlagen zu modernisieren) gelungen, ohne den Steininhalt der alten Stammreihe (2-34) zu verändern, und es ist erstaunlich, was in dieser Hinsicht geleistet worden ist.” – „Ezekre a kisebb készletekre nézve ez (a teljesen elavult építési minták modernizálása) sikeres volt, az eredeti készletek (GK-NF

2.-34.) kőtartalmának megváltoztatása nélkül, és döbbenetes, hogy a háttérben mit tettek ennek érdekében.” Az idézet Lufskynak a Görlitz úrral, egy visszavonult tanárral és Anker építővel folytatott levelezéséből való. Soha nem találkoztak, de a '60-as években több éven keresztül leveleztek.

[11] Nyilvánvalóan Lufsky nem tudott az ezekkel a készletekkel kapcsolatos NS tervekről, amelyek már a gyár tulajdonában voltak. Meg kell jegyezni, hogy nem Lufsky volt az egyetlen, aki terveket készített a Neue Serie folytatásához. A holland G. H. Bolhuis a 30 NS 12. készlethez való építési mintát készített, továbbiakat pedig a 34., Lyck számára. Bolhuis a második világháború után megpróbálta eladni a terveket a gyárnak, de nem járt sikerrel.

[12] Szerencsések vagyunk, hogy rendelkezésünkre állnak Lufsky papírjai, amelyek között megtalálható a levelezésének egy része, illetve az összes építési minta az NS 12.-18. készletekhez. Ezeknek a papíroknak a másolatai megtalálhatók a hollandiai C.V.A. archívumban.

[13] Kétségtelen, hogy az eredeti készletek köveivel kiváló épületeket lehet tervezni. Egy holland építő, G. H. Bolhuis egy egész sor új tervvel állt elő a 34., Lyck számára. A gyár tájékoztatta, hogy annak ellenére, hogy tervei kiválóak, úgy döntöttek, hogy a 18A-nál nagyobb számú készletek kőtartalmát módosítják.

[14] A Lufsky hagyatékában talált papírok alapján ismerjük az újratervezett NS 18A készlet tartalmát. A leginkább említésre méltó különbség a számos 1/8 kocka (3,125 mm) méretű kék kő beiktatása, amelyeket az Anker építmények tetőin gyakran látható sárga és vörös csíkok kiiktatására használtak.

[15] Lufsky írt arról, hogy mennyire sajnálja azt, hogy Nyugatról nem vehet részt a készlet fejlesztésében. Úgy tűnik, hogy a New York-i Klasszikus készlet létezéséről sem a VEB gyár, sem Lufsky nem tudott.

[16] Az elrendezési rajz ismeretlen, mégis Lufsky feljegyezte a kézzel rajzolt kőkatalógusában, hogy az általa említett kövek megtalálhatók a Pionír készletben. Ezen kövek összessége nem tölti ki a dobozt, mert azok csak 182-t foglalnak el a dobozban levő 192 könyi helyből. Egy „gyári állapotú” Pionír készletet sikerült közelebbről megvizsgálni és az elrendezést rögzíteni. A készlethez **nem** tartozott elrendezési rajz. Megjegyzendő, hogy a mindkét készletben található kövek elegendőek az építési mintákban ábrázolt építmények felépítéséhez. A 897G kövekkel helyettesíteni lehet a 879G köveket.

A VEB gyártmányú „Pionír” készlet kőtartalma

Lufsky leírása szerint

Kő sz.	Me.	Kő sz.	Me.	Kő sz.	Me.
1G	32	31G	24	897G	32
15G	16	34G	16		
19G	98	38G	24		
26G	32	69G	32		
28G	16	210G	24		

A megvizsgált készlet szerint

Kő sz.	Me.	Kő sz.	Me.	Kő sz.	Me.
1G	32	31G	24	210G	24
15G	19	34G	16	220G	2
19G	100	38G	24	879G	26
26G	32	69G	28	897G	6
28G	18	86G	2	1 ragasztó	

JEGYZETEK – XVI. fejezet

[1] Lásd a II. fejezetet ennek a játéknak a korai (Richter) történelmével kapcsolatosan.

[2] Az 1888-as Egyesült Államokbeli katalógus ezt állítja az Anker Táblácskarakó játékkal kapcsolatosan: „A minden dobozban megtalálható mintakönyv sok szép alakzatot mutat be, úgy mint csillagokat, rozettákat, kereszteket, stb., amelyeket ezeknek a lapocskáknak a segítségével ki lehet rakni, és amely alakzatok harmonikusan elrendezett színeiknek köszönhetően csodálatos kinézetűek. A Táblácskarakó nemcsak egy érdekes, hanem kiemelkedően nevelő célzatú foglalatosság is minden négy évesnél idősebb gyermek, de különösen a kislányok számára. Fejleszti a szépérzéküket, számos célt adhat a találékonyságuk gyakorlásához, mivelhogy számtalan saját ötlet alapján kitalált alakzatot is el lehet készíteni a mintakönyvben szereplőkön kívül.”

[2] Mivel a mozaikpadló rombuszos elrendezésű, a fő különbség a Mozaik készletek és a Táblácskarakó készletek közt az, hogy a mozaik négyzet alakú kövei „szabványos” Anker méretűek (25 mm a GK, illetve 20 mm a KK esetében) az átló mentén, és nem az él hosszában. Így a mozaik négyzet alakú köveinek oldalai $\sqrt{2}$ x szabvány méretűek, vagyis 17,67 mm a GK, illetve 14,14 mm a KK esetében. A Táblácskarakó készleteknek saját „szabvány” méretű élhosszai vannak. A Mozaik készletek csak négyzetes és $45^\circ \times 45^\circ \times 90^\circ$ háromszögű alakzatokat tartalmaztak, míg a táblácskarakó készletekben $60^\circ \times 60^\circ \times 60^\circ$ egyenlő oldalú háromszögek, $30^\circ \times 60^\circ \times 90^\circ$ háromszögek és paralelogrammák is voltak, amelyek két egyenlő oldalú háromszöggel egyenlőek. A Mozaik készletek KK és GK méretben is kaphatók voltak, míg úgy látszik, hogy a Táblácskarakó játékokból csak GK készleteket gyártották. Úgy tűnik, hogy a 18,75 mm négyzeteken alapuló készletek egy fajta helyettesei voltak a KK készleteknek.

[4] A köveket egy „T” betűvel azonosították (Täfelchenlegen = Táblácskarakó) és egy nagybetűvel, amely a színt jelezte. Ennek alapján az első listában szereplő elem az 1TG, amely egy 25 x 25 x 6,25 mm (a GK-NF 62. kövel megegyező) kő, ahogy azt ebben a katalógusban azonosítják. A Mozaik készletek köveit négy színben gyártották: vörösben, sárgában, kékben és feketében.

[5] A különleges Kirakós és Időtöltő katalógusok, amelyek 1912-ben és 1913-ban jelentek meg, javaslatokat tartalmaznak arra nézve, hogyan kell egy „Kirakós Rendezvényt” tartani, de nem tettek kísérletet a Társasjáték felélesztésére.

[6] A kirakós türelemjátékokat 1904-re megszámozták 1-től 17-ig, illetve négy további számon futottak a különleges kirakósok: a 18. számú Csillag Fejtörő (Sternrätsel), a 19. számú Állatkert (Zoologisches Garten), a 20. számú Piccolo, illetve a 21. számú Virág fejtörő (Blumenspiel). A 3. számú Kolumbusz tojása (Ei des Columbus) és a 16. számú Varázstojás (Wunder-Ei) többé-kevésbé ugyanaz a fejtörő, ezért aztán felfogás kérdése, hogy 20 vagy 21 kirakós volt-e. A kirakósokat újrászámolták, és az első, mégpedig az Anker Kirakós a 8. számot kapta. A 9. számú fejtörőt eredetileg Keresztfejtörőnek (Kreuzzerbrecher) nevezték el, de gyorsan átnevezték Kereszt fejtörőnek (Kreuzspiel). Ad van Selms AV (Anker Barát) megkérdőjelezte az 1904-es dátumot, és arra szólított fel, hogy a dátumot valamilyen bizonyítékkal támasszam alá. Nem találtam meg, de biztos, hogy láttam. Elképzelhető, hogy az ember félreolvas egy dátumkódot, vagy a „204”-et olvassa 1904-nek 1920 helyett, amit Ad hisz. Ad az Anker fejtörők szakértője, tehát az ő kétségeit az összes olvasó tartsa emlékezetében.

[7] Slocum, Jerry és Botermans, Jack; Puzzles Old and New; Plenery Publications International bv, De Meern, the Netherlands, 1986. ISBN: 0-295-96350-6.

[8] A 695., 696. és 759. számú kövek. A 697.-700. alakzatok mintázott kövek, egy jelenlegi (ismeretlen) játékból. Ezek a kövek először az 1914-es Egyedi Kő Katalógusban szerepeltek.

[9] Richter's Puzzles and Pastimes (Richter Kirakósok és Időtöltések), F. Ad. Richter & Co., Rudolstadt, Németország, 1912. p 5

[10] 135.510 sz. német szabadalom; 706.689 sz. Egyesült Államokbeli szabadalom.

[11] A Karola készletek számozása 301, 302, 303, 304 típusú volt. Természetesen a Karola készleteknek semmi köze a Vidéki ház (Landhaus) sorozathoz, amelynek számozása 301, 303, 305.

[12] A Piccolo fejtörők valójában nem új kirakósok, hanem nagyobbak újradiadásai. A méretet $\frac{1}{2} \times \sqrt{2}$ mérettel csökkentették (0,7071 szorzóval). A Piccolo T1 azonos a 13. „Idegesítő” (Der Quälgeist) készlettel, a T2 a 12. számú „Pythagoras” készlettel, a T3 pedig a 8. számú „Anker Fejtörővel” (Kopfzerbrecher) leszámítva a 703. sz. paralelogramma követ, amelyet két 721. sz. háromszöggel helyettesítettek a Piccolo változatban.

[13] A Mah Jong készletek 0,65 márkától 100 márka fölötti árig terjedtek. A társaságnak külön Mah Jong árlistája volt.

[14] Anker Fa Készlet: **Holz** M.8 (Richter Katalógus 136-25, 31. és 33. oldalak)

[15] Ezek a kövek egy 30 mm élhosszú kockán alapszanak, így nem igazán illeszkednek se a 25 mm-es GK, se a 20 mm-es KK kövekhez.

[16] Alapkészletek a 00., 0., 1., 2., 3., 4., 5., 6. és 7. számozással; kiegészítő készletek az 1a, 2a, 3a, 4a, 5a és 6a számozással.

[17] Alapkészletek a 20., 21., 22., 23., 24., 25. és 26. számozással; kiegészítő készletek a 20a, 21a, 22a, 23a, 24a és 25a számozással.

[18] ZR 0, ZR 1, ZR 2, ZR 3 és ZR 4 a festetlen sorozat esetében; ZR 10, ZR 11, ZR 12, ZR 13 és ZR 14 a festett sorozatában.

[19] 251.187 számú német szabadalmi oltalom, amelyért 1912. február 17.-én folyamodtak, és amelyet 1912. szeptember 27.-én bocsátottak ki. A Richter vállalat egy további szabadalmat is igényelt ennek a szabadalomnak a módosításával kapcsolatosan. Ez az új szabadalom, 271.676-os számmal 1913. március 9.-én került benyújtásra, és 1914. március 17.-én kibocsátásra, de a benne foglalt módosítást nem alkalmazták a csupa fém Richter építő készletekben. A brit szabadalom száma 3646/13, az amerikaié pedig 801.005a.

[20] „in Wort und Bild in der nächsten Anker=Zeitung” és
„unsere 3 Meter hohen Antennen aus Eisenteilen des Metallbaukastens, angeschlossen an den Radio=Fernverkehr!”

[21] Számos Anker építő, aki Meccano építő is, csodálatos hidakat épített a összevont anyagokból.

[22] A római szám választása miatt ezeket esetleg össze lehet tévesztetni az Anker Hídepítő készletekkel, amelyekhez ugyanazt a számozást alkalmazták: 0, I, II és III, továbbá a 0A, IA és IIA.

[23] „Eine Verbindung dieser Kästen mit Steinbaukästen is nicht möglich.”

[24] „er fügt sich jedem Baumaterial: den Ankersteinen, den Holzklötzchen...”

[25] Lakkozott vashoz.

[26] Tetőhöz (für Dach).

[27] Annak ellenére, hogy a DS köveket saját külön kartondobozba csomagolták, semmi jel nem utal arra, hogy azokat valaha is árulták volna külön. Természetesen ha valaki a DS 7. készlethez rendelt egyedi köveket, minden bizonnyal ebben a külön csomagolásban kapta meg azokat.

[28] Berg-u. Tal-Schleifenbahn für Garten und Haus

[29] Ausstattungs-Figuren

[30] Blumen in Töpfen

JEGYZETEK – XVII. fejezet

[1] Club van Ankervrienden; illetékes: Arend Segaar főtitkár. Az Anker klub hivatalos honlapja: <http://www.ankerstein.org/>. Az Egyesült Államokbeli kapcsolattartó George F. Hardy. Internet: georgeh@ankerstein.org. A magyar oldal címe: <http://www.ankerbaratai.hu>.

[2] CVA Archívum, illetékes: Ad van Selms; Rigolettostraat 49; NL-2555 VN's-Gravenhage; Hollandia. (anyanyelve a holland, remek angol, egész jó német nyelvtudással)

[3] Először egy gyermekeknek alkalmas asztalt állítottak be, de mivel nagyon sok felnőtt is beszuszakolta magát mellé, végül egy második, felnőttnek megfelelőt is beállítottak.

[4] Az író nemrégiben hagyott ki egy lehetőséget, hogy „újszerű” köveket vásároljon, tízet egy dollárért. Miért? Mert minden egyes kő teljesen átlagos, szokványos kő volt, egyetlen egy sem volt közülük érdekes, ritka vagy szokatlan. Az ajánlat vonzó lehetett volna olyan valaki számára, aki szokványos készleteket egészít ki, de nem egy építő / gyűjtő számára.

[5] A szokásos besorolási osztályok egytől négyig:

1. fokozat: újszerű; 2. fokozat: használt, de nagyon jó állapotban levő; 3. fokozat: erős használat nyomait felmutató (egyes kövek gömbölyűségig lekopott éllel, a törékenyebb kövek közül egyesek eltörtek és megragasztottak); 4. fokozat: rossz állapot (hiányzó kövek vagy az első világháború idején Európában készült kövek). Az általános árszint:

1. fokozat: 125%; 2. fokozat: 100%; 3. fokozat: 75%; 4. fokozat: 30%.

Kiskaliber, Régi sorozat (Alte Folge)
 KK-AF
 Alapkészletek

Készlet ¹	Kövek	Német	Angol	Holland	Francia	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
0	18	Abel	Adore	Abel				Abel	
1	30	Abfahrt	Arm	Vertrek				Arch	
2	34	Album	Bow	Album				Baba	
4	51 / 52	Apfel	Dark	Appel				Bez	
5	63	Arche	Ear	Ark				Bot	
8	92	Band	Harm	Band				Buk	
9	119	Baum	Ice	Boom				Cep	
12 ²	182	Birke	Man	Berk				Dar	
13	259	Blatt	Nap	Blad				Den	
12A*	311	—	—	—					
20	449	Igel	Wit	Egel	Chine			Dýka	
20*	461	—	—	—				Džbán	
22	720	Isar	Complex	Isar	Harz				
24	956	Isartor	Velvet	Isarpoort					
26	1 199	—	Vessel	—					

¹A készletek két sorozatra vannak bontva. Ezek a 22. készletnél egyesülnek

²A Deluxe változat a 31, Dattel (német), Van (angol), Dadel (holland).

*A 12A és 20 készleteket 1890-ben vezették be, hogy a 12., Birke és a 22., Isar közti ugrást csökkentse.

Kiskaliber, Régi sorozat (Alte Folge)

KK-AF

Kiegészítő és átalakító készletek

Készlet	Kieg ¹	Mire	Átalak ¹	Mire	Német	USA ²	Angol	Holland	Francia ³	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
0A	22	2			Ebach	Advance	Advance	Beek				Hlášny	
1A	33	4			Eber	Armful	Armful	Ever				Hlava	
2A	40	5			Edda	Bowler	Bowler	Edda	Hesse			Hoch	
4A	45	8	66	5	Erz	Darkness	Darkness	Ers	Inde			Hora	
5A	56	9	65	5	Fackel	Earring	Earring	Fakel	Japon			Horst	
8A	90	12	168	7	Feder	Harmless	Harmless	Pen	Liban			Hřib	
9A	140	13	151	7	Fischer	Ironical	Ironical	Mooi	Londres			Hrot	
12A ⁴	129	12A	117	7	Forst	Mission	Mansion	Vorst	Metz			Husovský	
12A ⁵	266 / 7	20			Form	Mantle		Vrij					
12C ⁶	150	20	166	9	Förster	Mint	Marvel	Vorstin	Meule			Husinec	
13A	190	20	209	9	Franz	Napkin	Napkin	Frans	Meuse			Hvězděř	
13B ^{**}	461	22			Knabe	Fact	Fact	Knaap					
20A	271	22	140	9	Greif	Witness	Walnut	Zijde	Parma			Jih	
20B ^{**}	507	24			Konkav	Concave		Concaaf					
20C [*]	258	22	135	9	Greifbar	Whisper	Whistle	Hond	Disque			Jini	
22A	236	24	181	11	Griechenland		Strawberry	Griekenland	Grèce			Jiskia	
24A	243	26	165	13	Grimm		Struggle	Grim	Lille			Jitro	
26A			172	17	Grimmbart			Meteoor	Transition			Jméno	

¹ A kiegészítő készletek (Kieg) a Régi Sorozatban egészítették ki egy nagyobb készletre, míg az átalakító készletek (Átalak) átvezettek az új sorozathoz (Neue Folge) tartozó készletre. Figyeljük meg, hogy egy adott sorszámú készlet más mennyiségű követ tartalmaz, és más készletet eredményez, ha kiegészítő vagy átalakító a készlet jellege.

² Az Egyesült Államokban 1892-ben alkalmazták az Egyesült Királyságban angol távirati szavakat.

³ A francia távirati szavakat használták orosz, spanyol, olasz és portugál nyelvterületen is.

⁴ Ez a kiegészítő készlet a távirati szó nélküli 12A alapkészletet eredményezte.

⁵ Ez a kiegészítő készlet az azonos sorozatba tartozó 20. Igel alapkészletet eredményezte, és nem a távirati szó nélküli 20. készletet.

⁶ Ez a kiegészítő készlet a távirati szó nélküli 12A alapkészletet egészítette ki az azonos sorozatba tartozó távirati szó nélküli 20. készletre.

^{*} A 12A, 12C és 20C készleteket 1890-ben vezették be, hogy a 12., Birke és a 22., Isar közti lépést csökkentse.

^{**} A 13B és 20B készletek kéttálcásak.

Kiskaliber, Új sorozat (Neue Folge)
KK-NF
Alapkészletek

Készlet	Kövek	Jelszó	Német	Angol	Holland	Francia ¹	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
0	23	—	Rabe	Rabbit	Kaaiman	Cable			Rab	
1	30	Lage	Rabentfeder	Race	Kaap	Cachet	Daddepalme		Rábí	
3	65	Lauben	Raddampfer	Radish	Kaasmes	Cage	Damspil		Rada	
3½ ²	68		Radierchen		Kaaswinkel	Cabot			Rádce	
5	116	Lehrte	Rapsfeld	Raisin	Kachel	Valcul	Delphin		Radost	
7	259	Lemgo	Ratsheer	Raspberry	Kalkoen	Camp	Depot		Ráj	
9	400	Liebau	Rebstock		Kansel	Canne	Dessert		Rajka	
11	583	Limburg	Reichsfahne		Kaplaars	Caporal	Diadem		Rákos	
13	751	—	Reiherfalk		Karavaan	Carnet	Dialect		Rakušan	
15	932	Lingen	Reisfeld		Karwei	Casino	Diamant		Rampouch	
17	1 142	—	Reitbahn		Katrol	Cave	Diamantring		Ranec	
19	1 320	Linz	Rembrandt		Keet	Cerf	Digel		Rašelince	
21	1 534	—	—							

¹A francia távirati szavakat használták orosz, spanyol, olasz és portugál nyelvterületen is.

²A 3½ készlet 3 nikkelezett fémelemet tartalmaz: egy db 1. sz. és két db 2. számú elemet.

Kiskaliber, Új sorozat (Neue Folge)
KK-NF

Egytálcás kiegészítő készletek

Készlet	Kövek	Jelszó	Német	Angol	Holland	Francia ¹	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
0A	19		Saale	Sable	Maan	Pache			Šaček	
1A ²	37	Mainz	Sage	Saddle	Maandag	Page			Sad	
3A	56	Malmedy	Sandberg	Saffron	Maaswerk	Paix	Facultet	Sadbya	Sádelnice	Sajtár
5A	143	Marburg	Sänger	Salad	Machtspreuk	Palme	Fajance	Sadzawka	Salaš	Saláta
7A	141	Marten	Saumpferd	Salt	Magneet	Paon	Falk	Sakwa	Samospráva	Sámfa
9A	183	Meerane	Schach	Sardine	Markpaal	Paroi			Samouk	Sapka
11A	168	Meissen	Schild	Savour	Marmer	Patin	Farver	Salwa	Saně	Sarj
13A	181	Melle	Schilfgras	Scale	Mast	Pavé	Fasaneri	Samolub	Sazeč	Sárkány
15A	210	Meppen	Schlossberg	Sceptre	Matgoug	Pensée	Fersken	Sandomirka	Sbor	Saru
17A	178	Merzig	Schlossuhr	Sculler	Meelzeef	Perle	Fidibus	Sardonik	Sedlák	Sáska
19A ³	214	Milspe	Schnee	Scythe	Meestoof	Pétin	Figenblad	Satya	Sedmíhlásek	Sav

¹A francia távirati szavakat használták orosz, spanyol, olasz és portugál nyelvterületen is.

² Az 1A készletet egy ideig három nikkelezett vas elemmel: egy 1. sz. és két 2. sz. elemmel, illetve az Imperator 3 építési mintával szállították.

³ Ez a készlet 32 vas tetőelemet (nem hid elemet) is tartalmazott.

Kiskaliber, Új sorozat (Neue Folge)
KK-NF

Többtálcás kiegészítő készletek

Készlet	Egyenértékes	Kövek	Jelszó	Német	Angol	Holland	Francia ¹	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
7B	7A+9A		324	Parchim	Tafelgras	Paal	Sable			Tábor	
9C	9A+11A+13A	532	Pasewalk	Tagebuch		Pacha	Sagaie			Tanečnik	
11B	11A+13A	349	Passau	Tanz		Pakhnuis	Saisson			Tekutina	
11C	11A+13A+15A	559	Pegau	Tanzbär		Paknaald	Salle			Téleso	
11D	11A+13A+15A+17A	737	Pegnitz	Tanzbein		Palet	Salut			Tělocvična	
15B	15A+17A	388	Penig	Taucher		Paneel	Sanau			Tetiva	

¹A francia távirati szavakat használták orosz, spanyol, olasz és portugál nyelvterületen is.

Kiskaliber, Imperator
KK-Im
Egytálcás kiegészítő készletek

Készlet	Kövek	Fém	Jelszó	Német	Angol	Holland	Francia ¹	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
1A				Stacket	Silver	Moer	Poirier				
3A				Stammtisch	Simulation	Moerbeij	Poitrine				

Ezeket a készleteket sose árusították.

¹A francia távirati szavakat használták orosz, spanyol, olasz és portugál nyelvterületen is.

Kiskaliber, Híd sorozat (Brücken)
KK-Br
Kiegészítő készletek

Készlet	Mihez	Kövek	Fém ²	Jelszó	Német	Angol	Holland	Francia ¹	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
3	KK 3	38	18+ ??+16	Barby	Bachforelle	Bachelor	Baal	Bachelier	Baad		Bajkař	
5	KK 5	81	36+ ??+32	Bautzen	Backfisch	Vailiff	Bad	Bagatelle	Baldachin		Basník	
7	KK 7	135	54+ ??+44	Belgard	Backstube	Balance	Bagger	Balance	Ballon	Benetis	Béhoun	
9	KK 9	235	80+ ??+44	Berent	Balken	Bargain	Bajonet	Ballotage	Barkskib		Beseda	
11	KK11	311, 315	118+ ??+44	Berlin	Ballschuh	Basement	Bakboord	Banane	Basar		Bleskovec	
3A	KK 5+Br3	43	18+16+16	Raguhn	Rosenbusch	Rhyme	Kleefstof	Congé			Roura	
5A	KK 7+Br5	54	22+ 4+12	Rastatt	Rosenfarbe	Rice	Kleigrond	Conseil	Drinværk	Robotník	Rovina	
7A	KK 9+Br7	100	22+ 8+ 4	Ratingen	Rosenstock	Riddle	Klemhaak	Conservation	Dronning	Rodzina	Ručeĭ	Rözse
9A	KK11+Br9	97	38+ 0+34	Remagen	Rotbuche	Rightness	Klikspaan	Contribution	Drosselstær	Rola	Rukáv	
11A	???	???	???		Rotholz	Rivage	Klimop	Coquille	Drue	Rondel		

¹A francia távirati szavakat használták orosz, spanyol, olasz és portugál nyelvterületen is.

²Fém elemek, csíptetők és csavarok, továbbá egy csavarhúzó. A csíptetők (Klammern) nincsenek mindig feltüntetve a katalógusban, illetve beletéve a készletbe.

³"Rew." és "0112 UNIV.1" jelölésű belső címkéjű készlet 54 fém elemet és 8 csíptetőt tüntet fel.

⁴Az elrendezési rajz 22 fém elemet és 4 kapcsoló tüntet fel.

Nagykaliber, Régi sorozat (Alte Folge)
GK-AF
Alapkészletek

Készlet ¹	Kövek	Német	Angol	Holland	Francia	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
3	28	Andenken	Cat	Gedachtenis				Barák	
6	53	Aufsatz	Fig	Opzetten				Brüna	
7	65	Auge	Gold	Oog				Brus	
10	107	Berg	Kid	Berg				Ceta	
11 ²	124	Bild	Law	Beeld				Clum	
14	226	Blitz	Old	Bliksem	Brigau			Dělo	
15 ³	308	Blume	Pass	Bloem	Brissac			Děva	
16	402	Brause	Quart	Brusching	Cadix			Dolek	
17 ⁴	554	Buche	Real	Beuk	Candie			Dub	
18 ⁵	653	Buchsbaum	Sun	Palmhout	Cannes			Dům	
19 ⁶	881	Burgvogt	Turk	Burchtvoogd	Ceylan			Dvůr	
18A ⁷	982			Maan					
21	1 202	Ilm	Steam	Ilm				Dým	
23 ⁸	1 549	Isartal	Vacation	Isar-dal					
23 ⁹	1 924	Italien	Victory	Italie				Eliška	
25 ¹⁰	1 932	Italien	Victory	Italie					
27	2 321	—	Villa	—					

¹ A készletek két sorozatra vannak bontva. Ezek a 21. készletnél egyesülnek

² A Deluxe készlet a 30, Busch (német), Upwards (angol), Gestruik (holland).

³ A Deluxe készlet a 32, Delta (német), Wall (angol), Delta (holland).

⁴ A Deluxe készlet a 33, Denkmal (német), Yard (angol), Zuil (holland).

⁵ A Deluxe készlet a 34, Dolde (német), Zinc (angol), Zink (holland).

⁶ A Deluxe készlet a 35, Dorn (német), Zeal (angol), Doorn (holland).

⁷ Ezt a készletet 1891-ben vezették be, hogy csökkentésük a 18, Buchsbaum készletről a 21, Ilm készletre történő ugrást.

⁸ Ezt a készletet 1892-ben vezették be, hogy csökkentésük a 19, Burgvogt készletről a 23, Italien készletre történő ugrást.

⁹ A Deluxe készlet a 36, Lanze (német), Zebra (angol).

¹⁰ Ez a készlet a 23, Italien újrakiadása, 8-cal több kővel, így helyet hagyva a 23, Isartal készlet számára.

Nagykaliber, Régi sorozat (Alte Folge)

GK-AF

Kiegészítő és átalakító készletek

Készlet	Kieg	Mire	Átalak	Mire	Német	USA ²	Angol	Holland	Francia ³	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
3A	28	6			Eifer	Catling	Catling	ilver	Hongrie			Hon	
6A	54	10	59	6	Falke	Figure	Figure	Valk	Java			Housle	
7A	59	11	53	6	Fass	Goldwire	Goldwire	Vat	Leipsic			Hrad	
10A	119	14	124	8	Flachs	Kidnap	Kidnap	Vias	Lyon			Hül	
11A	184	15	213	12	Fluss	Lawyer	Lawyer	Voed	Malte			Hus	
14A	176	16	122	10	Freiheit	Oldish	Oldish	Vrijheid	Milan			Hvoz	
14B*	425	18			Karl	Fairy	Fairy	Karel					
15A	246	17	196	12	Frohsinn	Passion	Passion	Lust	Morat			Chmel	
15B* ⁴	573	19			Keil	Fancier	Fancier	Pijl					
16A	249	18	344	14	Geduld	Quarterly	Quarterly	Geduld	Munster			Chrám	
16B*	800	21			Kiefer	Favorite	Favorite	Kok					
17A	327	19	255	14	Glocke	Reality	Reality	Klok	Nancy			Chyž	
17B ⁵	995	23			Kiefernwald	Fondness	Fondness	Doorn					
17B* ⁶	1 370	25			Koch	Fondness	Fondness	Doorn					
18A	329	18A ⁷	374	16	Glut	Sunrise	Salmon	Gleuf	Naples			Jaroslav	
18A	551	21			Glück	Sunday	Sunday	Zondag					
18B* ⁸	1 273	25			Köln	Forecast	Forecast	Keulen					
18C ⁹	233	21	240	16	Graf	Sunset	Sensation	Graaf	Cri			Jarovit	
19A	321	21	308	16	Granit	Turkey	Turkey	Turkije	Nuremberg			Jas	
19B* ^{10 11}	1 043	25			König	Fortifier	Fortifier	Koning					
21A	347	23	541	20	Grieche	Steampipe	Steampipe	Grond	Sol			Jirish	
21A	722	25			Grund	Steampipe	Steampipe	Grond				Jinoh	
23A	373	25	533	22	Griff	Stronghold	Stronghold	Greep	Mexique			Jizba	
25A	389	27	494	24	Grille		Study	Gruis	Liege			Junák	
27A			952	30	Grotte			Grot	Fusion				

¹A kiegészítő készletek (Kieg) a Régi Sorozatban egészítették ki egy nagyobb készletre, míg az átalakító készletek (Átalak) átvezettek az új sorozathoz (Neue Folge) tartozó készletre. Figyeljük meg, hogy egy adott sorszámú készlet más mennyiségű követ tartalmaz, és más készletet eredményez, ha kiegészítő vagy átalakító a készlet jellege.

²Az Egyesült Államokban 1892-ben alkalmazták az Egyesült Királyságban angol távirati szavakat.

³A francia távirati szavakat használták orosz, spanyol, olasz és portugál nyelvtérületen is.

⁴A Deluxe készlet 32B Kühn (német), Franklin (angol), Koel (holland).

⁵Ezt a készletet azért vezették be, hogy a 17, Buche, és a 23, Italien készletek közti ugrást csökkentse.

⁶A Deluxe készlet a 33B, Kugel (német), Fraternise (angol, de "s"-sel ejtve "z" helyett), Kogel (holland).

⁷Alapkészlet, nem kiegészítő.

⁸A Deluxe készlet a 34B, Kunst (német), Freedom (angol), Kunst (holland).

⁹Ez a kiegészítő készlet a 18A, Maan alapkészletet egészíti ki a 21, IIm készletre.

¹⁰A Deluxe készlet a 35B, Kühnheit (német), Frisky (angol), Kapsel (holland).

¹¹Ennek a készletnek a tartalmát 1.051 kőre emelték, hogy a 23, Italien készletről a 25, Italien, készletre történő váltás miatti költség-növekedést kezeljék.
*A 14B, 15B, 16B, 17B, 18B és 19B készletek kéttálcásak.

Nagykaliber, Új sorozat (Neue Folge)

GK-NF

Alapkészletek

Készlet	Kövek	Jelszó	Német	Angol ¹	Holland	Francia ²	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
P (0)	19 v 23	Laaske	Rabe	Rabbit	Kaaiman		Daddel			
0*	19	Edlitz								
2	30	Lahr	Rad	Racket	Kaart	Cadre	Danbræt			
2*	25 v 28	Eger							Racek	
2½*	45	Elbing								
4*	47 v 55	Elster								
4	47	Lebus	Raps	Raft	Kaatsbaan	Caillou	Debat		Rádlo	
4½	53	Leer	Rapsblüte	Rain	Kaatsspel	Caisson	Debutant			
4½*	82	Erbach							Radnice	
6	105	Leipzig	Rathaus	Rank	Kalklicht	Camée	Demokrat		Rafička	
6½	140	Leisnig	Ratsfeld		Kalkmortel	Caméléon			Rachot	
6½	146	Lemberg								
8	218	Lennepe	Rebhuhn	Rate	Kamer	Canal	Deputation		Rajrad	
10	334	Liegnitz	Reichsapfel	Ray	Kantoor	Canon	Diacon		Rak	
12	499	Lindau	Reichskrone	Reason	Kapok	Carat	Diagonal		Rakovník	
14 ³	705		Reimkunst	Record	Kardoes	Carpe	Dialog		Rameno	
16	919	Linnich	Reisvogel	Reed	Kastanje	Casque	Diamantgrube		Rána	
18 ⁴	1 184		Reitpferd	Reform	Keerpunt	Centre	Diameter		Ranhojič	
20	1 414	Lissa	Rennbahn	Regard	Kegel	Cerise	Digter		Ratolesť	
22 ⁵	1 714		Renntier	Regent	Kelder	Charbon				
24 ⁶	1 985		Reinfahrt	Regulator	Kerfbank	Chemin				
26 ⁷	2 290		Rheinschiff	Reindeer	Ketelsteen	Cil				
28 ⁸	2 581	Luckau	Ringelmöve	Reliance	Keuken	Cirque	Dolman		Rahlík	
30 ⁹	2 927		Ritterburg	Remark		Cloche				
32 ¹⁰	3 173		Robinson	Reply		Clou				
34 ¹¹	3 848	Lyck	Roggenkorn	Resource	Kijkglas	Coeur	Donau		Rosa	

* Ezeket a készleteket a DS sorozathoz tartozókként is lehet szerepeltetni, mert azok fém elemeket csak

a DS E/3 vagy DS 3A készletektől kezdve tartalmaztak, kivéve az USA DS készleteket.

¹ Az angol távirati szavakat az Egyesült Államokban sose váltották fel a jelszavak.

² A francia távirati szavakat használták orosz, spanyol, olasz és portugál nyelvterületen is.

³ A 12 és 12A dobozokból áll.

⁴ A 12 és 12C dobozokból áll.

⁵ A 20 és 20A dobozokból áll.

⁶ A 20 és 20B dobozokból áll.

⁷ A 20 és 20C dobozokból áll.

⁸ A 20 és 20D dobozokból áll.

⁹ A 20, 20D és 28A dobozokból áll.

¹⁰ A 20, 20D és 28B dobozokból áll.

¹¹ A 20, 20D és 28D dobozokból áll.

Nagykaliber, Új sorozat (Neue Folge)
GK-NF

Egytálcás kiegészítő készletek

Készlet	Kövek	Jelszó	Német	Angol ¹	Holland	Francia ²	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
PA 0A	17	Mahlow	Saale	Sable	Maan	Pacha				
0A*	17	Haida								
2A	26	Malchin	Sand	Safety	Maandroos	Paille	Factor	Sadownik	Sadař	Sajt
2A*	32	Haag								
2½A*	43	Halle								
4A	65	Mannheim	Sanduhr	Sail	Maatstaf	Palais	Fadebur	Sadza	Sádra	Salak
4½A*	71	Mark								
6A	113	Markirch	Sängerin	Saloon	Madelief	Panier	Fakkel	Saganek	Samohláska	Sám
6½A*	86	Marne								
8A	116	Mayen	Sauntier	Sandwich	Markgraaf	Parc	Fane	Sala	Samotář	Sáncz
10A	165	Mehlis	Schachspiel	Satin	Markt	Paroisse	Fartøi	Salopa	Samovar	Sarcz
12A	206	Meldorf	Schildwache	Saw	Masker	Pâtre	Fasan	Samogloska	Sanice	Sariju
14A	214	Memel	Schilfvogel	Scate	Mastbosch	Pelle	Feedpallads	Samotnik	Sběrna	Sarló
16A	265	Merseburg	Schlosshof	Science	Meeldraad	Pente	Ferskenblomst	Sanna	Sedadlo	Sas
18A ³	230	Metz	Schlüssel	Sculptor	Meerkat	Persil	Figen	Sarkazm	Sedlo	Sátor
20A	300	Minden	Schneeball	Seagull	Meetbrief	Phare	Finale	Scena	Sedmikrás	Savó
22A	271	Misdroy	Schnitterin	Season	Meilboem	Phoque	Finkehøg	Siana	Selka	Seprű
24A	305	Mogilno	Schwan	Seed	Meloen	Pigeon	Fixstjerne	Sekret	Semeno	Seregély
26A	291	Mulda	Seebär	Sense	Meubelu	Pinceau	Fiederbusk	Sekunda	Senař	Serleg
28A	346	Muskau	Seegras	Sergeant	Mierik	Pique	Fjeldtind	Selter	Setba	Sin
30A	246	Mylau	Seeschlange	Service	Mjingas	Plage	Slaggermus	Sentyment	Schránka	Sipka
32A ⁴			Shaft		Mikpunt					

* Ezeket a készleteket a DS sorozathoz tartozókként is lehet szerepeltetni, mert azok fém elemeket csak

a DS E/3 vagy DS 3A készletektől kezdve tartalmaztak, kivéve az USA DS készleteket.

¹ Az angol távirati szavakat az Egyesült Államokban sose váltották fel a jelszavak.

² A francia távirati szavakat használták orosz, spanyol, olasz és portugál nyelvterületen is.

³ Ugyanezt árusították egy további tálcával, ami a könnyebb elpakolást szolgálta, 18A, Meuselbach és 18B, Plesau (Textbuch) néven.

⁴ Tervezték, de nem gyártották. Felfedezve egy 1899 U.K. katalógusban.

Nagykaliber, Új sorozat (Neue Folge)

GK-NF

Többlépcsős kiegészítő készletek

Készlet	Egyenértékes	Kövek	Jelszó	Német	Angol ¹	Holland	Francia ²	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
8B	8A+10A	281	Parey	Tafelwein	Tableau	Paalworm	Sachet	Hamster		Tabule	
10C	10A+12A+14A	585	Pasing	Talisman	Talisman	Pagaai	Saindoux	Harlekin		Tatry	
12B	12A+14A	420	Peine	Taube	Terrier	Palmbloom	Sandale	Hasselhød		Tepna	
12C	12A+14A+16A	685	Peitz	Taubenfeder	Thank	Palmtak	Sangler	Havaplante		Terč	
12D	12A+14A+16A+18A	915	Pelpin	Taubenpost	Tide	Pandspel	Saphir	Havmaage		Tesař	
16B ³	16A+18A	495	Pforzen	Teppich	Title	Panser	Sceau	Heltekvad		Tetřev	
16C	16A+18A+20A	795	Prag				Scala				
20B	20A+22A	571	Pillau	Thal	Tone	Parkiet		Herberg		Těžitko	
20C	20A+22A+24A	876	Pinne	Thalfluss	Torch	Paspoort		Herkules		Tchoř	
20D	20A+22A+24A+26A	1 167	Pirna	Thalweg	Tortoise	Pauk	Sciure	Hertug	Trawa	Tkadlec	Teknó
22C	22A+24A+26A	867	Pressburg								
24B	24A+26A	596	Plauen	Thatkraft	Tower	Pedall		Hindu		Tkanice	
28B	28A+30A	592	Pless	Thee	Triplet	Peer		Hirse Korn		Tlakoměr	
28D	28A+30A+32A	1 267	Polzin	Theebrett	Tribut(e)	Pelischaal	Secret	Hornugle		Troska	
32B		675	Posen	Theerose	Trumpet	Peilstok	Segment	Hydeblomst	Tryumf	Trpaslík	Tető
34D ⁴		220	Potsdam								

¹ Az angol távirati szavakat az Egyesült Államokban sose váltották fel a jelszavak.

² A francia távirati szavakat használták orosz, spanyol, olasz és portugál nyelvterületen is.

³ Ugyanezt árusították egy további tálcával, amely a könnyebb elpakolást szolgálta - 16B, Pilkallen és 16C, Pforzheim (Terrasse) néven.

⁴ Az 1912. és 1915. évi német katalógusokban. 374 nikkelezett fém elemet és 166 csavart tartalmazott a 35. készletre való átalakításhoz.

Nagykaliber, Híd sorozat (Brücken) – első sorozat
GK-Br
Kiegészítő készletek

Készlet	Mihez	Kövek	Fém ²	Német	Angol	Holland	Francia ¹	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
4	GK 4	40	24+16+16	Bachstelze	Baggage	Baan	Bagage	Baand		Balič	
6	GK 6	95	40+16+28	Backofen ⁴	Bakery	Badkuip	Baguette	Balkan		Bašta	
8	GK 8	199	74+40+48 ³	Badeplatz ⁵	Banker	Bagijn	Baleine	Bank	Beton	Bélboh	
10	GK10	266	115+44+70	Ballanzug	Baronet	Bak	Balustrade	Basalt		Birkut	
12	GK12	330	148+44+85	Bambusrohr	Basket	Baker	Bandoulière	Basker		Bočan	
4A	GK 6 + Br 4	55	16+ 0+12	Rosendorn	Ribbon	Kleefstof	Connaissance			Rouška	
6A	GK 8 + Br 6	104	34+24+20	Rosenholz	Richness	Kleinoed	Conséquence	Drone	Rodak	Rovnač	
8A	GK10 + Br 8	67	41+ 4+22	Rosenduft	Rigging	Klep	Consulat	Drossel	Rogal	Ruka	Rubin
10A	GK12 + Br10	65	33+ 0+14	Rotfink	Ring	Klimaat	Conversion		Rud	Rukojet	
12A	GK14 + Br12	88	66+ 0+20	Rotkäppchen	Rivality	Klinker	Corail				
18A ⁶	???	???	???	Rückblick							

Ezek a készletek **mind kiegészítő** készletek, amelyek híd elemeket tartalmaztak, de tető elemeket nem.

¹A francia távirati szavakat használták orosz, spanyol, olasz és portugál nyelvtérületen is.

²Fém elemek, csíptetők és csavarok, továbbá egy csavarhúzó. Csíptetők (Klammern) nem mindig szerepeltek a katalógusban, illetve beletéve a készletbe.

³Egy "Rew." and "0111 UNIV.5" "Rew." és "0112 UNIV.1" jelölésű belső címkéjű készlet 74 fém elemet + 20 kapcsol + 38 csavart tüntet fel.

⁴A készletnek "Bakery" volt a német "távirati szava", és USA címkével szállították. Nem tartalmazott csíptetőket.

⁵Egy készletnek Banker volt a német "távirati szava", és USA címkével szállították; a másik készlet német "távirati szava" Badeplatz volt, és európai címkével szállították, amelyen a Banker az angol "távirati szóként" szerepelt.

⁶A 18A, Rückblick készletet sose árusították.

Nagykaliber, Híd sorozat (Brücken) – második sorozat
GK-Br
Kiegészítő készletek

Készlet	Mihez	Kövek	Fém ¹	Jelszó	Német	Angol	Holland	Francia	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
4GK 4		49	21+ 0	Barmen		Barmen						
6GK 6, GK 6½		84	51+ 12	Bebra		Bebra						
8GK 8		209	101+ 44	Belzig		Belzig						
10GK10		288	150+ 64	Bergen		Bergen						
12GK12		392	197+ 80	Bernau		Bernau						
20GK20		530	282+130	Bernburg								
VE minták												
4AGK 6 + Br 4		39	30+12	Ranis								
6AGK 8 + Br 6		125	50+32	Ratibor								
8AGK10 + Br 8		79	49+20	Rees		13 & 15						
10AGK12 + Br10		104	47+16	Remilly		17 & 19						
12AGK14 + Br12		45	36+32	Rendsburg		21						
14AGK16 + Br12, 12A		91	22+ 8	Reppen		23						
16AGK18 + Br12, 12A, 14A		0	12+ 0	Rheda		25						
18AGK20 + Br12, 12A, 14A, 16A		0	20+12	Rheine		27						

Ezek a készletek **mind kiegészítő** készletek, amelyek híd és tető elemeket **egyaránt** tartalmaztak.

¹ Híd és tető elemek + csavarok. Csavarhúzó szükség szerint.

Nagykaliber, Imperator sorozat
GK-Im

Készlet	Kövek	Fém ¹	Német	Angol	Holland	Francia	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
Alapkészletek										
2			Ideekreis							
4			Itispelz							
6	87	24+16	Impfschein							
8	193	57+20	Inkasso							
10	285	91+20	Infant							
12	398	115+40	Inschrift							
14 ²	486	160+40								
Kiegészítő készletek										
2A	19	4+ 0	Stahlwerk			Poisson	Flod	Sierp		
4A	56	13+ 0	Stapel							
6A	96	33+ 4	Staubwolke	Sirup	Moesketel	Ponton	Flygel	Sklad		
8A	102	34+ 0	Stehpult							
8B			Dämmerung	Eccentric		Factionnaire	Najde	Parol	Deris	Ujonc
10A	113	24+20								
12A	85	45+ 0								

¹ Híd elemek + kapcsok + csavarok, továbbá egy csavarhúzó. A korai készletek nem tartalmaztak csíptetőket, de azokat a későbbi készletekben pótolták.

² Csak Im 12 plusz 12A-ként létezett, nem szerepelt önálló készletként.

Im (Nikkelezett vas) Imperator Híd Készletek (GK) – Első sorozat
A - B (Nikkelezett vas) USA Híd Készletek (1904-1906)

Európa – Imperator				USA - Anchor Blocks (A-B)	
Készlet	Távirati szó ¹	Kövek	Fém ²	Készlet	Távirati szó
Alapkészletek					
0	Adagio	17	1+ 0+ 0		
2	Agenda	32	3+ 2+ 0	1	Ignorance
4	Album	50	5+ 4+ 0	3	Image
4½	Algebra	52	7+ 2+ 0		
6	Amarant	57	24+16+16	5	Impatience
6½	Ananas	94	31+20+16		
8	Architect	200	40+18+28	7	Importance
10	Argument	301	54+22+28	9	Impression
12		414	78+40+48	11	Inaction
Kiegészítő készletek					
0A	Sabina	23	2+ 2+ 0		
2A	Salamander	19	2+ 2+ 0	1A	Salamander
4A	Senator	40	24+16+16	3A	Senator
6A	Spectrum	113	16+ 2+12	5A	Spectrum
8A	Sultan	101	14+ 4+ 0	7A	Sultan
10A	Sylvide	113	24+18+20	9A	Sylvide
12A ³	Symbol	85	45	11A	Symbol
14A ³	Talbot				
Átalakító készletek					
Imperator, 2. sorozatra Következő kiegészítő					
0A	Sacha				
2A	Sagard				
4A	Satrup	Im 5A, Sayda			
6A	Sayn	Im 7A, Sebnitz			
8A	Seeburg	Im 9A, Sieben			
10A	Siegmar				
12A	Sinzig	Im vagy Ve 13A, Soden			

¹ A francia, német és angol katalógusok mind ugyanazt a távirati szót használják.

² Híd elemek + csíptetők + csavarok, továbbá egy csavarhúzó.

³ A következő kiegészítő a VE 13, Soden. A Talbot készletet tervezték, de nem gyártották.

Imperator Híd Készletek (GK)
Im (Nikkelezett vas) Második sorozat (1906-1910)

Készlet	Jelszó	Kövek	Fém ¹	Német	Angol ²
1	Adorf	23 (30)	1+ 0+ 0	Adagio	Bingen ³
3	Ahaus	39	2+ 0+ 0	Albatros	
3½	Aken	52	5+ 2+ 0	Almanach	Bitburg ⁴
5	Altona	93	21+ 0+ 0	Amethyst	Bonn
5½	Alzey	118	32+ 0+ 0	Apollo	
7	Amberg	245	50+ 0+12	Arena	Borbeck ⁵
9	Ansbach	276	76+ 0+28	Armaa	Borna
11	Apolda	422	101+ 0+44	Astronom	Brandis
15	Arolsen	606	145+ 0+64		Breslau
19 ⁶	Augsburg	884	196+ 0+80		Brilon

¹ Híd elemek + csíptetők + csavarok, továbbá egy csavarhúzó.

² Egy "079 NY 18", angol nyelvű katalógusban.

³ A Bingen készlet azonos az Im 2, első sorozathoz tartozó készlettel – 32 kő és 3 + 2+ 0 fém.

⁴ A Bitburg készlet 3. számozású, de a 3½, Aken készlettel azonos.

⁵ A Borbeck készletben csak 183 kő van, és USA címkéje van.

⁶ Csak VE 19, Augsburg készletként létezett.

Imperator híd (egyrétegű) kiegészítő készletek (GK) - Második sorozat
Im (Nikkelezett vas)

Beolvadt a VE sorozatba a magasabb számoknál.

Készlet	Jelszó	Mihez	Köv. kiegészítő	Kövek	Fém ¹	Német ²	Angol ³
1A	Sagan	Im 1	Im 3A, Sassnitz	22 (16)	1+ 0	Sabina	Kabel
3A	Sassnitz	Im 3, 3½, 3¼, 1A	Im 5A, Sayda	56	21+ 0	Sanskrit	Kalk
5A	Sayda	Im 5, 5½, 3A, 4A	Im 7A, Sebnitz	90	29+12	Serenade	Kamin
7A	Sebnitz	Im 7, 5A, 6A	Im 9A, Siegen	93	26+16	Stenograph	Kappeln
9A	Siegen	Im 9, 7A, 8A	Im11A, Simmern	146	25+16	Stephan	Karow
11A	Simmern	Im 11, 9A	Im13A, Soden	77	24+10	Syndikat	Kehl
13A ⁴	Soden	Im 11A, 12A	Im15A, Soest	109	20+10		Kempen
15A ⁵	Soest	Im 15, 13A	Im17A, Soldin	148	23+12		Kleeth
17A ⁶	Soldin	Im 15A	Im19A, Solingen	128	24+ 4		
19A ⁷	Solingen	Im 19, 17A	VE21A, Sorau	191	36+32		

¹ Híd elemek + csíptetők + csavarok, továbbá egy csavarhúzó. A kapcsok (Klammern) száma megbízhatatlanul közölve, ezért itt nem szerepel.

² Annak ellenére, hogy a "német" távirati szavak angolnak látszanak és az "angolok" németnek, a felsorolás mégis helyes.

³ Egy "079 NY 18" jelzésű, angol nyelvű katalógusban.

⁴ Az Im 13A, Soden készlet nem teljesen azonos a VE 13A, Soden készlettel.

⁵ Az Im 15A, Soest készletre felvett rendeléseket VE 15A, Soest készlettel teljesítették.

⁶ Az Im 17A, Soldin készletre felvett rendeléseket VE 17A, Soldin készlettel teljesítették.

⁷ Az Im 19A, Solingen készletre felvett rendeléseket VE 19A, Solingen készlettel teljesítették.

Imperator híd (többrétegű) kiegészítő készletek (GK) - Második sorozat
Im (Nikkelezett vas)
Beolvadt a VE sorozatba a magasabb számoknál.

Készlet	Jelszó	Mihez	Köv. kiegészítő	Kövek	Fém ¹	Távirati szó ²
7B	Danzig	Im 7	Im11B, Demmin	238	51+32	
9C	Darmstadt	Im 9	Im15B, Detmold	329	73+36	David
11B	Demmin	Im 11, 7B	Im15B, Detmold v. VE 15B, Detmold	186 ³	48+20	
11D	Dessau	Im 11, 7B	IM19D, Dillingen v. VE 19D, Diekirch	432	95+36	
15B ⁴	Detmold	Im 15, 11B	IM19B, Deutz v. VE 19B, Deutz	276	47+16	

¹ Híd és tető elemek + csavarok.

² Ezt a távirati szót használták minden nyelven.

³ Az 1908-as német katalógus 156 követ szerepeltet - valószínűleg nyomdai hiba.

Az 1909-es katalógus 186 követ szerepeltet.

⁴ Az Im 15B, Detmold azonos a VE 15B, Detmold készlettel.

Megjegyzés:

A második Im sorozat nagyon hasonlít a VE sorozathoz, és magasabb számoknál összeolvadnak.
Tulajdonképpen az Im 15 fölötti készletek VE készletek

VE Sorozat (1907 - 1910)
(Nikkelezett vas)
Nikkelezett Vas Híd Készletek (GK) – Összeolvadt az Imperator, második kiadással

Készlet	Jelszó	Kövek	Fém ¹	Megjegyzés
1	Achim	25	0+ 0	
1¼	Adria	37	0+ 0	
1½	Agram	45	0+ 0	
3	Ahlbeck	55	0+ 0	
E3	Aken	52	5+ 0	
3¼	Ahlen	59	0+ 0	
3½	Alfeld	82	0+ 0	
5	Althof	105	0+ 0	Azonos a GK NF 6, Leipzig készlettel
5¼	Altwasser	112	21+ 0	
5½	Altwein	135	21+ 0	
7	Anhalt	195	34+ 0	
9	Anklam	283	81+28	Im 9 + 2×69r, 4×70g, 1×503r
11	Arnsberg	429	106+44	Im 11 + 2×69r, 4×70g, 1×503r
15	Arlosen	617	155+66	
19	Augsburg	893	202+82	
27	Auma	1 792	292+134	

¹ Híd és tető elemek + csavarok, továbbá szükség szerint egy csavarhúzó.

VE Sorozat (1907 - 1910)
(Nikkelezett vas)
Nikkelezett Vas Híd (egyrétegű) Kiegészítő Készletek (GK)

Készlet	Jelszó	Kövek	Fém ¹	Mihez	Köv. kiegészítő	Megjegyzés
1A	Saal	32	0+ 0	VE 1, Achim	VE 3A, Salza	
1¼A	Saalfeld	26	0+ 0	VE 1¼A, Adria	VE 3¼A, Salzburg	
1½A	Sachsen	43	0+ 0	VE 1½, Agram	VE 3½A, Satkau	
3A	Salza	59	0+ 0	VE 3, 1A	VE 5A, Satkau	
3¼A	Salzburg	53	21+ 0	VE 3¼, 1¼A	VE 5¼A, Schwerin	
3½A	Satkau	53	21+ 0	VE 3½, 1½A	VE 5½A, Schwerte	
5A	Saxdorf	90	34+ 0	VE 5, 3A	VE 7A, Sembach	nem azonos az Im 5A -val ²
5¼A	Schwerin	83	13+ 0	VE 5¼, 3¼A	VE 7A, Sembach	
5½A	Schwerte	60	13+ 0	VE 5½, 3½A	VE 7A, Sembach	
7A	Sembach	88	47+28	VE 7, 5A, 5¼A, 5½A	VE 9A, Semlin	
9A	Semlin	146	25+16	VE 9, 7A	VE 11A, Siegburg	
11A	Siegburg	77	28+12	VE 11, 9A, 7B	VE 13A, Soden	
13A	Soden	111	21+10	VE 13, 11A	VE 15A, Soest	
15A	Soest	148	23+12	VE 15, 13A, 11B	VE 17A, Soldin	
17A	Soldin	128	24+ 4	VE 17, 15A	VE 19A, Solingen	
19A	Solingen	191	36+32	VE 19, 17A, 15B, 11D	VE 21A, Sorau	
21A	Sorau	204	22+ 8	VE 19A	VE 23A, Spandau	
23A	Spandau	263	12+ 0	VE 21A, 19B	VE 25A, Speyer	
25A	Speyer	241	20+12	VE 23A	VE 27B, Stade	

¹ Híd és tető elemek + csavarok, továbbá egy csavarhúzó. A csipetők (Klammern) száma megbízhatatlanul közölve, ezért itt nem szerepel.

² Ezt a készletet a GK-NF 6 készletről átalakító (Übergangskasten) készletként is árusították.

VE Sorozat (1907 - 1910)
(Nikkelezett vas)
Nikkelezett Vas Híd (többrétegű) Kiegészítő Készletek (GK)

Készlet	Jelszó	Kövek	Fém ¹	Mihez	Köv. kiegészítő
5B	Schwelm	178	81+28	VE 5, 3A	VE 9A, Semlin
5¼B	Dahlem	171	60+28	VE 5¼, 3¼A	VE 9A, Semlin
5½B	Dambach	148	60+28	VE 5½, 3½A	VE 9A, Semlin
7B	Darfeld	234	73+44	VE 7, 5A, 5¼A, 5½A	VE 11B, Delsberg
11B	Delsberg	188	49+22	VE 11, 9A, 7B	VE 15B, Detmold
11D	Demitz	464	96+38	VE 11, 9A, 7B	VE 19D, Diekirch
15B	Detmold	276	47+16	VE 15, 13A, 11B	VE 19B, Deutz
19B ³	Deutz	395	58+40	VE 19, 17A, 15B, 11D	VE 23B, Dirschau
19B	Deutz	393	58+40	Im 19, Im 15B	VE 23B, Doberan
19D	Diekirch	899	90+52	VE 19, 17A, 15B, 11D	VE 27B, Stade
19D ³	Dillingen	897	105+40	Im 19, Im 15B	VE 27B, Stade
23B	Dirschau	504	32+12	VE 23, 21A, 19B	VE 27B, Stade
23B ³	Doberan	504	44+ 0	VE 19B, Dillingen	VE 27B, Stade
27B ²	Stade	555	30+ 8	VE 27, 25A, 23B, 19D	VE 29B, Stambul
29B	Stambul			VE 27B	VE 31B, Stargard
31B	Stargard			VE 29B	VE 33B, Stendal
33B	Stendal			VE 31B	—

¹ Híd és tető elemek + csavarok, továbbá egy csavarhúzó. A csíptetők (Klammern) száma megbízhatatlanul közölve, ezért itt nem szerepel.

² A 27B készlet a DS sorozatban is szerepel "Giessen" néven. A készlet valószínűleg sose jelent meg. Az építési mintákat külön árusították, valószínűleg a 27B és talán a 34D készlettel, amely elképzelhetőleg külön rendelésre lett volna kapható.

³ Az 1907-es katalógusban hirdelve. Valószínűleg sose került piacra.

DS Sorozat (1910 - 1963)
(Festett, lakkozott vas és tetőkövek)

Készlet	Jelszó	Kövek	Tetőkövek	Fém	Angol távirati szó	Megjegyzés
1 (2)*	Eger	25	0	0		
1		31	0	2	Eberach	Csak az USA-ban árusították.
1¼*	Eisfeld	37	0	0		
1½ (2½)*	Elbing	45	0	0		
3 (4)*	Elster	55	0	0		
E3	Emden	55	0	5		
3		52	0	5	Eisenach	Csak az USA-ban árusították.
3¼*	Ems	59	0	0		
3½ (4½)*	Erbach	82	0	0		
5	Erfurt	101	0	15	Erfurt	
5¼	Erkelenz	112	0	15		
5½	Erkner	135	0	15		
7	Erlangen	196	42	37	Erlangen	
9	Erpel	283	62	70	Erpel	
11	Essen	429	87	118	Essen	
15	Esslingen	618	124	184	Esslingen	
				219 v		
19	Eutin	893	148	223	Eutin	
27	Eydtkuhnen	1 792	261	357	Eydtkuhnen	

* Ezekben a készletekben nincsenek fém elemek. A DS 3, 3¼ and 3½ készletekhez alkalmazható a GK-NF 4A, így egy GK-NF 6 készletet kapva. Ezeket a GK-NF sorozatba tartozó készletekként is lehet kezelni.

DS Sorozat (1910 - 1963)
(Festett, lakkozott vas és tetőkövek)
Egyrétegű kiegészítő készletek (GK)

Készlet	Jelszó	Kövek	Tetőkövek	Fém	Mihez	Köv. kiegészítő	Angol távirati szó
1A (2A)*	Haag*	32	0	0	DS 1, Eger	DS 3A, Hamburg	
1A		32	0	5	DS 1 Eberbach	3A	Haltern
1¼A*	Hagen*	26	0	0	DS 1¼ Einfeld	DS 3¼, Hamm	
1½A (2½A)*	Halle*	43	0	0	DS 1½ Ebling	DS 3½A, Hanau	
3A	Hamburg	51	0	15	DS 3, E/3, 1A	DS 5A, Hannover	
3A		49	0	10	DS 3 Eisenach, DS 1A Haltern	DS 5A, Hannover	Hammeln
3¼A	Hamm	53	0	15	DS 3¼, 1¼A	DS 5¼A, Haspe	
3½A	Hanau	53	0	15	DS 3½, 1½A	DS 5½A, Herborn	
5A	Hannover	95	42	22	DS 5, 3A	DS 7A, Herford	Hannover
5¼A	Haspe	83	42	22	DS 5¼, 3¼A	DS 7A, Herford	
5½A	Herborn	60	42	22	DS 5½, 3½A	DS 7A, Herford	
7A	Herford	87	20	33	DS 7 (3½B, 5A, 5¼A, 5½A), 5U Baden, 5½U Balingen, 6U Namberg, 6½U Barop	DS 9A, Herne	Herford
9A	Herne	146	25	48	DS 9, 7A, 7U Barth, 7U Basdorf, 8U Basel	DS 11A, Hersfeld	Herne
11A	Hersfeld	78	14	34	DS 11, 9A	DS 13A, Herzberg	Hersfeld
13A	Herzberg	111	23	32	DS 11A, 10U Belfort	DS 15A, Hessen	Herzberg
15A	Hessen	151	0	8	DS 15, 13A	DS 17A, Holland	Hessen
17A	Holland	124	24	25	DS 15A, 12U Bern	DS 19A, Holten	Holland
19A	Holten	193	17	24	DS 19, 17A	DS 21A, Holzdorf	
21A	Holzdorf	204	28	48	DS 19A Holten	DS 23A, Homberg	
23A	Homberg	261	34	35	DS 21A Holzdorf	DS 25A, Husum	
25A	Husum	241	34	26	DS 23A Homberg	DS 27B, Giessen	

* Ezen készletekben nincsenek fém elemek. Őket a GK-NF sorozatba tartozóként is lehet kezelni.

DS Sorozat (1910 - 1963)
(Festett, lakkozott vas és tetőkövek)
Többrétegű kiegészítő készletek (GK)

Készlet	Jelszó	Kövek	Tetőkövek	Fém	Mihez	Következő kiegészítő
3½B	Gaarden	114	42	37	DS 3½	DS 7A
5¼B	Garda	171	62	55	DS 5¼	DS 9A
5½B	Garding	148	62	55	DS 5½	DS 9A
7B	Gastein	233	45	81	DS 7	DS 11B
11B	Gastorf	189	37	66	DS 11	DS 15B
11D	Geldern	464	61	101	DS 11	DS 19A
15B	Genf	275	24	35	DS 15	DS 19A
19D	Gera	899	113	1 361	DS 19	DS 27 B
27B ¹	Giessen	555 (?)	20 (?)	(?)	DS 25A, Husum	—

¹ A 27B készlet valószínűleg sose jelent meg, de talán a gyártól, külön rendelésre kapható volt.

Neue Serie Készletek – "a-boltíves" GK-NF készletek (1924 – 1963)

Készlet	Jelszó	Kövek	Kitöltő kövek	Angol táviati szó
0	Edlitz	19	0	
2	Eger	30	0	
2½	Elbing	47	2	
4	Elster	57	2	Raft
4½	Erbach	84	2	
6	Leipzig	109	4	Rank
6½	Lemberg	152	6	
8	Lennepe	228	10	Rate
10	Liegnitz	356	22	Ray

Minden NS 10 fölötti készlet azonos a GK-NF készletekkel, annyi eltéréssel, hogy egyes boltíveknek más a bemetszett mintázata.

A teljes kőszám a továbbiakban azonos, az eltérés a 10. készletig szereplő „a-boltívek” miatti 22 kitöltő kő.

Neue Serie Készletek – "a-boltíves" GK-NF kiegészítő készletek (1924 – 1963)

Készlet	Jelszó	Kövek	Kitöltő kövek
0A	Haida	17	0
2A	Malchin	30	4 (?)
2½A	Halle	43	0
4A	Mannheim	67	2
4½A	Mark	75	4
6A	Markirch	119	6
6½A	Marne	90	4
8A	Mayen	128	12
8B	Parey	293	12

GK Átalakító Készletek
(növekvő sorszámozás szerint rendezve)

Készlet	Jelszó	Kövek	Tetőkövek	Fém ¹	Mit	Mire	Köv. kiegészítő
DS 3A	Salzhof	63	0	15	Im 3, 3½	DS 5	DS 5A
GK-NF 4A	Mannheim	65	0	0	DS E/3	GK-NF 6	GK-NF 6A
DS 4U	Babel	58	0	15	GK-NF 4, 4½	DS 5	DS 5A
5-6*	—	4	0	0	DS 5	GK-NF 6	GK-NF 6A
5B	Schwerin				DS 5, VE 5	GK-NF 8	GK-NF 8A
5U	Magdeburg				DS 5	GK-NF 8	GK-NF 8A
Im 5U	Babitz				VE 5	DS 7	
Im 5U	Baden	103	42	37	Im 5, Im 4A, GK-Br 4	DS 7	DS 7A
5A NY		127	42	37	Im 5, DS 5	DS 7	DS 7A
DS 5¼U	Babstadt	84	42	37	VE 5¼	DS 7	DS 7A
DS 5½U	Backnang	61	42	37	VE 5½	DS 7	DS 7A
Im 5½U	Balingen	90	42	37	Im 5½	DS 7	DS 7A
DS6U	Bamberg	91	42	37	GK-NF 6	DS 7	DS 7A
DS 6½B	Pankow	142	62	70	GK-NF 6½	DS 9	DS 9A
DS 6½U	Bantin	55	42	37	GK-NF 6½, Lemberg	DS 7	DS 7A
DS 6½U	Barop	79	42	37	GK-NF 6½, Liesnig	DS 7	DS 7A
7-8*	—	?	0	0	DS 7	GK-NF 8	GK-NF 8A
DS 7U	Barth	100	62	70	Im 7	DS 9	DS 9A
Im 7U	Basdorf	88	62	70	VE 7, GK-Br 6	DS 9	DS 9A
7U	Beuthen				DS 7	GK-NF 8	GK-NF 8A
7U	Maxfield	162	0	0	VE 7, DS 7	GK-NF 10	GK-NF 10A
DS 8U	Basel	96	70	70	GK-NF 8	DS 9	DS 9A
8U	Bielitz	96	0	82+28	GK-NF 8	VE 9	VE 9A
9-8*	—	?	0	0	DS 9	GK-NF 8	GK-NF 8A
DS 9U	Beckum	153	87	118	VE 9, Im 9	DS 11	DS 11A
GK 9U	Bielau	107	0	0	Im 9, DS 9	GK-NF 10	GK-NF 10A
BB 10	Boston	146	87	118	GK-NF 10	DS 11	DS 11A
DS 10U	Belfort	179	101	152	GK-NF 10	DS 11A	DS 13A
10U	Bierbach	174	0	135+56	GK-NF 10	VE 11A	VE 13A
11-10*	—	?	0	0	DS 11	GK-NF 10	GK-NF 10A
11U	Bendorf	78	101	152	Im 11, VE 11, GK-Br 8	DS 11A	DS 13A
GK 11U	Bilin	170	0	0	Im 11, DS 11	GK-NF 12	GK-NF 12A
BB 12 ²	Buffalo	113	101	152	GK-NF 12	DS 11A	DS 13A
DS 12U	Bern	299	124	192	GK-NF 12	DS 15A	DS 17A
12U	Bilsdorf	295		179+78	GK-NF 12	VE 15A	VE 17A
13-12*	—	?	0	0	DS 13	GK-NF 12	GK-NF 12A
DS 13U	Berneck	111	124	184	VE 11A, Im 11A	DS 15	DS 15A
13U	Bimbach	279	0	0	DS 13	GK-NF 12A	GK-NF 14A
BB 14	Bangor	?	124	184	GK-NF 14	DS 15	DS 15A
DS 14U	Bertrich	382	165	248	GK-NF 12A	DS 19A	DS 21A
14U	Birstein	379	0	239+114	GK-NF 12A	VE 19A	VE 21A
15-14*	----	?	0	0	DS 15	GK-NF 14	GK-NF 14A
15U	Bethel	151	124	192	VE 15, Im 13A, GK-Br 10	DS 15A	DS 17A
15U	Binde	384	0	0	DS 15	GK-NF 16	GK-NF 16A

GK Átalakító Készletek
(növekvő sorszámozás szerint rendezve)
– folytatás –

Készlet	Jelszó	Kövek	Tetőkövek	Fém	Mit	Mire	Köv. kiegészítő
BB16	Bristol	?	0	0	GK-NF 16	DS 15A	DS 17A
DS 16U	Biebrich	375	193	296	GK-NF 16	DS 21A	DS 23A
16U	Bitsch	373		261+122	GK-NF 14A	VE 21A	VE 23A
17-16*	—	?	0	0	DS 17	GK-NF 16	GK-NF 16A
DS 17U	Bielefeld	124	148	219	VE 15A, Im 15A	DS 19	DS 19A
17U	Bingen ³	500	0	0	DS 15A	GK-NF 18	GK-NF 18A
BB 18	Bahia	?	148	219	GK-NF 18	DS 19	DS 19A
DS 18U	Blomberg	364		273+122	GK-NF 16A	VE 23A	VE 25A
18U	Bocholt	364	193	296	GK-NF 16	DS 23A	DS 25A
19-18*	—	?	0	0	DS 19	GK-NF 18	GK-NF 18A
19U	Binsdorf	622	0	0	DS 19	GK-NF 20	GK-NF 20A
19U	Boppard	193	165	244	VE 19, Im 17A, GK-Br 12	DS 19A	DS 21A
BB 20	Bolton	?	165	244	GK-NF 20	DS 19A	DS 21A
20 U	Bochum	378		293+130	GK-NF 20	VE 27	VE 27B
DS 20U	Borkum	378	261	357	GK-NF 20	DS 25A	DS 27B
DS 21U	Borna	206	193	296	VE 19A, Im 19A	DS 21A	DS 23A
23U	Borsdorf	266	227	331	VE 21A	DS 23A	DS 25A
DS 25U	Borsum	241	261	357	VE 23A	DS 25A	DS 27B
27U	Bismark	885	0	0	DS 25A	GK-NF 28	GK-NF 28A
DS 27U	Bottrop				VE 27, 25A	DS 27B	—
34D ⁴	Potsdam	220	0	374+166	GK-NF 34	VE 35	—

¹ Ha a VE sorozatra átalakító, akkor híd és tető elemek + csavarok, illetve csavarhúzó.

Ha a DS sorozatra, akkor lakkozott vas elemek.

² A BB 12, Buffalo készlet egy pótlólagos tálcát is tartalmaz a gyors elpakolás céljából.

³ A Bingen jelszót a 19U készlethez az író által 1992-ben a gyárban talált elrendezési rajz használja.

⁴ A 34D készletet sose dobták piacra.

Az "Átalakító kövek" sose kaptak jelszót vagy számozást. A szerepeltetett számok egy építési mintakönyvből származnak. Ezekkel kapcsolatosan lásd a XI. fejezetet.

GK Átalakító Készletek
(jelleg szerint rendezve)

Készlet	Jelszó	Kövek	Tetőkövek	Fém	Mit	Mire	Köv. kiegészítő
DS, VE, Im → GK							
GK-NF 4A	Mannheim	65	0	0	DS E/3	GK-NF 6	GK-NF 6A
5U	Magdeburg				DS 5	GK-NF 8	GK-NF 8A
5B	Schwerin				DS 5, VE 5	GK-NF 8	GK-NF 8A
7U	Beuthen				DS 7	GK-NF 8	GK-NF 8A
7U	Maxfield	162	0	0	DS 7, VE 7	GK-NF 10	GK-NF 10A
GK 9U	Bielau	107	0	0	DS 9, Im 9	GK-NF 10	GK-NF 10A
GK 11U	Bilin	170	0	0	DS 11, Im 11	GK-NF 12	GK-NF 12A
13U	Bimbach	279	0	0	DS 13	GK-NF 12A	GK-NF 14A
15U	Binde	384	0	0	DS 15	GK-NF 16	GK-NF 16A
17U	Bingen	500	0	0	DS 15A	GK-NF 18	GK-NF 18A
19U	Binsdorf	622	0	0	DS 19	GK-NF 20	GK-NF 20A
27U	Bismark	885	0	0	DS 25A	GK-NF 28	GK-NF 28A
DS → GK ("Átalakító kövek")							
5- 6	—	4	0	0	DS 5	GK-NF 6	GK-NF 6A
7- 8	—	?	0	0	DS 7	GK-NF 8	GK-NF 8A
9- 8	—	?	0	0	DS 9	GK-NF 8	GK-NF 8A
11-10	—	?	0	0	DS 11	GK-NF 10	GK-NF 10A
13-12	—	?	0	0	DS 13	GK-NF 12	GK-NF 12A
15-14	—	?	0	0	DS 15	GK-NF 14	GK-NF 14A
17-16	—	?	0	0	DS 17	GK-NF 16	GK-NF 16A
19-18	—	?	0	0	DS 19	GK-NF 18	GK-NF 18A
NF → VE							
8U	Bielitz	96	0	82+28	GK-NF 8	VE 9	VE 9A
10U	Bierbach	174	0	135+56	GK-NF 10	VE 11A	VE 13A
12U	Bilsdorf	295		179+78	GK-NF 12	VE 15A	VE 17A
14U	Birstein	379	0	239+114	GK-NF 12A	VE 19A	VE 21A
16U	Bitsch	373		261+122	GK-NF 14A	VE 21A	VE 23A
18U	Blomberg	364		273+122	GK-NF 16A	VE 23A	VE 25A
20U	Bochum	378		293+130	GK-NF 20	VE 27	VE 27B
34D	Potsdam	220	0	374+166	GK-NF 34	VE 35	—

GK Átalakító Készletek
(jelleg szerint rendezve)
– folytatás –

Készlet	Jelszó	Kövek	Tetőkövek	Fém	Mit	Mire	Köv. kiegészítő
NF → DS							
BB 10	Boston	146	87	118	GK-NF 10	DS 11	DS 11A
BB 12	Buffalo	113	101	152	GK-NF 12	DS 11A	DS 13A
BB 14	Bangor	?	124	184	GK-NF 14	DS 15	DS 15A
BB 16	Bristol	?	0	0	GK-NF 16	DS 15A	DS 17A
BB 18	Bahia	?	148	219	GK-NF 18	DS 19	DS 19A
BB 20	Bolton	?	165	244	GK-NF 20	DS 19A	DS 21A
NF → DS							
DS 4U	Babel	58	0	15	GK-NF 4, 4½	DS 5	DS 5A
DS 6U	Bamberg	91	42	37	GK-NF 6	DS 7	DS 7A
DS 6½U	Bantin	55	42	37	GK-NF 6½, Lemberg	DS 7	DS 7A
DS 6½U	Barop	79	42	37	GK-NF 6½, Liesnig	DS 7	DS 7A
DS 6½B	Pankow	142	62	70	GK-NF 6½	DS 9	DS 9A
DS 8U	Basel	96	70	70	GK-NF 8	DS 9	DS 9A
DS 10U	Belfort	179	101	152	GK-NF 10	DS 11A	DS 13A
DS 12U	Bern	299	124	192	GK-NF 12	DS 15A	DS 17A
DS 14U	Bertrich	382	165	248	GK-NF 12A	DS 19A	DS 21A
DS 16U	Biebrich	375	193	296	GK-NF 16	DS 21A	DS 23A
DS 18U	Bocholt	364	193	296	GK-NF 16	DS 23A	DS 25A
DS 20U	Borkum	378	261	357	GK-NF 20	DS 25A	DS 27B
Im, VE → DS							
DS 3A	Salzhof	63	0	15	Im 3, 3½	DS 5	DS 5A
DS 5¼U	Babstadt	84	42	37	VE 5¼	DS 7	DS 7A
DS 5½U	Backnang	61	42	37	VE 5½	DS 7	DS 7A
Im 5½U	Balingen	90	42	37	Im 5½	DS 7	DS 7A
DS 7U	Barth	100	62	70	Im 7	DS 9	DS 9A
DS 9U	Beckum	153	87	118	VE 9, Im 9	DS 11	DS 11A
DS 13U	Berneck	111	124	184	VE 11A, Im 11A	DS 15	DS 15A
DS 17U	Bielefeld	124	148	219	VE 15A, Im 15A	DS 19	DS 19A
DS 21U	Borna	206	193	296	VE 19A, Im 19A	DS 21A	DS 23A
DS 25U	Borsum	241	261	357	VE 23A	DS 25A	DS 27B
DS 27U	Bottrop				VE 27, 25A	DS 27B	----
Im, VE, DS, GK-Br → DS							
Im 5U	Babitz				VE 5	DS 7	DS 7A
Im 5U	Baden	103	42	37	Im 5, Im 4A, GK-Br 4	DS 7	DS 7A
5A NY		127	42	37	Im 5, DS 5	DS 7	DS 7A
Im 7U	Basdorf	88	62	70	VE 7, GK-Br 6	DS 9	DS 9A
11U	Bendorf	78	101	152	VE 11, Im 11, GK-Br 8	DS 11A	DS 13A
15U	Bethel	151	124	192	VE 15, Im 13A, GK-Br 10	DS 15A	DS 17A
19U	Boppard	193	165	244	VE 19, Im 17A, GK-Br 12	DS 19A	DS 21A
23U	Borsdorf	266	227	331	VE 21A	DS 23A	DS 25A

LE (Festett lakkozott vas elemek - köveket nem tartalmaz)
Nem kiegészítő készletek

Készlet	Jelszó	Mihez	Fém	Lapos	Felső ív	Alsó ív	Híd szélesség
I	Zeitz		15	2	1		87,50
II	Zara		48	4	2	2	87,50
III	Zerbst		74	4	2	3	87,50
IA	Zeulenroda	I, Zeitz	33	2	1	2	87,50
IIA	Ziegenhain	II, Zara	26	0	1	1	87,50

LE (Festett lakkozott vas elemek - köveket nem tartalmaz)
Kiegészítő készletek a GK-NF sorozathoz (1910 - 1963)

Készlet	Jelszó	Mihez	Fém	Lapos	Felső ív	Alsó ív	Híd szélesség	Angol távirati szó
2		NS 2 (2½)	5	1			49,50	
4		NS 4 (4½)	5	1			49,50	Babel
6		NS 6 (6½)	15	2	1		49,50	Bamberg
8		NS 8	23	–	1	2	62,50	
10		NS 10	25	2	3		62,50	

Tetőkövek és lakkozott vas elemek

Készlet	Jelszó	Tetőkövek	Fém
7	Feldberg	42	37
9	Feldkirch	62	70
11	Flensburg	87	118
13	Florenz	101	152
15	Forbach	124	184
17	Forst	124	192
19	Franken	148	219

Neue Reihe (100-as sorozat)

Készlet	Jelszó	Kövek	Angol távirati szó
102	Peking	11	Peking
104	Madrid	25	Madrid
106	Moskau	43	Moskow
108	New York	71	New York
110	London	109	London
112	Rom	167	Rome
114	Sidney	239	Sidney
116	Stockholm	367	Stockholm
118	Tokio	531	Tokyo

Modern Ház (Amerikai Bungalow) – 200-as sorozat

Készlet	Név	Jelszó	Mihez	Kövek	Angol távirati szó
206	Bungalow	Kleinstadt	GK-NF 6 ¹	251	Bungalow
208	Elővárosi	Vorstadt	GK-NF 8 + 206	265	Suburb
210	Vidéki ház	Gartenstadt	GK-NF 10 + 206 + 208	279	Country
210C		Washington	GK-NF 10	795	

¹ A 206A építési minta elérhető. A GK-NF 8-ra volt szükség, mint kiegészítendő készletre.

Német vidéki ház (Landhaus) – 300-as sorozat

Készlet	Jelszó	Mihez	Kövek	Tetőgerinc-lap	Korlát	Fa tető	Egyéb ¹
301	Celle		182	24 v 25	3	10	0+0+0
303	Coblenz		436	40	22	17	1+2+9
305	Crefeld		836 v 842	46	22	29	1+2+9
301A	Cassel	301	254 v 259	15	19	7	1+2+9
303A	Castrop	303	406 ²	6	0	12	

¹ Egyéb: vízkerék, keresztek és manzárdablakok.

² Az első világháború előtti 303A készletet egy kisebb kiegészítő készletnek tervezték, amely csak 243 követ tartalmazott volna.

Erődítmény (191? - 1963) – 400-as sorozat

Készlet	Jelszó	Kövek	Ágyúk	Angol távirati szó
402	Falkenau	38	4	
404	Feldberg	88	6	Falcon
406	Fiume	192	6	Fairfax
408	Finkenwald	397 v 399	6	Faribault
410	Franzensfeste	783	6	Farragut
412	Felixdorf	1 247	6 ¹	
414	Frankenburg	1 887	6 ¹	
402A	Fachingen	50	2	
404A	Fürstental	104		
406A	Fischbach	207		
408A	Fünfkirchen	384		
410A	Fieberbrunn	459		
412A	Freistadt	629		

¹ Csak egy rövid ideig 1918 - 1919 közt.

Horgony Tábláscsarakó Játék – Täfelchenlegen

Régi sorozat (AF - Alte Folge)

Készlet	Kövek	Alakzatok + színek	Német	Angol	Holland	Francia	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
1	82	3+6								
2	134	5+6								

Új sorozat (NF - Neue Folge)

Készlet	Mihez	Kövek – színek	Jelszó	Német	Angol	Holland	Francia	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
1		85 – 4	Nagold	Lager	Garden		As	Maage		Komár	
2		171 – 5	Nakel	Lagerbaum	Generous		Abus	Makrel		Komín	
3		307 – 5	Namslau	Lagerbier	Gigantic		Accés	Mandel		Komnata	
4		410 – 5	Nassau	Lagerbuch	Gossip		Age	Marmor		Komoň	
6		648 – 5	Nauen	Lagerfass	Guardian		Arme	Matador		Komúrka	
1A	1	91 – 5	Nebra	Lagergeld	Hammer	Lagermacht		Melodi		Komže	
2A	2	131 – 5	Neheim	Lagerhaus	Hero	Legerplaats		Mercur		Koňák	
3A	3	108 – 5	Neisse	Lagerholz	Hint	Legerschaar		Meridian		Končič	
4A	4	104 – 5	Neuburg	Lagerhütte	Home	Legerstede		Merksum		Konec	
5A	4A	138 – 5	Neudorf	Lagerkorn	Hunter	Legertent		Model		Konev	
2B	2	239 – 5	Neumark	Lagerobst	Intention		Bord	Motto	Lamus		
4B	4	238 – 5	Neumühle	Lagerplatz	Ivory			Museum			

*Az NF készleteket már 1892-ben kiadták. Ezek a készletek viszont nem szerves részei az Építőkocka sorozatoknak, ezért az AF és NF megkülönböztetésnek nincs sok értelme.

Anker Mozaik Készletek – Mozaikspiel

Régi sorozat (AF - Alte Folge)

Készlet	Méret	Kövek ¹ – színek	Német	Angol	Holland	Francia	Dán	Lengyel	Cseh	Magyar
1	KK	510 – 4	Land	Mercury		Mer	Musik		Láce	
2	GK	510 – 4	Landman	Cupid		Mois	Myrte		Lán	

¹ A korai készletek 508 követ tartalmaztak, de a számot 510-re növelték, hogy a GK-AF 23, Italien készlethez lehessen padlózatokat készíteni belőlük.

Új sorozat (NF - Neue Folge)
(szintén 1892-ben bevezetve)

Készlet	Méret	Mihez	Kövek – színek	Jelszó
1	KK		278 – 4	Neurose
2 ¹	GK		278 – 4	Neuss
3	KK		547 – 4	Neuteich
4 ²	GK		547 – 4	Neviges
1A	KK	1	269 – 4	Neusalz
2A	GK	2	269 – 4	Neuwied

¹ A készlet kövei elegek az összes építmények mozaikpadlójához egészen a 34. készletig.

² A fém hídelemes készlet sorozathoz szükséges, beleértve a GK-Br sorozatot.

Kerek Mozaik Játék – „Saturn”

Készlet	Jelszó	Méret
2	Nothberg	310 x 220 x 55

Golyós Mozaik Játék – „Meteor”

Készlet	Jelszó	Méret	Golyók	Színek
1	Nidda	150 x 150 x 22	72	4
2	Nienburg	180 x 180 x 22	96	4
3	Niesky	210 x 210 x 25	144	4
4	Nimkau	245 x 245 x 25	216	4
5	Noldau	250 x 250 x 40	216	4
6	Norburg	215 x 215 x 55	300	4
7	Norden	310 x 220 x 55	300	6
9	Nortorf	350 x 250 x 55	300	6
11	Nossen	355 x 260 x 60	1 200	6

Karola

Készlet	Jelszó	Kövek
0		165
1		233
2		337
3		449
4		579
5		1 058

Vexier-Mozaik Kirakósok

Készlet	Jelszó	Kövek
1		18
2		28
3		52
4 ¹		44

¹ Egy „politikai” kirakós, luxuskivitelű dobozban.

Társasjátékok (Gesellschaftspiel)

Készlet	Jelszó
Anker I	Landgraf
Anker II	Landhaus

Fejtörők (Puzzle)

Készlet ¹	Német név	Távirati szó ²	Jelszó ²	Kövek	Feladv. ³	Holland név	Francia név	Angol név
1	Alle Neune	Kochkunst	Gedern	9	141	Alle Negen	Le Neuf	The Nine
2	Der Blitzarbeiter	Kornblau	Gansheim	7	140	Bliksemafleider	Le Paratonnerre	Lightning Conductor
3	Ei des Columbus	Kornblume	Gatow	9	111	Ei van Columbus	L'Œuf de Colomb	The Columbian Puzzle
4	Der Geduldprüfer	Kornschiff	Gebenbach	8	114	De Geduldtoetser	Le Brave-Patience	The Patience Prover
5	Der Grillentöter	Kornland	Gassen	7	108	Der Grillenverdrijver	Le Chasse-Ennui	The Trouble-Killer
6	Herzrätsel			9	98	Hartraadsel		Heart Puzzle
7	Kobold	Kobold	Gehlberg	7	143	De Kabouter	Le Lutin	The Goblin / Kobold
8	Kopferbrecher	Korb	Gabelbach	7	195	Steenraadselspel	Le Casse Tête-Persan	The Anchor Puzzle / The Union Puzzle
9	Kreisrätsel	Koralle	Gadebusch	10	121	Kransraadsel / Cirkelraadsel	Le Problème du Cercle	Circular Puzzle
10	Kreuzerbrecher / Kreuzspiel	Korn	Gambach	7	149	Kruisraadsel	Le Problème du Croix	Cross Puzzle
11	Nicht zu hitzig	Kornrolle	Gaussig	8	89	Zachtjes aan	Halte-la	Not Too Hasty
12	Pythagoras		Gaidorf	7	197	Pythagoras	Pythagore	Pythagoras
13	Der Quälgeist	Koran	Gaggenau	8	174	De Kwelgeest	Le Taquin	The Tormentor
14	Ruhig Blut	Kohlmeise	Geilsheim	10	136	Langzam gaat zeker	Tout doux	Be Quiet
15	Sphinx	Kolkrabe	Geldern	7	135	De Sphinx	Le Sphinx	The Sphinx
16 ⁴	Der Wunder-er			9	106	Het Wonderei	L'Œuf magique	Magic Egg
17	Der Zornbrecher	Kornsieb	Garmisch	7	113	De Toornstiller	L'Apaise-Colère	The Wrath Breaker
18	Archimedes			8				
19	Ende gut, alles gut			8				
20	Pass auf			10				
21	Eile mit Weile			10				
22	Sorgenbrecher			8				
23	Kopernikus			9				
24	Pyramide			8				
25	Nur Mut			12				
26	Böse Sieben			7				
27	Ritze Ratze			8				

Készlet ¹	Német név	Távirati szó ²	Jelszó ²	Kövek	Feladv. ³	Holland név	Francia név	Angol név
28	Frisch gewagt			9				
29	Zeitvertreiber			8				
30	Zeppelin			8				
31	Kieblitz-Ei			8				
32	Wer wagt gewinnt			8				
33	Für kluge Leute			8				
34	Hexenmeister			8				
35	Teufelchen			9				
36	Heureka			8				
	Zoologischer Garten ⁵			15				
	Lustige Tiere			76				
	Märchenbilder			128				
	Max und Moritz			60				
	Sternrätsel	Kornak	Glessen	48		Het Sterraadse	Le Problème de l'Etoile	The Star Puzzle
	Das Blumenrätsel			36				The Flower Puzzle

¹ További számozatlan fejtörők többek közt: Ajándék Csomag I (24., 28., 31. és 32. együtt), Ajándék Csomag II (Der Pfeifenraucher), Picco I, II és III (vagy Piccolo T1, T2 és T3), Lasca, Anker-Spiel (Horgony Játék) vagy Gesellschafts-Spiel „Anker” (Richter-féle Horgony Társasjáték).

² A jelszóval ellátott kirakások közül egyeseknek korábban távirati szó azonosítója is volt.

³ Egyes feladványok kombinációs feladványok voltak, amelyekhez két kirakós fejtörő játékra is szükség volt.

⁴ Gyakorlatilag a 3. készlettel azonos, de a feladványok nagyrészt madár alakzatok.

⁵ Az első világháború alatt ugyanezt a fejtörőst Schützengraben (Lövészárok) név alatt forgalmazták, és katonai jellegű feladványok voltak benne.

Fa Készletek – Anker-Holzkasten
(az 1913-as német [136-25] katalógusban)

Készlet	Jelszó	Fa darabok	Megjegyzés
I	Holz	23	„Dörfel” Fa Építő Készlet
II	Holz	44	„Dörfel” Fa Építő Készlet

Fa Építőkészletek – Universal

Festetlen		Festett		Kiegészítő fogaskerék készletek		További kiegészítők
Alapkészlet	Kiegészítő	Alapkészlet	Kiegészítő	Festetlen Kiegészítő	Festett Kiegészítő	
OO		20	20a	ZR 0	ZR 10	Fogaskerék doboz ZG Tengelyek (Stäbchen) 1.,2.,3.
O		21	21a	ZR 1	ZR 11	
1	1a	22	22a	ZR 2	ZR 12	
2	2a	23	23a	ZR 3	ZR 13	
3	3a	24	24a	ZR 4	ZR 14	
4	4a	25	25a			
5	5a	26				
6	6a					
7						

AF Betlehemes Kiegészítő Figura Készletek

Készlet	Távíratí szó	Mihez	Figurák száma	Ára – márkában
13A	Magdalena	KK-13	40 – papír	3,50
13B	Marcus	KK-13	30 – papírmásé	5,00
14A	Maria	GK-14	40 – papír	3,75
14B	Martha	GK-14	30 – papírmásé	6,50
17	Matthäus	GK-17	36 – papírmásé	9,00
18	Missionär	—	47 – papírmásé	
19	Mission	—	42 – papírmásé	
20	Nazareth	—	38 – papírmásé	

AF Kiegészítő Figura Készletek

Készlet	Távirati szó	Ezekhez a mintákhoz
1	Obdach	5 ^I , p 8; 8 ^I , p 1; 9 ^I , p 12
2	Obelisk	2A ^I , p 5; 3A ^I , p 4; 10 ^I , p 3; 13 ^{II} , p 2
3	Oberamt	6 ^{II} , 7
4	Obhut	22 ^I , p 15
5	Oblate	18 ^{II} , p 3
6	Obrigkeit	20 ^I , p 6 (2. kiadás)
7	Obstbaum	2A ^{II} , p 2; 3A ^{II} , p 12; 9 ^I , p 1; 13 ^{II} , p 6
8	Occident	10 ^{II} , p 14; 12A ^I , p 3; 15 ^{II} , p 2
9	Ocean	16 ^I , p 7
10	Ocker	21 ^I , p 4
11	Octave	11 ^{II} , p 24
12	Oden	12 ^{II} , 10
13	Odin	20 ^I , p 7 (2. kiadás)
14	Odysseus	18A ^I , p 5
15	Ofen	16 ^I , 4; 19 ^{II} , 6
16	Offenheit	18 ^{II} , p 6
17	Offerte	18A ^I , p 2
18	Offizier	19 ^{II} , p 2
19	Oheim	20 ^I , p 1 (2. kiadás)
20	Ohr	22 ^I , p 8 (2. kiadás)
21	Ohnmacht	12A ^I , p 14
22	Oekonon	18A ^I , p 6
23	Oel	19 ^{II} , p 1
24	Olive	18 ^I , p 4 (2. kiadás)
25	Olymp	22 ^I , p 10 (2. kiadás)
26	Omen	22 ^I , p 9 (2. kiadás)
27	Oper	12A ^I , p 15
28	Opium	18 ^{II} , p 13
29	Optik	18A ^I , p 4
30	Orange	19 ^{II} , p 2
31	Ordnung	19 ^{II} , p 5
32	Orchis	22 ^I , p 12 (2. kiadás)
33	Orgel	17 ^I , p 10
34	Orient	20 ^I , p 10 (2. kiadás)
35	Ostern	6 ^I (2. kiadás), pp 5, 9, 11, 13
36	Otter	5 ^I , p 7
37	Ozon	18 ^I , p 7 (2. kiadás); 22 ^I , 14 (2. kiadás)
38	Oxyd	8 ^I , p 8
39	Orakel	9 ^I , 15; 10 ^I , p 5; 12 ^{II} , p 12; 13 ^{II} , p 8; 9 ^{II} , p 11
40	Orchester	11 ^{II} , p 4
41	Osman	20 ^I , p 8 (2. kiadás)
60		23, p 4 - 5
61		23, p 6 - 7
62		23, p 10 - 11
63		23, p 3
67		27 ^I , pp 6 - 7

NF Kiegészítő Figura Készletek

Készlet	Távirati szó	Ezekhez a mintákhoz
1	Pfriemen	10, p 1
2	Ppropries	10, p 3
3	Pfundbirne	11, p 1
4	Pfundstück	11, pp 8 - 9
5	Phänomen	11, pp 12 - 13
6	Phantasie	12, p 15
7	Pharisäer	14, p 3
8	Pharao	8, p 2
9	Philister	9, p 11
10	Philolog	14, pp 5 - 6
11	Phlegma	16, pp 6 - 7
12	Phönix	12, p 2
13	Phosphor	16, pp 10 - 11
14	Phrasenhaft	17, pp 2 - 3
15	Physiker	15, pp 14 - 15
16	Pianist	16, pp 14 - 15
17	Picknick	17, pp 4 - 5
18	Piepvogel	17, pp 8 - 9
19	Pietät	19, pp 14 - 15
20	Pikant	18, pp 4 - 5
21	Pilger	18, pp 6 - 7
22	Pilgerstab	22, pp 4 - 5
23	Pilot	18, pp 13
24	Pilzgift	19, pp 2 - 3
25	Pincette	20, p 3
26	Pinsel	20, pp 6 - 7
27	Pinselstrich	20, pp 14 - 15
28	Pirolruf	26, pp 4 - 5
29	Pirschhund	30, pp 12 - 13
30	Pistole	30, pp 14 - 15